MISSÄ MAAT ON MAINIOMMAT

Uudenmaan kulttuuriympäristöt

Uudenmaan liiton julkaisuja E 245 - 2022

Uudenmaan liiton julkaisuja E 245 – 2022

MISSÄ MAAT ON MAINIOMMAT

Uudenmaan kulttuuriympäristöt

Uudenmaan liitto • 2022

Uudenmaan liiton julkaisuja E 245 – 2022
3. uudistettu painos

ISBN 978-952-448-572-2, ISSN 2341-8885 (pdf)

Ulkoasu: Anni Levonen
Valokuvat: Tuula Palaste ellei toisin mainita

Helsinki 2022

Uudenmaan liitto | Nylands förbund
Esterinportti 2 B | 00240 Helsinki
Estersporten 2 B | 00240 Helsingfors | Finland
puh. | tfn (09) 4767 411
toimisto@uudenmaanliitto.fi | www.uudenmaanliitto.fi

MISSÄ MAAT ON MAINIOMMAT

UUDENMAAN KULTTUURIYMPÄRISTÖT

ALKUSANAT ... 6

OSA 1: MAAKUNNAN OMINAISPIIRTEITÄ JA KULTTUURIHISTORIAA ... 7

Uudenmaan kulttuuriympäristöselvityksen lähtökohtia ... 8

Missä maat on mainiommat – Uudenmaan aluerakenteen kehityskulkuja ... 11

- Maisematekijät aluerakenteen pohjana ... 11
- Maiseman suurmuodot Uudellamaalla ... 12
- Uudenmaan historiaa ... 14
- Tien päällä – Uudenmaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat tiet ja reitit ... 32
- Mikä on maisemahäiriö? ... 35
- Saaristo ... 36
- Arvokkaat maisema-alueet ... 38
- Päätelmiä ... 40

OSA 2: KULTTUURIYMPÄRISTÖJEN ALUEKUVAUKSET ... 41

Maakunnallisesti ja seudullisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt ... 42

LÄNTINEN UUSIMAA ... 46

- Ominaispiirteet ... 46
- Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt ... 47
- Hanko ... 49
- Inkoo ... 51
- Kirkkonummi ... 54
- Raasepori ... 60

LÄNSI-UUSIMAA ... 65

- Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt ... 66
- Karkkila ... 67
- Lohja ... 69
- Vihti ... 75

KESKI-UUSIMAA ... 77

- Ominaispiirteet ... 77
- Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt ... 78
- Hyvinkää ... 79
- Järvenpää ... 81
- Kerava ... 82
- Mäntsälä ... 85
- Nurmijärvi ... 86
- Pornainen ... 88
- Tuusula ... 89

PÄÄKAUPUNKISEUTU ... 91

- Ominaispiirteet ... 91
- Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt ... 92
- Espoo ... 94
- Helsinki ... 98
- Kauniainen ... 105
- Vantaa ... 106

ITÄ-UUSIMAA ... 108

- Ominaispiirteet ... 108
- Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt ... 109
- Askola ... 111
- Lapinjärvi ... 112
- Loviisa ... 115
- Myrskylä ... 119
- Porvoo ... 121
- Pukkila ... 125
- Sipoo ... 127

Liitteet

Liite 1: Kulttuuriympäristön käsitteitä ... 130

Liite 2: Asiantuntijaryhmä ... 132

Liite 3: Seudullisten kulttuuriympäristötyöpajojen osallistujat ... 133

Liite 4: Muinaisjäännökset ja inventointien arvioitu kattavuus (tilanne 2011) sekä alueet jotka inventoitu vuosina 2010–2016 ... 134

Kirjallisuus- ja Lähdeluettelo ... 135

Kuvailulehti

Julkaisun nimi
Missä maat on mainiommat – Uudenmaan kulttuuriympäristöt

Tekijä
Uudenmaan liitto

Raportin laatija
Elina Kuusisto, Kristiina Rinkinen, Heli Vauhkonen

Julkaisusarjan nimi ja numero
Uudenmaan liiton julkaisuja E 245

Julkaisuaika
2012, toinen painos 2016, kolmas painos 2022

ISBN
978-952-448-572-2

ISSN
2341-8885

Kieli
suomi

Sivuja
138

Tiivistelmä

Uudenmaan kulttuuriympäristöselvitys laadittiin osana Uudenmaan 2. vaihemaakuntakaavan valmistelua. Selvitystä päivitettiin 4. vaihemaakuntakaavan yhteydessä, jolloin kulttuuriympäristöt käsiteltiin kokonaisuudessaan yhtenä vaihemaakuntakaavan teemoista. Selvityksen tavoitteena on tunnistaa maakunnallisesti ja seudullisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt, joilla tarkoitetaan rakennettua kulttuuriympäristöä ja maisema-alueita, muinaisjäännöksiä, maisemanähtävyyksiä ja perinnemaisemia. Selvityksen tulokset on sovitettu yhteen muun maankäytön kanssa ja viety Uudenmaan 4. vaihemaakuntakaavakartalle. Selvityksen tietoja on hyödynnetty myös Uusimaa-kaavakokonaisuuden lähtöaineistona.

Alun perin lähtöaineistona oli noin tuhat kohdetta. Seudullisten ominaispiirteiden ja muiden kriteerien mukaisia maakunnallisesti ja seudullisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä on tästä joukosta selvityksen perusteella noin kolmesataa. Niihin sisältyvät kaikki valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (12 kpl) ja valtakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt (314 kpl), sekä lähes puolet Uudeltamaalta löydetyistä muinaisjäännöksistä. Tärkein arvottamistyö maakunnallisesti merkittäväksi kohteeksi on tehty seudullisissa kulttuuriympäristötyöpajoissa yhdessä kuntien asiantuntijoiden, museoviranomaisten ja muiden asiantuntijoiden kanssa. Paikallisesti arvokkaita kohteita selvityksessä ei ole käsitelty. Selvitystä päivitettiin uudelleen keväällä 2022, kun valtioneuvoston päätös 18.11.2021 uusista valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista tuli voimaan.

Avainsanat (asiasanat)
rakennusperintö, kulttuuriympäristö, maisema-alue, muinaisjäännös

Huomautuksia
Julkaisusta löytyy pdf-versio verkkosivuiltamme www.uudenmaanliitto.fi/julkaisut.

Presentationsblad

Publikation
Missä maat on mainiommat – Uudenmaan kulttuuriympäristöt (Här äro marker härligare – Nylands kulturmiljöer)

Författare
Nylands förbund

Rapporten är utarbetad av
Elina Kuusisto, Kristiina Rinkinen, Heli Vauhkonen

Seriens namn
Nylands förbunds publikationer E 245

Utgivningsdatum
2012, andra upplagan 2016, tredje upplagan 2022

ISBN
978-952-448-572-2

ISSN
2341-8885

Språk
finska

Sidor
138

Sammanfattning

Utredningen om kulturmiljöer i Nyland gjordes som en del av utarbetandet av etapplandskapsplan 2 för Nyland. Utredningen uppdaterades i samband med arbetet med etapplandskapsplan 4, då kulturmiljöerna som helhet behandlades som ett tema i etapplandskapsplanen. Syftet med utredningen är att identifiera värdefulla kulturmiljöer av intresse på landskapsnivå och regional nivå. Med kulturmiljöer avses den byggda kulturmiljön och landskapsområden samt fornlämningar, landskapssevärdheter och vårdbiotoper. Resultaten av utredningen har samordnats med den övriga markanvändningen och förts in på plankartan för etapplandskapsplan 4 för Nyland. Uppgifterna i utredningen har utnyttjats som utgångsmaterial för planhelheten Nyland.

Man har ursprungligen utgått från ungefär tusen objekt. Enligt denna utredning är ungefär trehundra objekt i denna grupp värdefulla kulturmiljöer av intresse på landskapsnivå och regional nivå, om man ser till de regionala särdragen och andra kriterier. Bland dem finns samtliga värdefulla landskapsområden av riksintresse (12 st.) och värdefulla byggda kulturmiljöer av riksintresse (314 st.), samt nästan hälften av de fornlämningar som hittats i Nyland. Det viktigaste värderingsarbetet gällande objekt av intresse på landskapsnivå har gjorts i regionala kulturmiljöverkstäder tillsammans med kommunernas experter, museimyndigheterna och de andra sakkunniga. Inga värdefulla objekt av intresse på lokal nivå har behandlats i utredningen. Utredningen uppdaterades på nytt våren 2022 då statsrådets beslut av 18.11.2021 om nya värdefulla landskapsområden av riksintresse trädde i kraft.

Nyckelord (ämnesord)
byggnadsarv, kulturmiljö, landskapsområde, fornlämningar

Övriga uppgifter
Publikationen finns i pdf-version på vår webbplats www.uudenmaanliitto.fi/julkaisut.

ALKUSANAT

Uudenmaan kulttuuriympäristöt on yksi neljännen vaihemaakuntakaavan viidestä teemasta. Kulttuuriympäristöt: valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ja merkittävät rakennetut ympäristöt, maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt sekä muinaisjäännökset on käsitelty nyt kaavassa kokonaisuutena, kun niille on laadittu kaavassa yleispiirteiset ja yhtenäiset suunnittelumääräykset koko Uudenmaan alueelle.

Vuonna 2012 valmistunut Missä maat on mainiommat -selvitys on ollut maakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen perustana kaavaratkaisussa. Selvityksestä on tullut jo vakiintunut työväline kulttuuriympäristöjen tunnistamisessa kuntien yksityiskohtaisemmassa maankäytön suunnittelussa.

Neljännen vaihemaakuntakaavan yhteydessä Missä maat on mainiommat -julkaisua on täydennetty uusilla selvityksillä, jotka liittyvät kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin teihin, maisemahäiriöihin, saariston ja rannikon kulttuuriympäristöihin sekä maisema-alueiden käyttöön ja hoitoon. Kunnista saadun palautteen pohjalta on tehty joitakin korjauksia ja täydennyksiä kohdekuvauksiin sekä pieniä muutoksia muutamiin aluerajauksiin. Karttamuutos on tehty myös Lohjan kaupungin alueella, kun se laajentui kuntaliitoksessa vuonna 2013 Karjalohjan ja Nummi-Pusulan kunnilla.

Karttoihin on lisätty ympäristöministeriön valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden Uudenmaan päivitysinventoinnissa vuonna 2013 ehdotetut aluerajaukset erillisellä rajausmerkinnällä. Valtioneuvoston päätöstä ei ole vielä tehty päivitysinventoinnin mukaisista muutoksista.

Julkaisu on nyt päivitetty ja se on saatavilla sähköisessä muodossa. Kun neljäs vaihemaakuntakaava hyväksytään ja kun uusi valtioneuvoston periaatepäätös tehdään valtakunnallisista arvokkaista maisema-alueista, Missä maat on mainiommat -selvityksestä otetaan myös uusi painos.

Toivomme selvityksen olevan myös tulevaisuudessa hyvä maankäytön suunnittelun työkalu, joka auttaa tunnistamaan, vaalimaan ja hyödyntämään Uudenmaan rikkaita kulttuuriympäristöjä.

Helsingissä syksyllä 2016

Merja Vikman-Kanerva
aluesuunnittelun johtaja

Uudenmaan kulttuuriympäristöselvitystä on tehty koko laajentuneen maakunnan alueelle osana Uudenmaan 2. vaihemaakuntakaavan laadintaa. Selvityksen tavoite on ollut tuottaa ajantasaista tietoa Uudenmaan arvokkaista kulttuuriympäristöistä kunta- ja maakuntakaavoituksen tueksi. Selvityksessä saatua tietoa on käytetty vaihemaakuntakaavan tausta-aineistona. Seuraavilla kaavakierroksilla kulttuuriympäristöjä tullaan käsittelemään maakuntakaavassa myös omana teemanaan. Kaavaratkaisu muodostetaan tämän selvityksen ja muun maankäytön yhteensovittamisen pohjalta maakuntakaavaprosessissa yhdessä osallisten kanssa.

Uudellamaalla maakuntakaavoitus on perinteisesti ohjannut suunnittelua kulttuuriympäristöalueilla joustavasti. Nämä kulttuuriympäristöjen rajaukset ovat suuntaa-antavia ja niitä tulee arvioida tarkemmin yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa. Selvityksen ominaispiirrekuvaukset antavat tietoa siitä, mihin asioihin kuntakaavoituksessa ja vaikutusten arvioinneissa tulee erityisesti kiinnittää huomiota. Parhaimmillaan kulttuuriympäristö on elävä ja elinvoimainen, ja arvoalueilla on usein eri aikakausien kerrostumia. Siksi onkin tärkeää jättää kulttuuriympäristöjen suunnittelussa ja vaalimisessa tilaa myös huomisen kulttuuriympäristöille kehittyä.

Kulttuuriympäristöselvitys perustuu Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan liittojen, maakuntamuseoiden sekä alueen kuntien aikaisemmin tekemiin inventointeihin ja selvityksiin. Lisäksi työssä on kiinnitetty erityishuomioita niihin kohteisiin, jotka eivät enää sisälly tarkistettuun valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen luetteloon (RKY 2009). Työssä on myös ennakoitu Uudellamaalla lähiaikoina käynnistyvää valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointia.

Kulttuuriympäristöselvityksen luonnoksesta pyydettiin syksyllä 2011 lausuntoja keskeisiltä tahoilta ja asiantuntijoilta. Luonnoksesta saatiin kunnilta, muilta viranomaistahoilta ja sidosryhmiltä sekä yksittäisiltä kuntalaisilta ja maanomistajilta yhteensä 80 palautetta. Selvityksen katsottiin vastaavan tarpeisiin ja valittua työtapaa pidettiin oikeanlaisena. Suuressa osassa palautteita toivottiin selvitykseen tarkempia kohdekuvauksia maakunnallisesti arvokkaista kulttuuriympäristöistä ja myös karttojen esitystapaa toivottiin selkeytettävän. Yksittäisiä kohteita koskevia kommentteja saatiin myös useita. Lausuntojen palautteet on huomioitu selvityksen viimeistelyssä.

Kulttuuriympäristöselvitystä on tehty Uudenmaan liiton omana työnä ja siitä ovat vastanneet maakunta-arkkitehdit Elina Kuusisto ja Kristiina Rinkinen. Työtä on ohjannut asiantuntijaryhmä, johon on kuulunut edustajia alueen kunnista, maakuntamuseoista, Museovirastosta, MTK Uusimaasta, Nylands Svenska Producentförbund:sta, Uudenmaan ELY-keskuksesta (ympäristö ja luonnonvarat sekä elinkeinot, työvoima, osaaminen ja kulttuuri -vastuualueilta) sekä Uudenmaan liitosta. Lisäksi työn sisällön kannalta keskeisissä työpajoissa on ollut mukana lukuisia eri tahoja edustavia asiantuntijoita. Selvitys ei olisi syntynyt ilman tätä laajaa asiantuntemusta. Uudenmaan liitto kiittää kaikkia työssä mukana olleita.

Helsingissä kesällä 2012

Riitta Murto-Laitinen
aluesuunnittelun johtaja

OSA 1
MAAKUNNAN OMINAISPIIRTEITÄ JA KULTTUURIHISTORIAA

Missä maat on mainiommat, vetreämmät veet,
sadat saartaa niemet, lahdet rakkaampaata rantaa!
Missä virrat viehkeämmät, salmet seljänteet,
maa ja meri auliimmin aarteitansa antaa!
Uusmaa Suomen kruunussa on helmi kirkkahin,
täällä kukkaan puhkeaapi tiede, taidekin,
tääll' on Suomen pää ja sydän, into hehkuvin,
lempi lämpöisin.

Jäykkänä ja pystypäin, kuin luoto meressä,
ajan aallokossa seisoo uusmaalainen kansa;
vapauden tunto sykkii lasten veressä,
valppahana vainon torjuu, oikeus turvanansa.
Suomen siskosarjassa on nuorin Uusimaa;
parhaan työmme, lempemme ja laulumme se saa.
Uusmaa, nimes uljahana kanna aikain taa,
meidän Uusimaa!

- Kaarlo Terhi: Uusmaalaisten laulu

UUDENMAAN KULTTUURIYMPÄRISTÖ-SELVITYKSEN LÄHTÖKOHTIA

Tässä selvityksessä ***kulttuuriympäristöllä*** tarkoitetaan rakennettua kulttuuriympäristöä ja maisema-alueita sekä niihin liittyviä muinaisjäännöksiä, maisemanähtävyyksiä ja perinnemaisemia. Julkaisussa käytettyjä kulttuuriympäristöön liittyviä käsitteitä on avattu laajemmin liitteessä 1.

Selvityksessä esitetään ***Uudenmaan maakunnallisesti arvokkaat*** kulttuuriympäristöt. Ympäristöministeriön vahvistamispäätöksessä (8.11.2006) Uudenmaan maakuntakaavasta edellytettiin maakunnallisesti ja seudullisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen selvittämistä. Uudenmaan kulttuuriympäristöselvitystä laadittaessa todettiin maakunnallisesti ja seudullisesti arvokkaan kulttuuriympäristön tarkoittavan pääsääntöisesti samaa, joten niitä ei ole selvityksessä eroteltu.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009[1]) ja valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet on huomioitu selvitystyössä suoraan myös maakunnallisesti arvokkaina. Työssä on arvioitu erityisesti valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen tarkistustyössä listauksesta pois jääneiden kohteiden maakunnallista arvoa. Lisäksi muutamilla maakunnallisista kulttuuriympäristöistä on työn aikana todettu olevan potentiaalia myös uusiksi valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi. Paikallisesti arvokkaita kohteita selvityksessä ei ole käsitelty.

Selvitys kattaa nykyisen Uudenmaan maakunnan eli entisten Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan maakuntien alueet. Itä-Uudenmaan alueelta on ollut käytettävissä selvitys ja maakuntakaavaratkaisu maakunnallisesti arvokkaista kulttuuriympäristöistä, mutta koko laajentuneen maakunnan yhdenmukaisen käsittelyn takia tässä selvityksessä on katsottu tarpeelliseksi tarkastella uudestaan myös Itä-Uudenmaan kulttuuriympäristöt.

Menetelmä

Mahdollisimman kattavan ja Uuttamaata hyvin kuvastavan kulttuuriympäristövalikoiman saamiseksi muodostettiin aluksi kokonaiskuva Uudenmaan nykyiseen muotoon vaikuttaneesta kehityksestä. Kokonaiskuvan pohjalta hahmottui erilaisia kulttuuriseutuja, joiden kulttuuriympäristöjä kuvaavat erilaiset ominaispiirteet.

Tämän jälkeen tarkasteltiin valtakunnallisiin ja maakunnallisiin inventointeihin perustuvia kulttuuriympäristöjen aluerajauksia ja arvioitiin, mitkä alueista kuvaavat parhaiten Uuttamaata. Selvityksessä on siis pyritty osoittamaan maakunnan kulttuuriympäristöjen seuduittaiset ominaispiirteet ja nostamaan esiin niitä parhaiten kuvaavat kohteet ja alueet, eli ominaispiirteiden ilmentymät. Tavoitteena on ollut edustava aluevalikoima, johon tutustumalla saa kattavan käsityksen siitä, mitä Uusimaa kaikessa monimuotoisuudessaan on.

Selvityksen kannalta keskeinen kulttuuriympäristöjen arvottaminen maakunnallisesti merkittäviksi on tehty seudullisissa kulttuuriympäristötyöpajoissa yhdessä museoviranomaisten, kuntien ja Uudenmaan ELY-keskuksen edustajien kanssa. Lisäksi selvitystä on tehty vuorovaikutuksessa laajan asiantuntijaryhmän kanssa. Saaristo- ja tiekohteiden osalta järjestettiin erilliset työpajat syksyllä 2011. Tien päällä -selvitystä varten koottiin vuoden 2011 työpajan osallistujien perusteella ohjausryhmä. Muita täydentäviä selvityksiä ohjasi vaihemaakuntakaavaa varten koottu laaja asiantuntijaryhmä. Missä maat on mainiommat -selvityksen päivittämiseksi lähetettiin vuoden 2015 alussa kuntiin kysely tietojen päivittämistarpeista. Vastauksena saatiin lähinnä teknisluonteisia korjauksia, mutta esille nousi myös joitakin uusia maakunnallisia kohteita sekä muutamia uusia aluerajauksia. Ryhmien kokoonpanot on esitetty liitteissä 2 ja 3.

[1] RKY on Museoviraston laatima inventointi, joka on valtioneuvoston päätöksellä 22.12.2009 otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen. Valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskeva valtioneuvoston päätös on tullut voimaan 30.11.2000 ja sen tarkistus 1.3.2009.

Lähdeaineistot

Uudenmaan kulttuuriympäristöselvityksen tärkeimpiä maakunnallisia lähteitä ovat olleet tutkija Lauri Putkosen toimittama Rakennettu Uusimaa -inventointiluonnos (2007) sekä arkkitehti Katariina Ockenströmin laatima Itä-Uudenmaan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys RAKU (2007). Museoviraston valtakunnallisesti merkittävien kulttuurihistoriallisten ympäristöjen listaus (1993), valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen listaus vuodelta (2009) sekä valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointi (1992) ovat olleet myös tärkeitä lähteitä. Lisäksi työssä on hyödynnetty kunnissa ja museoissa aiemmin laadittuja inventointeja ja selvityksiä.

Tätä selvitystä varten on teetetty Kuninkaan kartastoon ja Kuninkaalliseen merikartastoon perustuva paikkatietopohjainen maisemahistoriaselvitys, joka on julkaistu Uudenmaan liiton julkaisusarjassa nimellä Näkymiä maakunnan maisemahistoriaan, Uudenmaan paikkatietoaineistot (2011).

Uudenmaan kulttuuriympäristöselvityksessä käytetyt inventoinnit ja selvitykset ovat luonteeltaan hyvin erilaisia ja eritasoisia. Niitä on laadittu eri aikoina ja erilaisin menetelmin, eikä perusteellisia selvityksiä ole ollut saatavissa kattavasti koko Uudenmaan maakunnan alueelta. Inventoinnit ovat puutteellisimmat saariston, tiestön ja arkeologisen kulttuuriperinnön osalta. Samoin modernin rakennusperinnön osalta on ollut käytettävissä vasta yksittäisiä kuntia tai niiden osa-alueita koskevia inventointeja. Arvio muinaisjäännösinventointien kattavuudesta on esitetty liitteessä 4.

Lähtöaineistojen tietoja on täydennetty selvitykseen liittyvissä työpajoissa mukana olleiden asiantuntijoiden näkemyksillä sekä lausuntokierrokselta saadun palautteen perusteella. Tässä selvityksessä on esitetty parhaan käytettävissä olleen tiedon pohjalta tekijöidensä käsitys Uudenmaan maakunnallisesti arvokkaista kulttuuriympäristöistä.

Jatkoselvitystarpeet

Uudenmaan kulttuuriympäristöselvitystä laadittaessa nousi esiin monia asioita, joita oli syytä tarkastella lisää tämän selvityksen jälkeen. Valtakunnallinen maisemapäivitysinventointi (2010–2015) herätti kysymyksiä maisema-alueiden merkityksestä ja vaikutuksista maanomistajien näkökulmista. Lisäselvityksinä laadittiin seuraavat selvitykset:

- ***Tien päällä – Uudenmaan kulttuurihistorialisesti arvokkaat tiet ja reitit*** -selvitys valmistui vuonna 2014. Se on perusselvitys, joka esittelee yleispiirteisesti seudun merkittävimpien teiden, ratojen ja väylien syntyyn vaikuttavia luonnonmaantieteellisiä ja kulttuurihistoriallisia tekijöitä sekä kuvailee merkittävimpien teiden nykytilanteen ja arvot.
- ***Häiriöitä aiheuttavat muutokset maisemassa*** -selvitys maisemahäiriöistä (2015) arvioi maiseman häiriöherkkyyttä ja sietokykyä. Sen tarkoituksena on auttaa tunnistamaan yleisimmät maisemassa tapahtuvat muutokset ja niiden aiheuttamat häiriöt.
- ***Vetreämmät veet*** on selvitys (2016) Uudenmaan rannikon ja saariston kulttuuriympäristöistä. Selvitys taustoittaa niitä luonnossa tapahtuneita ja ihmisen toiminnasta johtuvia tekijöitä, jotka ovat muokanneet rannikkomme ja saaristomme kulttuuriympäristöjä.
- ***Porkkalan saaristo- ja viljelymaisema -opas*** laadittiin arvokkaan maisema-alueen maankäytön suunnittelua varten. Sen laati vuonna 2016 Pro Agria Etelä-Suomi ry:n maisemasuunnittelijat osana valtakunnallista maisema-alueiden käytön ja hoidon opasta ympäristöministeriölle. Opas pyrkii selventämään arvokkaiksi luokiteltujen maisema-alueiden vaikutuksia ja merkityksiä maanomistajille, alueita suunnittaville ja muille alueilla toimiville.
- ***Uudenmaan maaseutumaisemat*** -esite kertoo pähkinänkuoressa, mitä on hyvä ottaa huomioon, kun suunnitellaan maankäyttöä, rakennetaan tai harjoitetaan maa- ja metsätaloutta arvokkaassa maisemassa.

Tulevaisuudessa maisemien ja kulttuuriympäristöjen merkitystä osana ekologista verkostoa on tarpeen tarkastella. Myös entistä enemmän tulee selvittää maiseman ja rakennusperinnön huomioimista rakentamisessa. Se huomioidaan osana maakuntakaavan toteutusta.

Nuuksion kallioylänkö on yksi Uudenmaan maiseman suurmuodoista, joka on ohjannut tuhansien vuosien ajan liikkumista ja maakunnan asutuksen leviämistä.

MISSÄ MAAT ON MAINIOMMAT
– UUDENMAAN ALUERAKENTEEN KEHITYSKULKUJA

Näkyvä maisema on luonnon ilmiöiden ja ihmisen toiminnan summa. Maakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä tarkasteltaessa on tärkeä tunnistaa niiden syntymiseen vaikuttaneet maisemarakenteen tekijät. Miten maisema on syntynyt? Entä mitkä tekijät ovat ohjanneet maakunnan asuttamista? Millaisia alueellisia eroja rakennuskannassa on eri aikoina ollut? Missä ja millaisia elinkeinojen edellytyksiä maisemarakenne, luonnonolot ja -varat ovat tarjonneet? Mitkä ovat olleet tärkeimpiä ilmiöitä tai yksittäisiä tapahtumia Uudenmaan historiassa?

Seuraavassa on kuvattu Uudenmaan maisemaan ja asuttamiseen keskeisimmin vaikuttaneita tekijöitä. Niiden avulla voidaan ymmärtää se viitekehys, jota maakunnallisesti ja seudullisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen tulee kuvastaa.

Maisematekijät aluerakenteen pohjana

Uudenmaan maiseman pohjana on miljardien vuosien ikäinen kallioperä. Kallioperää halkovat lukuisat murroslinjat ja ruhjevyöhykkeet, jotka näkyvät maisemassa pitkinä merenlahtina ja jokilaaksoina sekä selännevyöhykkeinä. Kallioperän rikkonaisuus on parhaiten havaittavissa rannikon saaristovyöhykkeellä, jokilaaksoissa ja harvoilla sisävesillä.

Uudenmaan tyypillisimpiä kivilajeja ovat graniitit ja granodioriitit, ja viimeisimmän jääkauden jälkeen syntyneen maaperän yleisimmät maalajit ovat moreeni ja savi. Hallitsevina maisemassa näkyvät hiekasta ja sorasta kasautuneet harjut ja reunamuodostumat sekä jääkauden silottamat kallioalueet. Vaihtelevan ja paikoin pienipiirteisen maaston korkeus vaihtelee merenpinnasta ylimmillään 174 metriin, eli alueella on joitakin vedenkoskemattomia alueita (yli 165 mpy).

Uusimaa jakautuu 11 päävesistöalueeseen. Suurin osa sisävesistöistä sijaitsee luoteisella ylänköalueella, jossa laajimmat vesistöt ovat Lohjanjärvi ja Hiidenvesi. Muualla maakunnassa järviä on vain vähän.

Valtaosa Uudestamaasta kuuluu pohjoiseen havumetsävyöhykkeeseen. Noin 60 % maakunnasta on metsien tai soiden peitossa. Metsät ovat lähinnä havu- ja sekametsiä. Metsien kasvillisuuteen vaikuttavat ilmastovyöhykettä enemmän kallioperän ravinteisuus ja pinnanmuodot. Rannikko on metsäisempää kuin sisämaan viljelyvyöhyke, joka on lännessä järvien, metsäisten moreeniselänteiden ja peltojen mosaiikkia.

Uudellamaalla erottuu karkeasti viisi suurmaiseman tyyppiä: Salpausselät, kallioylängöt, järvi- ja selänneseutu, jokilaaksot sekä saaristorannikko. Maiseman suurmuodot eli Salpausselät sekä Nuuksion ja Sipoonkorven kallioylängöt ovat olleet paitsi kulttuurisia rajavyöhykkeitä myös maiseman jakajia, jotka ovat ohjanneet liikkumista. Salpausselkien reunamuodostumat ovat helppokulkuisia. I Salpausselän tuntumassa onkin viisi tärkeää kaupunkikeskustaa, joita yhdistävät nykyisin sekä rautatie että valtatie. Kallioylängöt ovat taas vaikeakulkuisuutensa takia säilyneet erämaina, kun asutus ja kulkureitit ovat kiertäneet ne.

Uudenmaan länsiosan järviylänkö, saaristorannikko sekä itään päin mentäessä korostuvat jokilaaksot ovat olleet kulttuurin leviämisen kannalta tärkeitä vyöhykkeitä. Vesireitit olivat jo esihistoriallisella ajalla hämäläisten tärkeitä kulkureittejä rannikolle. Itä-Uudellamaalla rannikon ruotsalaisen asutuksen raja noudattaa melko tarkasti Litorinameren aikaisia, helposti muokattavia savikoita.

Yksi Uudenmaan merkittävimmistä kulttuurisista vyöhykkeistä on eroosion kuluttama kallioperän murroslaakso, joka kulkee Kirkkonummen Pikkalanlahdelta Espoonjokilaaksoa pitkin Tuusulanjärvelle ja siitä Mäntsälään jatkuen yli Uudenmaan rajojen.

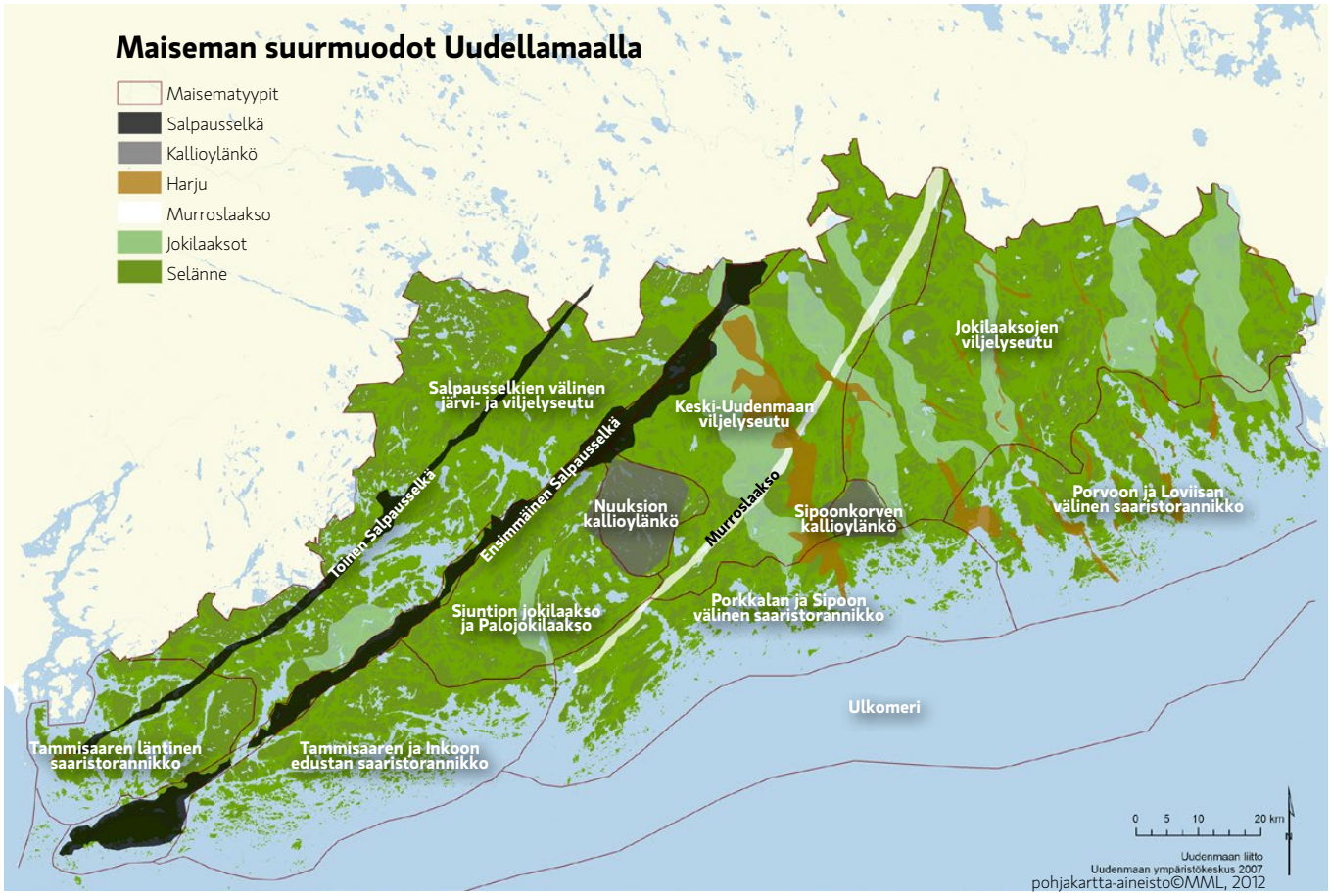

Maiseman suurmuodot Uudellamaalla

ENSIMMÄINEN SALPAUSSELKÄ

Ensimmäinen Salpausselkä on lounaasta koilliseen suuntautunut reunamuodostuma, joka nousee merestä Hankoniemellä sora-, hiekka- ja särkkämuodostumana. Se jatkuu Hyvinkään kautta aina Itä-Suomeen, vaihdellen korkeista, selkeäreunaisista harjuselänteistä laajoihin hiekkakankaisiin. Tammisaaren kohdalla Salpausselkä risteää Pohjanpitäjänlahden kanssa muodostaen tärkeän maiseman solmukohdan, ja jatkuu koilliseen rajaten Karjaalla luoteisia viljelymaisemia ja kaakkoisia metsämaita. Harjumuoto on selkeimmin nähtävissä Lohjalla, jossa se salpaa Lohjanjärven ja Hiidenveden vesistöt omaksi alueekseen Lohjanharju-nimisenä, ja muodostaa vesistöjen kanssa maiseman solmukohdan. Hyvinkään kohdalla Salpausselkä alkaa muistuttaa jo enemmän pohjoisempia osiaan. Ensimmäinen Salpausselkä on Uudenmaan tärkein vedenjakaja ja sen alle sijoittuvat maakunnan merkittävimmät pohjavesivarat.

Ensimmäistä Salpausselkää myötäilee etenkin Lohjanharjun kohdalla nauhamainen liikenneväylien ja asutuksen vyöhyke. Harjua pitkin on kulkenut Hämeeseen vienyt keskiaikainen tie. Tielinjaukset ovat paikoin hyvin vanhoja, kun uusi tiestö on rakennettu vanhan päälle.

LÄNTINEN JÄRVI- JA SELÄNNESEUTU

Lohjan järvi- ja selänneseutuun kuuluu Salpausselkien patoamia suuria, sokkeloisia järviä: Lohjanjärvi ja Hiidenvesi sekä Nummenjoen-Pusulanjoen ja Karjaanjoen vesireitit. Alueelle tyypillisiä ovat pienipiirteiset ja vaihtelevat maastonmuodot, kalkkipitoinen maaperä ja lehtokasvillisuus. Muusta maakunnasta poiketen seutu kuuluu eteläisimpien rannikkoalueiden ohella tammivyöhykkeeseen. Vanhin asutus on sijainnut järvien välisillä kannaksilla. Viljelykset ovat järvien rantamailla. Luoteessa maisema muuttuu kallioisemmaksi ja karummaksi, ja vaihettuu hiljalleen Hämeen järviylängön metsä- ja viljelymaisemiin. Esimerkiksi Karkkilan ylänkö on Salpausselän vaihtelevaa reunavyöhykettä, jossa harjut, pienet maaperän painanteisiin syntyneet järvet ja moreenimuodostumat vuorottelevat. Alue on metsäistä, eikä savikoita ja peltoja juurikaan ole.

Salpausselkien väliin jää etelämpänä kallioperän murroslinjaan syntyneen vuonomaisen Pohjanpitäjänlahden, sekä Fiskarsinjoen ja Mustionjoen muodostama maiseman solmukohta. Paikalliset korkeuserot ovat suuria, ja alueella on paljon viljavia savikoita ja rehevää kasvillisuutta. Alueella on pitkä asutus- ja viljelyhistoria sekä useita kuparin ja raudan jalostukseen käytettyjä ruukkeja yhdyskun-

tineen. Varsinkin Fiskarsinjokea rajaavat jyrkkäseinäiset mäet. Toisen Salpausselän eli Karjalohjanharjun metsäinen kallioselänne alkaa Karjalohjanharjun itäpuolelta vaihettuen vähitellen Lounais-Suomen viljelymaaksi. Alueelle ovat tyypillisiä pienet maaperän painanteisiin syntyneet järvet. Pohjan-Karjalohjan vanha maantie kulkee Karjalohjanharjua pitkin.

SAARISTORANNIKKO

Suomenlahden rikkonainen saaristovyöhyke rajaa maakuntaa eteläs-sä. Merenrantaa on yli 6 300 km. Saaria ja luotoja on lähes 11 000. Merenlahdet ovat matalia ja kalliorantoja on niissä vähän. Mereen työntyvät niemet taas ovat kallioisia ja niistä löytyy jääkauden muovaamia silokallioita esimerkiksi Hangossa, Vuosaaren Uutelassa ja Villingissä. Rannikon erikoisuuksia ovat luonnontilaiset hiekkarannat, merenrantaniityt ja puuttomat tai luontaisesti vähäpuustoiset hiekkadyynit. Kallioperän ruhjevyöhykkeet määräävät Uudellamaalla huomattavasti rannikon ja saariston muotoa.

Tammisaaren läntisen saaristorannikon läpi kulkeva Toinen Salpausselkä yhdistää saaret toisiinsa kapeana harjujaksona. Sisäsaaristossa suuret saaret, suojaiset salmet ja lahdet sekä tasaiset pellot ovat tyypillisiä kun taas ulkosaaristo on lahtien, salmien, loivien kalliomäkien, tasaisten niittyjen ja peltolaikkujen rikkomaa mosaiikkia. Alueelle tyypillistä ovat karjatalous, kalastus ja harvahko yksittäisasutus.

Tammisaaren ja Inkoon saaristorannikolla jakautuminen avomeri-, ulkosaaristo-, sisäsaaristo-, ja mannerrannikkovyöhykkeisiin näkyy selkeästi. Saaristorannikko on pienipiirteistä kalliosaaristoa ja vaihtelevaa maankohoamisaluetta, jolle voimakkaat pinnanmuodot, kapeat murroslaaksot ja niiden pohjalla olevat pienet joet ovat luonteenomaisia. Maisemassa vuorottelevat pienipiirteiset viljellyt laaksot, silokalliot ja kalliometsät. Rannikon tuntumassa on reheviä järviä ja rantaluhtia. Asutus on sijoittunut murroslaaksojen rinteille ja kalliosaarekkeille.

Porkkalan ja Sipoon välisellä saaristorannikolla eli Uudenmaan keskisellä rannikolla on laajoja, avoimia selkiä ja pienipiirteistä rikkonaista rantaviivaa. Alueelle tyypillisiä ovat yhtäältä pienet ja jyrkkäreunaiset kalliosaaret ja -luodot sekä toisaalta rannikon karut silokallioniemet. Helsingin edustalla on vain hyvin kapea saaristovyöhyke.

Porvoon ja Loviisan saaristorannikolle tyypillisiä ovat kallioperän ruhjevyöhykkeisiin syntyneet pitkälle sisämaahan työntyvät matalat, ruovikkoiset lahdet ja sisäsaariston suuret kalliosaaret. Vanha asutus on sijoittunut lahdenpohjukoihin ja suojaisaan sisäsaaristoon. Porvoon kaupunki on sijoittunut solmukohtaan, jossa Porvoonjoki, merenlahti ja harjujakso kohtaavat. Maisemassa näkyy suurten kartanoiden viljelyksiä ja pienipiirteisiä saaristolaiskyliä. Itäänpäin mentäessä rannikko ja saaristo muuttuvat karummiksi, ja rapakiven takia louheiset kivikot ja siirtolohkareet ovat tyypillisiä.

NUUKSIO JA SIPOONKORPI

Nuuksio ja Sipoonkorpi ovat haastavien maasto- ja ilmasto-olosuhteidensa takia säilyneet nykyaikaan erämaina. Nuuksion kallioylänkö on karua ja kallioista ylänköä, joka on säilynyt jääkauden kulutuksesta huolimatta ympäristöään korkeampana selkeärajaisena alueena. Nuuksiolle tyypillisiä ovat laajat luonnontilaiset metsäalueet, pienet kallioperän painanteisiin ja murroslinjoihin syntyneet järvet ja huomattavan vähäinen asutus ja viljelykset. Topografialtaan vaihtelevan Sipoonkorven maaperä on rikkonaista, ja alueella on runsaasti soistuneita painanteita, korpia, pikkurämeitä ja joitain suurempia soita. Lampia ja järviä on vain vähän. Sipoonkorven kasvillisuus on monipuolista ja tuoreiden ja lehtomaisten kankaiden osuus on suuri.

JOKILAAKSOT

Uudenmaan jokilaaksot eroavat toisistaan suuresti. Salpausselän, rannikon ja Nuuksion rajaamalla alueella ominaisia ovat luonnonpiirteiltään vaihtelevat **Siuntionjokilaakso ja Palojokilaakso**, pienet kiemurtelevat joet ja purot, rehevät suvantojärvet ja lehdot, kapeat murroslaaksot ja jyrkät kallioseinämät. Vanhan ja vauraan alueen asutus on sijoittunut rinteille ja mäille. Sisämaahan mentäessä maisemat muuttuvat mäkisemmiksi ja rikkonaisemmiksi. Pienten järvien ja purojen rannoille on raivattu viljelyksiä, jotka vaihtelevat mosaiikkimaisesti metsäisten kalliokumpareiden kanssa. Vanha Turku–Viipuri-maantie on tiestön pohjana ja kylätiet seurailevat laaksojen reunoja.

Keski-Uudenmaan viljelyseutu rajautuu sekin Salpausselkään sekä Nuuksion ja Sipoonkorven ylänköalueisiin. Lisäksi alueen kehitystä on ohjannut vahvasti murroslaakso, joka tunnetaan paremmin Espoonjokilaaksosta ja Tuusulanjärvestä. Seudulla sijaitsevat Uudenmaan laajimmat, tasaiset ja yhtenäiset savikot, joiden halki virtaavat uomiltaan kapea- ja jyrkkäreunaiset Vantaanjoki ja Keravanjoki. Jokilaaksot rajautuvat kumpuileviin hiekka- ja soramuodostumiin. Kylien juuret ovat keskiaikaisessa ruotsalaisessa uudisasutuksessa, ja niin asutus kuin tiestökin ovat seuranneet selänteiden reunaa. Jokien kosket ovat olleet teollisuuden voiman lähteitä.

Idässä jokilaaksot ovat tyypillisesti pitkänomaisia metsiin rajautuvia viljelyaukeita, ja asutus ja tiestö ovat sijoittuneet nauhamaisesti jokien ja teiden varsille, metsän ja pellon väliin. Kartanoiden ympärille on usein tiivistynyt ryhmäkyliä. Sipoonjoen ja Mustijoen alajuoksut rajautuvat Sipoonkorpeen lännessä. Kapeat savilaaksot ovat syntyneet kallioperän murroksiin, ja niitä reunustavat kallioiset ja jyrkkäreunaiset moreeniselänteet. Porvoonjokilaakson maisemassa vaihtelevat puolestaan vuosisatojen ajan hoidetut pellot, metsäsaarekkeet, loivasti kumpuilevat moreeniselänteet ja kalliot. Laaksotila on välillä hyvin kapeaa ja kallioselänteiden rajaamaa, ja välillä laajaa ja avaraa. Maisema muuttuu yläjuoksua kohden pienipiirteisemmäksi ja mäkisemmäksi. Joessa on useita koskia, jotka ovat olleet jo varhaisimman teollisuuden ja sahojen käytössä. Porvoonjokilaakson ja Koskenkylänjokilaakson väliin jää pienipiirteistä kumpuilevaa metsä- ja kalliomaata. Mustijoen latvaosien ja Mäntsälänjoen alueella maisemat alkavat muistuttaa pohjoisen Salpausselkävyöhykkeen maisemia. Moreenimuodostumat ja harjut näkyvät maisemassa metsäisinä selänteinä.

Maakunnan reuna-alueiden jokilaaksot erottaa muista luode–kaakko -suuntaisten harjujaksojen näkyminen maisemassa ja liittyminen Kaakkois-Suomen laajaan rapakivialueeseen. Koskenkylänjokilaakso on joen yläjuoksulla tasaista ja laakeaa kun taas alajuoksua kohti mentäessä joki mutkittelee enemmän ja moreeniselänteet rajaavat laaksoa tiukemmin. Joki pysyy lähes näkymättömissä viljelymaiseman keskellä. Maisema onkin monipuolista kun mutkittelevat metsänreunat, niemekkeinä viljelysmaisemaan työntyvät moreeniselänteet, laitumet ja kivikkoiset mäet vaihtelevat. Lapinjärven ja Taasianjoen tasanko on melko tasaista, ja pellot ovat keskittyneet rantasavikoille. Harjujaksot jäsentävät maisemaa.

Lähde: Uudenmaan maisemarakenneselvitys. Uudenmaan ympäristökeskus (2007).

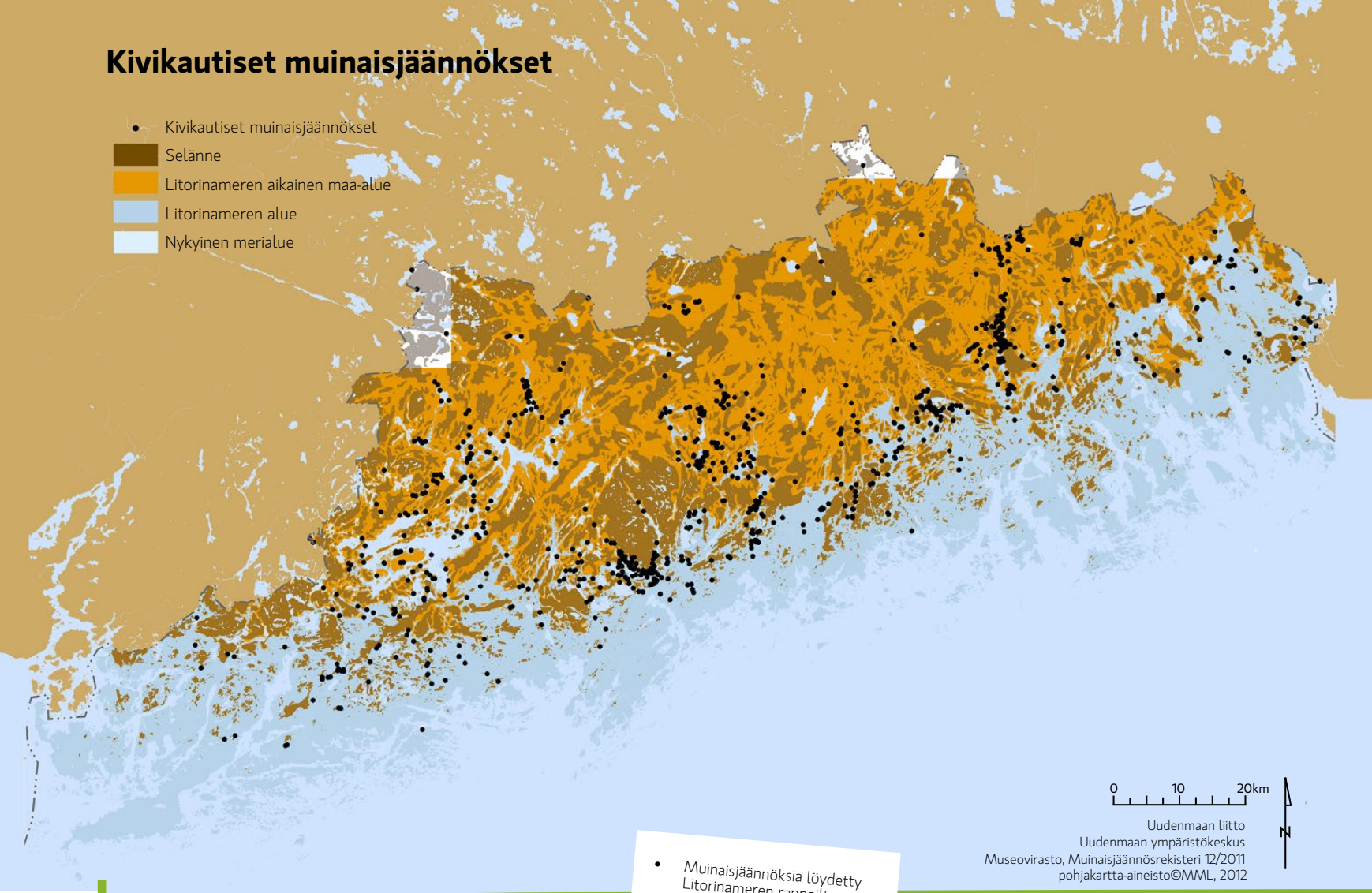

- Muinaisjäännöksia löydetty Litorinameren rannoilta
- Tihentymiä Nuuksion etelälaidassa ja Askolassa

Kivikausi

Uudenmaan historiaa

Uudenmaan esihistoriaa

Käsitys siitä, millainen Uusimaa on ollut esihistoriallisella ajalla, perustuu pitkälti arkeologian ja muiden tieteenalojen yksittäisiin tiedonpalasiin, joita vertailemalla ja ajoittamalla on muodostettu erilaisia teorioita esihistoriallisten ihmisten elämästä. Uudellamaalla on tähän mennessä löydetty noin 5 900 esihistoriallisen ajan muinaisjäännöstä.

Suurin osa Uudestamaasta oli jääkauden jälkeen veden peitossa ja vain sen luoteisosissa oli muutamia hyvin pienialaisia vedenkoskemattomia alueita. Jääkauden painama maa nousi kuitenkin etenkin mesoliittisella kaudella huomattavan nopeasti ja jo muutamassa sadassa vuodessa ulkosaaristosta oli tullut osa mannerta. Merkille pantavaa on, että maa nousi eri osissa Uuttamaata eri nopeuksilla. Esimerkiksi Litorinameren aikaan mesoliittisella kaudella

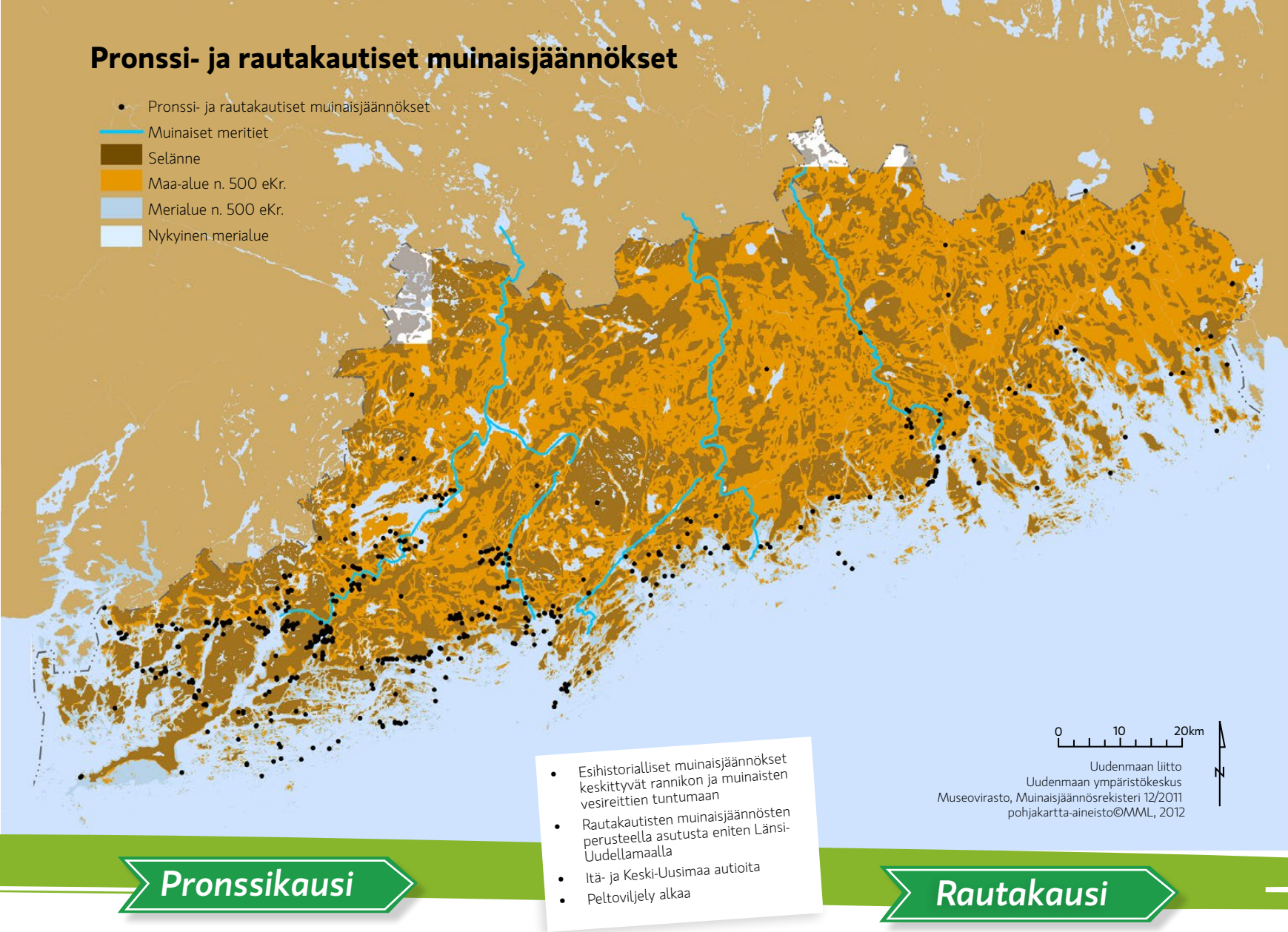

Pronssikausi

- Esihistorialliset muinaisjäännökset keskittyvät rannikon ja muinaisten vesireittien tuntumaan
- Rautakautisten muinaisjäännösten perusteella asutusta eniten Länsi-Uudellamaalla
- Itä- ja Keski-Uusimaa autioita
- Peltoviljely alkaa

Rautakausi

ranta oli Läntisellä Uudellamaalla noin 40 metriä nykyistä merenpintaa korkeammalla, Keski-Uudellamaalla 30–35 metriä korkeammalla ja Itä-Uudellamaalla 25–28 metriä korkeammalla. Tuhansia vuosia myöhemmin rautakauden alkuun mennessä maa oli kohonnut siten, että merenpinta oli esimerkiksi Raaseporin Tammisaaressa noin 10 metriä ja Loviisan Pernajassa noin viisi metriä nykyistä merenpintaa korkeammalla.

Ensimmäiset asukkaat saapuivat nykyisen Uudenmaan maakunnan alueelle jääkauden jälkeen. Jos ennen jääkautta alueella olikin ollut asutusta, jäljet siitä olivat pyyhkiytyneet pois mannerjäätikön mukana. Asutus seuraili koko kivikauden pääsääntöisesti rannikon rantaviivaa, sillä kivikauden asukkaat olivat metsästäjä-keräilijöitä ja asettuivat tyypillisesti vesistöjen ja hyvien riistamaiden läheisyyteen. Myös makean veden saanti vaikutti asutuksen sijoittumiseen. Metsästys, kalastus ja hylkeenpyynti olivat tärkeimmät elinkeinot. Nuorakeraamisella ajalla

asetuttiin rantojen sijaan pienten purojen ja jokien varsilla olevien niittyjen äärelle kauemmas rannikosta. Joidenkin tutkijoiden mielestä tällaiset epäsuorat todisteet saattavat viitata siihen, että nuorakeraamisella ajalla olisi jo ollut alkeellista maanviljelyä ja karjanhoitoa, vaikka arkeologisissa kaivauksissa ei tästä olekaan saatu todisteita.

Asutus sijaitsi hajallaan, vaikka ihmiset asuivatkin yhteisöissä. Pääsääntöisesti asumukset olivat koko ajanjakson melko yksinkertaisia ja tilapäisiä, sillä pyyntikulttuurissa leirit muuttivat yleensä vuodenaikaiskierron mukaan. Kivikautisia muinaisjäännöksiä on löydetty melko tasaisesti koko Uudenmaan muinaiselta rannikolta, ja niiden perusteella voidaan päätellä, että koko alue on ollut jossain kivikauden vaiheessa asuttua. On kuitenkin syytä muistaa, että kivikauden ihmisten tarvitsema elintila pyyntialueineen oli niin suuri, että Uudellamaalla pystyi joidenkin arvioiden mukaan asumaan samanaikaisesti vain noin pari sataa ihmistä.

Pronssikauden kulttuurivaikutteet kuten röykkiöhautaaminen ja pronssiesineiden käyttö tulivat Uudellemaalle muualta Skandinaviasta. Pronssiesineitä on löydetty verrattain vähän, mikä johtunee ainakin osin siitä, että pronssiesineet oli helppo sulattaa ja valaa uusiksi esineiksi. Löytöjen vähyydestä ei siis

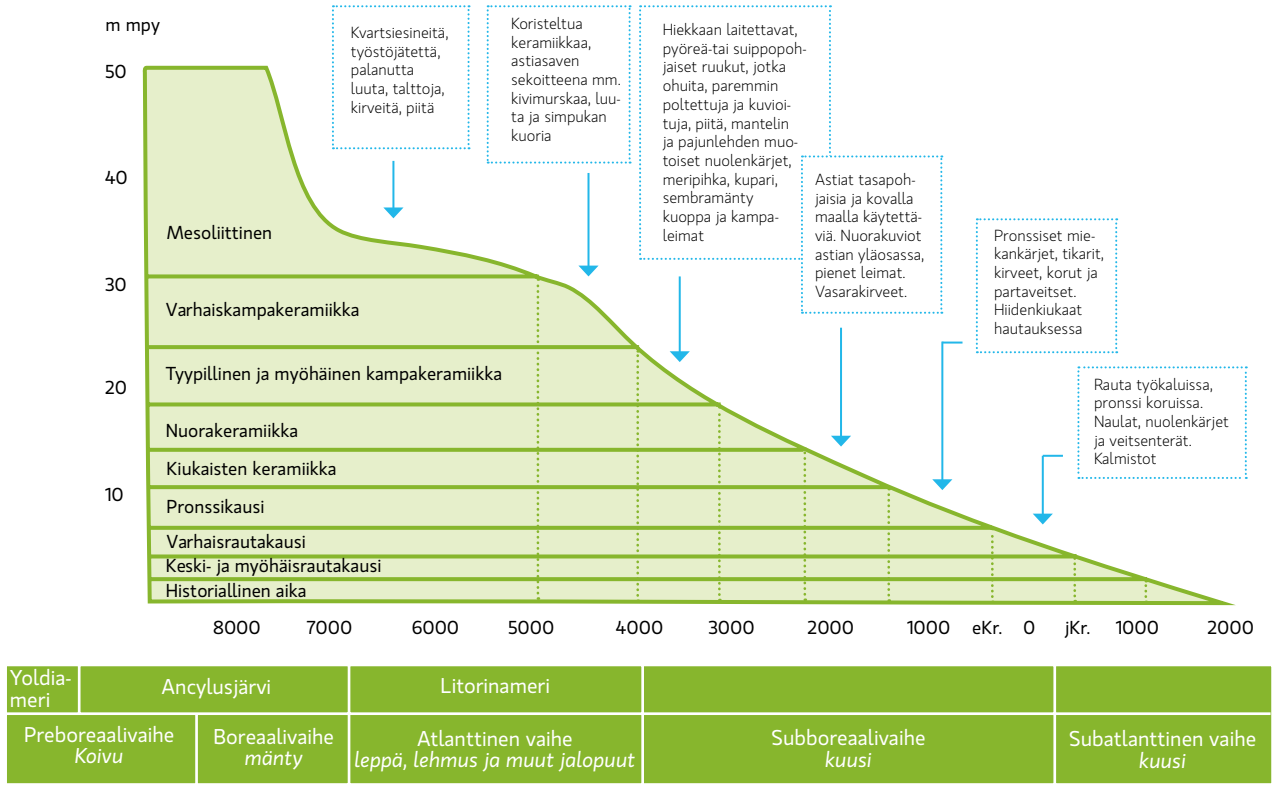

Pääkaupunkiseudun rannansiirtymiskäyrä ja arkeologisten löytöjen luonne eri ajanjaksoina.
Kaavion lähde: Vantaan esihistoria, Petro Pesonen & Mikael Manninen (2008), Hannu Hyvärisen (1999) mukaan.

voida suoraan päätellä autioitumista tai muuta vastaavaa kehitystä. Pronssikauden aikana viljanviljely ja karjanhoito alkoivat levitä Suomeen, vaikka metsästys, kalastus ja hylkeenpyynti pysyivätkin pääelinkeinoina. Pronssikaudella muotoutui ehkä parhaiten jälkipolville esihistoriasta näkyvä muinaisjäännös: hiidenkiuas eli röykkiöhauta. Ne sijoitettiin näkyville paikoille kuten rantakallioille tai laaksoa reunustaville harjuille. Pronssikautisia hautaröykkiöitä tunnetaan Uudellamaalla noin 150, joista kolmasosa Raaseporin alueelta.

Rautakaudella Länsi-Uusimaa pysyi asuttuna, ja Tammisaaren–Karjaan seudulla on esinelöytöjen perusteella ollut verrattain paljon asuinpaikkoja, kalmistoja ja linnavuoria. Myös saaristossa oli asutusta ja kauppapaikkoja viikinkien itään suuntautuneiden kauppareittien varrella. Merenkävijöitä varten saaristoon pystytettiin satoja kiviröykkiöitä osoittamaan väyliä. Muualta maakunnasta tunnetaan vain yksittäisiä viitteitä asutuksesta, ja esimerkiksi Itä-Uusimaa lienee ollut autiota ja kokonaan hämäläisten erämaata. Myöhäisellä rautakaudella koko rannikko alkoi kuitenkin saada asutusta. Kauppakontaktit rannikon ja sisämaan välillä vilkastuivat ja hämäläiset kulkivat vesistöjä pitkin merelle. Peltoviljely vakiintui edullisimmilla alueilla viikinki-ristiretkiajalla pysyvän asutuksen saadessa alkunsa. Viljely alkoi kaskiviljelynä moreenimailla, mutta aurojen kehittymisen myötä keskiajalle tultaessa voitiin siirtyä savikkojen peltoviljelyyn.

Asutus leviää keskiaikaiselle Uudellemaalle

Uudellamaalla vaikuttaneet väestöryhmät alettiin hiljalleen tuntea hämäläisinä, varsinaissuomalaisina, ruotsalaisina ja virolaisina. Varhaiskeskiajalla Uuttamaata asuttivat lännessä varsinaissuomalaiset ja idässä hämäläiset. Ensimmäisen ristiretken jälkeen 1100-luvulla maakunnan länsiosien rannikolle alkoi asettua ruotsalaisväestöä ja toisen ristiretken jälkeen 1200-luvun jälkipuoliskolla ruotsalaisasutus levittäytyi myös Itä-Uudenmaan rannikolle. Ruotsalaiset uudisasukkaat asuttivat viljavimmat rannikkoseudut, mukaillen entisen merenpohjan helposti muokattavia kevyitä savikoita (vrt. kartta kivikautisista muinaisjäännöksistä). Tämä kieliraja on edelleen paikoin nähtävissä. Myös karjankasvatuksen edellytykset olivat rannikolla paremmat. Itä-Uusimaa asutettiin kokonaisuudessaan 1500-luvun puoliväliin mennessä. Seuraavalla vuosisadalla ruotsalaisasutusta levisi sisämaahan ja saaristoon. Maakunnan koillisosat asutettiin vasta 1300-1400-lukujen vaihteessa hämäläisten asettuessa sinne. Keskiajalla Uudellamaalla oli ruotsalaisasutusta erityisesti rannikolla. Suomalaisasutusta oli maakunnan pohjoisosissa ja harvaan asutulla Keski-Uudellamaalla. Ainakin Lohjanjärven ja Porvoonjokilaakson parhailla paikoilla sekä joillakin muilla edullisilla alueilla voidaan asutuksen otaksua jatkuneen yhtäjaksoisesti 1100-luvulta nykyaikaan.

Uudenmaan maakunnan hallinnollinen organisoituminen alkoi ensimmäisen ristiretken jälkeen. 1200-luvulla Uusimaa oli jo hallinnollisena alueena olemassa ja siihen kuuluivat pitäjät Hangosta Pyhtäälle. Maakunnalla oli oma sinetti, rauhanehdot ja pitäjälaitos. Myöhemmin maakunta jakaantui Porvoon ja Raaseporin linnalääneihin ja ne edelleen kirkkopitäjiin. Porvoon kaupunki ja Raaseporin linna mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran 1380-luvulla, ja ne olivat molemmat omien alueidensa merkittäviä keskuksia. Porvoon kaupungin perustamisessa lienee ollut taustalla tarve saada kauppapaikka Tallinnan kanssa käydylle kaupalle, sillä esimerkiksi Hämeestä tuotiin tavaraa myytäväksi Porvooseen ja sieltä edelleen Tallinnaan. Talonpoikaispurjehdus olikin merkittävä elinkeino ja Tallinnassa käytiin niin usein, että monille uusmaalaisille syntyi sinne myös sukusiteitä. Muita merkittäviä keskuksia alueella olivat Lohjan ja Tunan kauppalat, Tenhola, Karjaa, Kirkkonummi ja Pernaja. Keski-Uudellamaalla asutus sijoittui pitkälti Suuren rantatien varteen ja esimerkiksi Vantaanjokilaaksoon. Merkittävämpää keskusta alueelle ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa syntynyt johtuen sen sijainnista kahden vahvan keskuksen välissä.

Jo viikinki-ristiretkiajalla oli alettu rakentaa puolustuksen tarpeisiin linnavuoria. Keskiaika oli

Uudellamaalla on säilynyt noin 150 pronssikautista hautaröykkiötä. Siuntion Krejansbergetillä (kuvassa) niitä on kaikkiaan viisi. Korkealle kalliolle sijoittuvilta röykkiöiltä aukeaa huikeat näkymät viljeltyyn jokilaaksoon, joka vielä kivikaudella lainehti merenlahtena.

Kuva: Kristiina Rinkinen

rauhatonta aikaa ja linnojen rakentaminen jatkui. Uudenmaan keskiaikaisista linnoista tunnetuimpia ovat Raasepori, Porvoon linnamäki, Sipoon Sibbesborg, Karjaan Junkarsborg ja Helsingin Vartiokylän linnavuori. Sotilaallisen merkityksen lisäksi linnat saattoivat olla isäntänsä statussymboleita, hallinto-, kauppa- ja käsityökeskuksia. Linnojen merkitys muuttui joka tapauksessa asetekniikan kehittyessä ja hallitsijoiden vaihtuessa, ja vain Raaseporin linnan jyhkeät kivirakenteet ovat säilyneet nykyaikaan. Jotain ajan levottomuudesta kertoo se, että Suuren rantatien tienoot aina Porvooseen ja Helsinkiin saakka ryöstettiin ja poltettiin venäläisten toimesta 1500-luvun aikana useampaan otteeseen. Länsi-Uudenmaan saaristokin sai osansa, kun Raaseporin saariston kylät ”nyljettiin” samalla tanskalaisten sotaretkellä vuonna 1508, jonka aikana myös Porvoon tuomiokirkko poltettiin ensimmäisen kerran.

Turusta Viipuriin johtanut Suuri rantatie oli 1300-luvulta alkaen Uudenmaan valtaväylä vuosisatojen ajan ja sen läheisyydessä oli suurin osa Uudenmaan asutuksesta, kylistä, ensimmäisistä karta-

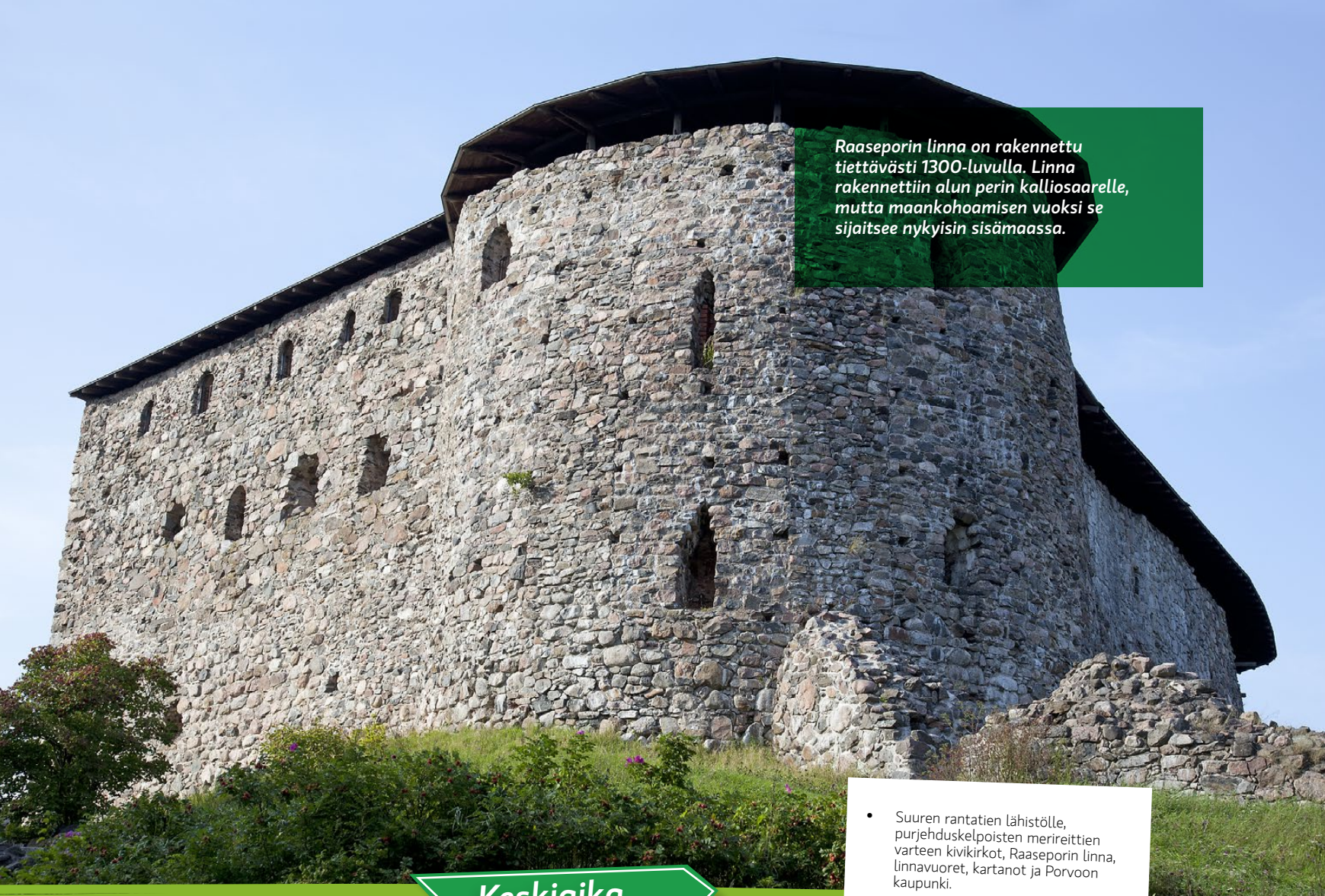

Raaseporin linna on rakennettu tiettävästi 1300-luvulla. Linna rakennettiin alun perin kalliosaarelle, mutta maankohoamisen vuoksi se sijaitsee nykyisin sisämaassa.

Keskiaika

- Suuren rantatien lähistölle, purjehduskelpoisten merireittien varteen kivikirkot, Raaseporin linna, linnavuoret, kartanot ja Porvoon kaupunki.
- Viljelyalueet kehittyvät erityisesti jokilaaksoissa.
- Keskiaikainen kylärakenne on jäljellä yhä monissa Itä-Uudenmaan kylissä.

noista ja kirkoista. Tuolloin rakennetuista harmaakivikirkoista kaksitoista on säilynyt Uudellamaalla nykyaikaan ja edustaa rakennuskantamme vanhinta kerrosta. Ylimmän säädyn omistamien maatilojen eli kartanoiden, sijoittuminen määräytyi vielä keskiajalla purjehduskelpoisten merireittien, sisävesistöjen kulkuväylien ja Suuren rantatien läheisyyden perusteella. Pernajassa, Porvoossa ja nykyisen Raaseporin alueen saaristossa oli eniten kartanoita. Kylärakenne vaihteli Uudenmaan eri osissa siten, että Itä-Uudellamaalla yksittäiseen kylään saattoi kuulua jopa yli 20 tilaa ja vain rannikolla ja saaristossa oli pienempiä kyliä. Länsi-Uudellamaalla sen sijaan suurin osa kylistä oli pieniä 1-2 talon kyliä. Keski-Uusimaa oli vielä rannikkoa lukuun ottamatta hyvin harvaan asuttua ja suurin yksittäinen yli 20 talon kylä sijaitsi Nurmijärvellä. Maatalous oli pääelinkeino, lampaanhoito ja kalastus tärkeitä sivuelinkeinoja. Maakunnan länsiosissa viljelyalueet sijaitsivat hajanaisesti ryhmäkylien ympäristössä. Keski-Uudellamaalla peltoja oli vähän, kun taas Itä-Uudenmaan viljavissa jokilaaksoissa oli laajoja yhtenäisiä pelto- ja niittyalueita.

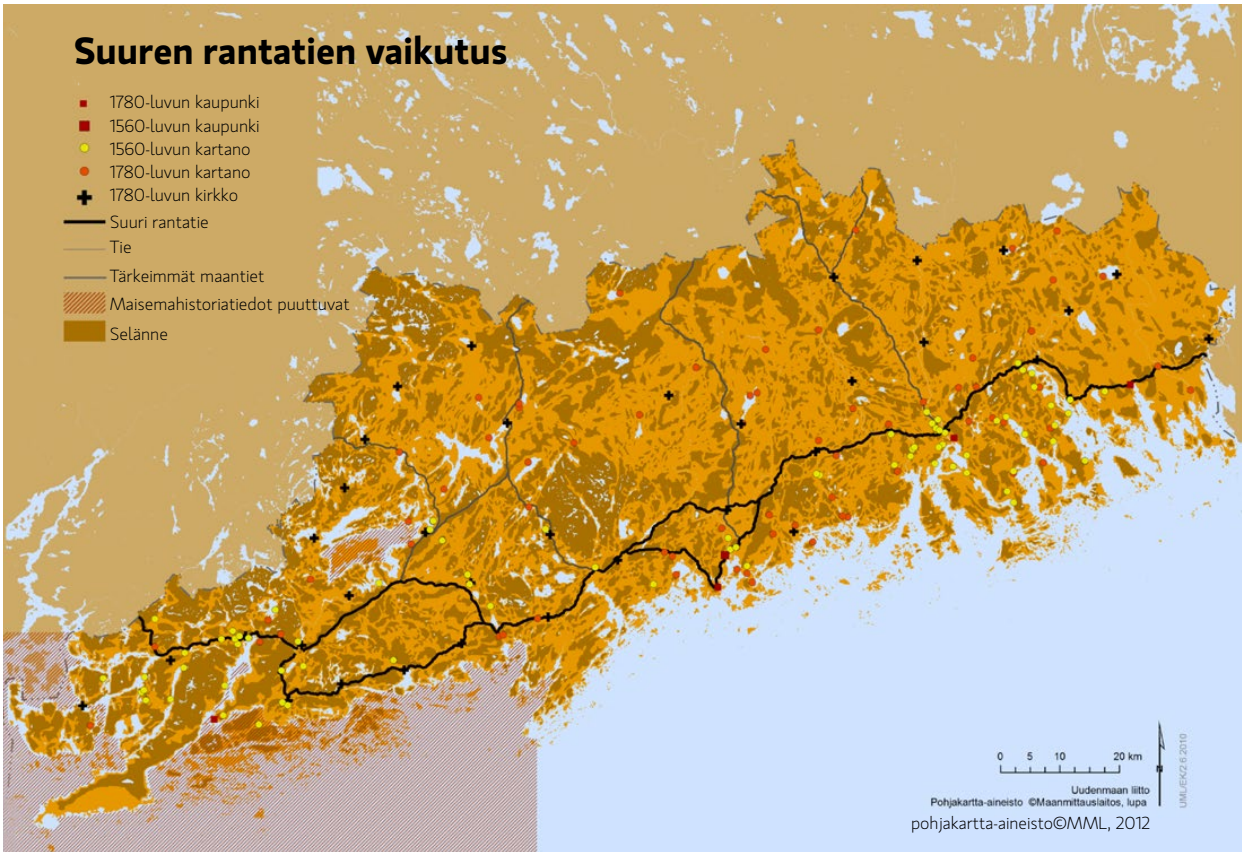

Uudenmaan tieverkko on saanut muotonsa pääosin ennen 1800-lukua. Monet keskiaikaisista tielinjoista ovat yhä käytössä.

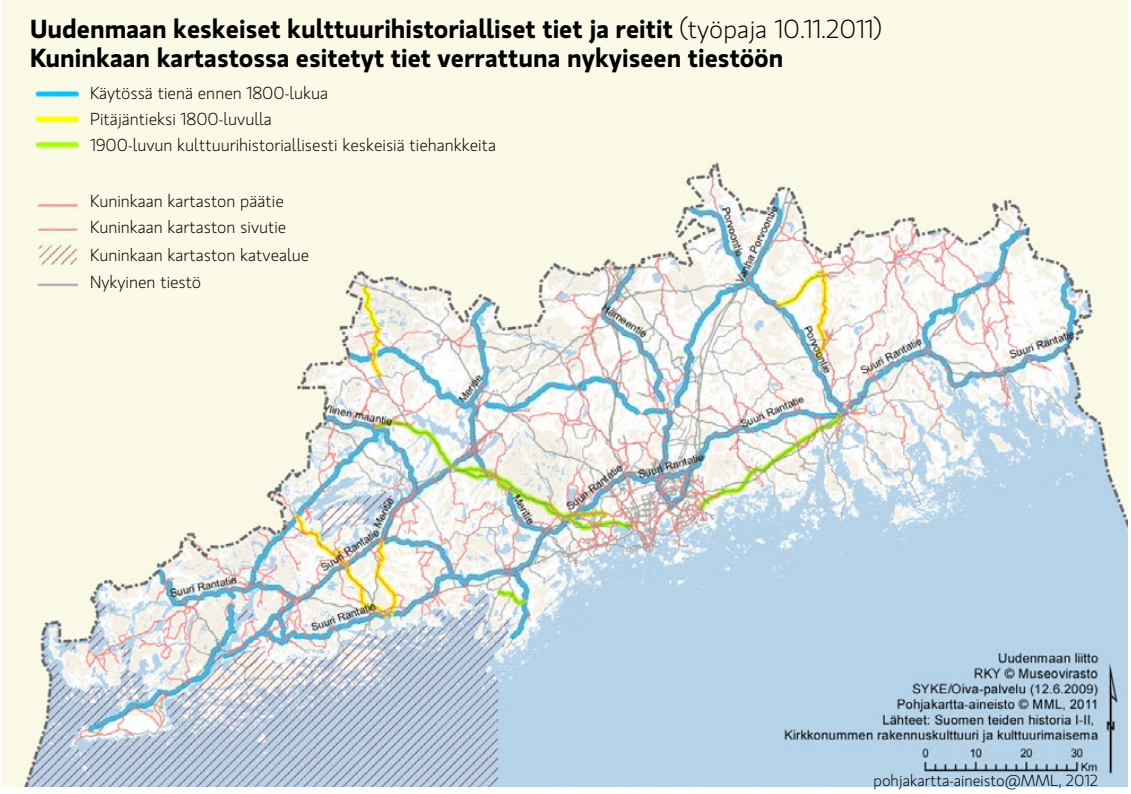

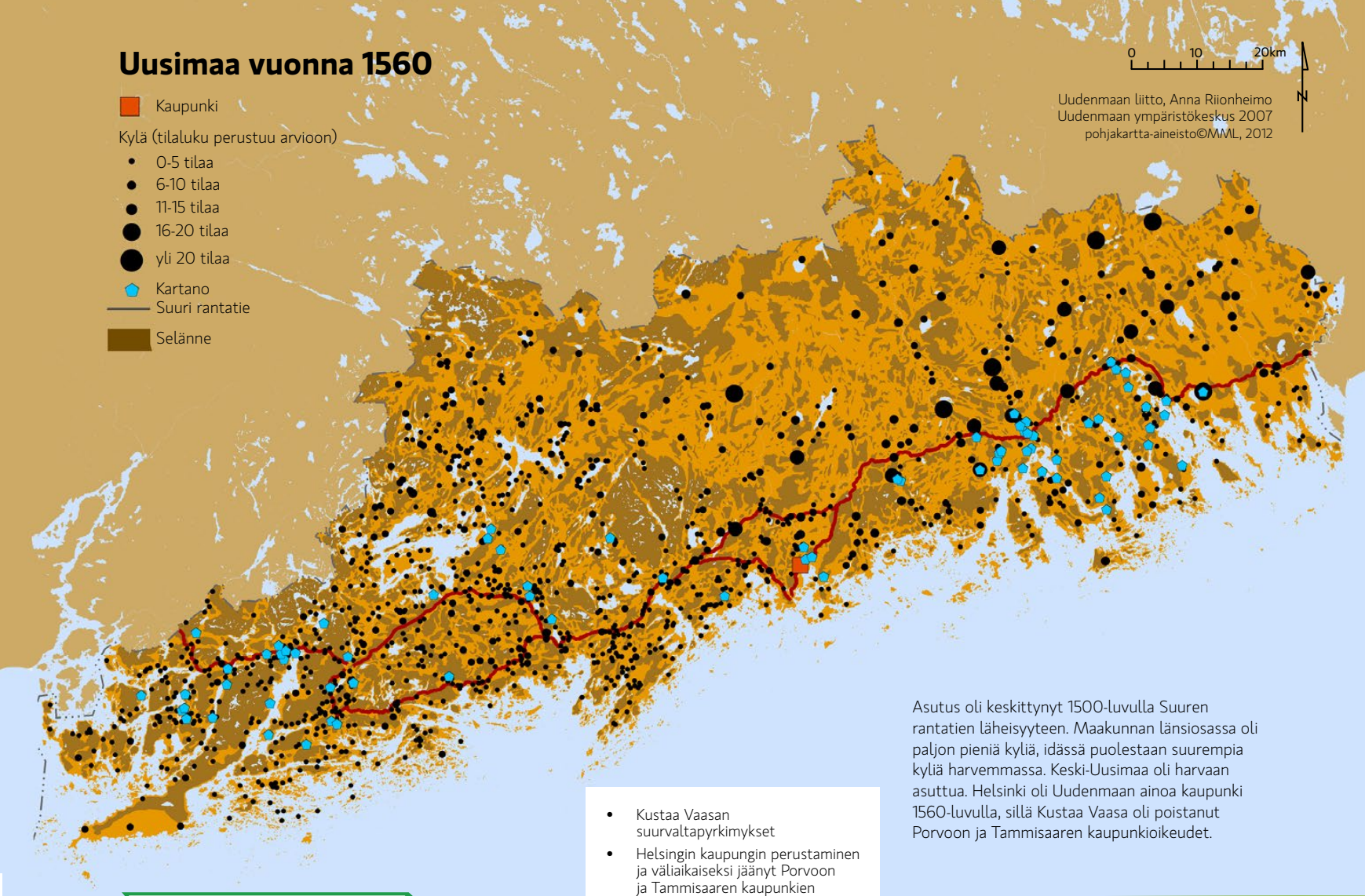

Asutus oli keskittynyt 1500-luvulla Suuren rantatien läheisyyteen. Maakunnan länsiosassa oli paljon pieniä kyliä, idässä puolestaan suurempia kyliä harvemmassa. Keski-Uusimaa oli harvaan asuttua. Helsinki oli Uudenmaan ainoa kaupunki 1560-luvulla, sillä Kustaa Vaasa oli poistanut Porvoon ja Tammisaaren kaupunkioikeudet.

1500-

- Kustaa Vaasan suurvaltapyrkimykset
- Helsingin kaupungin perustaminen ja väliaikaiseksi jäänyt Porvoon ja Tammisaaren kaupunkien lakkauttaminen 1550-luvulla
- Ruukkien perustaminen
- Lännessä 1-2 tilan kyliä ja idän jokilaaksoissa suuria kyliä
- Keski-Uudellamaalla vähän asutusta

Ruotsin suurvaltapyrkimysten heijastuminen Uudellemaalle

Uudenmaan aluerakenne joutui myllerrykseen 1500-luvulla, kun Kustaa Vaasa halusi ohjata Itämeren kaupan Tallinnan sijasta Viipurin ja Uudenmaan rannikolle. Talonpoikaispurjehdukset Tallinnaan kiellettiin ja aloitettiin uuden mahtavan kaupungin suunnittelu Helsingin pitäjään. Kustaa Vaasa kirjoitti kirjeessä vuonna 1550 seuraavasti: ”tiedotettakoon pikku länteille, jotka ovat Rauma, Porvoo ja Tammisaari, että heidän ja heidän kanssaan rikkaiden talonpoikien tulee lähteä Santahaminaan (muuallekin missä paras paikka löytyy) ja asua siellä, siten saataisi silloin Santahamina rakennettua ja aloitettua”.

Melko pian Santahamina todettiin liian suojattomaksi alueeksi ja uuden kaupungin sijainti muutettiin Vantaanjoen suulle Helsingin Kuninkaankartanon lähelle. Porvoossa kukoistava keskiaikainen kau-

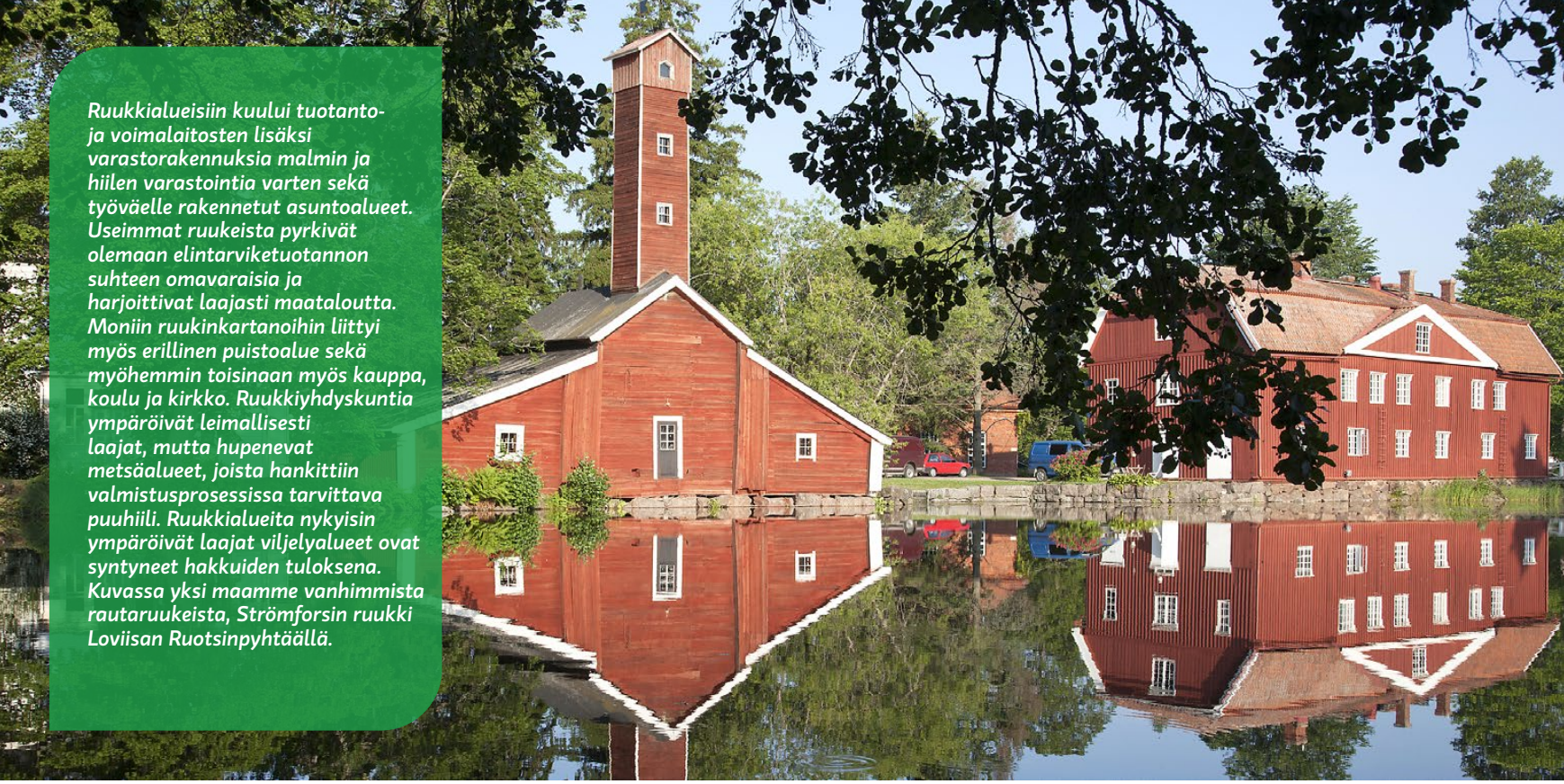

Ruukkialueisiin kuului tuotanto- ja voimalaitosten lisäksi varastorakennuksia malmin ja hiilen varastointia varten sekä työväelle rakennetut asuntoalueet. Useimmat ruukeista pyrkivät olemaan elintarviketuotannon suhteen omavaraisia ja harjoittivat laajasti maataloutta. Moniin ruukinkartanoihin liittyi myös erillinen puistoalue sekä myöhemmin toisinaan myös kauppa, koulu ja kirkko. Ruukkiyhdyskuntia ympäröivät leimallisesti laajat, mutta hupenevat metsäalueet, joista hankittiin valmistusprosessissa tarvittava puuhiili. Ruukkialueita nykyisin ympäröivät laajat viljelyalueet ovat syntyneet hakkuiden tuloksena. Kuvassa yksi maamme vanhimmista rautaruukeista, Strömforsin ruukki Loviisan Ruotsinpyhtäällä.

punki lakkautettiin ja siitä tuli pieni kylä asukkaiden muuttaessa Helsinkiin. Tammisaaren vuonna 1546 perustetusta kaupungista ei ollut ehtinyt kasvaa merkittävää ja sen asukkaat pääsivät palaamaan muutaman Helsingin vuoden jälkeen takaisin vuonna 1556. Helsingin kaupunki ei kuitenkaan alkanut kehittyä suunnitellusti ja se menetti merkitystään, kun Tallinna siirtyi Ruotsin alaisuuteen 1561. Porvoon kaupunki sai privilegionsa takaisin 1571. Helsingistä oli kuitenkin ehtinyt tulla Uudenmaan merkittävin kaupunki, eikä Porvoo enää yltänyt esimerkiksi verotuloissaan samalle tasolle sen kanssa, vaikka Helsinki jäikin uinumaan pikkukaupungiksi vielä parin vuosisadan ajan.

Samoihin aikoihin Ruotsin vuoriteollisuuden ydinalueen metsävarannot alkoivat ehtyä ja paljon puuta kuluttava raudan tuotanto haluttiin siirtää muualle. Raudan valmistuksella oli ollut Uudellamaalla pitkät perinteet ja ruukkiteollisuuden edellytykset olivat oivalliset: vaikka malmivarat olivat vaatimattomat, riitti valjastamatonta koskivoimaa sekä metsää hiillettäväksi. Ensimmäiset privilegion saaneet ruukit aloittivat toimintansa 1500–1600-lukujen vaihteessa Mustionjoen ja Fiskarsinjoen varrella. Länsi-Uudellamaalla teollisuuden edellytykset olivat parhaimmat, sillä omia malmivaroja pystyttiin aluksi louhimaan Ojamon vuonna 1538 aloittaneesta rautakaivoksesta, joka oli alkuna suomalaiselle raudanjalostusteollisuudelle. Suuri osa ruukeista toimi kuitenkin ruotsalaisen malmin ja raakaraudan varassa, minkä vuoksi kuljetusyhteydet määräsivät ruukkien sijainnin vesireittien varrelle. Sittemmin ruukkeja rakennettiin myös Pernajan alueelle ja (Karkkilan) Högforsiin.

Valtion tuki ruukeille oli huomattava. Ruukit olivat etuoikeutettuja yhteisöjä saaden esimerkiksi verohelpotuksia, erioikeuksia hiilen hankinnan turvaamiseksi ja omat kaupankäyntioikeudet. Edistykselliset ruukkiyhteisöt olivat oman alueensa eräänlaisia innovaatiokeskuksia. Ne kilpailivatkin Uudenmaan kaupunkien kanssa ja esimerkiksi Tammisaaren kaupungin toimintaedellytykset kärsivät ruukkien toiminnan myötä. Ruukit nielivät 1700-luvulla käytännössä katsoen kaiken polttopuun ja metsänhak-

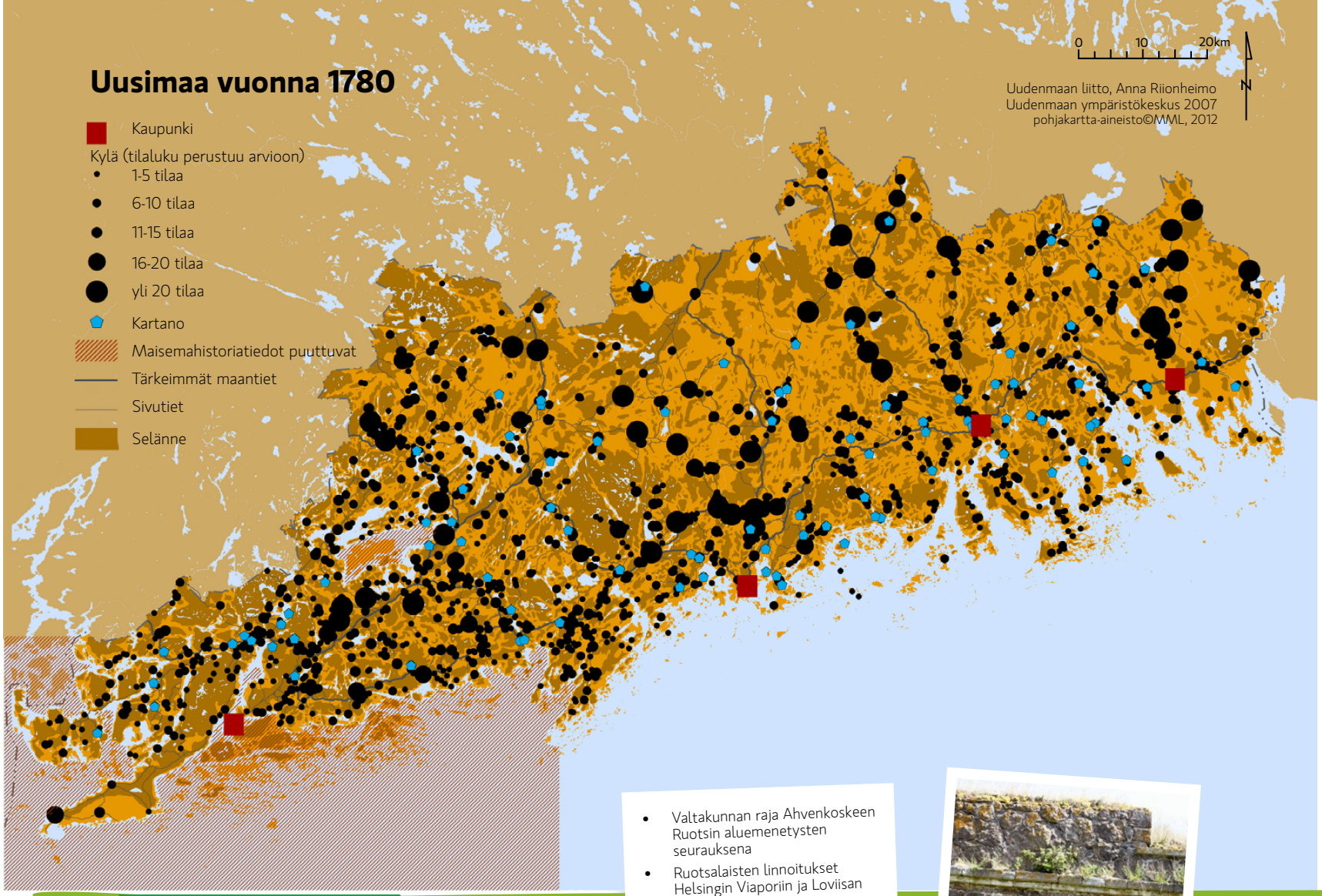

1700-

- Valtakunnan raja Ahvenkoskeen Ruotsin aluemenetysten seurauksena
- Ruotsalaisten linnoitukset Helsingin Viaporiin ja Loviisan Svartholmaan
- Viapori vauhdittaa Helsingin elinkeino- ja kulttuurielämän kehitystä
- Isojako hajauttaa keskiaikaista kylärakennetta

kuiden vaikutus maisemaan oli merkittävä.

Muuten Ruotsin nousu suurvallaksi 1600-luvun alkupuolella tuntui raskaana Uudellamaalla. Alueen kehitys taantui, kun asukkaat joutuivat kestämään jatkuvat sotimiseen liittyvät väenotot ja linnaleirirasitteet. Oloja hankaloittivat lisäksi kestitykset, teiden ja siltojen kunnossapito, sairaudet ja esimerkiksi ilmaston hetkellisestä viilenemisestä johtuneet katovuodet 1600-luvun lopulla. Katovuodet, nälkä ja taudit pysäyttivät tai hidastivat rakentamista sekä kylien ja kaupunkien kasvua. Tilat köyhtyivät ja osa autioitui kokonaan. Satunnaisesti kaupungit tuhoutuivat tulipaloissa, usein huolimattoman tulen käsittelyn seurauksena, toisinaan sotaretkien tuhoina. Ruotsin suurvalta-asema mureni Suuren Pohjan sodan aikana 1700-luvun alussa ja venäläisten 1713 alkanut miehitys eli isoviha pysäytti maakunnan asuttamisen ja nuoren teollisuuden kehityksen kokonaan.

Linnoittaminen ja isojako aloittavat edistyksen ajan

Ruotsi menetti 1700-luvun sodissa valloittamiaan alueita laajasti ja valtakunnan raja siirtyi hattujen sodan jälkeen vuonna 1743 Ahvenkoskeen Kymijoen läntisimpään haaraan Pyhtäälle. Linnoitukset jäivät rajan taakse ja valtakunnan puolustus oli retuperällä. Venäläiset pystyivät liikkumaan esteettömästi Suomenlahdella aina Ruotsin rannikolle saakka ja Ruotsin valtakunnan puolustamiseksi päätettiinkin Uudenmaan rannikolle rakentaa kaksi linnoitusta: varikkolinnoitus ja laivastotukikohta Helsinkiin ja sen saarille, sekä rajalinnoitus Degerbyhyn eli nykyiseen Loviisaan ja sen edustalle Svartholman saarelle. Sveaborgin eli Viaporin sijoittumiseen Helsingin edustalla vaikutti Susisaarten ja Vallisaaren välisen salmen puolustus. Se oli tärkein vesitie Helsinkiin ja sen sisäpuolelle jäi Kruunuvuorenselkä, joka oli historian aikana useasti tarjonnut ihanteellisen suojan sotalaivastolle.

Isovihan alkaessa 1713 venäläisiä miehittäjiä paenneet helsinkiläiset olivat polttaneet Vironniemelle sata vuotta aiemmin siirretyn kaupungin ja venäläisten miehityksen jälkeen kaupungin rakentaminen oli aloitettava kokonaan alusta. Viaporin rakennustöiden alkaminen vauhditti monin tavoin kaupungin ja koko maakunnan kehitystä. Viaporin rakennusmateriaalien tuottamista varten perustettiin muun muassa lukuisia sahoja ja tiilitehtaita. Myöhemmin linnoituksen laivatelakka työllisti ihmisiä ja Helsingissä tehtiin esimerkiksi purjeita ja köysiä. Helsingin kauppamerenkulku vilkastui ja 1800-luvun alkuun mennessä Helsingissä oli suurempi laivasto kuin Turussa ja neljänneksi suurin koko Ruotsin valtakunnassa. Pitkä rauhan aika mahdollisti myös kulttuurisen kehityksen, ja upseerien isännöimä Viapori muodostui sen kehdoksi valistuksen ajan Helsingissä. Kustavilainen kartano- ja puutarhakulttuuri alkoivat levitä upseeriston mukana Helsingin lähiseudun kartanoihin. Vaikka Viapori oli pitkään väkimäärältään suurempi kuin Helsinki, antoi linnoituksen rakentaminen edellytykset kaupungin menestykselle. Viaporin rakentamisen ajalta on myös Helsingin keskustan vanhin säilynyt rakennus eli kauppias Johan Sederholmin kivestä rakennettu talo vuodelta 1757.

Uudenmaan keskiaikainen kylärakenne oli alkanut muuttua jo 1600-luvulla kun aateliskartanoiden maille alettiin perustaa torppia. Torpparilaitos hajotti ensimmäisenä asutusta pois keskiaikaisilta kylätonteilta. Isojako jatkoi samaa kehitystä 1750-luvulta lähtien. Sen tarkoituksena oli poistaa vainiopakko, ja yhdistää talojen hajanaiset, pienet peltosarat suuremmiksi, yhtenäisiksi lohkoiksi. Isojaon vaikutukset kylärakenteeseen vaihtelivat Uudenmaan eri osissa. Länsi-Uudellamaalla keskiaikainen kylärakenne hajosi kokonaan ja vain Lohjansaaren Hermalassa kylärakenne on säilynyt. Keski-Uudenmaan pohjoisosissa suurten kylien rakenne muuttui jonkin verran, mutta näkyvin jälki oli lukuisten uudistilojen perustaminen isojaosta yli jääneille kruunun maille. Eteläisten rannikkokylien rakenteeseen isojako ei juuri vaikuttanut ja vaikka myös Itä-Uudellamaalla kiinteä kylärakenne hajosi isojaon myötä, on keskiaikainen kylärakenne säilynyt siellä parhaiten.

Autonomia tuo pääkaupungin Uudellemaalle

Uudenmaan aluepoliittinen rooli muuttui Ruotsin vallan ajan päättyessä vuonna 1809, kun Suomesta tuli Venäjän autonominen suuriruhtinaskunta. Konkreettisena osoituksena tästä järjestettiin valtiopäivät Porvoossa. Suomi sai paikan ”kansakuntana kansakuntien joukossa”, Aleksanteri I lupausten mukaisesti.

Helsinki julistettiin vuonna 1812 suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi, olihan kaupunki suotuisasti Pietarin lähellä ja varustettu paitsi oivallisella satamalla, myös erinomaisella puolustuslinnoituksella. Lisäksi kaksi kolmasosaa kaupungista oli kuin sattuman oikusta palanut muutamia vuosia aiemmin, ja uuden pääkaupungin hallinnollista keskusta päästiin suunnittelemaan varsin vapaasti, vaikka vanhoja rakennuksia surutta purettiinkin uuden klassismin oppien mukaan suunnitellun kaupungin tieltä. Asemakaavoituksesta vastasi Johan Albrecht Ehrenström ja rakennusten suunnittelusta Carl Ludvig Engel. Kun Turun palon jälkeen vuonna 1827 päätettiin vielä

siirtää yliopisto Helsinkiin, muodostui Senaatintorin ympäristöstä keskushallinnon, kirkon ja yliopiston ylivoimainen ilmentymä Suomessa. Uudenmaan kasvu kohti nykyistä metropolimaakuntaa oli alkanut.

Viaporin puolustuslinnoitukselle tuli käyttöä 1850-luvulla kun Venäjän ja Britannian ja Ranskan välillä käytiin Krimin sota. Linnoituksia laajennettiin sodan aikana sen lähisaarille ja Lauttasaareen. Venäjän ulkomaankaupan tyrehdyttäminen ja sitä kautta rauhaan pakottaminen tavoitteenaan brittiläis-ranskalainen laivasto pommittikin pian Suomenlahden linnoituksia. Viapori kesti lyhyeksi jääneet pommitukset, mutta Loviisan Svartholma tuhoutui pahoin. Linnoituksia ylläpidettiin vielä 1800-luvun jälkipuolella.

Teollistuminen luo uudenlaista alue- ja yhdyskuntarakennetta

Teollinen vallankumous saavutti Uudenmaan 1800-luvun jälkipuolella. Uusia aluerakenteen kehityssuuntia avautui, kun höyryvoima ja muut innovaatiot hiljalleen syrjäyttivät perinteiset energianlähteet ja työskentelytavat niin teollisuudessa, maanviljelyssä kuin liikkumisessakin. Uudenmaan teollisuus oli 1500-luvulta lähtien keskittynyt lähinnä Länsi- ja Itä-Uudenmaan koskien ympärille, mutta höyryvoiman myötä se ei ollut enää riippuvainen vesivoimasta tai sataman läheisyydestä. Puunjalostuksesta tuli merkittävä teollisuuden ala, ja maaseudulle perustettiin huomattavan paljon höyrysahoja. Saha- ja rautateollisuus sijoittuivat raaka-aineiden tai vähintään hyvien uittoväylien lähelle, kun taas muilla teollisuuden aloilla loppukäyttäjien läheisyys muodostui tärkeämmäksi. Teollistuminen alkoikin näkyä voimakkaimmin kaupunkien laitamilla ja ratojen varsilla.

Suomen ensimmäisen yleisen rautatien avaaminen Helsingin ja Hämeenlinnan välille vuonna 1862 aloitti kehityskulun, jonka seurauksena teollisuuteen liittyviä uusia yhdyskuntia alkoi kehittyä Uudenmaan kaupunkien ja kylien ulkopuolelle. Radan varteen syntyi sittemmin kaupungiksi muuttuneita kaup-paloita kuten Hyvinkää, Järvenpää ja Kerava, joiden teollisuuden kehittymiselle rautatie on ollut keskeinen edellytys. Tiili-, kaakeli-, sementti- ja rakettitehtaat sekä tekstiili- ja konepajateollisuus työväen asuntoalueineen kasvattivat näitä Keski-Uudenmaan radanvarsipaikkakuntia. Perinteisesti kaupungeissa oli asuttu ja työskennelty samassa paikassa, mutta teollistumisen seurauksena nämä toiminnot alkoivat eriytyä.

Rantaradan osuus Karjaalta Helsinkiin avattiin liikenteelle 1903. Pääkaupungin läheisyydessä ratojen varsille alkoi syntyä työväestön ja vähävaraisten esikaupunkialueita, joista matkattiin töihin Helsinkiin. Uudenmaan erityispiirteenä myös varakkaampi väestö rakennutti maan parhaiden arkkitehtien suunnittelemia yhdyskuntia kaupunkien ulkopuolelle, esimerkiksi Haagaan, Kauniaisiin ja Kulosaareen. Helsingin kasvaessa suurin osa Uudenmaan taajaväkisistä yhdyskunnista liitettiin Helsinkiin viimeistään vuoden 1946 suuressa alueliitoksessa.

Helsinki kasvoi voimakkaasti 1870-luvun ja ensimmäisen maailmansodan välisenä aikana ja kehittyi moderniksi suurkaupungiksi. Vuonna 1870 asukasluku oli 30 000 ja 1900-luvun alussa se ylitti kansainvälisen luokituksen mukaisen suurkaupungin, 100 000 asukkaan rajan. Kaupunki laajeni, kasvoi korkeutta ja muuttui kaupunkirakenteeltaan, jakaantui kivikaupunkiin ja puutalovaltaisiin esikaupunkeihin. Taloudellisen noususuhdanteen siivittämänä porvaristolle ja virkamiehille rakennettiin komeita korkeita asuinkerrostaloja kantakaupunkiin, jossa ne syrjäyttivät vähitellen matalat puurakennukset. Mannermainen urbaani Helsinki syntyi esplanadeineen ja tehokkaasti rakennettuine kortteleineen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Teollistuminen toi kaupunkiin ja esikaupunkeihin työväestöä, joka asutti varsinaisen kaupungin ulkopuolella sijainneiden teollisuuslaitosten reunamia Kalliossa, Näkissä ja Töölössä.

Kunnallistekniset uudistukset ja laitokset, kuten sähkö-, kaasu-, vesi- ja viemärilaitokset sekä julkinen liikenne raitiovaunuineen syntyivät Suomessa ensimmäiseksi Helsinkiin ja ne loivat osaltaan edel-

Hangon kylpyläpuistoon rakennettiin monia suuria huviloita 1800-luvun lopulla.

1800-

- Suomesta Venäjän autonominen Suuriruhtinaskunta, jonka pääkaupunki Helsinkiin
- Senaatintorin ympäristöön keskushallinnon, kirkon ja yliopiston keskus
- Helsingin kivikaupunki kasvaa nopeasti empire-keskustan ympärille
- Teollistumiseen liittyvä yhteiskunnallinen murros kiihdyttää kaupungistumista ja synnyttää uusia tarpeita mm. opetuksen, sairaanhoidon ja paikallishallinnon järjestämiseksi
- Höyryvoiman ja innovaatioiden seurauksena uusia aluerakenteen kehityssuuntia rautateiden ympärille
- Talvisatama Hankoon, josta viides kaupunki
- Ratojen varsille esikaupunkeja ja taajaväkisiä yhdyskuntia, kauppaloita, teollisuusyhdyskuntia
- Kylpylät, huvila-asutus, täysihoitolat, taiteilijayhdyskunnat ratojen lähellä ja höyrylaivareittien varsilla

lytykset Helsingin kehittymiselle suurkaupungiksi. Pääkaupunkia kehitettiin keskieurooppalaisten, erityisesti Berliinin, mallien mukaisesti. Vesilaitosta ryhdyttiin rakentamaan 1872 vesijohtoineen, Alppilan vesisäiliöineen (suunnittelijana Theodor Höijer) ja Vanhankaupungin pumppulaitoksineen. Kaasu- ja höyryvoimalaitos nousi Sörnäisiin arkkitehti Selim A. Lindqvistin suunnitelmien mukaan 1900-luvun ensimmäisinä vuosina.

Lisääntynyt höyryvoiman käyttö laivoissa vaikutti kauppamerenkulun kasvuun, ja Helsinkiin kehittyi merkittävät satama-alueet laitteineen ja rakennuksineen. Samalla kuitenkin esimerkiksi Loviisassa perinteisen purjelaivamerenkulun lakkaaminen

aiheutti väestön vähenemistä. Jo 1200-luvun väyläselostuksissa mainitun Hangon sataman rakentaminen aiheutti tarpeen nopealle ratayhteydelle Hangosta Hyvinkäälle (1873) ja Pietariin asti. Maan merkittävimmän talvisataman ympärille perustettiinkin Uudenmaan viides kaupunki. Satamatoiminnot ja niihin liittyvä teollisuus lisäsivät Hangon väkilukua. Hanko—Hyvinkää-rata sai nopeasti ympärilleen saha- ja kalkkiteollisuutta Lohjan seudulla, jossa rata sivusi Lohjan vesistön hyviä uittoväyliä ja jossa kalkkipitoinen maaperä mahdollisti nykyaikaisen vuorityön aloittamisen. Nurmijärvellä radan varteen kasvoi Rajamäen tehdasyhdyskunta, jossa Suomen suurimman alkoholitehtaan toiminnan edellytyksinä olivat rautatie ja Salpausselän puhdas pohjavesi.

Muista Uudenmaan kaupungeista Loviisa ja Tammisaari pysyivät vielä vuosisadan vaihteeseen saakka maatalouteen tukeutuvina kauppakaupunkeina. Porvoossa kauppa- ja maataloustoiminnan rinnalle oli kehittynyt myös vahva saha- ja selluteollisuus. Kaupungeille oli yhteistä asemakaavoituksen tuoma yhtenäinen ilme. Loviisaan rakennettiin kaksikerroksisia kivitaloja kun taas Hanko, Porvoo ja Tammisaari kasvoivat vielä 1800-luvulla pitkälti yksikerroksisina puutalokaupunkeina, kuitenkin niin, että keskustoissa oli yleensä useampikerroksisia taloja.

Teollistumiseen liittyvä yhteiskunnallinen murros synnytti uudenlaisen tarpeen muun muassa opetukselle, sairaanhoidolle ja paikallishallinnolle. Näiden myötä kaupunkikuvaan tulivat kaupungintalot, sairaalat, kunnalliskodit, kaupan ja liike-elämän rakennukset, koulut, kirjastot, teatterit, museot, kylpylät ja hotellit. Voimistuva poliittinen liikehdintä sai kansalaiset järjestäytymään yhdistyksiin, ja talkoovoimin rakennettiin pian työväentaloja, seurantaloja ja urheilukenttiä. Helsinkiin, Hankoon ja Loviisaan perustettiin kylpylät. Erityisesti Hangosta tuli kylpylän ansiosta tärkeä matkailukohde, johon rakennettiin huviloita ja pensionaatteja. Salpausselän harjuilmaston houkuttelemana myös Lohjan seudulle perustettiin täysihoitoloita ja terveyskylpylöitä. Myöhemmin 1900-luvun alkupuolella perustettiin keuhkotautiparantoloita Salpausselälle Nummelaan, Kiljavalle ja Hyvinkäälle.

Asumisen keskittyminen yhä enemmän kaupunkeihin aiheutti tarpeen päästä maaseudun rauhaan. Syntyi kesänvieton kulttuuri. Aluksi helsinkiläiset säätyläiset vuokrasivat torppia ja kalastajamökkejä kesänviettoa varten, mutta hyvin pian varakkaat kaupunkilaiset alkoivat rakentaa omia kesähuviloitaan Helsingin ulkopuolelle. Höyrylaivareittien ja rautateiden myötä lomanviettoalueet levisivät laajemmalle alueelle, ja Uudenmaan saaristoon rakennettiinkin kesähuvila-alueita esimerkiksi Espoon Suvisaaristoon, Helsingin Vuosaareen, Jollakseen ja Villinkiin sekä Inkoon, Porvoon ja Sipoon saaristoihin. Kesäasutus sulautui nopeasti vanhempaan saaristolaisasutukseen. Lohjanjärvellä kesäasutus yleistyi 1870-luvulla.

Kansallistunteen heräämisen aikaiset, nuoren kansakunnan tärkeimmät kulttuuriset esikuvat vaikuttivat paljolti juuri Uudellamaalla. Elias Lönnrot syntyi, eli ja kuoli Sammatissa. Nurmijärvellä syntynyt ja Tuusulassa kuollut Aleksis Kivi eli puolestaan suuren osan aikuisiästään Siuntiossa. Alun perin pietarsaarelainen Johan Ludvig Runeberg asettui aikuisiällä Porvooseen, vaikuttaen kaupungin kulttuurisen elämän kehitykseen. Kansallistunne oli kehittynyt taiteilijapiireissä 1800-luvun loppuun mennessä ”suomenmielisen maaseutu- ja kansanelämän ihannoimiseksi”, ja Uudenmaan huvila-asumisen erityispiirteeksi kehittyi Tuusulanjärven rannalle taiteilijoiden yhdyskunta. Lisäksi rakennettiin yksittäisiä ”erämaa-ateljeita” muun muassa Vitträskin rannalle ja Tarvaspäähän.

Helsingin Puu-Vallilan talot rakennettiin 1910- ja 1920-luvuilla työläisten asunnoiksi. 1970-luvulla talot olivat purku-uhan alla, mutta säästyivät asukkaiden aktiivisen vastarinnan ansiosta. Nykyisin Puu-Vallila on haluttu asuinalue, joka on palkittu kulttuuriympäristön säilyttämisestä.

1900-

- Kiihtyvän kaupungistumisen seurauksena uuden väestön asuttaminen ja infrastruktuurin parantaminen
- Tieverkon kohentaminen
- Lentoliikenteen myötä yhteydet Eurooppaan
- I maailmansodan aikana maa- ja merilinnoitus Helsingin ympärille
- Neuvostoliitolle Hangon (1940-1941) ja Porkkalan (1944-1956) vuokra-alueet

Uusimaa sotien välisenä aikana

Suomi itsenäistyi vuonna 1917 Venäjän vallankumousten ja I maailmansodan siivittämänä, ja Helsingistä tuli itsenäisen valtion pääkaupunki. Venäjän vallan aikaista rakentamista olivat leimanneet suuret ja monumentaaliset suunnitelmat, mutta itsenäinen Suomi oli pieni ja köyhä valtio, eikä samanlaisiin mahtipontisiin investointeihin ollut enää varaa. Uudenmaan aluerakenteen kehittäminen keskittyikin kiihtyvän kaupungistumisen tuoman uuden väestön asuttamiseen ja infrastruktuurin rakentamiseen.

Uudenmaan rautatieverkon nykyinen runko oli muodostunut itsenäistymiseen mennessä, ja tieverkon kohentamisesta tuli autojen yleistyessä liikennesuunnittelun fokus. Helsinki oli tieverkon keskiössä. Tärkeimpien pelkästään autoliikenteelle tarkoitettujen valtateiden rakentaminen alkoi Helsingin ja

Turun välisestä tieyhteydestä 1930-luvulla. Helsingissä kaupungin valtavan kasvun takia jouduttiin järjestämään myös kaupungin sisäistä joukkoliikennettä. 1800-luvulla käytetyt vuokra-ajurit, hevosomnibussit ja -raitiovaunut syrjäytettiin 1900-luvun alussa, kun sähköiset raitiotiet otettiin käyttöön. Autojen yleistymisen myötä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä linja-autoliikenne alkoi kasvaa ja asutus pääsi leviämään yhä kauemmas Helsingin keskustasta sellaisillekin alueille, jotka eivät olleet radan tai raitiotien varrella.

Uudenmaan yhteydet muuhun Eurooppaan paranivat lentoliikenteen myötä. Helsingin Katajanokalla sijaitsi 1920-luvulla Helsingin siviililentosatama, josta lennettiin säännöllisesti Tallinnaan ja Tukholmaan. Lentokoneiden kehittyessä tuli tarve maalentokentän rakentamiselle, ja sellainen avattiin vuonna 1936 Helsingin maalaiskuntaan Malmille, jonne ”ei otaksuttu syntyvän parempaa esikaupunkiasutusta”. Lentoliikenne kuitenkin kasvoi koko ajan, ja tarve suuremmalle kentälle tuli jo sotien jälkeen. Helsinki-Vantaan lentoasema avattiin nykyiselle paikalleen Seutulaan olympialaisten kynnyksellä vuonna 1952.

Hankoniemen, Porkkalan ja Helsingin strategisesti tärkeä sijainti näkyi myös 1900-luvun linnoittamisessa ja sotatoimissa. Venäläiset rakensivat I maailmansodan aikana Helsingin ympärille maa- ja merilinnoituksen, lisäksi Hangossa tehtiin pienempiä linnoitustöitä. Myöhemmin talvi- ja jatkosotien rauhanehtojen mukaisesti vuokrattiin Neuvostoliitolle ensin Hanko (1940–1941) ja sitten Porkkala (1944–1956). Hangon vuokra-alueen rajaseutua linnoitettiin molemmin puolin rajaa, ja rintamalla käytiin jatkosodan aikana taisteluja. Porkkalan alue taas oli 12 vuoden ajan suljettu suomalaisilta, ja palautuksen jälkeen voitiin todeta alueen olleen vahvasti linnoitettu merisotilaallinen tukikohta. Porkkalan Upinniemessä sijainnut sotasatama muutettiin vuokrakauden päätyttyä varuskunnaksi.

Kohti nykyaikaista metropolimaakuntaa

Sotien jälkeisen rakentamisen haasteena oli asuttaa sodassa menetettyjen alueiden väestö uudestaan. Yksin Etelä-Suomen kaupunkeihin sijoitettiin noin 100 000 asukasta. Lisäksi maaseudulle muodostui niin sanottuja karjalaiskyliä kun siirtoväki haluttiin asuttaa samoille paikkakunnille, lähelle toisiaan. Vuonna 1945 säädetyn maanhankintalain perusteella siirtoväelle ja rintamamiehille lohkottiin tontte- ja keskimääräistä suuremmista tiloista, ja lähinnä rannikon ruotsinkieliset alueet pyrittiin säilyttämään yksikielisinä. Aikakauden rakentaminen perustui pitkälti tyyppitalorakentamisen eri muunnoksiin. Uudenmaan suurin rintamamiestaloalue muodostui Helsingin Pakilaan, mutta pienempiä rintamamiestaloalueita rakennettiin lähes kaikkiin Uudenmaan kuntiin. Vain Neuvostoliitolle vuokratulla Porkkalan alueella rintamamiestalokulttuuria ei päässyt syntymään. Sen sijaan kaikki vuokra-alueen noin 7 000 asukasta jouduttiin sijoittamaan uudestaan, lähinnä Espooseen ja Kirkkonummelle.

Siirtoväen asutus jatkoi maaseudun asutuksen hajaantumiskehitystä, joka oli alkanut jo 1600-luvulla torpparilaitoksesta ja vahvistunut entisestään isojaon, uusjaon ja vuoden 1919 torpparilain seurauksena. Kartanot ja suurtilat menettivät maitaan, ja Suomeen syntyi sotien jälkeisen 10 vuoden aikana yli 100 000 uutta maatilaa.

Jälleenrakennuskausi huipentui kesäolympialaisten järjestämiseen Helsingissä vuonna 1952. Sodan takia peruuntuneita vuoden 1940 kesäolympialaisia varten rakennetut kisapaikat pystyttiin ottamaan laajennus- ja uudistustöiden jälkeen käyttöön, ja uudisrakentaminen keskittyi lähinnä kisavieraiden majoitukseen. Käpylän ja Otaniemen Teekkarikylän kisakylien lisäksi rakennettiin pienempiä kilpailijoiden majoitustiloja ja hotelleja. Kisoihin varauduttiin myös liikenteen infrastruktuuria kehittämällä. Seutulan lentokentän lisäksi rakennettiin muun muassa Olympialaituri Eteläsatamaan, asfaltoitiin Helsingin katuja ja saatiinpa Suomeen ensimmäiset liikennevalotkin.

II maailmansodan jälkeinen rakentaminen keskittyi välittömän asuntotarpeen täyttämiseen ja jälleenrakentamiseen. Teollisuus ja palveluelinkeinot

Uudenmaan rakennuskannasta 85 % on rakennettu 1950-luvun jälkeen. Loput 15 % kattaa lähes tuhannen vuoden mittaisen ajanjakson. 1900-luvun rakentamista kuvaavat olympialaisia varten rakennetut alueet, lähiörakentaminen, lentoliikenteen alueet, jälleenrakentamiskausi ja hajarakentaminen.

1950-

- Sodissa menetettyjen alueiden väestön asuttaminen jatkaa maaseudun asutuksen hajaantumista
- Kesäolympialaiset
- Muuttoliike kaupunkeihin lisää asuntojen tarvetta. Aluerakentaminen yleistyy ja kaupunkirakenne leviää yhä kauemmas keskustoista

tarjosivat kevyempää työtä ja paremman palkan kuin maatalous, ja myös muuttoliike kaupunkeihin jatkui. Vuonna 1946 Helsinkiin liitettiin laajasti ympäröiviä alueita. Esimerkiksi Helsingin maalaiskunta eli nykyinen Vantaa menetti kolmanneksen maapinta-alastaan mukaan lukien hallinnollisen keskuksensa Malmin. Aluerakentaminen yleistyi erityisesti pääkaupunkiseudulla, ja alettiin puhua yleisesti lähiöistä. Niiden rakentamista ohjasivat 1950-luvulla puutarha- ja metsäkaupunkiperiaatteet, maasto- ja luonnonolojen huomioiminen ja inhimillinen mittakaava. Kun laadukasta rakennusmaata oli paljon tarjolla, ei tarvinnut rakentaa pelloille.

Sotien jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien aikuistuminen 1960-luvulla aiheutti suuren yhteiskunnallisen rakennemuutoksen, kun maanviljelyn koneellistumisen myötä pientilat eivät olleet enää kannattavia, eikä maaseutu voinut tarjota koulutus-

1960-luvulla rakennettu Pihlajamäki on yksi ensimmäisistä aluerakentamiskohteista. Olli Kivisen laatima asemakaava toteuttaa funktionalistisia periaatteita hyödyntäen luonnonmuotoja suomalaisessa maisemassa.

ta tai työpaikkoja kaikille. Kaupunkeihin suuntautuva muuttoliike ja yleinen elintason nousu lisäsivät asuntojen kysyntää. Rakentamisen nopeudesta tuli tärkeää, ja lähiörakentamisessa yleistyi elementtitekniikka. Kaupunkirakenne levittäytyi yhä kauemmas keskustoista ja myös huonommin rakentamiseen soveltuvia maita alettiin ottaa rakentamiskäyttöön. Koko ajan kiihtyvä kaupungistuminen vaikutti osaltaan myös siihen, että loma-asutuksen määrä kasvoi voimakkaasti koko maakunnassa. Kesämökkien matto levittäytyi rannikoille ja järviseuduille kun kesänvietosta oli tullut mahdollista lähes kaikille väestöryhmille.

Pitkään vallinneen käsityksen mukaisesti kaupunkien alue oli rajattu ”tiheään asuttuun ja rakennettuun alueeseen, jonka asukkaiden pääosa sai toimeentulonsa teollisuudesta sekä kaupasta, liikenteestä ja muista palveluelinkeinoista”. Vuoden 1958 rakennuslain jälkeen kauppaloiksi ja kaupungeiksi muutettiin kuitenkin kokonaisia kuntia, eikä vain rajattuja taajama-alueita. Maankäytön suunnittelu sai aivan uudet mahdollisuudet, kun uuden kaavoitusjärjestelmän myötä oli mahdollista tarkastella laajempia alueita yhdellä kertaa. Alettiin laatia useita kuntia koskevia seutukaavoja sekä yhtä kuntaa koskevia yleiskaavoja ja asemakaavoja sekä maalaiskuntien rakennuskaavoja. Uudenmaan aluerakenne kehittyi erityisesti pääradan ympärillä.

Kaupungistumisesta huolimatta Uudellamaalla oli 1960-luvun alussa vain viisi kaupunkia. Muut taajamat olivat kehittyneet kauppaloina ja ne muutettiin kaupungeiksi vasta 1960- ja 1970-luvuilla: Hyvinkää 1960, Järvenpää 1967, Lohja 1969, Kerava 1970, Espoo 1972, Kauniainen 1972, Vantaa 1974, Karjaa 1977 ja Karkkila 1977. Ehkä johtuen käytettävän maa-alueen rajallisuudesta, näistä taajamista oli kehittynyt rakentamiseltaan melko tiiviitä kun myöhemmin kehittyneet taajamat ovat monissa muissa kunnissa jääneet rakenteeltaan kaupunkeja hajanaisemmiksi.

Kulttuurihistorialliset tiet tulisi nähdä rikkautena ja voimavarana.

TIEN PÄÄLLÄ – UUDENMAAN KULTTUURIHISTORIALLISESTI ARVOKKAAT TIET JA REITIT

Uudenmaan strateginen sijainti Suomenlahden rannikolla, idän ja lännen välissä, on synnyttänyt seudulle monia tärkeitä teitä ja reittejä. Uusimaan läpi kulkee yksi Suomen merkittävimmistä teistä, joka yhdisti idän länteen, Tukholman Pietariin. Suurta Rantatietä pitkin kulkivat käskyt niin Ruotsin kuin Venäjän vallan aikana ja yhä nykyään samansuuntaiset moottoritieyhteydet ovat Suomen taloudelle tärkeimpiä maantieyhteyksiä.

Vuosisatoja käytössä olleet tielinjat ovat viime vuosisadan autoistumisen myötä jääneet sivuun. Näkyvimmillään tämä on reiteillä, joilla vanha kiemurteleva ja kumpuileva tie yhä kulkee suoran moottoritien rinnalla. Mutta historiallisesti tärkeimmät kulkusuunnat ja reitit ovat maan kehittyessä säilyneet merkittävimpinä ja olleet näin ensimmäisinä alttiita muutoksille ja liikenteellisille parannuksille. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaimmat tielinjaukset ovat monin paikoin leikkautuneet ja jääneet uudemman infrastruktuurin alle.

Neljännen vaihemaakuntakaavan kulttuuriympäristöteeman yhteydessä Uudenmaalta selvitettiin ja arvotettiin 23 tiekohdetta. Käsitellyt kohteet on valittu niiden alueellisen historiallisen merkityksensä perusteella eivätkä ne kata kaikkia Uudenmaan kulttuurihistoriallisesti merkittäviä teitä. Kohteiden valinnat pohjaavat aiempiin työpajoihin, selvityksiin sekä alkuperäislähteisiin.

Yleensä teiden historiallinen merkittävyys on osa alueiden laajempaa kehitystä. Tien pääominaisuuksia ovat sen linjaus, rakennusteknilliset arvot sekä toiminnallinen alueita yhdistävä tarkoitus. Kulttuurihistoriallisten arvojen kannalta oleellista on myös tien välitön ja laajempi ympäristö, joka sanelee mihin tietä tänä päivänä käytetään.

Tien tai reitin kulttuurihistoriallisen arvon määrittämiseksi täytyy ensin määritellä arvotuksen kriteerit ja niiden painoarvo. Selvityksessä teitä arvotetaan sekä Tiehallinnon että Norjan Riksantikvaren käyttämien mallien avulla. Tiehallinto arvottaa museoteitään tieto- ja tieliikennehistoriallisen arvon sekä säilyneisyyden perusteella. Norjan valtion Riksantikvaren jakaa arvot myös kolmeen pääryhmään, mutta painottaa enemmän käyttö- ja elämysarvoja.

Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ja kulttuurihistorialliset tiet

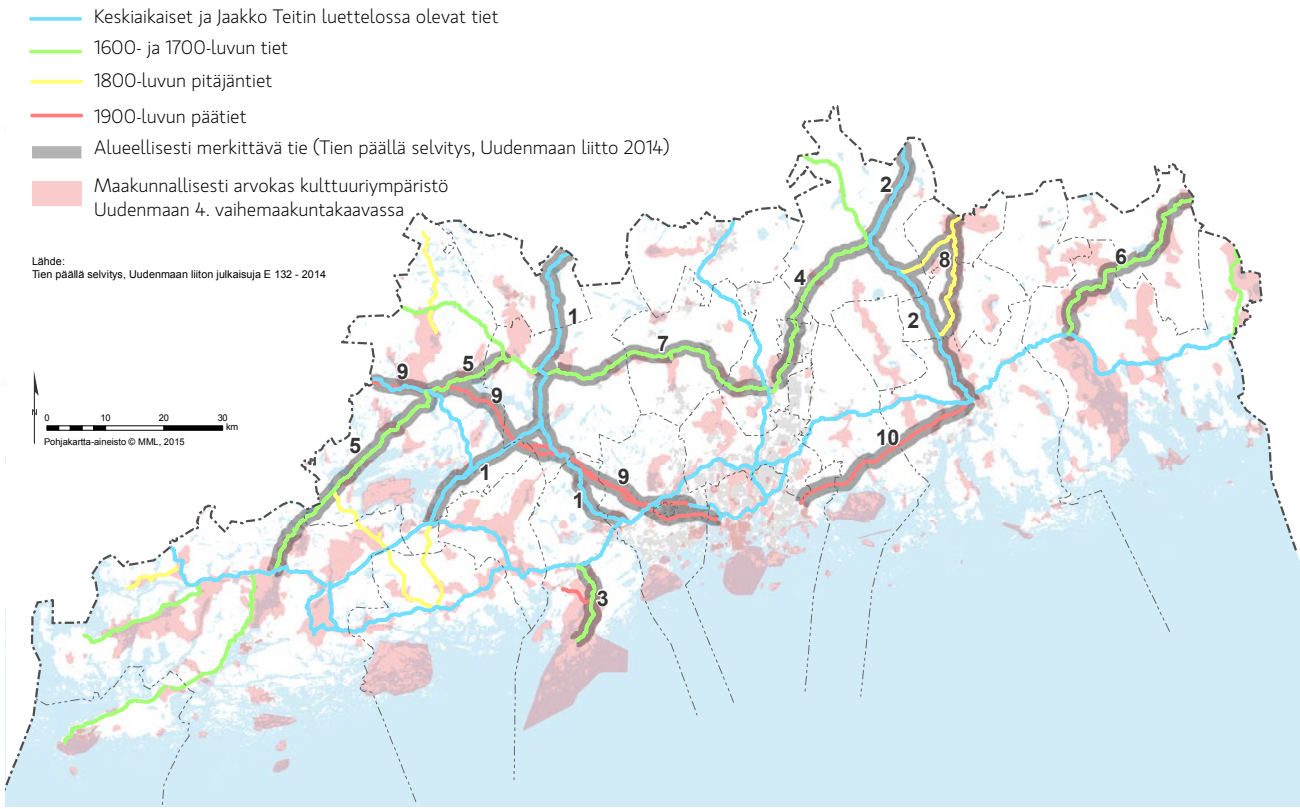

Uudeltamaalta nostettiin esille valtakunnallisesti merkittävien teiden ohella (Suuri Rantatie ja Kabanovin tykkitie, RKY 2009) useita kulttuurihistoriallisesti merkittäviä teitä, jotka olivat ainakin osittain säilyttäneet alkuperäisen linjauksensa ja luonteensa. Selvityksen mukaan alueellisesti merkittäviä teitä ovat Meritie (1), Vanha Porvoontie (2), Porkkalan postitie (3), tiet väleillä Tuusula-Mäntsälä (4), Pohja-Pakasela (5), Koskenkylä-Elimäki (6), Tuusula-Vihti (7) sekä Orimattilan yhdystiet (8). Uudemmista 1900-luvun teistä nostettiin esille Valtatiet 1 (9) ja 7 (10).

Selvitykseen valitut 23 tiekohdetta arvotettiin kohdekortissa samoin kriteerein

Sijainti:
- Kunnat joiden alueella tie sijaitsee
- Maininta mahdollisesta suojelusta

Tietoarvo:
- Kuinka paljon historiallista aineistoa ja tutkimusta kohteesta on

Ainutlaatuisuus / harvinaisuus:
- Onko kohde kansallisesti/alueellisesti/ paikallisesti merkittävä

Säilyneisyys:
- Laajemman ympäristön sekä itse tien ominaisuuksien kannalta
- Kuinka hyvin tien käyttö on alueella säilynyt ja onko edellytykset toiminnan säilyttämiselle

Elämyksellisyys:
- Kokonaisuuden ehjyys ja sen tuottamat tunnepohjaiset havainnot

Yhteys maisemaan:
- Paikallisten maisemien ja luonnonolojen huomiointi

Lähtötiedot

Varsinaiset historialliset alkuperäislähteet teiden linjauksista ovat melko vaihtelevan tasoisia ja tulkinnanvaraisia. Kuninkaan kartastojen (1776–1805) sekä Jaakko Teitin valitusluetteloista (1555–1557) saatu tieto on melko kattavaa Uudenmaan osalta, mutta tätä aikaisemmat lähteet ovat moninaisia. Valtakunnallisia tienpitoa raportoivia lähteitä löytyy vasta alkaen 1700-luvun lopulta. Paikallistasolta merkintöjä löytyy Kihlakunnankäräjien tuomiokirjoista 1630-luvulta alkaen, joissa käsitellään paikallisia tienpidollisia kiistoja sekä kestikievareiden sijoituspaikkoja. Tarkempaa kirjallista tietoa on vasta 1820-luvulta alkaen, kun maaherrat alkoivat laatia säännöllisiä selostuksia lääniensä tilasta. Näissä käsiteltiin jo tarkkaan teiden rakentamista, oikaisuja sekä siltojen ja kestikievareiden tilaa.

Luonnonmaantieteellinen tausta

Itämeren vaiheet ovat vaikuttaneet paljon Suomen asutukseen ja yhteyksiin. Ilmasto on vaikuttanut liikenneverkoston kehittymiseen suoraan sekä välillisesti. Teiden kehitys vaatii pysyvää asutusta, joka taas on ollut riippuvainen maatalouden harjoittamisesta.

Maankohoamisen johdosta suotuisat asuinpaikat puolestaan siirtyvät vuosisatojen aikoina, kun satama- ja kauppapaikat seuraavat merenrantaa. Yksittäisen tien linjaukseen ovat vaikuttaneet luonnonesteet ja maaperä. Vesistöt ja mäet ovat voineet olla täysin ylitsepääsemättömiä esteitä, jotka on kierretty mieluummin suotuisampia kulkureittejä pitkin. Lisäksi tietä oli hankalaa rakentaa geologisesti epäsuotuisille alueille, koska työhön käytetty kiviaines otettiin yleensä välittömästä läheisyydestä. Tiet vakiintuivat yleensä luonnostaan parhaille linjoille.

Historiallinen tausta

Kehitys ei ole ollut lineaarista eikä suurempia asutuskeskittymiä ole vakiintunut ennen keskiaikaa. Reitistöjen kehittymiseen ovat vaikuttaneet perustoimeentulon lisäksi uskonnolliset, poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset syyt.

Asutuksen vakiintuessa ja kasvaessa yhteisöt muodostivat välilleen yhdysverkostoja vaihtokauppaa varten. Nämä vesistöjä, kankaita ja harjuja pitkin kulkeneet reitit on selvitetty esineiden ja tekniikan leviämisen kautta, mutta käytännössä ne ovat olleet polkuja, joista ei ole säilynyt jälkiä. Ensimmäiset näkyvät tiejäännökset ovatkin rituaalisia, hautakummuille johtavia kiveyksin reunustettuja polkuja.

Rautakaudella, 800-luvulla kaupankäynti vakiintui ja kansainvälistyi. Tämä vakiinnutti kauppapaikkoja sekä pidempiä kulkureittejä, kun pitäjät yhdessä alkoivat ylläpitää tarvittavia kulkureittejä. Reitit ja markkinapaikat säilyivät periytyvien käytäntöjen kautta hallitsevan luokan puuttuessa. Yhteydet kehittyivät hitaasti, sillä kaupungit olivat hyvin omavaraisia Ruotsin vallan aikoihin asti.

Suomen alueen siirtyessä 1200-luvulla katolisen kirkon ja Ruotsin vallan piiriin reittejä alettiin järjestelmällisesti kehittää palvelemaan valtakunnan laajempia poliittisia intressejä.

Kestikievarit

Koska matkustaminen oli hidasta, joutui kulkija yleensä turvautumaan kestikievareiden palveluihin lyhyilläkin matkoilla. Maantie olikin maantie vasta kun kyyti- ja majoituspalveluiden verkko oli järjestetty. Näistä palveluista määrättiin 1550-luvulla uusitussa laissa, joka velvoitti linnan- ja kartanonvoudit huolehtimaan yleisten teiden varrelle krouvin joka pitäjään.

Monien vaiheiden jälkeen kievarilaitos löysi toimivan muotonsa 1600-luvun puolessa välissä. Kievareita määrättiin perustettavaksi kahden peninkulman välein ja palveluita ryhdyttiin tarjoamaan kaikille vain maksua vastaan.

Kievareille säädettiin korkeat palvelutasovaatimukset, mistä korvauksena ne saivat verovapauksia sekä erillisoikeuksia – kuten yksinoikeuden oluen myyntiin alueella. Laitos säilyi melko muuttumattomana 1600-luvulta aina 1900-luvulle saakka. Lopullisesti se lakkautettiin vasta vuonna 1955, nykyaikaisempien palveluiden ajaessa kievarilaitoksen ohitse.

Uudellamaalla on yhä jäljellä lukuisia entisiä kievaritiloja. Tenholan Olsbölen ja Karjaan Nybyn komeat empiretyyliset kievarit ovat hyvin säilyneitä esimerkkejä alueen hienoimmista kievareista, joita varakkaat suurtilalliset pystyttivät 1830-luvulla nimenomaan kievarikäyttöön.

Postilaitos

Ruotsin valtakuntaan perustettiin 1600-luvulla postilaitos palvelemaan laajenevan valtakunnan kasvavia tarpeita. Suomessa postilaitoksen synty vaikutti oleellisesti maanteiden kehitykseen ja syntyyn, vaikka posti kulkikin lähinnä vain alueemme lävitse. Postilinja kulki Etelä-Suomen ja Uudenmaan lävitse pitkin Suurta Rantatietä, muita linjoja ei vielä tässä vaiheessa käytännössä ollut. Tukholmasta Turun kautta Helsinkiin ja Viipuriin kulkeva reitti toimitti jonkin verran postia Turkuun ja Viipuriin, mutta pääosa postista kulki Porkkalan kautta Baltiaan. Yhteys Suomenlahden yli Tallinnaan ja Riikaan oli valtakunnalle tärkeä, sillä osat Viroa ja Latviaa kuuluivat 1600-luvun alussa Ruotsille.

Talvitiet

Talonpoikien rakentamat maantiet seurailivat yleensä suotuisimpia maanpohjia ja kunnoltaan ne olivat usein kuoppaisia ja mutkaisia. Talvella lumi ja jää muodostivatkin tasaisempia ja suorempia reittejä, joita pitkin pääsi liikkumaan nopeammin kevyemmällä vaivalla. Myöhemmin kulkuvälineiden ja maanteiden parantuessa talvitiet menettivät vähitellen merkitystään. Talviteitä on myös merkitty vanhoihin karttoihin ja esimerkiksi Kuninkaan kartastosta on useita vesistöjen kautta linjattuja talvireittejä.

Lähde: Tien päällä – Uudenmaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat tiet ja reitit. Uudenmaan liiton julkaisuja E132 - 2014.

MIKÄ ON MAISEMAHÄIRIÖ?

Maiseman laatua heikentäviä elementtejä kutsutaan maisemahäiriöiksi. Maisemavauriosta aiheutuva maiseman muutos on maisemahäiriötä vakavampi ja usein pysyvä sekä johtaa kyseisen maiseman arvojen vähenemiseen. Yleisemmin ympäristössä maisemahäiriöitä aiheuttavia toimintoja ovat maa-ainesten otto, metsien hakkuut, rakentaminen, uudet tiet, energiaverkkojen ja uusien energiatuotantolaitosten rakentaminen. Yleisesti laajapiirteinen maisema kestää muutostekijöitä pienipiirteistä paremmin. Myös kaupunkimaiseman sietokyky on maaseutu- ja luonnonmaisemaa parempi. Maisemahäiriö on usein ajan myötä korjaantuva tai erilaisilla toimenpiteillä korjattavissa. Joskus maisemahäiriö voi myös ajan kuluessa muuttua maiseman arvoksi, kun esim. korkea masto tai tuulivoimala aletaan kokea osaksi paikan identiteettiä.

Maiseman sietokyvyllä tarkoitetaan sitä, kuinka paljon maisemarakenne, maisemakuva eli se mitä näemme tai erilliset maiseman perustekijät voivat muuttua aiheuttamatta maisemahäiriöitä tai -vaurioita. Toisaalta maiseman sietokyvyllä tarkoitetaan maiseman herkkyyttä muutokselle, johon vaikuttavat niin maiseman kauneuteen kuin maiseman kokemiseen liittyvät tekijät. Maisemahäiriöllä voi olla vaikutuksia alueen identiteettiin, arvostukseen sekä houkuttelevuuteen.

On tärkeää, että maankäytön suunnitelmissa ja rakentamisessa tunnistetaan muutokset ja vaikutukset ympäröivään maisemaan. Hankkeiden laajuuden mukaisesti on luotu eri menettely- ja lupakäytäntöjä, joissa niitä arvioidaan osana ympäristövaikutuksia. Maisemahäiriöiden kokeminen on aina jossain määrin subjektiivista, eikä yksiselitteisiä ohjeita voi antaa, vaan muutosten vaikutukset maisemaan tulee aina arvioida paikka- ja tapauskohtaisesti. Maisemahäiriöitä voidaan kuitenkin ehkäistä tai lieventää hyvällä suunnittelulla, joka ottaa huomioon ympäristön kokonaisvaltaisesti.

Lähde: Häiriöitä aiheuttavat muutokset maisemassa – Selvitys maisemahäiriöistä. Uudenmaan liiton julkaisuja E146 - 2015.

SAARISTO

Uudenmaan yhteiskunnallinen kehitys alkoi 1000-luvulla saaristosta ja rannikolta. Rannikon ruotsalaisasutuksen synnystä on monia näkemyksiä. Saulo Kepsun (Uuteen maahan – Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö, 2005) tulkinnat lienevät ainakin oikeansuuntaisia: Ruotsalaiset saapuivat suomalaisten asuttamalle Uudenmaan rannikolle, sen läntisimpiin osiin jo 1100-luvulla ja asettuivat helposti muokattaville Litorina-meren savikoille, merenlahtien maatuneisiin pohjukoihin ja rannoille. Kirkkonummi ja Pernaja saivat ruotsalaisasutuksensa 1200-luvun alkupuolella. Seuraavassa vaiheessa 1200-luvulla ruotsalaiset asuttivat Pohjan ja Inkoon, joista vahva suomalaisasutus puuttui, sekä Siuntion, Espoon, Sipoon ja Porvoon. Kolmannessa vaiheessa 1300-luvulta lähtien ruotsalaisasutus levisi lähes koko rannikolle ja syrjäytti hiljalleen suomalaisasutuksen lähes kokonaan.

Jääkauden jälkeinen maankohoaminen muutti vielä keskiajallakin rantaviivaa ja sisäsaariston perinteisiä reittejä. Rannikon elinkeinot pysyivät satojen vuosien ajan samankaltaisina: karjanpidon, maan- viljelyn ja kaupankäynnin ohella kalastettiin ja pyydettiin hylkeitä, rakennettiin veneitä ja laivoja. Saariston ja rannikon talonpojille kauppamerenkulku, niin kutsuttu talonpoikaispurjehdus, oli tärkeä elinkeino vuosisatojen ajan. Kauppaa käytiin etenkin virolaisten kanssa, mutta myös kasvava Tukholman kaupunki oli tärkeä kauppapaikka. Saaristolaiset maksoivat veronsa viljan sijaan hopeassa.

Vanhimmat meriväylät tunnetaan 1200-luvun väyläselostuksista. Pääosin samat sisä- ja ulkomeriväylät ovat olleet käytössä jo keskiajalla kuin nykyäänkin. Luontaisten maamerkkien rinnalle rakennettiin väylämerkeiksi loistoja, kummeleita ja myöhemmin majakoita jne. Vaikeakulkuisen ja sokkeloisen saariston vuoksi sisäsaariston ahtaat väylät otettiin käyttöön kuitenkin vasta sitten, kun saaristo oli asutettu ja merenkulun apuna olivat paikalliset olosuhteet tuntevat luotsit. Saaristoon muodostui luotsikyliä, joita pidettiin ajoittain niin suuressa arvossa, että ne saivat verovapauden.

Hollanti hallitsi merien ja merikarttojen tuotantoa 1600-luvulle saakka. Ruotsin ensimmäiset merikartat julkaistiin 1600-luvun puolivälissä. Venäjä aloitti vuonna 1828 suurhankkeen Itämeren ja Suomenlahden kartoittamiseksi. Kartasto muodosti perustan yli sadan vuoden ajan Suomenlahden merikartoille. Mittausten tuloksia on käytetty jossain määrin tähän päivään saakka.

1800-luvulla saariston luonne alkoi muuttua kun kaupunkilaiset vuokrasivat aluksi saaristolaisilta mökkejä kesäasunnoiksi ja alkoivat pian rakentaa omia huvila-alueita Helsingin lähiseutujen saaristoon höyrylaivareittien varsille. Vanhoista saaristokylistä palstoitettiin huvila-alueita. Terveyskylpyläkulttuuri levisi Suomeen muista Itämeren kylpyläkaupungeista. Tunnetuimmat kylpylät sijaitsivat Hangossa, Helsingin Kaivopuistossa ja Loviisassa. Työväestön lisääntyneeseen vapaa-aikaan ja hyvinvointiin perustettiin kansanpuistoja kaupunkien läheisiin saariin, esimerkkeinä Seurasaari ja Korkeasaari Helsingissä, Ramsholmen Tammisaaressa ja Kokonniemi Porvoossa. Talonpoikaispurjehduksen rinnalle kehittyi vapaa-ajanveneilyä ja 1800-luvun puolen välin tietämillä alkoivat veneilijät perustaa pursiseuroja, joiden tarkoituksena oli edistää harrastusmahdollisuuksia, purrenrakentamista ja merenkulkutaitoja. Pursiseurat rakensivat kotisatamiinsa komeita rakennuksia ja niiden ympärille alkoi muodostua pienvenesatamia. Huviveneily sai jatkuvasti merkittävämmän roolin merenkulussa.

Uudenmaan saaristo sai historiansa aikana kokea sotaretkien hävityksen. Jo rautakaudella rakennettiin linnavuoria puolustautumista varten. Rannikon uljaimpiin linnoihin kuului Raaseporin linna. Kuitenkin vasta Viaporin ja Svartholman merilinnoitusten rakentaminen 1700-luvulla aloitti rannikon järjestelmällisen puolustusvarustelun. Uudenmaan keskisestä saaristosta alkoi kehittyä "viranomaissaaristo", joka pyyhki talonpoikaiset jäljet lähes kokonaan Helsingin edustan saaristosta. Linnoittaminen tehtiin yhtä lailla puolustus- kuin hyökkäyssodankäynninkin tarpeisiin, ja saaristosta tuli sittemmin paitsi sotilaiden myös poliisin, meri- ja rajavartiolaitoksen, tullin ja luotsilaitoksen toiminta-aluetta. Suomenlinnan ympärille alkoi muodostua kehittäin puolustuksen "vuosirenkaita": ensin Oolannin sodan linnoitteet 1850-luvulla Helsingin sisäsaaristoon, sitten I maailmansodan linnoitteet Helsingin ulkoluodoille Miessaaresta Vuosaaren kärkeen ja myöhemmin itsenäinen Suomi linnoitti ulointa saaristoa Porvoosta Mäkiluotoon. Linnoittaminen ei kuitenkaan rajoittunut vain Helsingin ympäristöön, vaikka se muodosti eräänlaisen sotilaallisen keskipisteen Uudellemaalle. Koko rannikko sai osansa linnoittamisesta ja esimerkiksi II maailmansotaan liittyvät Hangon ja Porkkalan vuokra-alueet linnoitettiin tiiviisti.

Uudenmaan kulttuuriympäristöselvityksen saaristotyöpaja järjestettiin marraskuussa 2011. Työpajaan osallistui kymmenen työnsä puolesta saariston kulttuuriympäristöjen kanssa tekemisissä olevaa asiantuntijaa. Käsitys saaristosta ja sen kehityksestä laajempana maakunnan laajuisena kokonaisuutena on muodostettu työpajan sekä vuonna 2016 valmistuneen Vetreämmät veet -selvitys Uudenmaan rannikon ja saariston kulttuuriympäristöistä pohjalta.

Kuninkaan kartaston laatimisen aikaiset laivaväylät ovat käytössä tänäkin päivänä.

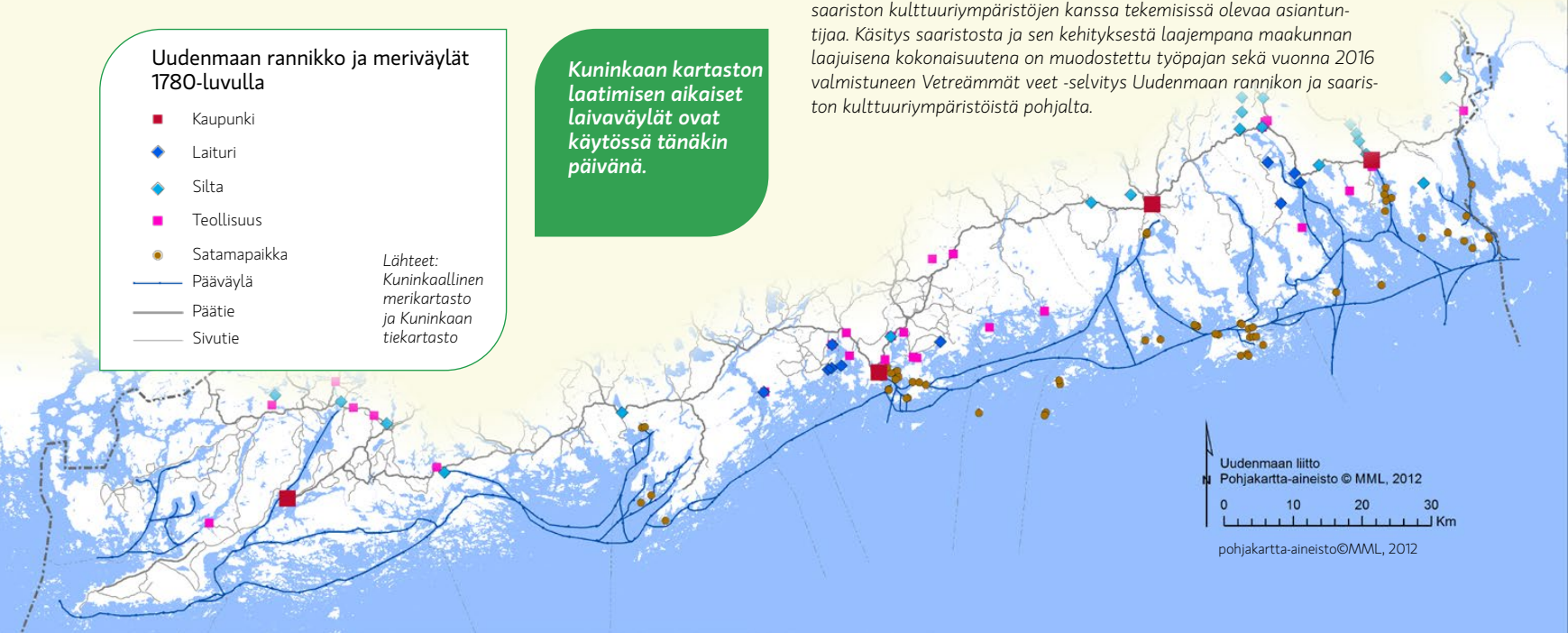

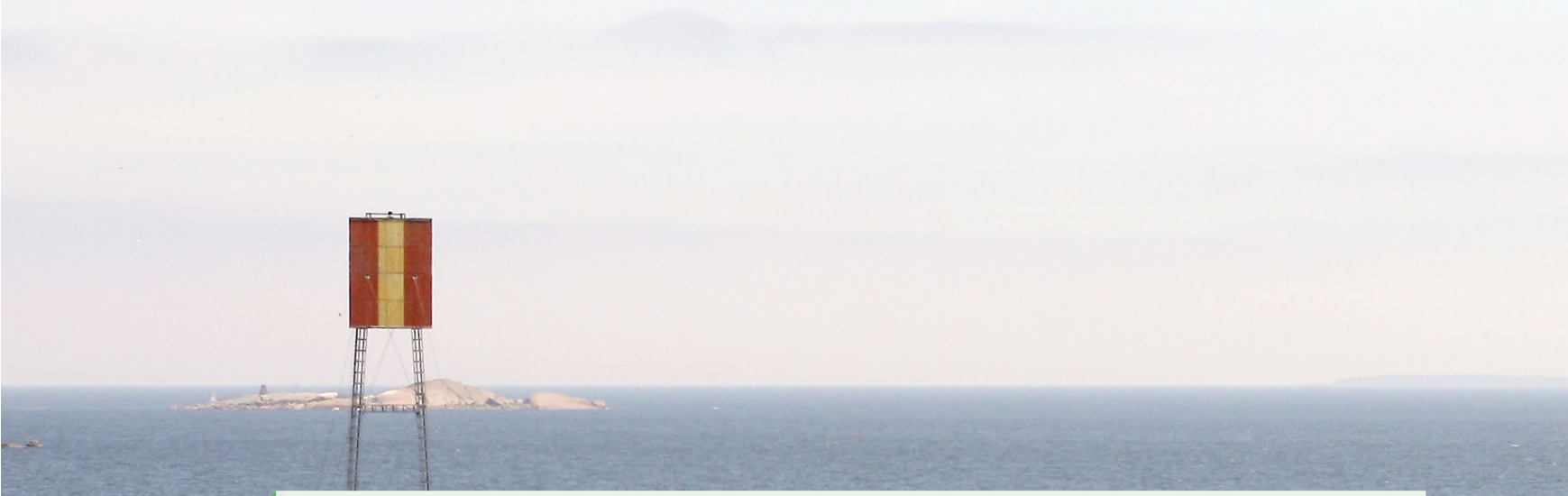

Saariston ominaispiirteet

Perinteinen saaristolaisasutus 1900-luvulle saakka

- Saaristolaiskylissä elinkeinoina karjan pitämisen, pienimuotoisen maanviljelyn ja kaupankäynnin ohella kalastus, pyynti ja veneen-/laivan rakennus
- Kaupankäynti, talonpoikaispurjehdus
- Luotsitoiminta
- Tulli (Hanko ja Barösund)
- Ulkoluodoilla kaukokalastuksen ja hylkeenpyynnin paikat kiviuuneineen ja rakennelmineen

Infrastruktuuri

- Väyliä tunnetaan jo 1200-luvun väyläselostuksista
- Merimerkit: loistot, kummelit, myöhemmin majakat, maamerkit: "Viipurin kivet"
- Merkkitulien paikat
- Kanavat, sillat, lossipaikat, laiturit
- Maanpinnan kohoamisen myötä kaikki vanhat satamat ja väylät eivät enää selkeästi havaittavissa

Sodankäynti

- Linnavuoret ja linnat (esim. Raaseporin linna)
- Valtakunnan rajan siirtyminen Ahvenkoskelle vauhdittaa linnoittamista Uudenmaan rannikolla:
- 1750-luvulla Viaporin ja Svartholman linnoitukset niin puolustus- kuin hyökkäyssodankäyntiinkin
- 1850-luvulla Oolannin sodan linnoitteet Helsingin sisäsaaristoon
- 1910-luvulla I maailmansodan linnoitteet Helsingin ulkoluodoille Miessaaresta Vuosaaren kärkeen
- Itsenäisen Suomen linnoitteet
- 1940-luvulla Hangon ja Porkkalan vuokra-alueisiin liittyvä linnoittaminen
- Helsingin edustan saaristosta sotilaiden, poliisin, meri- ja rajavartiolaitoksen, tullin ja luotsilaitoksen toiminta-aluetta
- 1918: vankileirit ja hautausmaat

Kauppamerenkulku

- Viaporin rakentamisen myötä laivanrakennus ja tärkeä satama Helsinkiin
- Telakat
- Teollistumisen myötä Hankoon ensimmäinen talvisatama, lisäksi Loviisan Valko ja Ruotsinpyhtää, Porvoo
- Satamien ympärille ulkomaankaupasta riippuvaista toimintaa
- Pohjoismaiden suurin öljynjalostamo Sköldvik–Kilpilahti
- Loviisan ydinvoimala

Vapaa-aika

- Huvilakulttuuri
- Höyrylaivaliikenne 1800-luvulta 1930-luvulle
- Huviveneilyn myötä huvivenesatamat ja pursiseurat 1850-luvulta lähtien merenkulkutaitojen edistäjinä
- Kesämökit
- Kylpylätoiminta Hangossa, Helsingissä ja Loviisassa
- Kansanpuistot
- Meren luontoympäristö ja luontoharrastus: lintutornit
- Vapaa-ajankalastus, metsästys

Kuva: Maija Toukola

Valtioneuvosto on tehnyt 18.11.2021 päätöksen valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista. Päätöksellä korvataan vuodelta 1995 peräisin olevat maisema-alueluettelo. Uusi alueluettelo muodostaa valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevassa valtioneuvoston päätöksessä tarkoitetun valtakunnallisen inventoinnin.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet on julkaistu aluerajauksineen ja aluekuvauksineen ymparisto.fi-verkkosivulla.

ARVOKKAAT MAISEMA-ALUEET

Arvokkaat maisema-alueet ovat ainutlaatuisia yhdistelmiä erilaisia arvoja. Ne ovat osa kulttuuriperintöämme.

Maisemaa muokkaavia perustekijöitä ovat selänteet, laaksot, rinteet, tasangot, vesistöt, maanmerkit ja maiseman solmukohdat. Hallitsevin tekijä maisemassa on sen muoto. Maiseman muodot syntyvät maaston muodoista ja niiden rytmistä. Kasvillisuus korostaa maaston muotoja. Maiseman ominaispiirteet vaikuttavat maisemaan luoden tiloja, yksityiskohtia, yhtenäisyyttä ja näkymiä. Ne ovat elementtejä, joita voimme myös säilyttää ja hoitaa. Arvokkaan maiseman tunnuspiirteitä ovat maiseman ajallinen luonne, eheys ja yhtenäisyys. Alueen eheyttä luovat muun muassa rakentamisen pysyminen perinteisillä rakennuspaikoilla ja vanhan tien linjauksen säilyminen.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden ja maisemanähtävyyksien tarkoituksena on turvata edustavien ja elinvoimaisten maaseudun kulttuurimaisemien ja maisemanähtävyyksien säilyminen. Maisema-alueet ovat vakiintuneet 20 vuoden kuluessa osaksi suomalaista alueidenkäytön suunnittelua sekä kansallisesti, alueellisesti ja paikallisesti tärkeiksi identiteettitekijöiksi.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet inventoitiin vuosina 2010–2015. Inventointia täydennettiin julkisissa kuulemisissa ja lausuntokierrosten yhteydessä saatujen palautteiden pohjalta vuosina 2016–2021. Maisema-alueita koskevista selvityksistä vastasi ympäristöministeriö.

Maisema-alueet herättävät joskus huolta maanomistajissa maankäytön mahdollisuuksien kaventumisesta. Arvokas maisema-alue ei ole kuitenkaan suojelualue. Se ei tuo suoraan juridisia rajoituksia alueen käyttöön, kuten esimerkiksi rakentamiseen, vaan maankäytön muutokset ratkaistaan yksityiskohtaisemmilla kaavoilla

tai lupamenettelyillä. Maiseman ominaispiirteiden huomioiminen maankäytön suunnittelussa luo tasapainoista elinympäristöä.

Maiseman olemukseen kuuluu jatkuva muutos. Maaseutu on tuotantoympäristöä, jossa maatalouden elinkeinoissa tapahtuvat muutokset muuttavat samalla maisemaa. Maaseudun maisemassa haasteellista on se, että alueen ominaispiirteiden säilyttäminen on ehto kulttuurimaiseman vetovoimaisuudelle, mutta toisaalta yhteiskunnalliset ja poliittiset muutokset johtavat jatkuvaan maaseudun rakennemuutokseen. Rakennemuutos näkyy maatilojen koon kasvuna, tilojen lopettamisena ja maaltamuuttona ja maallemuuttona. Muutos voidaan nähdä usein kielteisenä ilmiönä, vaikka se voi mahdollistaa tulevaisuuden arvokkaan kulttuurimaiseman.

Yhtenä valintakriteerinä arvokkaalle maisema-alueelle on elinvoimainen maaseutu. Maaseudun kulttuurimaisema säilyy ja kehittyy vain silloin, kun maaseutu pysyy asututtuna ja alueella harjoitetaan maa- ja metsätaloutta. On hyvä muistaa, että hyvin hoidettu ympäristö markkinoi myös maataloutta ja kertoo sen elinvoimaisuudesta.

Luonnonhoito lisää maiseman monimuotoisuutta ja laiduntavat eläimet elävöittävät maisemaa. Luonnon monimuotoisuutta turvataan maatalousympäristöissä hoitamalla muun muassa perinnemaisemia ja erilaisia reunavyöhykkeitä.

Rakentaminen kulttuurimaisemissa

Maaseudulla asuminen sijoittuu perinteisesti niin kutsutulle inhimilliselle vyöhykkeelle eli asumisen ja toiminnan vyöhykkeelle. Tämä asumisvyöhyke sijaitsee yleensä maiseman äärialueiden välissä, maisemarakenteen korkeimpien vedenjakaja alueiden alapuolella ja vesistöjen ja ranta-alueiden yläpuolella. Rakentaminen on sijoitettu myös tukeutumaan johonkin maisemaelementtiin tai solmukohtaan, pellon ja metsän rajaan, selänteeseen, kumpareeseen, tienristeykseen tai jo olemassa olevaan rakennusryhmään. Yleensä myös kaikki tiet sijaitsevat tällä vyöhykkeellä.

Myös maa- ja kallioperä on määrittänyt jo ammoisista ajoista saakka erilaisten maankäyttömuotojen sijoittumisen maisemaan. Parhaiten viljelyyn sopivat alueet on raivattu pelloiksi ja loput kiviset ja kallioiset alueet ovat jääneet metsäksi. Asutus on löytänyt kuivat ja lämpimät paikat peltojen reunoilta tai peltosaarekkeista.

Asumisvyöhykkeen lisäksi rakennusten sijoitteluun ja sijaintiin maisemassa ovat vaikuttaneet myös kylätyypit ja maanjakotoimitukset. Erityisesti iso- ja uusjako muokkasivat kylän asuinpaikkoja. Kylätyypit ovat muodostuneet joko kylän peltoalueiden laajuuden tai muodon mukaan tai ne ovat perustuneet asumusryhmän muotoon. Kylät sisältävät yleensä useamman kylätyypin piirteitä. Kylätyypit ovat myös muuttuneet ja sekoittuneet vuosisatojen aikana.

Rakennustapa säilyi Suomessa vuosisatoja maisemaan sopivana. Suurin muutos tapahtui 1970- luvulla. Maaseudun maisemaan alkoi ilmestyä suuresti entisestä rakennustavasta poikkeavaa rakentamista. Rakennusmateriaalit, rakennusten mittakaavat ja sijoittelu muuttuivat. Maaseudulla asuttiin Suomen itsenäistymiseen saakka talonpoikaistaloissa, torpissa ja mäkituvissa, missä työ ja asuminen yhdistyivät. Jälleenrakennuskauden talotkin rakennettiin maaseudulle maataloiksi. Omakotitalo saapui maaseudulle vasta 1960–70-luvuilla. Omakotitalonkin voi sijoittaa luontevasti maaseudun maisemaan soveltamalla maaseudun perinteisiä tapoja rakennuspaikan valinnassa, pihapiirin muodostamisessa ja rakennusten arkkitehtuurissa.

Uudisrakennuksissa kannattaa miettiä mitkä ominaisuudet kiinnittävät rakennuksen perinteeseen ja siten myös ympäristöönsä. Rakennusten arkkitehtuuri, rakenteet ja rakennusten sijoittuminen ovat paikallisesti muotoutunutta. Tilakeskuksille on tyypillistä vaiheittainen rakentaminen. Perinteisesti maatilojen rakennukset muodostavat hallitun sommitelman ja niiden koko, muoto materiaalit ja värit ovat keskenään sopusuhtaisia. Puutarhan puut liittävät rakennukset maisemaan ja pehmentävät kokonaisuutta, mutta eivät peitä rakennuksia kokonaan.

Nykyaikainen uusi tuotantorakennus on mittakaavaltaan useimmiten huomattavasti suurempi tai pitempi kuin vanha rakennuskanta. Maaperäolosuhteet, ilmasto ja toiminnallisuus määrittävät rakennuspaikkaa, mutta myös maisemalla on merkitystä. Jos rakennuksen sijoittaminen ei ole mahdollista vanhan tilakeskuksen yhteyteen, voi etäsijoitus antaa enemmän mahdollisuuksia paikan valintaan. Tällöin sovittaminen maisemaan ja maaston muotoihin voi olla helpompaa.

Kulttuurimaiseman suunnittelu

Maankäyttö- ja rakennuslaki on maisema-arvojen huomioon ottamista ohjaava yleislaki. Sen nojalla tehtävän kaavoituksen tarkoituksena on ohjata erityislainsäädännön mukaista suunnittelua ja päätöksentekoa. Lisäksi Suomi on sitoutunut Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen tavoitteisiin. Kaiken maankäytön perustana on hyvä vuorovaikutus, keskustelu ja yhteistyö. Myös maisema-alueiden suunnittelijoilta vaaditaan paljon tietoa alueen ominaispiirteistä ja ymmärrystä maaseudun ja maatalouden elinkeinoista. Uuden rakentamisen tulisi aina lisätä alueen arvoa ja mahdollisuuksia. Kulttuurimaisemaan kohdistuvan maankäytön suunnittelussa onkin löydettävä tasapaino ympäristön säilymisen ja kehityksen välillä.

Lähteet: Porkkalan saaristo- ja viljelymaisema – Opas maisema-alueen maankäytön suunnitteluun. Pro Agria Etelä-Suomi ry. 2016. Uudenmaan maaseutumaisemat – Nylands landsbygdslandskap. Uudenmaan liitto 2016.

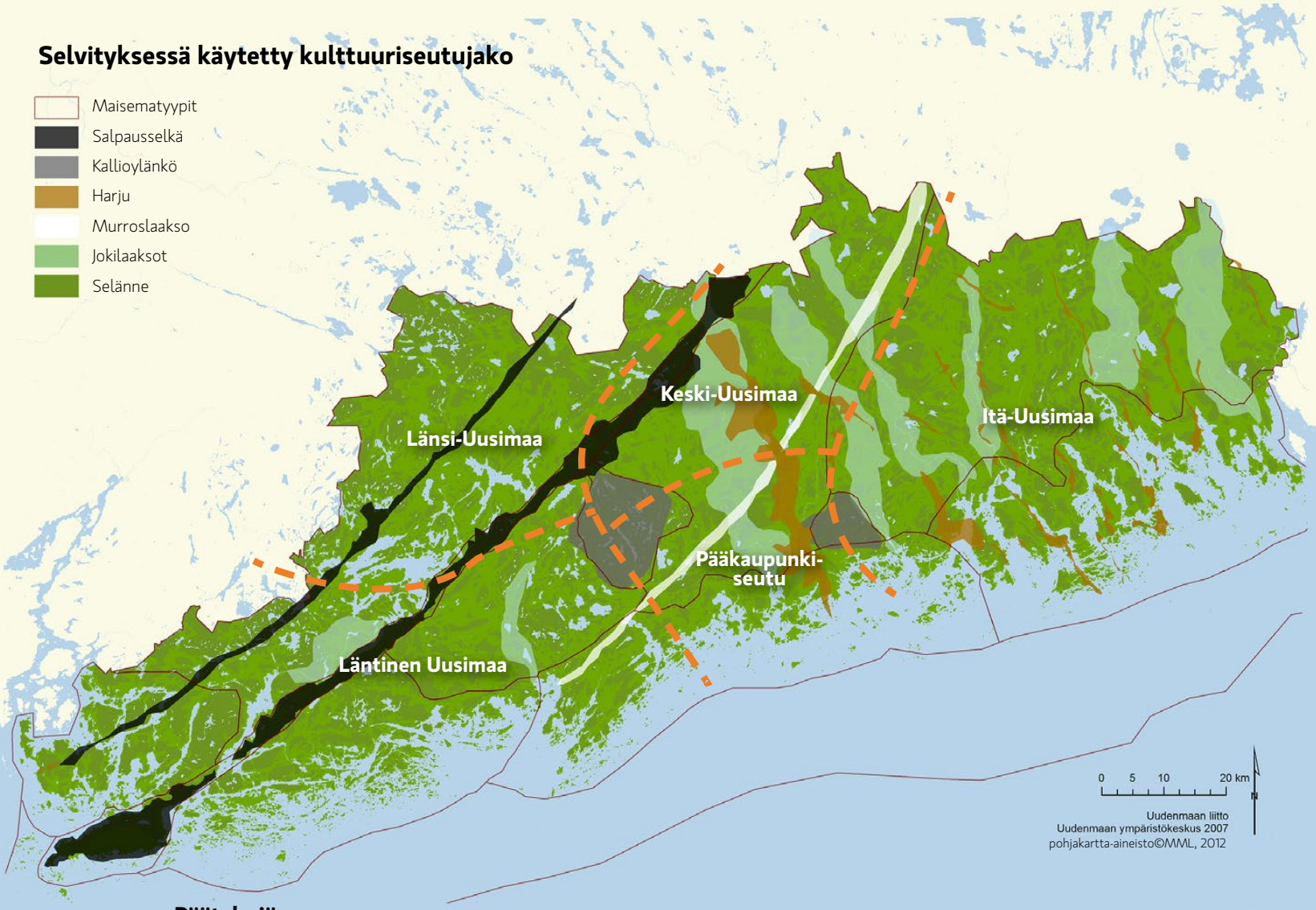

Päätelmiä

Uusimaa on aina ollut asumisen kannalta edullista aluetta. Vesireitit, rautatiet ja maantiet ovat oman aikansa valtaväylinä muokanneet sen aluerakennetta ja painopisteitä. Uudenmaan aluerakenteen kehityksessä voidaan tunnistaa niin maiseman kuin kulttuuriympäristöjenkin osalta sekä maakunnallisia että seudullisia ilmiöitä. Yksittäisiä seutuja laajempia maakunnallisia ilmiöitä ovat esimerkiksi I Salpausselkä kulkuväylineen, Suuri rantatie ja sen varteen keskittyneet keskiaikaiset kylät, kartanot ja kivikirkot sekä myöhemmin ruukit. Seudullisia ilmiöitä puolestaan ovat esimerkiksi saariston ja rannikon huvila-asutus sekä radanvarsien teollisuusyhdyskunnat. Jotkut ilmiöt keskittyvät vain yhdelle seudulle, toisia ilmiöitä esiintyy useammillakin seuduilla, jolloin maisema ja aikakausi yleensä tuovat niihin seudullisia eroja.

Verrattaessa Uudenmaan aluerakenteen kehitystä ja maiseman suurmuotoja, voidaan Uusimaa jakaa viiteen erityyppiseen seutuun. Rannikon läntinen Uusimaa on kulttuuriympäristöiltään vanhaa ja monipuolista seutua, jonka nykyaikaan jatkunut asutus juontanee vähintään rautakaudelle. Sisämaan Länsi-Uusimaa jakautuu Salpausselän ja rautatien teollistuneeseen vyöhykkeeseen ja järviseudun pienipiirteisiin viljelymaisemiin. Itä-Uusimaa on kehittynyt keskiaikaisen rakenteen pohjalta, ja on yhä maaseutuvaltaista aluetta. Keski-Uudenmaan kulttuuriympäristökohteissa painottuu nuorempi rautatien myötä syntynyt kerrostuma, vaikka maanviljelyllä on edelleen tärkeä sija maisemassa, kuten esimerkiksi Tuusulanjokilaaksossa ja Nurmijärvellä. Pääkaupunkiseudun kulttuuriympäristöjä leimaavat voimakkaan kaupungistumisen jäljet. Espoossa ja Vantaalla maaseudun kulttuuriympäristöt lomittuvat tiivistyvän yhdyskuntarakenteen kanssa.

OSA 2
KULTTUURIYMPÄRISTÖJEN ALUEKUVAUKSET

1700-luvun puolivälissä rakennettu Suomenlinna on Unescon maailmanperintökohde, joka edustaa merkittävää sotilasarkkitehtuuria. Linnoitusta on käytetty kolmen valtion – Ruotsin, Venäjän ja Suomen – puolustuksessa.

MAAKUNNALLISESTI JA SEUDULLISESTI ARVOKKAAT KULTTUURIYMPÄRISTÖT

Maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt on valittu vertaamalla yksittäisten kulttuuriympäristöjen suhdetta maakunnan tai edellisen luvun lopussa esitettyjen seutujen ominaispiirteisiin (selvityksessä käytetty kulttuuriseutujako). Kuinka hyvin kukin kohde kuvastaa seudun maiseman ja kulttuuriympäristön ominaispiirteitä? Kunkin kohteen kohdalla on pohdittu myös kulttuuriympäristöjen arvottamisessa yleisesti käytettyjä kriteerejä, kuten tyypillisyyttä, harvinaisuutta, yhtenäisyyttä, vaihtelevuutta, monipuolisuutta, symbolimerkitystä, opetus- ja tutkimusarvoa, kerroksisuutta, alkuperäisyyttä, edustavuutta jne. verrattuna muihin kohteisiin.

Seutujen rajat ovat häilyviä, paitsi siellä, missä ne perustuvat maiseman suurmuotoihin, ja siksi seutujen tarkastelua selvityksessä esitetyin kuntaryhmin voidaan pitää tarkkuudeltaan riittävänä. Seutujen ominaispiirteitä on tarkasteltu sekä maiseman että kulttuuriympäristöjen osalta. Kulttuurinen kehitys on jaettu kuuteen aihepiiriin: asutus ja elinkeinot (maaseutu ja kaupunki), liikkuminen ja kulkureitit, teollisuus, vapaa-aika ja virkistys, puolustus sekä muut ominaispiirteet. Maisemaa on tarkasteltu suurmaiseman lähtökohdista. Selvityksen kannalta keskeinen arvottamistyö on tehty seudullisissa kulttuuriympäristötyöpajoissa vuosina 2010 ja 2011 (liite 3).

Maakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen taustalla on ollut alun perin yli tuhannen alueen joukko, josta arvokkaimmat kohteet on valikoitu tässä selvityksessä. Seudullisten ominaispiirteiden ja muiden kriteerien mukaisia maakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä on Uudellamaalla tämän selvityksen perusteella yhteensä noin kolmesataa. Niihin sisältyvät sellaisenaan kaikki valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden (11 kpl) ja valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen (314 kpl) rajaukset. Poikkeuksena on Vantaanjokilaakson maisema-alue, jonka rajausta on tarkistettu Vantaan kaupungin tekemien kattavien inventointien pohjalta. Muilta osin valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajaukset tarkistetaan ympäristöministeriön ohjeistamassa päivitysinventoinnissa lähivuosina.

Vuoden 2009 lopussa valtioneuvosto päätti korvata valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittaman inventoinnin valtakunnallisesti merkittävistä kulttuurihistoriallisista ympäristöistä (RKY 1993) Museoviraston laatimalla uudella inventoinnilla Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009). Uudellamaalla näistä vanhoista RKY 1993-kohteista 74 aluekohdetta ja osa 19 pistekohteesta eivät ole mukana uudessa RKY 2009 -inventoinnissa. Niistä 64 aluekohdetta ja 14 pistekohdetta sisältyy tässä selvityksessä maakunnallisesti arvokkaiksi arvioituihin kulttuuriympäristöihin.

Loput kahdeksan aluetta ja viisi pistekohdetta ovat lähinnä paikallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä: Espoossa Smedsbyn–Hemtansin–Dåvitsbyn viljelymaisema (Suurpelto), Villa Koli ja Villa Enckell, Kauniaisissa Villa Wulf ja Bad Grankulla, Keravan kotiseutumuseona toiminut Heikkilän talo, Kirkkonummella kirkon ympäristö, Lohjalla Kirkniemen rautatieasema, Loviisassa Våtskärin saaristomaisema, Mäntsälässä Hirvihaaran myllymaisema, Raaseporissa Fagervikin ruukin entinen torpparialue, Sipoossa Pohjois-Paippisten kylä ja kulttuurimaisema sekä Vihdin Nummelassa Osuusliike Aurantalo.

Lähes puolet Uudeltamaalta löydetyistä muinaisjäännöksistä sisältyy maakunnallisesti ja seudullisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen rajauksiin.

Suurin osa Uudenmaan maakunnallisesti arvokkaista kulttuuriympäristöistä on keskiajalta tai esiteolliselta ajalta periytyviä maatalousympäristöjä ja niitä on koko maakunnan alueella. Sotien jälkeen rakennetuista, nykyään arvokkaista kulttuuriympäristöistä pääosa sijaitsee pääkaupunkiseudulla. Nuoremman kulttuurikerroksen edustajana erottuu Ensimmäinen Salpausselkä, jolla sijaitsevat kulttuuriympäristöt ovat pääsääntöisesti 1800-luvun puolen välin jälkeen rakennettuja. Keski-Uudenmaan poh-

Söderskärin 1860-luvulla tiilestä ja graniitista rakennettu majakka sijaitsee Porvoon ulkosaaristossa.

joisosissa on vähän maakunnallisesti tai seudullisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä suhteessa muuhun Uuteenmaahan, koska alue on saanut pysyvän asutuksen muuta maakuntaa myöhemmin.

Maakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen rajaukset riippuvat käytettävissä olleista lähtöaineistoista, ja vaihtelevat siksi maakunnan eri osissa. Rajauksissa on pyritty ensisijaisesti laajoihin aluekokonaisuuksiin. Pääsääntöisesti rajaukset on tarkistettu siten, että rakennettujen kulttuuriympäristöjen osalta (taajamat, teollisuus, puolustus, laitokset, vapaa-aika) rajaukseen sisältyy kohteen kannalta oleellinen rakennusperintö sekä siihen erityisesti liittyvä maisema. Maaseudun kulttuuriympäristöjen osalta rajaus perustuu kartta- ja ilmakuvatarkasteluissa hahmottuvaan maisematilaan siten, että rajauksiin kuuluu myös maaseudun arvokas rakennusperintö. Saariston ja rannikon kulttuuriympäristöjen rajauksiin kuuluu kohteen luonteesta riippuen joko yksittäisiä saaria (luotsikylä, merimerkki) tai myös niitä yhdistävät vesialueet (höyrylaivaliikenne).

Kulttuuriympäristöt Uudellamaalla

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
(valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)

Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Uudenmaan liitto
RKY @ Museovirasto
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue @ Syke

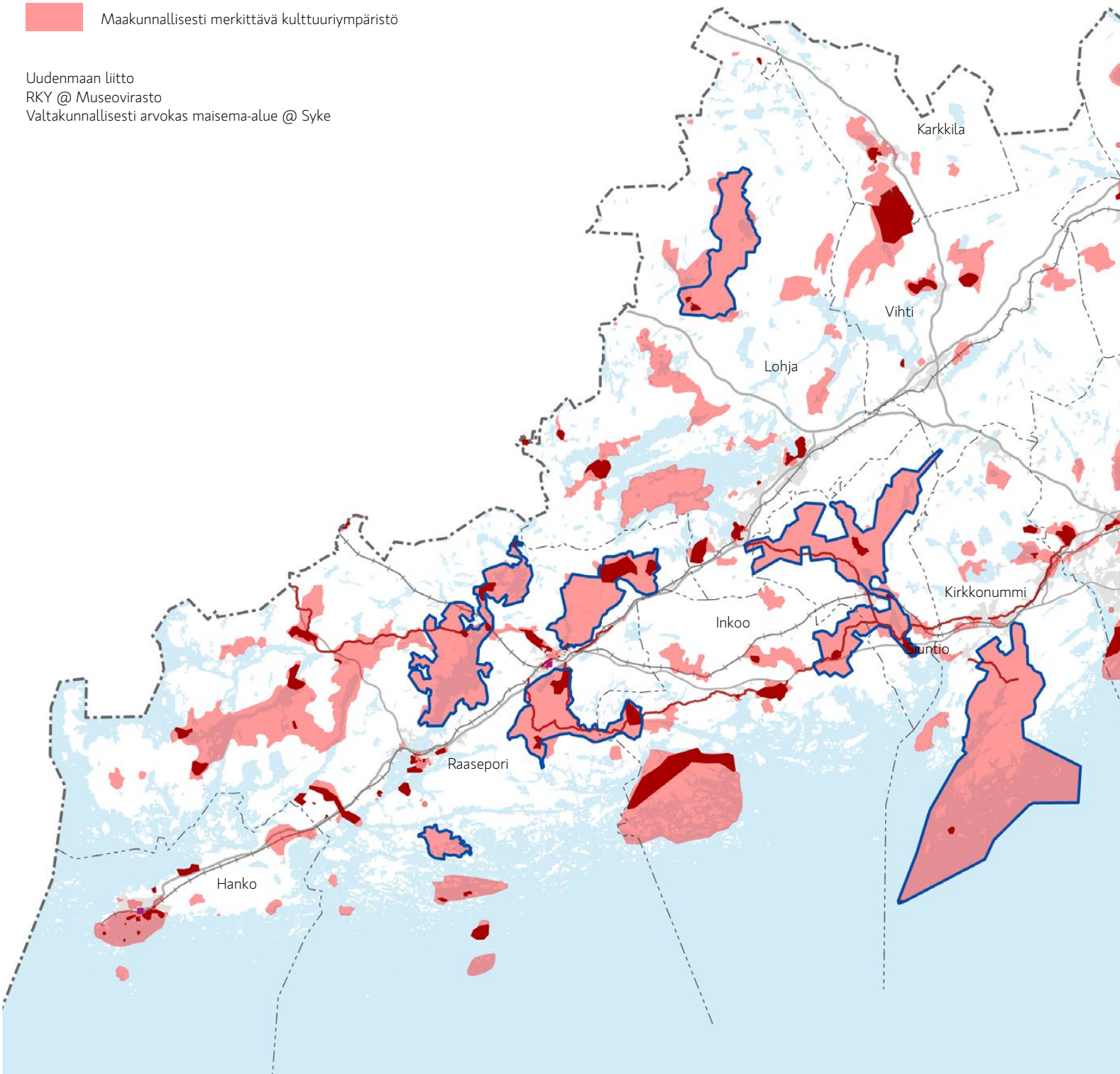

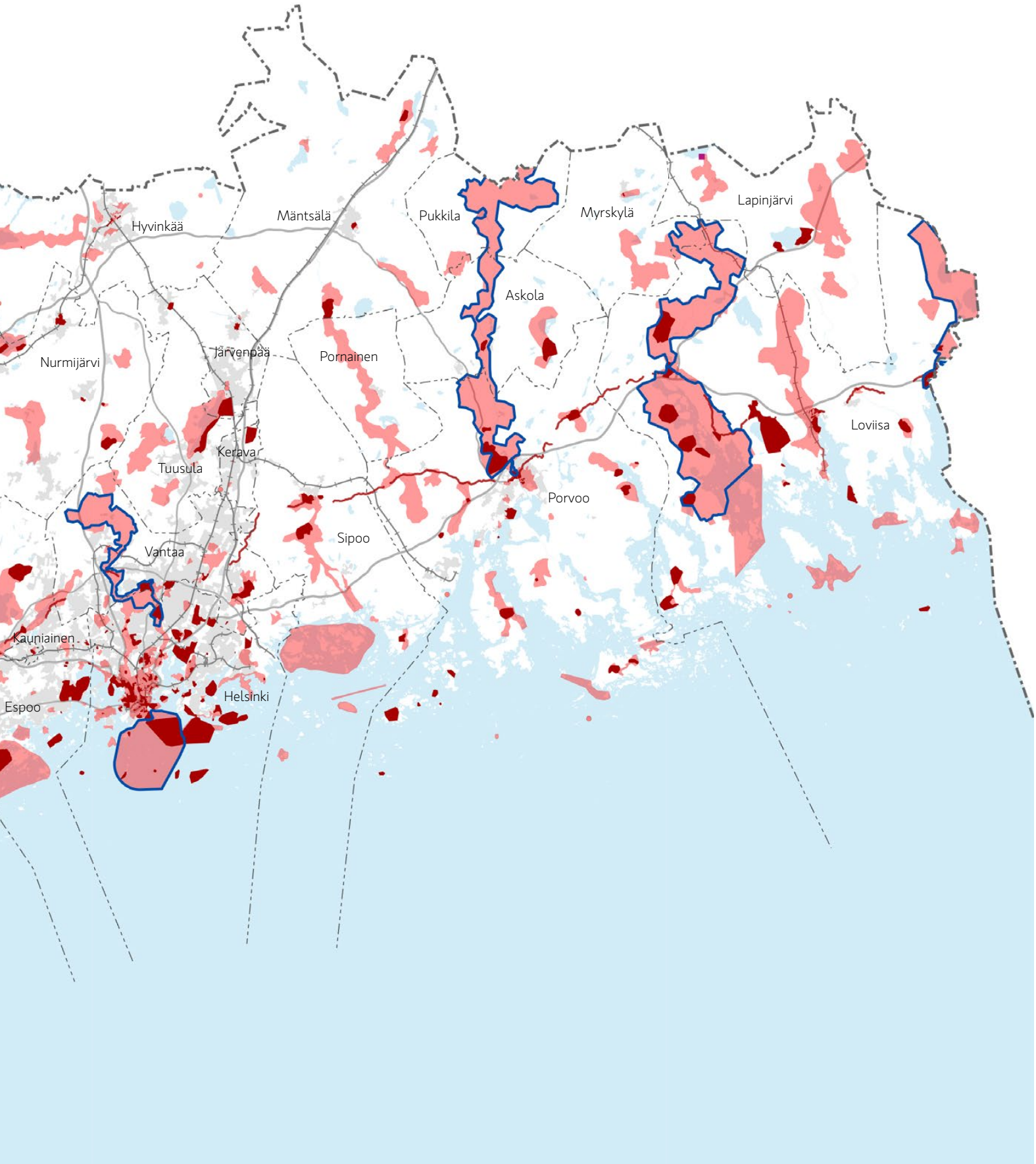
Hyvinkää
Mäntsälä
Pukkila
Myrskylä
Lapinjärvi
Askola
Nurmijärvi
Järvenpää
Pornainen
Loviisa
Kerava
Tuusula
Porvoo
Sipoo
Vantaa
Kauniainen
Helsinki
Espoo

LÄNTINEN UUSIMAA

Hanko, Inkoo, Kirkkonummi, Raasepori, Siuntio

Ominaispiirteet

Asutus ja elinkeinot

- Vanhinta asumisen aluetta: Paikoin 1100-luvulta nykyaikaan periytyvää asutusta. Edullinen sijainti kulkureittien solmussa; pitkät sisämaalahdet, Salpausselät, Suuri rantatie
- Pronssikautiseen ja rautakautiseen asutukseen viittaavia muinaisjäännöksiä paljon: Mustionjoki ja Siuntionjoki
- Keskiaikaiset kivikirkot Suuren rantatien varressa
- Kartanot: Suuren rantatien ja hyvien vesireittien varressa lukuisia keskiaikaisia kartanoita, ruukinkartanoiden torppia
- Maaseudun asutus: kyliä paljon, perinteisesti pieniä 1-2 talon kyliä
- Viljely: entinen merenpohja viljeltynä jo vuosisatoja
- Keskiaikainen Raaseporin linna ja linnalääni, vanhimmat kauppapaikat Tuna, Pikkala, Tammisaari, myös ruukeilla kaupankäyntioikeudet
- Tammisaaren kaupunki (1546) ja Hangon kaupunki (1874)
- Saaristolaisasutus: kalastus, luotsaus, laivanrakennus
- Rintamamiesasutus puuttuu Porkkalasta
- Työväen asuntoalueet: ruukkiyhdyskunnat 1600-luvulta

Liikkuminen ja kulkureitit

- Salpausselkien merkitys kulkureitteinä
- Vesireitit sisämaahan: pitkät sisämaalahdet ja joet
- Tiestö: Suuri rantatie 1300-luvulta, Porkkalan postitie 1600-luvulta
- Merenkulku: vene- ja laivaväylät, merimerkit, luotsaus
- Vanhat laivaston suojasatamat: ryssän uunit
- Höyrylaivaliikenne rannikolla 1800-luvulta 1930-luvulle
- Rautatie asemanseutuineen: Hanko-Hyvinkää (1873), Karjaa-Salo (1899), Pasila-Karjaa (1903)
- Satamat: ensimmäinen talvisatama Hankoon (1872)

Teollisuus

- Teollisuuden uranuurtaja-aluetta hyvien luonnonvarojen takia
- Rautatien vaikutus teollisuuden kasvuun ja sijoittumiseen
- Ruukit Mustionjoki- ja Fiskarsinjokilaaksossa 1500-luvulta
- Sahateollisuus 1800-luvulta
- Radanvarren teollisuusyritykset I Salpausselällä
- Porkkalan vuokra-ajan jälkeinen teollisuus Kirkkonummella

Vapaa-aika ja virkistys

- Harjuseutujen terveyskylpylät, parantolat ja sairaalat 1800-luvulta
- Hanko kylpyläkaupunkina: huvilat ja pensionaatit
- Kesähuvila-asutus erityisesti saariston höyrylaivareiteillä ja ratojen läheisyydessä 1800-luvulta
- Kesämökit 1900-luvulla

Puolustus

- Linnavuoret ja linnat (Raaseporin linna keskiajalta)
- Varuskunta 1910-luvulta
- Linnoitteet 1800-luvulta alkaen: Krimin sodan aikaiset, I ja II maailmansodan aikaiset, itsenäisen Suomen linnoitteet
- Neuvostoliiton II maailmansotaan liittyvät vuokra-alueet Hangossa ja Porkkalassa
- Vuoden 1918 tapahtumat

Muut

- Puutarhatoiminta: Kirkkonummen kauppapuutarhat
- Kulttuurivaikuttajat: (mm. Aleksis Kivi)

Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt

Inkoo, Raasepori
107 Inkoon saariston kulttuurimaisema - Barölandet, Barösund, Orslandet, Stor Ramsjö
Inkoon saariston kulttuurimaiseman keskeinen osa on Barösundin jo 1200-luvun väyläselostuksissa mainittu salmi. Sitä ympäröivillä saarilla (mm. Barölandet, Orslandet ja Stor Ramsjö) on ollut asutusta jo keskiajalla. Saarten talonpojat olivat pitkään luotsitilallisia ja Barölandetin lounaiskulmassa sijaitsi pitkään tulli- ja myöhemmin luotsiasema. Orsin asutus on todennäköisesti kuitenkin paljon vanhempaa, sillä siitepölyanalyysien perusteella alueella viljelty jo 400-600-luvulla. Alueella on säilynyt yhtenäistä 1900-luvun alun rakennuskantaa. Talonpoikais-, kalastaja- ja luotsiasutuksen rinnalle on tullut huviloita, täysihoitoloita ja kesämökkejä. Nykyään luonnonsuojelualueena oleva Stor Ramsjö kuului 1300-luvulla Padisten luostarille ja sittemmin alueen metsävaroja hyödynnettiin muutaman torpparin voimin Fagervikin ruukin pyörittämiseen.

Perustelu
Saariston luotsi- ja kalastaja-asutusta merkittävän väylän varressa. Hyvin säilynyt, yhtenäinen saariston kyläkeskus. Saariston vyöhykkeisyys.

RKY-kohde
Barösundin väylä

Raasepori, Inkoo
260 Mustionjokilaakson kulttuurimaisema, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
Mustionjokilaakso on laajojen, tasaisten savikkoalueiden ja I Salpausselän jäsentämää aluetta, joka on ollut asuttua jo kivikaudella. Nykyään melko vaatimaton joki on ollut pronssikautisten ja rautakautisten asuinpaikkalöytöjen perusteella tärkeä vesireitti sisämaahan aina Hämeeseen asti. Jokilaakson varhaisinta historiallisen ajan kerrostumaa edustaa noin 1300-luvulla sisämaan ja Suomenlahden välistä liikennettä valvomaan rakennettu raunioitunut Junkarsborgin linna. Karjaan 1400-luvun loppupuolella rakennettu kirkko ympäristöineen muodostui myös tärkeäksi maallisen elämän keskittymäksi, toimien markkinapaikkana 1700-luvun lopulle asti. Mustionjoen lukuisat kosket, lähistön hyvät liikenneyhteydet ja runsaat metsävarat houkuttelivat seudulle suurvalta-ajan ensimmäisiä teollisuushankkeita: Mustion rautaruukki perustettiin 1560-luvulla ja seuraavan vuosisadan alkupuolella aloitti alajuoksulla Billnäsin ruukki. Niiden ympäristöt tuotantolaitoksineen, työväenasuntoineen, ja ruukinkartanoineen ovat säilyneet edustavina esimerkkeinä ruukkien toiminnasta ja rakennuskannasta. Jo rautakaudella alkanut viljely muodostui keskiajan lopussa alueen pääelinkeinoksi ja myöhemmin viljelyalueet laajenivat kun ruukkien hakkaamia metsiä raivattiin viljelykäyttöön. Alueella on yhä säilynyt edustavia kyläkeskuksia, mm. Mjölbollsta ja Backgränd. Rautateiden rakentamisen myötä 1800-luvun jälkipuoliskolla Karjaasta muodostui tärkeä risteysasema, joka houkutteli puoleensa teollisuutta. Karjaan kauppalavaiheen rakentaminen 1900-luvulta on yhä hyvin havaittavissa kohokohtinaan Hilding Ekelundin suunnittelemat lukuisat rakennukset.

Perustelu
Jokilaakson viljelymaisemaa. Kivi-, pronssi- ja rautakautisia muinaisjäännöksiä. Vesireitti Hämeeseen, keskiaikaisen linnan rauniot. 1400-luvun kirkko ympäristöineen. Suuri rantatie. 1500- ja 1600-lukujen ruukit. Rautateiden muodostama risteysasema, johon teollisuutta. Kauppalavaiheen rakentamisessa Hilding Ekelundin vaikutus.

RKY-kohde
Hilding Ekelundin arkkitehtuuri Karjaalla, Junkarsborgin keskiaikainen niemilinna ja Päsarträsketin viljelymaisema, Karjaan kirkko ja pappila, Karjaan rautatieasema ympäristöineen, Mustion ruukinalue, Pohjan ruukkiympäristöt, Suuri rantatie

Raasepori, Inkoo
261 Snappertunan—Fagervikin kulttuurimaisema, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
Snappertunan - Fagervikin kulttuurimaisema Raaseporissa periytyy keskiajalta ja sijoittuu Karjaan eteläpuolisille metsäselänteiden rajaamille viljelyaukeille sekä Snappertunanjoen ja Fagervikinlahden väliseen länsi-itä-suuntaiseen murroslaaksoon. Esihistoriallisella ajalla merenlahtena olleen alueen entisiltä saarilta on löydetty lukuisia rautakautisia muinaislinnoja ja asuin- ja hauta-alueita, ja etenkin hyvien maa- ja vesiliikenneyhteyksien solmukohdassa merenlahtien, jokien ja I Salpausselän risteyksessä Gösbackavikenin alueella oli jo rautakaudella tiheä asutus. Myöhemmin samalle alueelle rakennettiin Grabbackan nyt jo raunioitunut kartanolinna. Keskiaikaisen Suuren rantatien läheisyyteen, silloisen Karjaalle johtaneen vesireitin varrelle rakennettiin 1370-luvulla Raaseporin linna, joka toimi 1550-luvulle läntisen Uudenmaan sotilaallisena ja hallinnollisena keskuksena. Hyvin säilyneen linnan itäpuolella on ollut tärkeä kauppapaikka. Raaseporin linnasta pohjoiseen kehittyi Snappertunan kirkonkylä, jossa kumpuilevan maiseman keskipisteenä on maamme vanhimpiin kuuluva ristikirkko sekä siihen liittyvä edustava kirkonmäki pappiloineen. Kirkonkylän rakennuskanta on säilynyt hyvin 1900-luvun alun asussaan. Inkoossa maisema-alue sijoittuu Snappertunanjoen ja Fagervikinlahden väliseen länsi-itä-suuntaiseen murroslaaksoon, jonka keskiössä ovat Inkoon puolella Fagervikin kartano, entinen rautaruukki ja siihen liittyvät työväenasunnot sekä laaja puisto. 1600-luvulla perustettu ruukki sijoittui edullisesti Suuren rantatien varteen, Fagervikin lahden rannalle, josta oli yhteys Barösundin kautta kulkevalle vanhalle merireitille. Vanhin rakennuskanta on peräisin 1700-luvun alkupuolelta. Maisemat ovat Läntisen Uudenmaan rannikkoseuduille tyypillisesti pienipiirteistä metsien, peltojen ja merenlahtien mosaiikkia. Alueeseen liittyy itäosassa Mariebergin kartano, joka muodostaa itsenäisen maisemallisen kokonaisuuden. Eteläosassa Hirdalin kylän talonpoikais- ja torpparirakentaminen liittyy Fagervikin ruukkiin.

Perustelu
Keskiaikainen linna. Vanhaa merenpohjaa, jonka läheisyydessä rautakautisia muinaislinnoja ja asuin- ja hauta-alueita. Hyvin säilynyt kirkonkylä 1900-luvun alun asussa.1600-luvun ruukki.

RKY-kohteet
Snappertunan kirkonkylä, Raaseporin linna, Grabbackan kartanolinnan raunio ja Gösbackavikenin viljelymaisema, Fagervikin ruukinalue, Suuri rantatie

Rypsipeltoa Inkoon Degerbyssä, joka on osa valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta.

Siuntio, Inkoo, Vihti, Lohja
270 Degerbyn–Pikkalanjoen–Palojoen kulttuurimaisema, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
Degerbyn-Pikkalanjoen-Palojoen kulttuurimaisema Siuntiossa jakautuu Siuntion ja Lohjan aseman välisen maantien suuntaisesti länsiosan laajoihin, kumpuileviin viljelymaisemiin ja itäosan järvi- ja selänneseudun rikkonaisiin, suurten korkeuserojen ja metsäselänteiden erottamiin kapeisiin ja pienialaisiin viljelymaisemiin. Jokilaaksojen viljava maa on ollut asuttua pronssi- ja rautakausilla, ja esihistoriallisesta asutuksesta kertovat lukuisat näkyvillä paikoilla olevat röykkiöhaudat erityisesti Siuntion kirkonkylän alueella. Jokia pitkin on kulkenut vesireitti sisämaahan. Nykyään kaikki viljelykelpoinen maa on viljelyssä ja asutus on sijoittunut selänteiden reunavyöhykkeille. Alueella on ollut useita kartanoita ja suurtiloja, joista kulttuurihistoriallisesti merkittävimmät ovat jo 1400–1500-luvuilla tunnetut Suitian, Sjundbyn ja Pikkalan kartanot. Hyvin säilynyt Sjundbyn kartano on yksi maamme harvoista 1500-luvun kartanolinnoista. Pikkalan kartano puolestaan sijoittui liikenteellisesti hyvin Suuren rantatien, Pikkalanjoen ja Pikkalanlahden yhtymäkohtaan. 1400-luvulta periytyvät Suitian kartano ja Siuntion kirkko kuvastavat kirkon ja maallisen vallan läheistä suhdetta keskiajalla, muodostaen merkittävän maisemassa nähtävän kokonaisuuden. Kartanoiden vanhaa rakennuskantaa on säilynyt monipuolisesti. Inkoossa maisema-alue keskittyy pienten jokien yhtymäkohtaan Degerbyn kirkonkylän tuntumassa. Jokilaaksojen viljelymaisema on avaraa ja jatkuu Billskogin ja Suuren rantatien yhdistämänä Siuntionjokilaaksoon. Keskiajalla asutettu Degerbyn kirkonkylä kirkkoineen, kunnantupineen, seurantaloineen sekä taitekattoisine liike- ja asuinrakennuksineen edustaa sekä mittakaavaltaan, toiminnoiltaan että rakennuskannaltaan maatalouspitäjän pientä kirkonkylää 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Kylää ympäröiviltä kalliomäiltä tunnetaan pronssikautisia hautaröykkiöitä. Suurin osa Degerbyn alueesta kuului 1944 Neuvostoliitolle vuokrattuun Porkkalan alueeseen, jonka rakennuskanta on leimallisesti vuokra-ajan jälkeistä.

Perustelu
Jokilaaksonjen viljelymaisemaa. Muinainen vesireitti sisämaahan. Pronssi- ja rautakautisia muinaisjäännöksiä. 1400-1500-luvuilta tunnetut kartanot. 1500-luvun kartanolinna. Suuren rantatien, Pikkalanjoen ja Pikkalanlahden muodostama liikenteellinen solmukohta. 1900-luvun alun tiiviinä ja eheänä säilynyt kylä ympäröivine viljelymaisemineen. Porkkalan vuokra-alue.

RKY-kohteet
Kabanovin tykkitie, Kelan rautatiepysäkki, Pikkalan kartano, Sjundbyn kartano, Suitian kartano ja Siuntion kirkko, Degerbyn kirkonkylä, Suuri rantatie

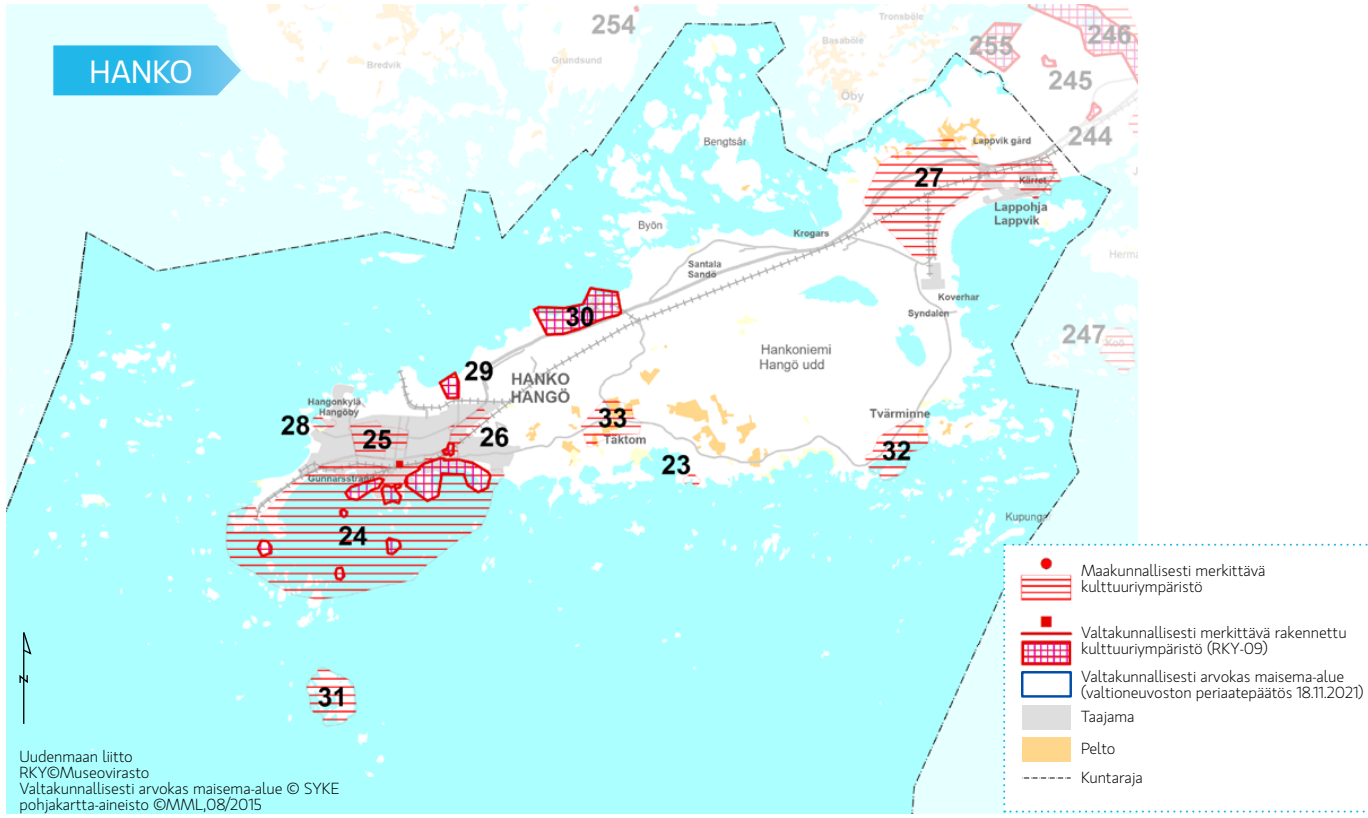

Hanko

23 Breidablickin kesäsiirtola Breidablick on vuonna 1927 perustettu, I Salpauselällä sijaitseva lasten kesäsiirtola, jonka rakennukset ovat säilyneet hyväkuntoisena.	**Perustelu** Salpausselkään liittyvä laitostoiminta.
24 Hangon kulttuurimaisema Rautatien ja Hangon edustan saariston rajaama maisemallisesti arvokas, monipuolinen ja kerroksellinen kokonaisuus, joka on alkanut kehittyä nykyiseen muotoonsa Hangon talvisataman (1873) perustamisen jälkeen. Kokonaisuuteen kuuluvat kaupungin satamien lisäksi mm. rautatieasema, keskusta-alue puutalokortteleineen, Kasino puistoineen ja muita kylpylä-, huvila- ja täysihoitolakulttuuriin liittyneitä alueita, Hauensuolen kallio-piirrokset ja sotahistorian kohteita 1800-luvulta alkaen.	**Perustelu** Salpausselkään Hankoniemellä liittyvä meren-kulku-, kaupunki-, teollisuus ja lomanvietto-historia. **RKY-kohteet** Hangon Itäsatama, Hangon Länsisatama, Hangon rautatieasema, Hauensuolen kalliopiirrosalue, Itäisen Kylpyläpuiston huvila-alue, Hankoniemen sotahistorian kohteet
25 Hangon pohjoiset pientaloalueet Vuonna 1900 vahvistetun asemakaavan ja sen myöhempien uudistusten tavoitteena oli järjestää työläisille mahdollisuus rakentamiseen. Alue on yhtenäinen, puutarhamainen pientaloalue, vaikka rakennukset vaihtelevat iältään 1800-luvun lopulta nykyaikaan.	**Perustelu** Teollistumiseen ja Hangon satamaan liittyvä esi-kaupunki Salpausselällä.

26 Hanko Pohjoisen teollisuuskorttelit Hanko Pohjoiseen, rautatieseisakkeen yhteyteen ja asuinalueen ulkopuolelle, 1880-luvulta alkaen kasvanut monipuolinen teollisuusalue, jonka merkittävimpiä osia ovat Hangon keksitehdas (1910-luvulta) ja lasitehdas (1930-luvulta). Tvärminnen kalkkihiekkatiili rakennusaineena on antanut teollisuusalueelle yhtenäisen ilmeen.	**Perustelu** Hanko-Hyvinkää radan varteen sijoittunutta 1900-luvun teollisuutta. **RKY-kohde** Hangon Keksin teollisuusrakennukset
27 Hankoniemen sotahistorian kohteet - Lappohja Hankoniemen linnoittamisen viimeisin vaihe tehtiin vuosina 1940–1941, kun Hankoniemi oli vuokrattu Neuvostoliiton sotilastukikohdaksi.Neuvostoliitto varusti laajat alueet Russaröstä Bromarviin. Täktomiin rakennettiin tykkirata ja lentokenttä. Hankoniemen poikki rakennettiin neljä kenttälinnoitettua puolustusvyöhykettä. Parhaiten ovat säilyneet Lappohjan alueen linnoituslaitteet, joita on osin kunnostettu alkuperäiseen asuunsa.	**Perustelu** Neuvostoliiton vuokra-alueeseen liittyvä linnoitustoiminta Hankoniemellä.
28 Kappelisatama Kappelisatama on keskiajalta tunnettu satamapaikka, väylän varrelle syntynyt kappeli ja kirkkomaa.	**Perustelu** Keskiajalta tunnettu satamapaikka Hankoniemellä varhaisten väylien varressa.
29 Kudeneule Oy:n tehdasalue Arkkitehti Viljo Revellin suunnittelema trikootehdas, joka edustaa 1950-luvun modernia teollisuusarkkitehtuuria.	**Perustelu** Hanko–Hyvinkää-radan varteen sijoittunutta 1900-luvun teollisuutta. **RKY-kohde** Kudeneule Oy:n tehdasalue
30 Oy Forcit Ab:n tehdasalue Räjähdysainetehdas, joka sijoittunut turvallisuussyiden ja liikenneyhteyksien takia Salpausselälle, Hanko-Hyvinkää -radan varteen ja sataman lähelle. Kylän muodostaneella alueella on monipuolista kalkkihiekkatiilestä rakennettua rakennuskantaa työväenasuntoalueineen. Tuotanto- ja varastorakennukset on suojattu maavalleilla.	**Perustelu** Salpausselälle, Hanko–Hyvinkää-radan varteen sijoittunutta 1900-luvun teollisuutta. **RKY-kohde** Oy Forcit Ab:n tehdasalue
31 Russarön majakka ja linnoituslaitteet Russarön sijaitsee meriliikenteen ja talvimerenkulun solmukohtaan, Hankoon, johtavien väylien tuntumassa. Majakka on peruja 1750-luvulta, nykyinen kivimajakka vuodelta 1863 on Suomen kolmanneksi vanhin. Saarella on I maailmansodan aikaisia merilinnoitteita. Sittemmin Suomen saari on ollut puolustusvoimien käytössä. Vuosina 1940–1941 saari oli Neuvostoliiton Hankoniemen tukikohdan päälinnoitus.	**Perustelu** Merenkulun historia, I maailmansodan aikainen linnoittaminen, Neuvostoliiton vuokra-aika Hangossa.
32 Tvärminnen kylä ja tehdas Jo 1200-luvulla väyläselostuksissa Lowicsund-nimisenä tunnettuun kalastaja- ja luotsikylään rakennettiin kalkkihiekkatiilitehdas 1908, jonka tuotteet näkyvät monilla tuolloin Hangossa rakennetuilla alueilla. Maisemallisesti hienoon kokonaisuusuuteen kuuluu kallioisia, karuja mäntyvaltaisia niemiä sekä niille rakennettuja huviloita. Kylän1600-luvulta lähtien viljelyksessä olleet pellot ja rantaniityt ovat maisemallisesti arvokkaita.	**Perustelu** Salpausselällä, varhaisten väylien varressa sijaitseva vanha kalastaja- ja luotsikylä, jossa ollut 1900-luvun teollisuutta.
33 Täktomin kylä Perinteisen ilmeensä hyvin säilyttänyt entinen kalastaja-ja luotsikylä viimeistään 1500-luvulta. Vanha Hangon maantie on kulkenut kylän kautta.	**Perustelu** Salpausselällä, varhaisten väylien varressa sijaitseva hyvin säilynyt kalastaja- ja luotsikylä.

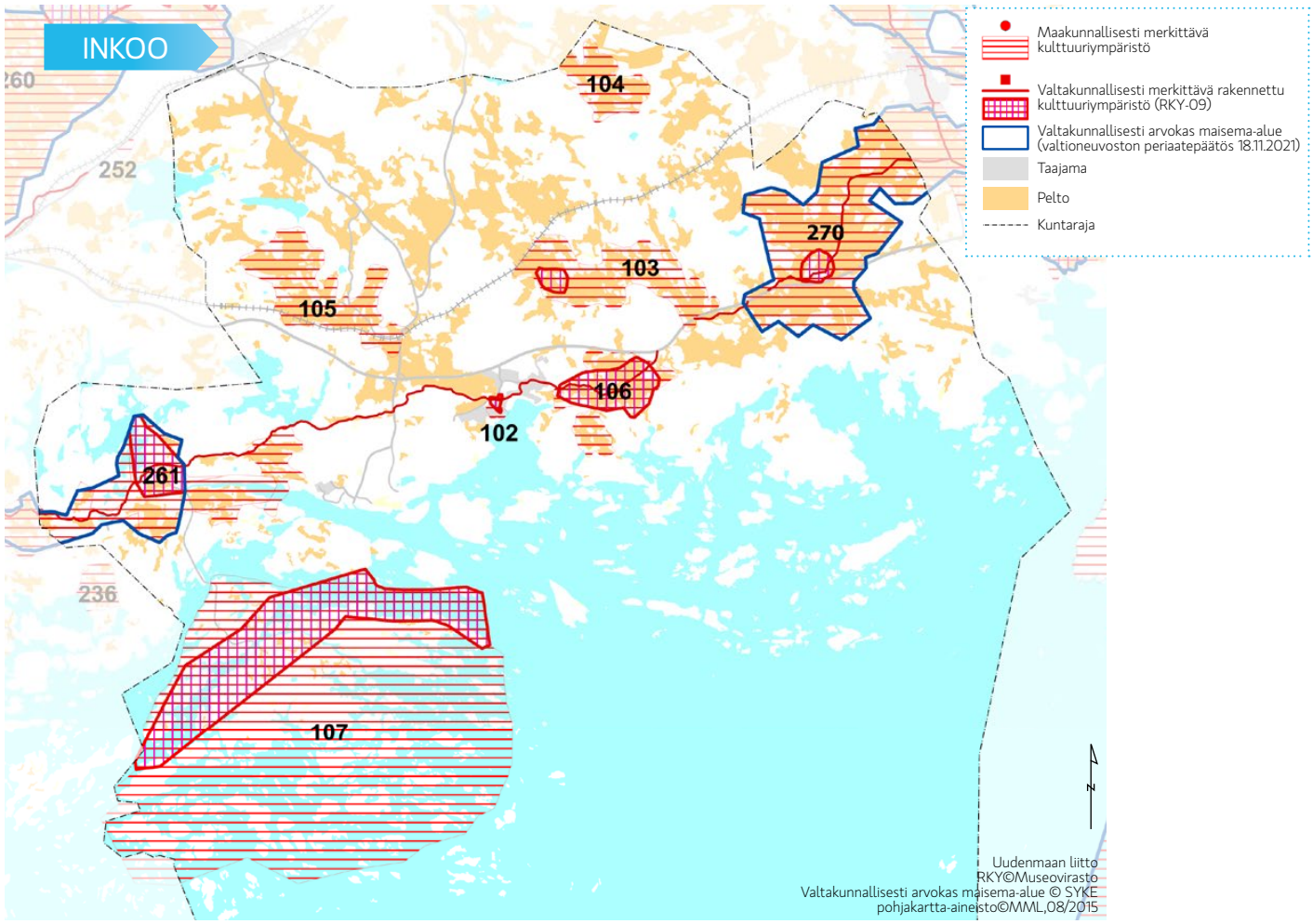

Inkoo

102 Inkoon kirkonkylä Suuren rantatien ja Inkoonjokisuun risteys kivikirkkoineen ja pappiloineen on muodostanut jo keskiajalla pitäjän kirkollisen, hallinnollisen ja liikenteellisen keskipisteen. Kyrkfjärdetiin laskevan Inkoonjoen suussa on kirkonkylille tyypillistä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakennuskantaa, vanha kaupparakennus ja entinen kunnantalo.	**Perustelu** Keskiaikainen kirkon, hallinnon ja liikenteen solmukohta. **RKY-kohde** Inkoon kirkko ja pappila, Suuri rantatie
103 Tähtelän kylä ja Ingarskilanjoen varren kyläasutus Ingarskilanjoen varsi on ollut asuttua jo esihistoriallisella ajalla. Keskiajalla joen varrelle kehittyi useita kyliä. Rådkilan, Ålkilan, Ingarskilan ja Täkterin (Tähtelän) kylien viljelykset on raivattu joen varren rinteisiin ja ne muodostavat joen keskijuoksulle yhtenäisen, kauniisti kaartuilevan viljelymaiseman, jota rajaavat metsäharjanteet ja suoalueet. Jokilaakson kulttuurimaisemaan tien viereen on keskittynyt vanhoja talonpoikaisrakennuksia. Tähtelän kylässä on säilynyt parhaiten isojakoa edeltäneen tiiviin ryhmäkylän olemus ja perinteistä rakennuskantaa.	**Perustelu** Jokilaakson viljelymaisema, jossa paikoin säilynyt isojakoa edeltäneitä ryhmäkyliä. **RKY-kohde** Tähtelän kylä

Inkoon keskiaikainen kirkko.

104 Vassbölen kylä ja kulttuurimaisema Vassbölen kylä Inkoon pohjoisosissa on säilyttänyt isojaosta huolimatta tiiviin ryhmäkylämäisen luonteensa yhtenäisen viljelysmaiseman reunassa.	**Perustelu** Isojaosta säästynyt tiivis ryhmäkylä.
105 Västankvarnin maatalousoppilaitos ympäristöineen Ruotsinkielisen sivistystoiminnan kannalta merkittävä, 1890-luvulla perustettu Västankvarnin kansanopisto ja maatalousoppilaitos sijaitsee edustavan viljelymaiseman keskellä. 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta olevat vanhimmat oppilaitosrakennukset sijaitsevat harjun laella kulkevan tien varrella.	**Perustelu** Ruotsinkielinen maatalousoppilaitos.
106 Österkullabäckenin, Westerbyn ja Lågnäsin viljelymaisema Österkullabäckenin hienot viljelymaisemat sijoittuvat vanhan maantien varteen, neljän kylän rajaamina. Alueeseen liittyy sen eteläpuolella Westerby ja Lågnäsin kylä. Pitkälti 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta oleva rakennuskanta on keskittynyt kallioharjanteille.	**Perustelu** Yhtenäinen viljelysmaisema vanhan maantien varressa, jossa hyvin säilynyttä vanhaa rakennuskantaa. **RKY-kohde** Österkullabäckenin kylä- ja viljelymaisema, Suuri rantatie
107 (Inkoo, Raasepori) Inkoon saariston kulttuurimaisema – Barölandet, Barösund, Orslandet, Stor Ramsjö Katso sivu 47.	
260 (Raasepori, Inkoo) Mustionjokilaakson kulttuurimaisema Katso sivu 47.	
261 (Raasepori, Inkoo) Snappertunan—Fagervikin kulttuurimaisema Katso sivu 47.	
270 (Siuntio, Inkoo, Vihti, Lohja) Degerbyn–Pikkalanjoen–Palojoen kulttuurimaisema Katso sivu 47.	

KIRKKONUMMI

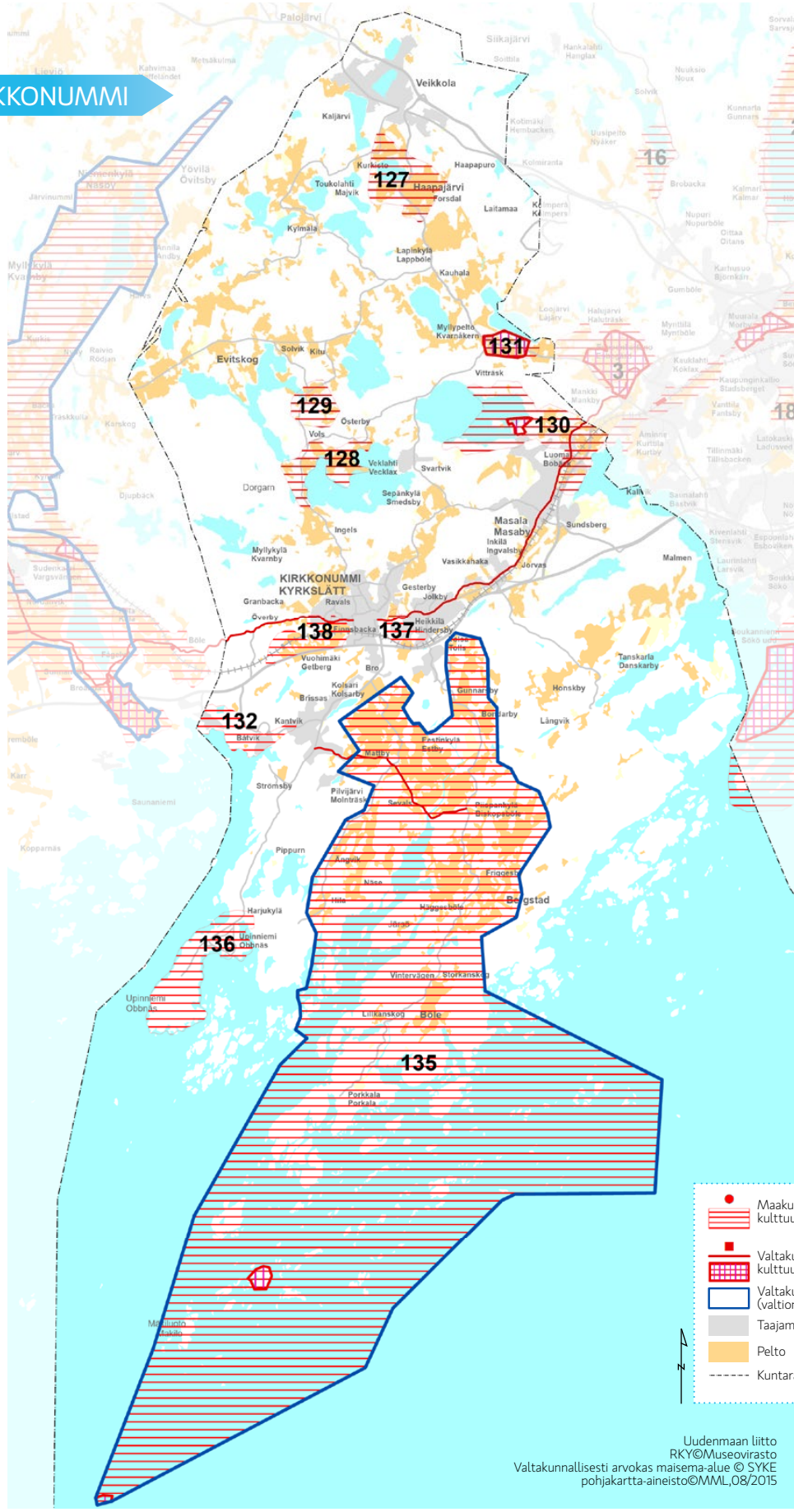

Uudenmaan liitto
RKY©Museovirasto
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue © SYKE
pohjakartta-aineisto©MML,08/2015

Kirkkonummi

21 (Espoo, Kirkkonummi) Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus – Suvisaaristo. Katso sivu 92	
126 Eestinkylän ja Piispankylän kulttuurimaisema Eestinkylän ja Piispankylän kulttuurimaisemaa hallitsee Saltfjärdenin laaja, tasainen peltoaukea, joka vielä 1700-luvun lopun kartoissa näkyy osittain merenlahtena tai pienenä järvenä. Tavastfjärdenin lahti jatkuu Eestinkylän ja Piispankylän välissä syvälle sisämaahan mutkittelevana jokena. Asutus on sijoittunut viljavien peltojen reunoille ja alueen tilat ovat aikanaan olleet pitäjän vauraimpien joukossa. Porkkalan vuokra-aikana vanha rakennuskanta tuhoutui monin paikoin. Alueen läpi kulkee pohjois-etelä-suunnassa vanha Porkkalan maantie, joka on säilyttänyt hyvin vanhan linjansa, ja luode-kaakko-suunnassa neuvostoliittolaisten rakentama Kabanovintie. Tie oli tarkoitettu raskaita sotilaskuljetuksia varten ja siksi päällystetty mukulakivillä. Alue rajautuu luoteisosassaan maakunnan halkaisevaan suureen murroslaaksoon.	**Perustelu** Rannikolle epätyypillisen laaja ja tasainen peltoaukea, jonka läpi kulkee neuvostoliittolaisten rakentama Kabanovin tie. **RKY-kohde** Suuri rantatie
127 Haapajärven kulttuurimaisema Haapajärven hyvin säilynyt kulttuurimaisema Kirkkonummen pohjoisella järviylängöllä sijoittuu vanhan Vihdintien varteen. Järvi yhdistää rantojensa loivasti aaltoilevat pellot yhtenäiseksi viljelymaisemaksi, jota metsäalueet reunustavat. Asutus on yhä sijoittunut pääosin maantien varteen. Kylän 1800-luvun alkupuolella rakennetun kirkon ympäristössä on paljon vanhaa rakennuskantaa. Järven luoteisrannalla sijaitseva Eerikinkartano on keskiaikainen säteritila, jonka vanhimmat rakennukset ovat ilmeisesti 1700-luvulta. Tilalla on 1900-luvulla toiminut maatalouskoulu. Järven itärannalla sijaitsee Navalan kartano, jonka vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvulta.	**Perustelu** Järvenrannan kulttuurimaisema vanhan Vihdintien varressa.
128 Humaljärven kulttuurimaisema: Volsin kartano ja kulttuurimaisema Humaljärven pohjoisrantaa reunustavat Österbyn hyvin säilynyt kylämiljöö ja Volsin kartano puistoineen. Volsin tila on tunnettu jo 1500-luvulla ja siihen yhdistettiin myöhemmin kaksi muuta tilaa. 1800-luvun lopulta vanhainkotina toimineen kartanon vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvulta. Alueelle antaa oman leimansa 1920-luvulla tehty vanhainkodin uudisrakennus. Humaljärven länsirannalla on säilynyt hyvin havaittavina vuoden 1918 taistelumaastoja. Lisäksi Porkkalan vuokra-alueen raja on kulkenut alueen läpi. Alueelta on myös löydetty useita kivikautisia asuinpaikkoja.	**Perustelu** 1500-luvulta tunnettu tila, joka 1800-luvun lopulta vanhainkotina. Vuoden 1918 taistelumaastoa. Porkkalan vuokra-alueen raja.
129 Kurkin kartano viljelymaisemineen Kurkin kartano Kirkkonummen järviseudulla viljelymaisemineen on edustava esimerkki kartanorakentamisen viimeisestä vaiheesta 1900-luvun alkupuolelta. Kartanoon kuuluu harvinaisen hieno ja laaja, Bengt Schalinin suunnittelema puutarha, sekä pienimuotoinen, metsäharjanteiden rajaama viljelymaisema, joka haarautuu usealle suunnalle.	**Perustelu** 1900-luvun alkupuolen kartanorakentamista.
130 Luoman kylä ja Vitträskin ympäristö Luoman kylä on muodostunut maakunnan halkaisevan suuren kallioperän murroslaakson ja Espoonlahden solmukohtaan. Alue oli asuttu jo kivikaudella. Kylään kuului 1500-luvulla yhdeksän tilaa. Viljelyn lisäksi tärkeitä elinkeinoja ovat olleet merenkulku ja laivanrakennus. Kylän viljelykset on raivattu Vitträskistä mereen virtaavan Bobäcksbäckenin ja Espoonlahden rannoille. Suuri rantatie mutkittelee lounais-koillissuuntaisena peltojen luoteissivun harjanteilla, joille myös asutus on nauhamaisesti keskittynyt. Kylä on sijainnut liikenteen solmukohdassa, jossa Suuri rantatie on sivunnut merta. Kylässä on ollut 1800-luvulla tärkeä höyrylaivaliikenteen laituripaikka, ja 1900-luvun vaihteessa sinne rakennettiin rautatie. Myöhemmin Kehä III on halkaissut viljelymaiseman. Maatilojen talouskeskusten lisäksi rakennettua ympäristöä leimaavat lukuisat 1900-luvun alun palstatilat. Hyörylaivaliikenne ja rautatien rakentaminen olivat sysäyksenä huvilarakentamiselle Luomanlahden ja Vitträskjärven rannoille 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Järven karuille ja kallioisille rannoille nousseista huviloista merkittävimpiä ovat arkkitehtien Gesellius-Lindgren-Saarinen suunnittelemat Hvitträsk ja Hvittorp. Vitträskin rantakalliosta on löydetty kalliomaalauksia.	**Perustelu** Maakunnan halkaiseva suuri murroslaakso, liikenteen solmukohtaan sijoittuva kylä. Vitträskin rannoilla 1900-luvun alun huvila-asutusta. **RKY-kohteet** Hvitträskin ateljeehuvila, Kabanovin tykkitie, Suuri rantatie

Hvitträskin ateljeehuvila edustaa 1900-luvun kansallisromanttista tyyliä.

131 Oitbackan kartano ja kulttuurimaisema Vanhan Vihdintien varrelle 1860-luvulla muodostettu Oitbackan kartano kehittyi nopeasti huomattavaksi maatilaksi. Sen rakennuskanta on 1800-luvun loppupuolelta ja 1900-luvun alkupuolelta. Kartanoon kuuluu laaja puisto.	**Perustelu** 1860-luvulla muodostettu kartano. **RKY-kohde** Oitbackan kartano
132 Pikkalanlahden teollisuusalueet Pikkalanlahden teollisuusalue kuvastaa Neuvostoliiton vuokra-ajan jälkeistä Kirkkonummen kehitystä ruotsinkielisestä maaseutupitäjästä pääkaupunkiseudun houkuttelevaksi kasvualueeksi. Suomen Sokerin tehtaat ja asuntoalue sekä Nokian kaapelitehdas ovat 1960-luvun teollisuusarkkitehtuurin edustavia kokonaisuuksia, joiden suunnittelussa mm. luontoarvojen säilymiseen panostettiin. Alueella on esihistoriallisia hautaröykkiöitä.	**Perustelu** 1960-luvun teollisuusarkkitehtuuria Neuvostoliiton vuokra-ajan jälkeen.

135 Porkkalan saaristo- ja viljelymaisema, valtakunnallisesti arvokas maisema-alue Porkkalanniemen kulttuurimaisema mukailee todennäköisesti viimeistään 1500-luvulla syntynyttä maaston muotoja myötäilevää tietä, josta tuli postilaitoksen luomisen seurauksena 1630-luvulla merkittävä postitie. Sen päätepisteestä posti kuljetettiin vesitse Tallinnaan. Samalta ajalta tien varresta tunnetaan yli 10 kylää, joista monet ovat olleet luotsikyliä ja yhdistyneet myöhemmin suurtiloiksi. Alueelle perustettiin 1600-luvun puolivälissä myös tulliasema. Alueen kylissä, joista merkittävimpinä Storkanskog, Porkkala ja Värby, on perinteistä rakennuskantaa säilynyt Porkkalan vuokrakauden yli vaihtelevasti; tiloihin kuuluvien rakennusten lisäksi esimerkiksi kansakouluja ja seurantalo. Tien ja peltoaukeiden luoma vaihteleva maisema on säilyttänyt perinteisen ilmeensä. Alueen metsistä löytyy Porkkalan vuokra-ajalta neuvostoliittolaisten rakenteiden jäänteitä, mm. bunkkereita, hävittäjäsuojia ja suihkuhävittäjäkenttä (ei sisälly rajaukseen). Erityinen piirre on sodanjälkeisen tyyppitaloasutuksen puuttuminen alueelta. Alueelta tunnetaan useita esihistoriallisen ajan hautaröykkiöitä.

Eestinkylän ja Piispankylän kulttuurimaisemaa hallitsee Saltfjärdenin laaja, tasainen peltoaukea, joka vielä 1700-luvun lopun kartoissa näkyy osittain merenlahtena tai pienenä järvenä. Tavastfjärdenin lahti jatkuu Eestinkylän ja Piispankylän välissä syvälle sisämaahan mutkittelevana jokena. Asutus on sijoittunut viljavien peltojen reunoille ja alueen tilat ovat aikanaan olleet pitäjän vauraimpien joukossa. Porkkalan vuokra-aikana vanha rakennuskanta tuhoutui monin paikoin. Alueen läpi kulkee pohjois–etelä-suunnassa vanha Porkkalan maantie, joka on säilyttänyt hyvin vanhan linjansa, ja luode–kaakko-suunnassa neuvostoliittolaisten rakentama Kabanovintie. Tie oli tarkoitettu raskaita sotilaskuljetuksia varten ja siksi päällystetty mukulakivillä. Alue rajautuu luoteisosassaan maakunnan halkaisevaan suureen murroslaaksoon.

Porkkalan saariston merireitti ja linnoitteet
Maisemaltaan hieno Porkkalan kärjen saaristo Suomenlahden kapeimmalla kohdalla on aina ollut merkittävä niin liikkumisen kuin sotilaallisen toiminnan kannalta. 1800-luvun alussa rakennettiin Rönnskärin majakka ohjaamaan merenkulkua Porkkalanniemen edustalla, ikivanhan rannikon laivaväylän varrella. se on suomen vanhimpia säilyneitä majakoita, jonka oheen rakennettiin myöhemmin luotsiasema ja muita rakennuksia. Porkkalan edustaa, mm. Mäkiluodon vanhaa suoja- ja kalastussatamaa, alettiin linnoittaa I maailmansodan alla osaksi Pietari Suuren merilinnoitusta. Jäänteitä tuon ajan linnoitteista, samoin kuin itsenäisen Suomen ja Porkkalan vuokra-ajan linnoitteista löytyy ainakin Mäkiluodosta, Stor Träsköltä, Rönnskäristä ja Stora Mickelskäreniltä. Mäkiluodossa on säilynyt 1930-luvulta puolustusvoimien funktionalistista kasarmiarkkitehtuuria. Porkkalan kärjestä löytyy lisäksi useita vedenalaisia muinaisjäännöksiä.

Kallbådanin majakkaa alettiin rakentaa suomen itsenäistyttyä, kun sisäsaaristossa sijaitsevan Rönnskärin rinnalle tarvittiin paremmin Helsingin talviliikennettä palveleva majakka. Ulkomeren pienelle, paljaalle kallioluodolle rakennettu Kallbådan on sikäli harvinainen, että majakan kaikki toiminnot on yhdistetty saman katon alle, ja että se on vielä käytössä.

Perustelu
Porkkalan vuokra-ajan jäänteitä. Postitie. Luotsikyliä, tulliasema. Esihistoriallisia hautaröykkiöitä. Rannikolle epätyypillisen laaja ja tasainen peltoaukea, jonka läpi kulkee neuvostoliittolaisten rakentama kabanovin tie. Suomenlahden kapein kohta, ikivanha rannikon laivaväylä. 1. maailmansodan, vuokra-ajan ja itsenäisen Suomen aikaisia linnoitteita. Ulkosaariston maisema. 1800-luvun graniittinen majakka.

RKY-kohteet
kallbådanin ja rönnskärin majakat
Suuri rantatie, Kabanovin tykkitie

136 Upinniemen varuskunta-alue
Karu ja kallioinen Upinniemi on entinen luotsikylä, joka tunnettiin jo 1500-luvulla. Porkkalan vuokra-aikana alueesta muodostui Neuvostoliiton laaja varuskunta-alue laivastoasemineen, joka jäi vuokra-ajan jälkeen puolustusvoimien käyttöön. Alueella on säilynyt kasarmiarkkitehtuuria Neuvostoliiton vuokra-ajalta sekä 1950- ja 1960-luvuilta. Varuskuntavaihetta edeltäneeltä 1900-luvun alun maatilakaudelta ja siihen liittyvästä huvilarakentamisesta on jäljellä yksittäisiä rakennuksia. Alueen pohjoispuolella on esihistoriallisia hautaröykkiöitä.

Perustelu
Neuvostoliiton varuskunta-alue laivastoasemineen, joka siirtyi puolustusvoimien käyttöön vuokra-ajan jälkeen.

137 Vanha Heikkiläntien ympäristö
Kirkkonummen pitäjän ydinalueilla sijainnut Vanhan Heikkiläntien ympäristö koostuu Suuren rantatien varteen syntyneiden Hindersbyn ja Jolkbyn kylien vanhasta asutuksesta, vanhasta kunnansairaalasta sekä seurantalo Ljunghedasta. Mäkimaastoon kylien varsinaisten tilojen rinnalle on ilmeisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kasvanut pienimittakaavaista mökkiasutusta, asujina lähinnä tilojen torpparit ja mäkitupalaiset sekä käsityöläiset. Rakennukset ovat pienillä puutarhamaisilla tonteilla, usein rinteisiin pengerrettyinä. Seurantalo on arkkitehti Eliel Saarisen suunnittelema.

Perustelu
1900-luvun vaihteen kylä-, torppa-, mäkitupa,- ja käsityöläisasutusta.

RKY-kohde
Suuri rantatie

Porkkalan saaristo- ja viljelymaisema on uusi valtakunnallisesti arvokas maisema-alue Uudellamaalla.

138 Överbyn ja Vuohimäen kulttuurimaisema
Överbyn ja Vuohimäen kulttuurimaisemaan kuuluu lukuisia vanhoja tiloja. Överbyn kylästä on mainintoja jo 1300-luvulta, jolloin se oli kirkon hallussa ja 1500-luvulla kylässä oli yli kymmenen tilaa. Kylässä oli myös kievarinpaikka, joka oli vuoroin eri tiloilla. Asutus on keskittynyt maisemaa rajaaville ja jäsentäville metsäharjanteille ja metsäsaarekkeille. Peltomaiseman eteläsivulla aluetta rajaa Pedersin tila, jonka rakennuskannan vanhimmat osat ovat 1700-luvulta. Ragvaldsin tila sijaitsee Suuren rantatien varressa viljelylaakson pohjoissivulla, jossa on säilynyt useita rakennuksia 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta Porkkalan vuokrakauden yli. Alueella on myös liikennehistoriallista arvoa, sillä sen pohjoislaidassa kulkee Suuri rantatie, sen keskellä Rantarata ja sen etelälaidassa kantatie 51. Sveska småbruk och egna hem - hem palstoitti Överbyn alueelle 1900-luvun alussa 90 lohkotilaa, jotka edelleen antavat leimansa maisemalle sekä perusti 1915 oppilaitoksen Överby skola för landsbygdens yrken, joka Porkkalan evakuoinnin jälkeen on jatkanut toimintaansa Espoon Margaretebergissä.

Perustelu
Jo 1300-luvulta tunnettu kylä, jossa säilynyt useita rakennuksia 1700-luvulta alkaen Neuvostoliiton vuokra-ajan yli.

RKY-kohde
Suuri rantatie

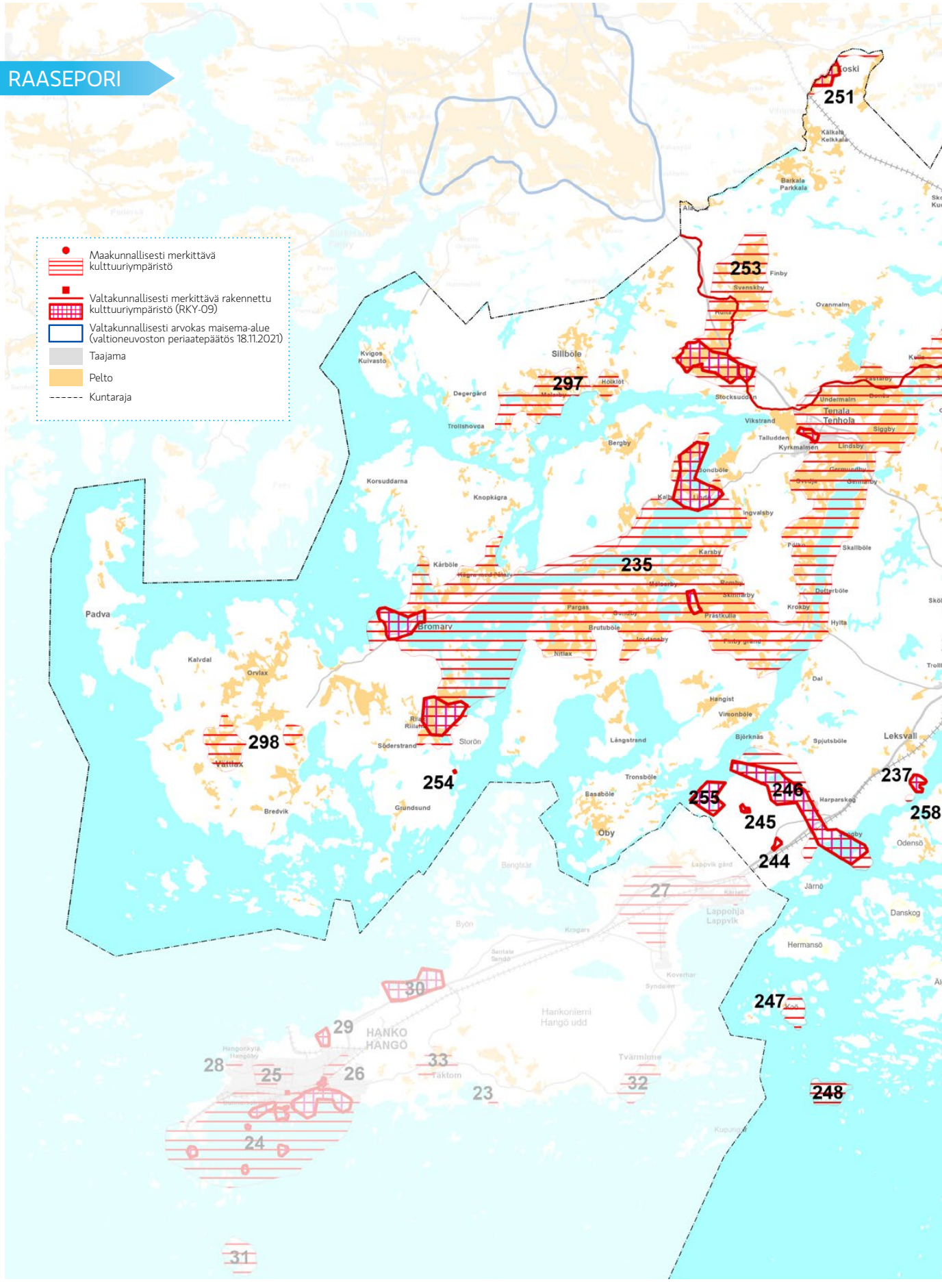
Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö
Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)
Taajama
Pelto
Kuntaraja
251
253
297
235
298
254
255
246
245
244
237
258
247
248
27
30
29
28
25
26
33
23
32
24
31
Sillböle
Tenala
Tenhola
Bromarv
Padva
Kalvdal
Orvlax
Vättlax
Bredvik
Grundsund
Storön
Söderstrand
Oby
Leksvall
Järnö
Hermansö
Danskog
Odensö
Lappohja
Lappvik
HANKO
HANGÖ
Hankoniemi
Hangö udd

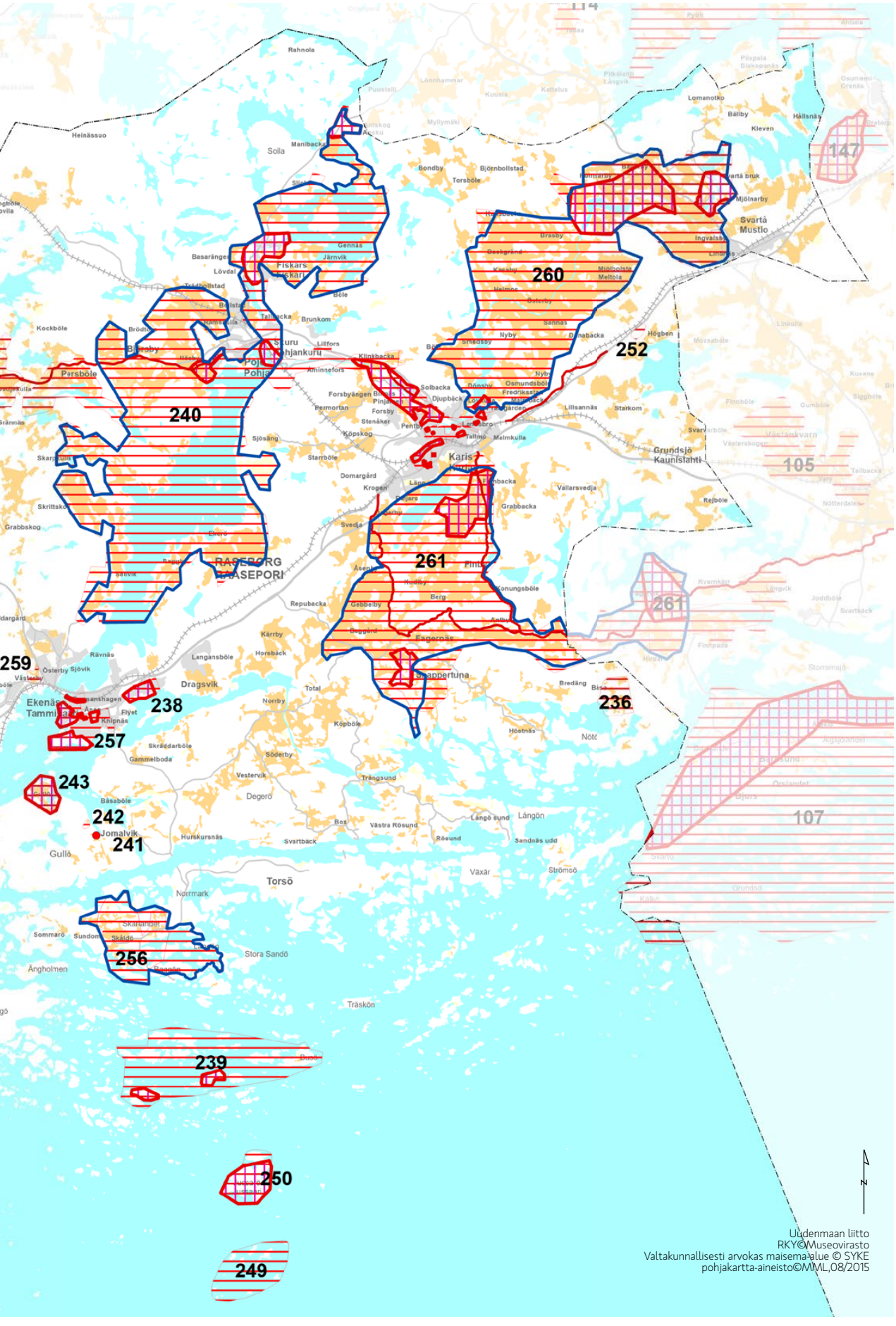

Uudenmaan liitto
RKY©Museovirasto
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue © SYKE
pohjakartta-aineisto©MML,08/2015

Raasepori

107 (Inkoo, Raasepori) Inkoon saariston kulttuurimaisema – Barölandet, Barösund, Orslandet, Stor Ramsjö Katso sivu 47.	
235 Bromarvin ja Tenholan kulttuurimaisema Bromarvin ja Tenholan kulttuurimaisema on syntynyt syvälle sisämaahan kurottuvien kapeiden lahtien ympärille, ja sen keskiössä on II Salpausselkää seuraileva Tenholan ja Bromarvin välinen maantie. Monet nykyiset pellot ovat rautakaudella ja keskiajalla olleet veden peitossa ja muodostaneet sisäsaariston laajoine vesireitteineen. Korkeimmilta kohdilta, entisten vesireittien varsilta, on löydetty lukuisia pronssikautisia hautaröykkiöitä. Seudun pohjoisosat ovat muinaisjäännöslöytöjen perusteella olleet rautakautisen asutuksen keskeistä aluetta, ja varhaisin keskiaikainen asutus on sijoittunut samoille alueille. Viljavimmat maat Bonäsinjärven ympäristössä ovat olleet viljelyksessä 1300–1400-luvuilta. Seudun kylistä, kartanoista ja tiloista useat on tunnettu jo 1300–1400-luvulta, ja rakennuskantaa on monin paikoin säilynyt 1700- ja 1800-luvuilta. Kartanoista parhaiten säilyneitä ovat Lindön, Prästkullan ja Riilahden kartanot. Pitkistä kulttuurivaikutteista kertovat myös seudun lukuisat lehtipuukujanteet. Bromarvin ja Tenholan kirkonkylät ovat syntyneet merenlahtien rajaamille kannaksille, vesiliikenteen solmukohtiin. Nykyään peltojen ympäröimän Tenholan nauhamaisesti maantien varteen sijoittunut rakennuskanta on 1400-luvulta periytyvää harmaakivikirkkoa lukuun ottamatta lähinnä 1900-luvulta sisältäen mm. kansakoulun, kotiseutumuseon, nuorisoseurantalon ja meijerin. II Salpausselän harjumaisemiin sijoittuvassa Bromarvin kirkonkylässä on monipuolista vanhaa rakennuskantaa ja varhaista loma-asutusta: kirkko ympäristöineen, pitäjänmakasiini, terveysasema, kotiseutumuseo, kansakoulu, liikerakennuksia, huviloita ja täysihoitoloita ja seurantalo. Tenholan pohjoispuolella sijaitsee 1700-luvulla Kosken ruukin tarpeisiin rakennettu Kullan masuuni.	**Perustelu** Kapeiden merenlahtien ja II Salpausselän ympärille syntynyt kulttuurimaisema. Keskiaikaiset vesireitit nykyään peltoina. Paljon pronssi- ja rautakautisia muinaisjäännöksiä. Useat seudun kylistä, kartanoista ja tiloista tunnettu jo 1300-1400-luvuilla. Vanhat kirkonkylät. Suuri rantatie. 1700-luvun ruukki. **RKY-kohteet** Bromarvin kirkonkylän kesäasutus, Prästkullan kartano, Lindön kartanomaisema, Tenholan kirkko ja pappila, Riilahden kartano, Suuri rantatie
236 Båsan kylä Båsan kylässä oli jo 1560-luvulla yhdeksän tilaa. Kylän keskustassa on nykyisin kolmen tilan rakennukset ja käytöstä jäänyt uudempi liikerakennus. Rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta. Kylässä ollut muinainen markkinapaikka Båsatorget oli niin saaristolaisten, sisämaan kauppiaiden kuin Fagervikin ruukin väen ostospaikka. Hyvin säilynyt kylämiljöö sijaitsee merenlahdelle viettävien rinnepeltojen laidassa.	**Perustelu** Saaristolaisten, sisämaan kauppiaiden ja Fagervikin ruukinväen vanha markkinapaikka . Kylämiljöö merenlahteen viettävien peltojen laidassa.
237 Dagmarkällanin lähde Källvikenin lahdella Venäjän keisari Aleksanteri III:n ja hänen tanskalaissyntyisen puolisonsa Dagmari vierailivat vuosien 1887-1894 viisi kertaa Dagmarkällanin lähteellä. Vierailujen kunniaksi paikalle rakennettiin muistomerkki vuonna 1888. Lähde ja veden uoma on kivetty lahden rantaan saakka ja rannalla on kiviasetelma, johon vesi valuu. Kokonaisuuden täydentävät osittain kivinen osittain puurakenteinen laituri ja lipputangot.	**Perustelu** Keisarillinen lähde muistomerkkeineen. 1800-luvun loppupuolelta. **RKY-kohde** Dagmarkällanin lähde
238 Dragsvikin varuskunta Venäjän koko keisarikuntaan ulottuneen sotilasrakennushankkeen osana rakennettuun Dragsvikin kasarmialueeseen 1910-luvulta kuuluu lähes kolmekymmentä punatiilikasarmia. Kasarmialueen asemakaavalliset ja arkkitehtoniset tavoitteet ovat yhä hyvin nähtävissä. Kasarmialueeseen liittyy Tammiharjun sairaalan alue, jossa on parikymmentä 1910-1970-luvun rakennusta. Sekä varuskunnan että sairaalan rakennukset ovat pääosin alkuperäistä vastaavassa käytössä. Kasarmialueella toimi vuosina 1918–1919 yksi maan suurimmista vankileireistä, jonka jälkeen perustettu pakkotyölaitos toimi 1930-luvun loppuun.	**Perustelu** 1910-luvun kasarmialue. Sairaala-alue rakentunut 1910-luvulta alkaen. 1918-1919 vankileiri. **RKY-kohde** Dragsvikin kasarmit
239 Espingskärin saaristokylän kulttuurimaisema Tammisaaren saariston asukkaista on mainintoja jo 1500-luvun kirjallisissa lähteissä ja esimerkiksi Espingskärin kylässä oli 1500-luvun lopussa viisi taloa. Saariston vuosisatoja vanhan sisäväylän saarten asukkaat ovat olleet kalastajia, laivureita ja luotseja. Espingskärissä ja Alglossa asutus on sijoittunut saarten etelärannoille suojaisiin poukamiin, ja se edustaa tyypillistä ulkosaariston kalastaja-asutusta, rakennuskannan muodostuessa hirsirunkoisista asuinrakennuksista, aitoista, venevajoista, kellareista, navetoista ja laitureista. Busö on puolestaan vanha luotsi- ja satamasaari, jonka ohi on kulkenut reitti Tallinnaan. Saaren vanhin rakennuskanta on 1700-luvulta.	**Perustelu** Vanhan sisäväylän varteen syntyneet saaristokylät. Kalastajat, laivurit ja luotsit. **RKY-kohde** Tammisaaren ulkosaariston kalastajatilat

240 Fiskarsin-Antskogin ja Pohjanpitäjänlahden kulttuurimaisemat Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue Fiskarsin-Antskogin ja Pohjanpitäjänlahden kulttuurimaisema on syntynyt Degersjön, Borgbyträsketin, Fiskarsinjoen ja Pohjanpitäjänlahden muodostaman vesistön rannoille. Maisemat vaihtelevat jyrkkäseinäisistä jokilaaksoista avariin viljelyalueisiin järvien ja meren rannoilla. Vesistön hyvät kosket ja liikenneyhteydet sekä metsävarat houkuttelivat alueelle ruukkitoimintaa: Antskogin ruukki aloitti toimintansa 1630-luvulla ja Fiskarsin ruukki 1640-luvun lopulla. Etenkin Fiskars on tuotantolaitoksineen, työväenasuntoineen ja ruukinkartanoineen säilynyt edustavana esimerkkinä ruukkien toiminnasta ja rakennuskannasta. Fiskarsin- ja Mustionjokien suilla, Suuren rantatien varressa Pohjankurussa oli vanhastaan ollut lastauspaikka, jota seudun kartanot ja 1600-luvulta ruukit käyttivät. Kun ruukkien vaikutuksesta myös Turku-Helsinki -rata linjattiin Pohjankurun läheltä, tuli siitä Hangon ja Lappvikin ohella läntisen Uudenmaan tärkein satama. 1890-luvun lopussa rakennetun aseman läheisyydessä on samalta ajalta maamme ensimmäinen rautatietunneli. Pohjan keskustana on ollut 1400-luvulta säilynyt kivikirkko ympäristöineen. Pohjanpitäjänlahden rannoilla on vanhaa asutusta, josta esimerkiksi Persbölessä on säilynyt lukuisia pronssikautisia hautaröykkiöitä. Samalla alueella on myös ollut Tomasbölen paperimylly 1660-luvulta 1710-luvulle, maamme ensimmäinen paperitehdas, jonka rakennuskantaa ei ole säilynyt.	**Perustelu** 1600-luvun ruukit. Suuren rantatien, vanhan lastauspaikan ja Helsinki-Turku-radan muodostama liikenteen solmukohta. 1400-luvun kivikirkko ympäristöineen. Pronssikautiset hautaröykkiöt. Pohjan kirkonmäki ympäristöineen, Pohjan ruukkiympäristöt, Pohjankurun rautatieasema ja satama, Suuri rantatie **RKY-kohteet** Pohjan kirkonmäki ympäristöineen, Pohjan ruukkiympäristöt, Pohjankurun rautatieasema ja satama, Suuri rantatie
241 Gullön kartano - Dragonsin torppa **242 Gullön kartano - Gullön mylly** **243 Gullön kartano ja kulttuurimaisema** Gullön 1600-luvun lopulla syntynyt kartano sijaitsee Degerön saaressa vanhan laivareitin varrella keskellä viljelyksiä. Kartano oli ollut rälssitilana jo 1500-luvun puolivälistä. Päärakennus on kustavilaistyylinen herraskartano 1760-luvulta, jota ympäröi puisto lukuisine puukujanteineen. Kartanon alueella on säilynyt monia 1700- ja 1800-luvulla rakennettuja asuin- ja talousrakennuksia. Kartanoon kuului enimmillään kahdeksan torppaa eri puolilla Degerön saarta. Näistä Dragonsin entisen sotilastorpan hyvin säilyneet rakennukset on rakennettu 1800-luvun alusta lähtien. Saarella on myös hyvin säilynyt mylly laitteineen 1860-luvulta sekä 1850-luvun ranta-aitta, joka on mahdollisesti ainoa säilynyt rakennus koko Suomen rannikon kattaneesta lennätinketjusta.	**Perustelu** 1600-luvun lopulla syntynyt kartano vanhan laivareitin varrella. Torpat, mylly ja ranta-aitta osana rannikon lennätinketjua. **RKY-kohde** Gullön kartano
244 Hankoniemen sotahistorian kohteet - Harparskog -linja **245 Hankoniemen sotahistorian kohteet - Harparskog -linja** **246 Hankoniemen sotahistorian kohteet - Harparskog -linja** Hankoniemen linnoittamisen viimeisin vaihe tehtiin vuosina 1940-1941, kun Hankoniemi oli vuokrattu Neuvostoliiton sotilastukikohdaksi. Suomalaisten rakentama Harparskog-linja kulkee niemen poikki Skogbyn sahalta Skogbyn entisen rautaruukin läheisyyteen ja rakentuu betonisista korsuista, konekivääripesäkkeistä, taisteluhaudoista ja kivisistä panssariesteistä. Linja erottuu yhä hyvin maastossa. Neuvostoliitto rakensi Harparskog-linjan vastapainoksi länsipuolelle kenttälinnoitteita, jotka hahmottuvat edelleen maastossa. Linnoitteita käytettiin jatkosodassa kunnes Hankoniemi luovutettiin takaisin suomalaisille jouluna 1941.	**Perustelu** 1940-luvun linnoitteita suomalaisten rakentamina. **RKY-kohde** Hankoniemen sotahistorian kohteet
247 Hankoniemen sotahistorian kohteet - Koön linnoituslaitteet Hankoniemen linnoittamisen viimeisin vaihe tehtiin vuosina 1940–1941, kun Hankoniemi oli vuokrattu Neuvostoliiton sotilastukikohdaksi. Koö oli osa neuvostotukikohdan meririntamaa, johon kuuluivat myös Hästö-Busö, Långskär, Brännskär sekä Tvärminne. Koöllä on säilynyt mm. tykkiasemia, korsuja, kenttälinnoitteita erityisesti saaren eteläkärjessä. Koö on Tammisaaren saariston parhaiten säilynyt neuvostoliittolaisten linnake. Osa jäänteistä saattaa olla I maailmansodan aikaisia, jolloin saarta myös linnoitettiin.	**Perustelu** 1940-luvun linnoitteita Neuvostoliiton rakentamina.
248 Hästö-Busö Hästö-Busön saari sai kulttuurisia vaikutteita todennäköisesti vasta Segelskärin väylän käyttöönoton jälkeen 1840-luvulla, jolloin saarelle perustettiin luotsi- ja tulliasema. Saaresta kehittyi nopeasti yksi Tammisaaren saariston asutuskeskuksista. I maailmansodan aikana saari otettiin kuitenkin osaksi Pietari Suuren merilinnoitusta. Tuon ajan rakenteet tuhottiin 1910-luvun lopulla ja luotsitoiminta saarella jatkui II maailmansotaan saakka, jolloin saari oli osa Neuvostoliiton Hangon meririntamaa. Neuvostoliiton vuokra-ajan jälkeen saari on ollut puolustusvoimien käytössä. Saaren rakennuskanta on pääosin 1940- ja 1950-luvuilta.	**Perustelu** 1800-luvulla asutettu saari, jossa aluksi luotsi- ja tulliasema. I maailmansodan aikana osaksi Pietari Suuren merilinnoitusta. Osa Neuvostoliiton Hangon meririntamaa, jonka jälkeen puolustusvoimien käytössä.

249 Jussarö-Gaddfjärden Jussarö Gaddfjärden on avomeren ympäröimien pienten kallioluotojen alue, joka on osa paitsi merenkulun, myös kalastuksen historiaa. Sitä ympäröivillä merialueilla tapahtui 1700-luvulla kymmeniä haaksirikkoja ja Sundharun kallioluodolle rakennettiinkin ensimmäinen merimerkki 1810-luvulla. Sen jälkeen merimerkki uusittiin useasti kunnes luoto sai 1920-luvlla Suomen ensimmäisen miehittämättömän merimajakan. Ainutlaatuinen majakkatorni on erittäin hyvä kuntoinen. Sundharua ympäröiviä kallioluotoja on käytetty kalastukseen ja niiltä on löydetty kalastusmajojen jäänteitä.	**Perustelu** 1700-luvun haaksirikot, merimerkki. Ulkoluotojen kalastusmajat.
250 Jussarön kaivossaari Jussarön saari mainitaan satamapaikkana keskiaikaisissa väyläselostuksissa. Luotsitoiminta saarella alkoi 1800-luvulla, josta on säilynyt muistumana 1800-luvun alkupuolen luotsimökki. Samoihin aikoihin alettiin tutkia saaren rautamalmin hyödyntämistä ja malmia louhittiinkin saaren pohjoisosassa 1800-luvulla. Saaren malmilla korvattiin rautaruukkien malminsaantia Venäjään liittämisen jälkeen. Saaren eteläosissa toimi 1960-luvulla kaivos, josta on jäljellä syvä kaivoskuilu ja kymmenisen tuotantorakennusta sekä työntekijöiden asuntoja. Saaren koillisosassa on myös jäänteitä I maailmansodan aikaisesta linnoitushankkeesta.	**Perustelu** Satamapaikka jo keskiajalla. Luotsi- ja kaivostoimintaa 1800- ja 1900-luvuilla. I maailmansodan aikaisten linnoitteiden jäänteitä. **RKY-kohde** Jussarön kaivossaari
251 Kosken rautaruukki Kosken rautaruukki perustettiin 1600-luvulla Kiskonjoen varteen. Viljelysten ympäröimä ruukkialue jakautuu ruukinkartanon ja talousrakennusten sekä tuotantorakennusten alueeseen. Vanhin rakennuskanta on 1700-luvulta. Tuotantorakennukset ovat muutamaa lukuun ottamatta hävinneet. Karjatalousrakennukset muodostavat sen sijaan tiiviin ja edustavan kokonaisuuden ajalta, jolloin ruukki muuttui merkittäväksi maatilaksi.	**Perustelu** 1600-luvun ruukki. **RKY-kohde** Kosken ruukinalue
252 Meltolan sairaala Ruotsinkielisten kuntien keuhkotautiparantolaksi perustetun Meltolan sairaalan ensimmäiset rakennukset rakennettiin 1930-luvun vaihteessa. Syrjäisellä paikalla, kuivalla mäntykankaalla Lohjanharjulla sijaitseva sairaala oli omavarainen yhteisö, joka mm. hankki itse vetensä ja energiansa sekä harjoitti maataloutta. Sairaala-alueen arvokkain rakennuskanta on 1930-luvulta, johon on tehty laajennuksia 1960-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa. Asuintalot ovat 1950- ja 1960-luvuilta.	**Perustelu** 1930-luvulta alkanutta sairaalarakentamista I Salpausselän harjuympäristössä.
253 Olsbölen kartano Olsbölen 1500-luvun jälkipuolella muodostettu kartano sijaitsee Suuren rantatien varressa ja entisen merenlahden rannassa, hyvien kulkuyhteyksien varressa. Kartanon kestikievari on ollut käytössä vielä 1800-luvun lopulla Turun ja Viipurin välisellä maantiellä ja se on yksi harvoista säilyneistä. Kartanon vanhempi päärakennus 1780-luvulta edustaa kustavilaistyyliä ja uudempi 1820-luvulta on tyypillinen rokokooajan kartanorakennus.	**Perustelu** 1500-luvulla muodostettu kartano Suuren rantatien varressa ja entisen merenlahden rannassa. Kestikievari. **RKY-kohde** Olsbölen kartano, Västankärrin kartano, Suuri rantatie
254 Riilahden taistelun muistomerkit Riilahden edustalla käytiin vuonna 1714 Suuren Pohjan sodan merkittävin taistelu, jossa Ruotsi-Suomen joukot estivät venäläisten joukkojen etenemisen Tukholman saaristoon. Taistelun kunniaksi 1900-luvun alussa pystytetyt kaksi muistomerkkiä ovat arvokkaita historiallisen tapahtuman muistomerkkejä Suomessa.	**Perustelu** Suuren Pohjan sodan taistelupaikka 1714, jossa muistomerkkejä 1900-luvun alusta. **RKY-kohde** Riilahden kartano
255 Skogbyn masuuni ja sahan alue Skogbyn rautaruukki perustettiin 1600-luvun lopussa osaksi Fagervikin ruukkia. Se sijaitsee Hankoniemen luoteisrannalla, asumattomalla metsäseudulla ja käsittää 1700-luvun lopulla rakennetun masuunin, ruukin konttorirakennuksen ja patolammet sekä masuuniin liittyneen 1800-luvun puolessa välissä rakennetun puhalluskoneen. Alueella on myös kivisen myllyn rauniot sekä runsaasti erilaisten ruukin toimintaan liittyneiden rakennusten ja rakenteiden jäänteitä sekä joitakin työväenmökkejä. Hankoniemen itärannalla sijaitseva, ruukin teollista toimintaa jatkanut saha on ollut Uudellemaalle perustetuista sahoista pitkäikäisimpiä ja tuotannoltaan merkittävimpiä höyrysahoja. Edelleen hyvin säilynyt sahayhdyskunta antaa hyvän kuvan työväestön asuinolojen kehityksestä 1800-luvun lopulta 1950-luvulle.	**Perustelu** 1600-luvun lopun ruukki ja siihen liittyvä sahayhdyskunta 1800-luvun lopulta 1950-luvulle. **RKY-kohde** Skogbyn masuuni ja sahan alue

256 Skärlandet/Skåldön viljelymaisema, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue Pohjoisessa kallioiset metsä- ja pensaikkosaarekkeet pirstovat tasaisia peltoja, etelässä fladat, lahdet ja salmet vaihtelevat loivien kallioisten mäkien, tasaisten niittyluhtamaiden sekä peltolaikkujen kanssa. Erityisen paljon alueella on karjan muokkaamia laidunalueita, joiden kasvillisuudessa laiduntaminen näkyy. Asutus on harvahkoa, lähinnä yksittäistaloja, ja arvokas rakennuskanta on pääosin vanhaa. Skärlandet on Suomen ensimmäinen luonnonsuojelulain mukainen valtakunnallinen maisema-alue.	**Perustelu** Saariston viljelymaisemaa ja laidunalueita. Valtakunnallinen maisemanhoitoalue.
257 Tammisaaren kaupunki Tammisaaren 1546 perustettu kaupunki on Uudenmaan toiseksi vanhin. Sen rakenteen vanhin osa periytyy katulinjoineen ja tonttijakoineen 1550-luvulta, eivätkä edes 1600-luvun ruutukaavainnostus tai 1820-luvun tulipalo aiheuttaneet merkittäviä muutoksia asemakaavaan. Tammisaaren kaupungin merkittävimpiin osiin kuuluvat vanhin asuttu alue nykyisen torin etelä- ja länsipuolella ja kirkon ympärillä, raatihuoneen tori eri-ikäisine julkisine ja kaupallisine rakennuksineen, Barckenin niemen puutalot 1700-luvun loppupuolelta ja 1800-luvulta, hyvin säilynyt Hanko–Hyvinkää-radan alkuperäinen rautatieasema sekä Tammisaaren seminaariin ja koulukortteleihin liittyvät rakennukset, joista vanhin on 1600-luvulta.	**Perustelu** 1546 perustettu kaupunki, jonka vanhimpien osien katulinjat ja tonttijaot 1550-luvulta. Monipuolisesti eri aikakausien rakennuskantaa. **RKY-kohteet** Tammisaaren rautatieasema-alue, Tammisaaren seminaari ja koulukorttelit, Hagenin ja Ramsholmenin puistoalue, Tammisaaren vanha kaupunki ja satama
258 Vitsandin skanssi Pohjanpitäjänlahden kapeimmassa kohdassa käytiin vuonna 1854 ensimmäiset Krimin sodan taistelut Suomessa. Taistelun jälkeen venäläiset rakensivat alueelle tykkipatterin, Vitsandin skanssin.	**Perustelu** Kriminsodan ensimmäinen taistelupaikka Suomessa.
259 Västerbyn kartano Västerbyn 1600-luvulla muodostetun kartanon hieno rakennuskanta periytyy 1800-luvulta. Kokonaisuuteen kuuluvat päärakennuksen lisäksi pehtorin asuinrakennus, kookas kivinavetta, ruoka-aitta ja kaksi saunaa. Rakennusryhmää ympäröi vapaamuotoinen, villintynyt puisto.	**Perustelu** 1600-luvulla muodostettu kartano, jonka rakennuskanta 1800-luvulta.
260 (Raasepori, Inkoo) Mustionjokilaakson kulttuurimaisema Katso sivu 47.	
261 (Raasepori, Inkoo) Snappertunan—Fagervikin kulttuurimaisema Katso sivu 47.	
297 Trollshovdan kulttuurimaisema Trollshovdan mutkitteleva ja vaihtelevissa maisemissa kulkeva tie sitoo yhteen alueen rannan viljelysmaisemat, Trollshovdan koulun sekä entisen Trollshovdan entisen rautaruukin. Tie itsessään on jo elämyksellinen, ja vaikuttavuutta täydentävät ympäristön elinvoimaiset viljelymaisemat sekä Trollhovdanlahden rannalla olevat hyvin säilyneet kuonatiilistä rakennetut hiiliuunit. Trollshovdan vanha, mutta hyväkuntoinen kansakoulu sijaitsee puustoisella kumpareella. Viljelysmaisemat ovat vaihtelevat; laajoja tasaisia peltoaloja sekä muinaista saaristomaisemaa ilmentävät kalliosaarekkeet.	**Perustelu** Trollshovdan tie on säilyttänyt 1800-luvun, ruukin aikaisen linjauksensa ja luonteensa.
298 Vättlaxin kulttuurimaisema Kylän maisema edustaa rannikon ja saariston viljelymaisemaa hyvin: alavat laajat peltoalat sekä niiden väliset metsäsaarekkeet sekä vanhat rantakalliot vuorottelevat maisemassa. Kylässä on säilynyt yhtenäinen vanha rakennuskanta; kaunis ja mutkitteleva soratie kulkee kylän läpi ja kylässä harjoitetaan elinvoimaista maataloutta. Vättlaxin koulu on hieno ja tärkeä yksittäinen rakennus maisemassa.	**Perustelu** Hyvin säilynyt rannikon ja saariston kylä viljelymaisemassa.

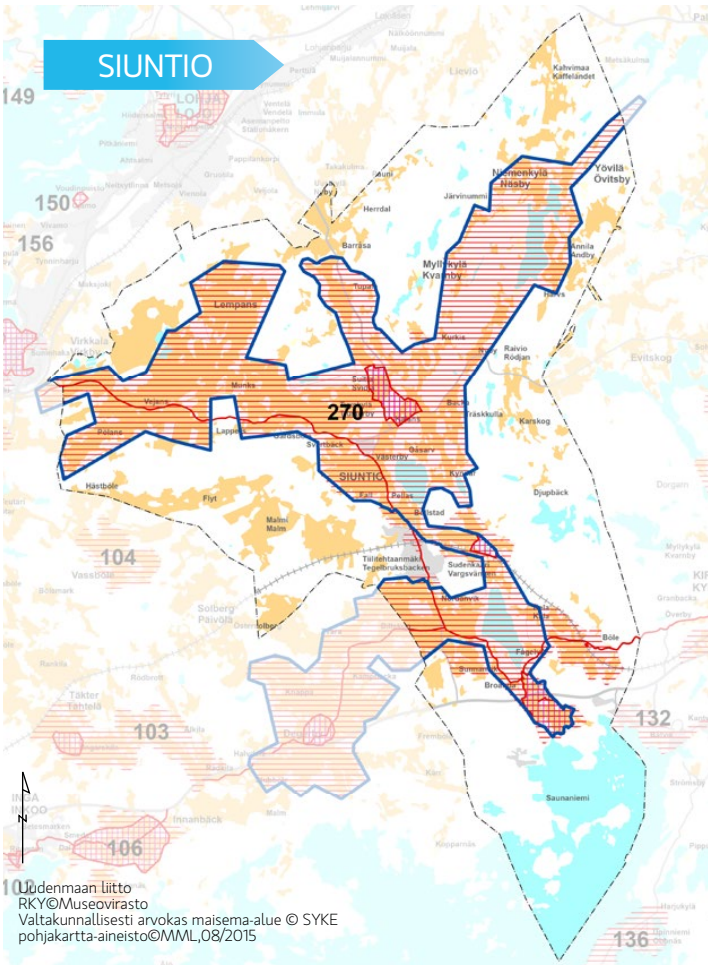

Siuntio

Siuntio, Inkoo, Vihti, Lohja
270 Degerbyn - Pikkalanjoen – Palojoen kulttuurimaisema, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
Degerbyn-Pikkalanjoen-Palojoen kulttuurimaisema Siuntiossa jakautuu Siuntion ja Lohjan aseman välisen maantien suuntaisesti länsiosan laajoihin, kumpuileviin viljelymaisemiin ja itäosan järvi- ja selänneseudun rikkonaisiin, suurten korkeuserojen ja metsäselänteiden erottamiin kapeisiin ja pienialaisiin viljelymaisemiin. Jokilaaksojen viljava maa on ollut asuttua pronssi- ja rautakausilla, ja esihistoriallisesta asutuksesta kertovat lukuisat näkyvillä paikoilla olevat röykkiöhaudat erityisesti Siuntion kirkonkylän alueella. Jokia pitkin on kulkenut vesireitti sisämaahan. Nykyään kaikki viljelykelpoinen maa on viljelyssä ja asutus on sijoittunut selänteiden reunavyöhykkeille. Alueella on ollut useita kartanoita ja suurtiloja, joista kulttuurihistoriallisesti merkittävimmät ovat jo 1400-1500-luvuilla tunnetut Suitian, Sjundbyn ja Pikkalan kartanot. Hyvin säilynyt Sjundbyn kartano on yksi maamme harvoista 1500-luvun kartanolinnoista. Pikkalan kartano puolestaan sijoittui liikenteellisesti hyvin Suuren rantatien, Pikkalanjoen ja Pikkalanlahden yhtymäkohtaan. 1400-luvulta periytyvät Suitian kartano ja Siuntion kirkko kuvastavat kirkon ja maallisen vallan läheistä suhdetta keskiajalla, muodostaen merkittävän maisemassa nähtävän kokonaisuuden. Kartanoiden vanhaa rakennuskantaa on säilynyt monipuolisesti. Inkoossa maisema-alue keskittyy pienten jokien yhtymäkohtaan Degerbyn kirkonkylän tuntumassa. Jokilaaksojen viljelymaisema on avaraa ja jatkuu Billskogin ja Suuren rantatien yhdistämänä Siuntionjokilaaksoon. Keskiajalla asutettu Degerbyn kirkonkylä kirkkoineen, kunnantupineen, seurantaloineen sekä taitekattoisine liike- ja asuinrakennuksineen edustaa sekä mittakaavaltaan, toiminnoiltaan että rakennuskannaltaan maatalouspitäjän pientä kirkonkylää 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Kylää ympäröiviltä kalliomäiltä tunnetaan pronssikautisia hautaröykkiöitä. Suurin osa Degerbyn alueesta kuului 1944 Neuvostoliitolle vuokrattuun Porkkalan alueeseen, jonka rakennuskanta on leimallisesti vuokra-ajan jälkeistä.

Perustelu
Jokilaaksonjen viljelymaisemaa. Muinainen vesireitti sisämaahan. Pronssi- ja rautakautisia muinaisjäännöksiä. 1400–1500-luvuilta tunnetut kartanot. 1500-luvun kartanolinna. Suuren rantatien, Pikkalanjoen ja Pikkalanlahden muodostama liikenteellinen solmukohta. 1900-luvun alun tiiviinä ja eheänä säilynyt kylä ympäröivine viljelymaisemineen. Porkkalan vuokra-alue.

RKY-kohteet
Kabanovin tykkitie, Kelan rautatiepysäkki, Pikkalan kartano, Sjundbyn kartano, Suitian kartano ja Siuntion kirkko, Degerbyn kirkonkylä, Suuri rantatie

LÄNSI-UUSIMAA

Karkkila, Lohja, Vihti

Ominaispiirteet

Asutus ja elinkeinot

- Vanhinta asumisen aluetta: Paikoin 1100-luvulta nykyaikaan periytyvää asutusta. Edullinen sijainti kulkureittien solmussa; Suuret järvet, Salpausselät
- Kivikautiseen asutukseen viittaavia muinaisjäännöksiä paljon: Lohjanjärven ympäristö
- Keskiaikaiset kivikirkot
- Kartanot: muutamia ennen 1560-lukua, pääosin sen jälkeisiä
- Maaseudun asutus: perinteisesti paljon pieniä 1-2 talon kyliä
- Viljely: samat pellot viljelyksessä jo vuosisatojen ajan
- Kauppala- ja kaupunkikehitys 1900-luvulta
- Jälleenrakennuskauden asuntoalueita ja asutustiloja
- Työväen asuntoalueet: teollisuusyhdyskunnat 1800-luvulta alkaen

Liikkuminen ja kulkureitit

- Salpausselkien merkitys kulkureitteinä
- Rautatie asemanseutuineen: Hanko–Hyvinkää (1873)
- Tiestö: Suuri rantatie 1300-luvulta, Ylinen maantie 1400-luvulta, Meritie 1500-luvulta, Helsinki–Turku-maantie ja ensimmäinen moottoritie Tarvontie 1900-luvulta
- Vesireitit sisämaahan: joet ja järvet

Teollisuus

- Teollisuuden uranuurtaja-aluetta hyvien luonnonvarojen takia
- Rautatien vaikutus teollisuuden kasvuun ja sijoittumiseen
- Ruukkeihin liittyvä Ojamon rautakaivos 1500-luvulla sekä Högforsin rautaruukki 1820-luvulta
- Saha- ja kaivosteollisuus 1800-luvulta (Virkkala, Lohja)
- Radanvarren teollisuusyritykset I Salpausselällä

Vapaa-aika ja virkistys

- Harjuseutujen terveyskylpylät, parantolat ja sairaalat 1800-luvulta
- Kesähuvila-asutus erityisesti järvien rannoilla, ratojen läheisyydessä 1800-luvulta
- Kesämökit 1900-luvulla

Puolustus

- Linnavuoret

Muut

- Puutarhatoiminta: Kauppapuutarhat ja omenanviljely
- Kulttuurivaikuttajat (mm. Elias Lönnrot)

Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt

Siuntio, Inkoo, Vihti, Lohja
270 Degerbyn - Pikkalanjoen – Palojoen kulttuurimaisema, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
Degerbyn-Pikkalanjoen-Palojoen kulttuurimaisema Siuntiossa jakautuu Siuntion ja Lohjan aseman välisen maantien suuntaisesti länsiosan laajoihin, kumpuileviin viljelymaisemiin ja itäosan järvi- ja selänneseudun rikkonaisiin, suurten korkeuserojen ja metsäseläntei-den erottamiin kapeisiin ja pienialaisiin viljelymaisemiin. Jokilaaksojen viljava maa on ollut asuttua pronssi- ja rautakausilla, ja esihistoriallisesta asutuksesta kertovat lukuisat näkyvillä paikoilla olevat röykkiöhaudat erityisesti Siuntion kirkonkylän alueella. Jokia pitkin on kulkenut vesireitti sisämaahan. Nykyään kaikki viljelykelpoinen maa on viljelyssä ja asutus on sijoittunut selänteiden reunavyöhykkeille. Alueella on ollut useita kartanoita ja suurtiloja, joista kulttuurihistoriallisesti merkittävimmät ovat jo 1400-1500-luvuilla tunnetut Suitian, Sjundbyn ja Pikkalan kartanot. Hyvin säilynyt Sjundbyn kartano on yksi maamme harvoista 1500-luvun kartanolinnoista. Pikkalan kartano puolestaan sijoittui liikenteellisesti hyvin Suuren rantatien, Pikkalanjoen ja Pikkalanlahden yhtymäkohtaan. 1400-luvulta periytyvät Suitian kartano ja Siuntion kirkko kuvastavat kirkon ja maallisen vallan läheistä suhdetta keskiajalla, muodostaen merkittävän maisemassa nähtävän kokonaisuuden. Kartanoiden vanhaa rakennuskantaa on säilynyt monipuolisesti. Inkoossa maisema-alue keskittyy pienten jokien yhtymäkohtaan Degerbyn kirkonkylän tuntumassa. Jokilaaksojen viljelymaisema on avaraa ja jatkuu Billskogin ja Suuren rantatien yhdistämänä Siuntionjokilaaksoon. Keskiajalla asutettu Degerbyn kirkonkylä kirkkoineen, kunnantupineen, seurantaloineen sekä taitekattoisine liike- ja asuinrakennuksineen edustaa sekä mittakaavaltaan, toiminnoiltaan että rakennuskannaltaan maatalouspitäjän pientä kirkonkylää 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Kylää ympäröiviltä kalliomäiltä tunnetaan pronssikautisia hautaröykkiöitä. Suurin osa Degerbyn alueesta kuului 1944 Neuvostoliitolle vuokrattuun Porkkalan alueeseen, jonka rakennuskanta on leimallisesti vuokra-ajan jälkeistä.

Perustelu
Jokilaaksonjen viljelymaisemaa. Muinainen vesireitti sisämaahan. Pronssi- ja rautakautisia muinaisjäännöksiä. 1400-1500-luvuilta tunnetut kartanot. 1500-luvun kartanolinna. Suuren rantatien, Pikkalanjoen ja Pikkalanlahden muodostama liikenteellinen solmukohta. 1900-luvun alun tiiviinä ja eheänä säilynyt kylä ympäröivine viljelymaisemineen. Porkkalan vuokra-alue.

RKY-kohteet
Kabanovin tykkitie, Kelan rautatiepysäkki, Pikkalan kartano, Sjundbyn kartano, Suitian kartano ja Siuntion kirkko, Degerbyn kirkonkylä, Suuri rantatie

Vihti, Karkkila
296 Vanjärven asutuskylä ja Jokikunnan kulttuurimaisema
Paikoin voimakkaasti meanderoiva Karjaanjoki eli Vanjoki yhdistää Karkkilan Pyhäjärven Vihdissä alkavaan Hiidenveteen. Joen rannoilta on löydetty lukuisia kivikautisia asuinpaikkoja ja sitä pidetään yhtenä muinaisten hämäläisten tärkeänä reittinä merelle. Sen varteen jää myös 1700-luvulta periytyvä Vanjärven kartano, jonka maat suurelta osin palstoitettiin sotien jälkeen asutustiloiksi. Alueella on säilynyt yhtenäisenä varsin laaja noin 60-80 tilan karjalaisasutus. Vanjärven eteläpuolella Jokikunnassa on laajoja viljelyaukeita, jotka Hiidenvettä kohden mentäessä kapenevat jokilaaksoon. Alueen pysyvä asutus on viimeistään keskiajalta ja osa kantatiloista sijaitsee yhä keskiaikaisilla kylätonteilla. Arvokas rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta. Vanhan Turuntien varresta löytyy myös I maailmansodan aikaisia linnoitteita.

Perustelu
Jokilaakson kulttuurimaisemaa. Muinainen vesireitti rannikon ja sisämaan välillä. Lukuisat kivikautiset muinaisjäännökset. 60–80 tilan karjalaisasutus jälleenrakennuskaudelta. Keskiaikaiset kylätontit. Vanha Turuntie. I maailmasodan aikaiset linnoitteet.

RKY-kohde
Vanjärven asutuskylä

KARKKILA

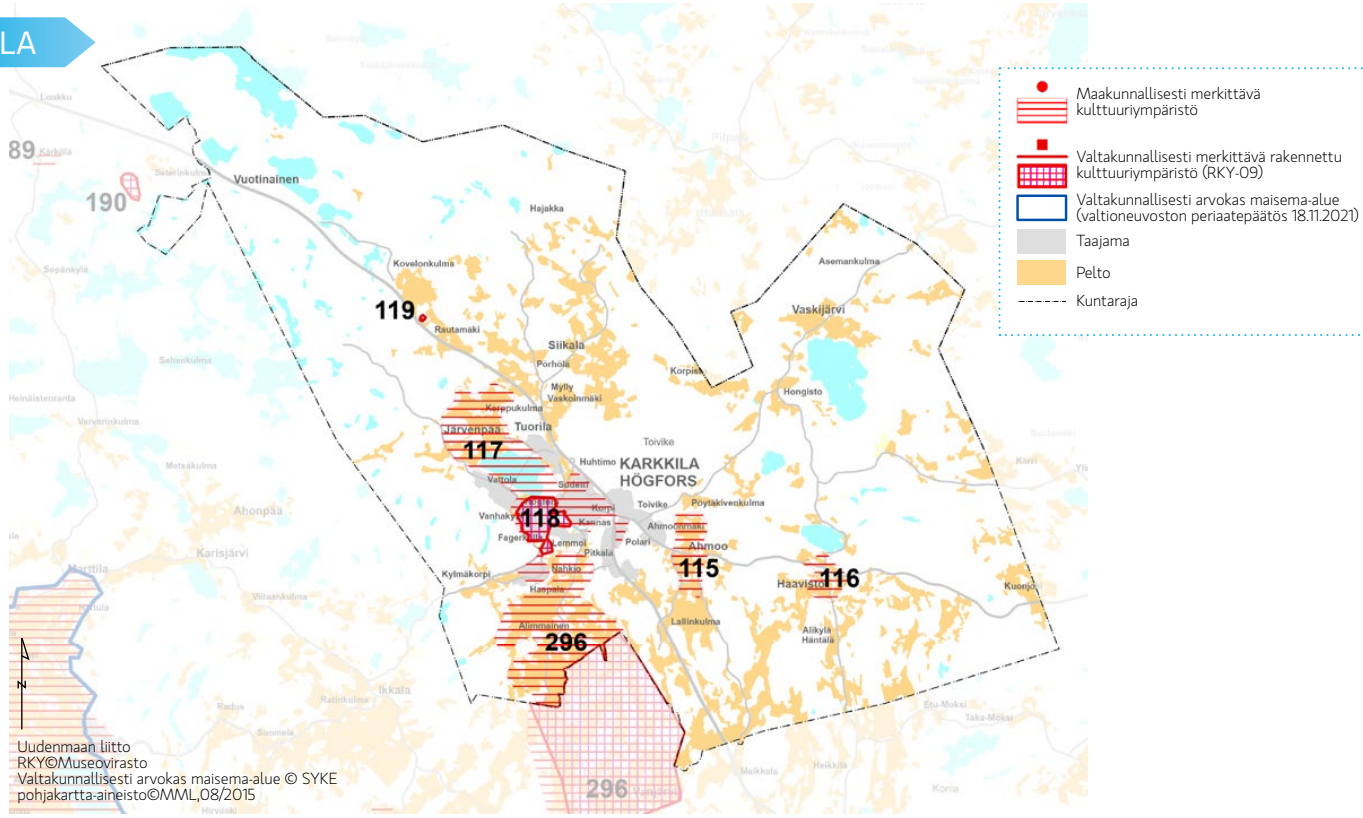

Karkkila

115 Ahmoon kylä ja kulttuurimaisema Ahmoon viimeistään keskiajalla asutetussa kylässä oli jo 1500-luvulla yhdeksän taloa. Isojako hajotti tiiviin kyläkeskuksen 1800-luvun lopulla ja nykyinen rakennuskanta on pääosin samalta ajalta ja 1900-luvun alkupuolelta. Pellot viettävät kylän läpi virtaavaan jokeen, joka on vanha kalatie. Kylän alueella on jo varhaiskeskiajalla linnoitettu Puihanlinna.	**Perustelu** Keskiaikainen kylä, jonka isojaon hajottama kyläkeskus 1800-luvun lopulta.
116 Haaviston kylä Haaviston kylän kulttuurimaisema on jakotoimistusten seurauksena tasaista ja harvaa. Jo keskiajalla asutussa kylässä on hyvin säilyneitä, edustavia vanhojen kantatilojen rakennusryhmiä sekä runsaasti 1800-luvulla perustettuja torppia. Vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvulta. Kylän peltomaisemat ovat pienialaisia.	**Perustelu** Keskiajalla asuttu kylä, jossa runsaasti vanhaa rakennuskantaa.
117 Järvenpään kylä ja kulttuurimaisema Järvenpään kyläkeskusta ympäröivä keskeinen, Pyhäjärvelle avautuva viljelymaisema. Perinteisn ilmeensä hyvin säilyttäneen kylän asutus on tiettävästi saanut alkunsa keskiajalla, kuitenkin viimeistään 1500-luvulla. Tiiviin kyläkeskuksen läpi kulkee vanha Pyhäjärveä kiertävä maantie. 1900-luvun alun rakennuskanta sijoittuu tiiviinä kokonaisuutena vanhan maantien varrella.	**Perustelu** Keskiaikaisen kylän 1900-luvun alun rakennuskantaa maantien varressa. Avoin viljelymaisema.

Karkkilan kaupunki on kasvanut 1820-luvulla perustetun Högforsin ruukin ympärille. Entisessä konepajarakennuksessa sijaitsee nykyisin Karkkilan kaupungintalo.

118 Karkkilan teollisuus ja puutarhakaupunki Karkkilan teollisuushistoriaa kuvastavat Högforsin ruukin eri-ikäiset tuotantorakennukset, ruukinpatruunan kartano puistoineen ja työväen asuinalueet pihapiireineen, jotka yhdistävät Pyhäjärven rannalle teollisen yhdyskunnan perinnettä, 1820-luvulta alkaen toiminutta ja yhä toimivaa teollisuustuotantoa, teollisuustilojen uusiokäyttöä sekä asumista. Alueen läpi virtaavan joen äärellä kosken partaalla on ruukin ensimmäinen tuotantolaitos, masuuni. Karkkilan puutarhakaupunginosat kokoavat yhteen kaupungissa erittäin hyvin säilyneen valikoiman teollisuuteen liittyviä työväenasuntoja 1870-luvulta lähtien. Vanhimmat työväenasuntoalueet ovat säilyneet Fagerkullassa ja Haukkamäessä 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta. Suorakadun ajallisesti yhtenäinen pientaloryhmä on 1930-luvulta, samoin Kannaksen pientaloalue on rakennettu 1930-luvun asemakaavan mukaan. Sudetin omakotialue kaavoitettiin 1930-luvun lopulla Högforsin tehtaiden työväestölle ja alue sai nimensä Sudetti-Saksasta. Polarin pientaloalueen 40 paritaloa on rakennettu 1940-luvulla, samoin Lemmoin pieni työväenasuntoalue. Puutarhakaupunginosat ovat säilyttäneet paikoin erittäin hyvin alkuperäisen, yhtenäisen ilmeensä.	**Perustelu** 1800-luvun ruukki sekä työväenasuntoalueita 1940-luvulle asti. **RKY-kohde** Högforsin ruukinalue
119 Kulosuonmäen kaivos Kulosuonmäellä on nähtävissä Rautamäen vaikuttavat kaivoskuilut, joista on louhittu rautamalmia 1817–1888 Högforsin ruukin tarpeisiin.	**Perustelu** 1800-luvun rautakaivos. **RKY-kohde** Högforsin ruukinalue
296 (Vihti, Karkkila) Vanjärven asutuskylä ja Jokikunnan kulttuurimaisema Katso sivu 66.	

Lohja

111 Kirkonkylän - Lohjantaipaleen kulttuurimaisema Kirkonkylän - Lohjantaipaleen kulttuurimaisema sijaitsee Lohjanjärven ja Puujärven välisellä, kapealla Pukkilanharjulla, joka on osa toista Salpausselkää. Nykyinen rakennuskanta seuraa nauhamaisesti Pukkilanharjua ja sen itäreunalla kulkevaa kirkonkylän raittia. Raitti rakennuksineen on yhtenäinen ja hyvin säilynyt. Kirkonkylän eteläpuolella ovat maisemaltaan yhtenäisinä säilyneet Särkijärven ja Immolan kylät, joissa pellot ja hyvin säilyneet rakennukset vuorottelevat kumpuilevassa järvimaisemassa. Kirkonkylän pohjoispuolella sijaitsee Härjänvatsa, jossa vanhojen maatilojen (päärakennukset 1800-luvulta) rinnalla on 1900-luvun alun kesähuviloita ja mökkejä.	**Perustelu** II Salpausselän hyvin säilynyt raittimainen kirkonkylä ja sitä ympäröivät viljelymaisemat. **RKY-kohde** Karjalohjan kirkonkylän kulttuurimaisema
112 Kärkelän ruukinalue ja kulttuurimaisema Kärkelän ruukki liittyy Varsinais-Suomen itäosien ja Länsi-Uudenmaan ruukki- ja teollisuushistoriaan. Ruukin kuparisulatto on perustettu noin viiden kilometrin päässä sijaitsevan Orijärven kuparikaivoksen malmin käsittelyä varten. Kärkelän ruukinalueella on kujien varrella säilynyt poikkeuksellisen paljon työväen asuinrakennuksia, jotka muodostavat hyvin säilyneen, 1800-luvun ruukkiyhdyskuntaa kuvastavan kokonaisuuden.	**Perustelu** 1800-luvun ruukkiyhdyskunta. **RKY-kohde** Kärkelän ruukkiyhdyskunta
113 Nummijärven kulttuurimaisema Nummijärven kylä edustaa yhtenäistä 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun talonpoikaista rakennuskulttuuria. Kylän läpi kulkevan kaartuvan kylätien molemmin puolin on vanhoilla paikoillaan useita hyvin säilyneitä kantatilakokonaisuuksia. Kylää kehystävät kumpuilevat pellot ja metsäiset ja kallioiset mäet. Kylä viljelyksineen avautuu lounaaseen Nummijärven lahdelle.	**Perustelu** Yhtenäistä 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun rakennuskulttuuria nauhamaisessa kylässä. **RKY-kohde** Nummijärven kylä ja kulttuurimaisema
114 Tammiston - Tallaan kulttuurimaisema Tammiston-Tallaan kulttuurimaisema sijaitsee Lohjanjärven rannalla. Sen keskeisimpiä arvoja ovat avoimina säilyneet peltonäkymät ja Tammiston tilan 1919 perustettu arboretum, jossa parhaimmillaan on kasvanut parituhatta kasvilajia Lohjanjärven rantojen hyvässä pienilmastossa ja kalkkipitoisessa maassa. Rappeutuneessa arboretumissa on edelleen jäljellä parhaiten Suomen oloissa viihtyviä lajeja.	**Perustelu** 1900-luvun alusta peräisin oleva arboretum.
145 Elias Lönnrotin vanhuuden koti Elias Lönnrotin vanhuuden koti, Lammin 1846 rakennettu tilakeskus päärakennuksineen, sijaitsee erillään Haarjärven kylän muista kantatiloista ja viljelymaisemasta, pienen peltoaukean länsipuolisella mäentöyräällä. Pihapiiriin kuuluu myös piharakennus, Lönnrotin tyttärille rakennettu "Paratiisi".	**Perustelu** Kulttuurivaikuttaja Elias Lönnrotin vanhuudenkoti. **RKY-kohde** Elias Lönnrotin Sammatti
146 Iso-Teutarin kartanoympäristö Iso-Teutarin kartano sijaitsee Lohja–Inkoo-tien varrella. Kartanoalueella on säilynyt koivukujana pieni osuus keskiaikaisperäistä Raaseporin linnatietä. Kartanon vanhempi, puinen kaksikerroksinen päärakennus on 1700-luvun loppupuolelta ja uudempi 1840-luvulta. Kartanokonaisuuteen kuuluu lisäksi talousrakennuksia. Iso-Teutarin rehevä puisto on peräisin 1700-luvulta, ja pellot ovat viljelyksessä.	**Perustelu** Kartanorakentamista alkaen 1700-luvulta. Osa keskiaikaisperäisestä Raaseporin linnatiestä.
147 Kirkniemen kartanomaisema Kirkniemen 1500-luvulla perustettu kartano on ollut useiden suurvalta-ajan mahtisukujen omistuksessa ja myös marsalkka Mannerheimin omistuksessa hänen viimeisinä vuosinaan. Edustava kartanokokonaisuus sijaitsee Lohjanjärven ja Pikkujärven välisellä kannaksella, ja siihen kuuluu 1800-luvulta oleva päärakennus, talousrakennuksia, puisto, kilometrin pituinen jalopuukuja sekä puutarha ja viljelyksiä.	**Perustelu** 1500-luvulla perustettu kartano, jossa säilynyt monipuolisesti rakennuskantaa 1800-luvulta. Omistajina mm. suurvalta-ajan mahtisuvut ja marsalkka Mannerheim. **RKY-kohde** Kirkniemen kartano, Suuri rantatie

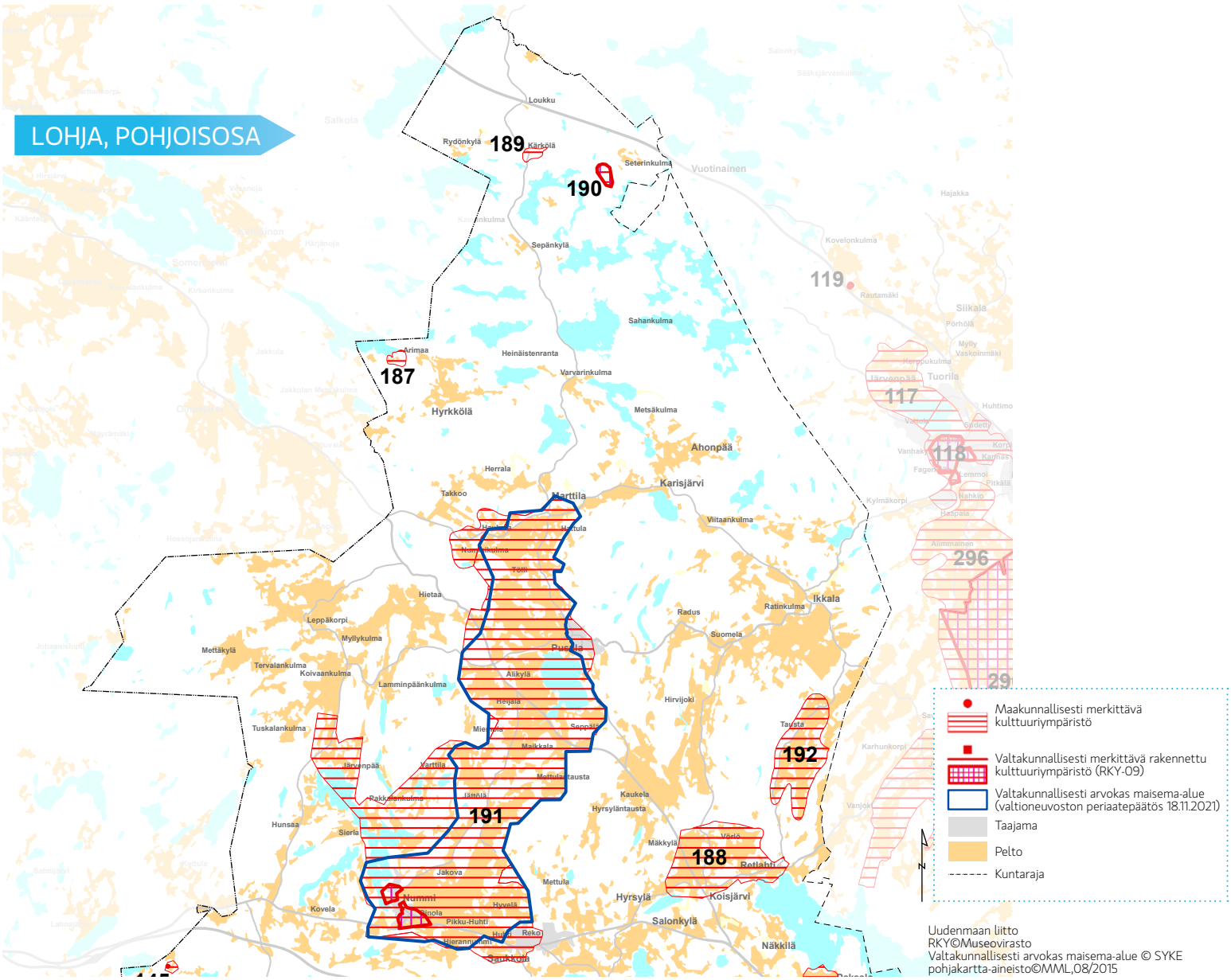

Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)

Taajama

Pelto

Kuntaraja

Uudenmaan liitto
RKY©Museovirasto
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue © SYKE
pohjakartta-aineisto©MML,08/2015

LOHJA, ETELÄOSA

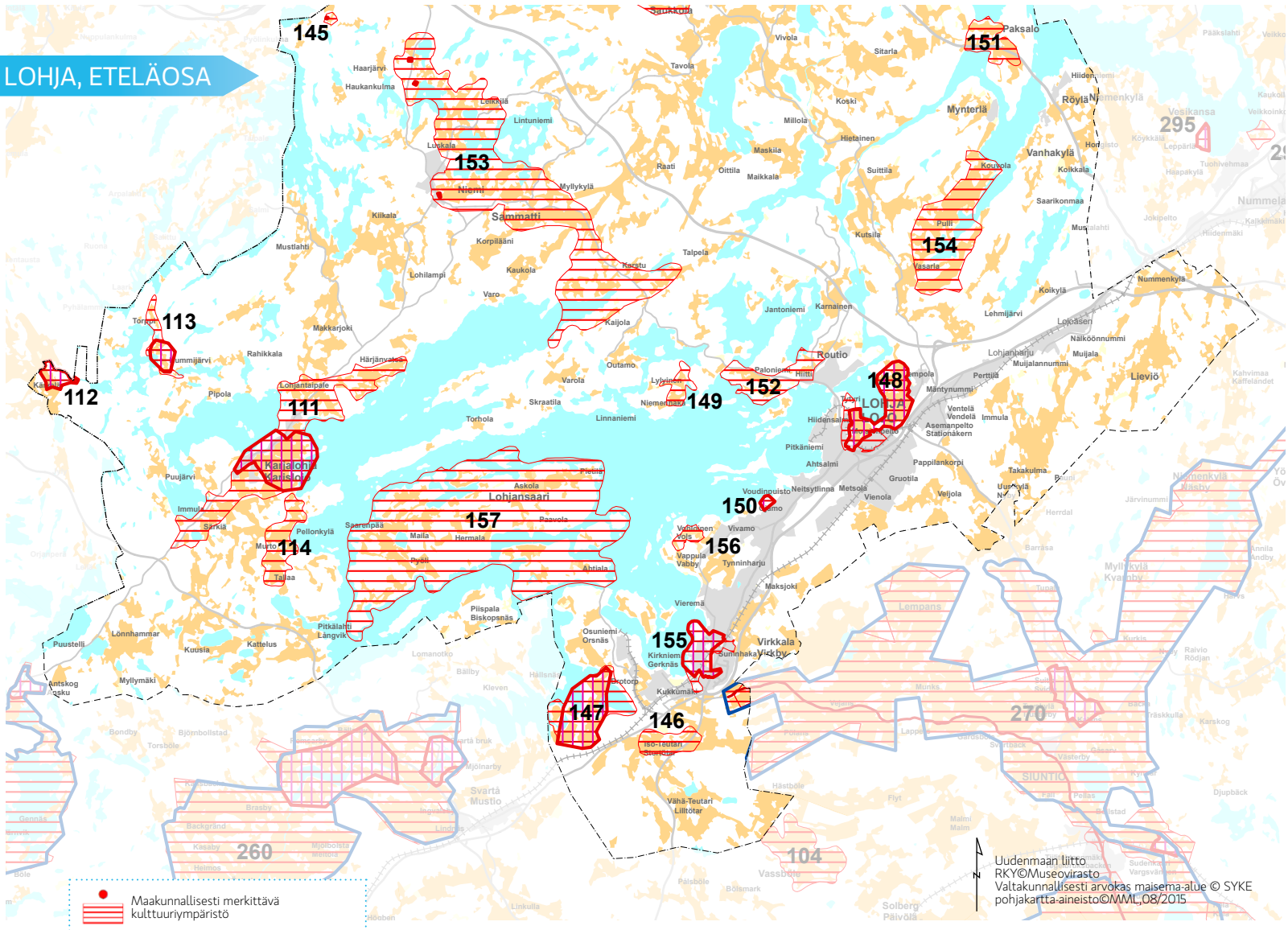

Elias Lönnrotin lapsuudenkoti Paikkarin torppa Sammatissa.

148 Lohjan kirkko ympäristöineen Lohjan kirkon ympäristö on peräisin keskiajalta, ja siihen kuuluvat 1300- ja 1400-lukujen vaihteen harmaakivikirkko kirkkotarhoineen ja hautakappeleineen, 1800-luvun loppupuolella rakennettu pappila pihapiireineen ja viljelymaisemineen sekä korkeatasoinen 1950-luvun seurakuntatalo. Kirkolta avautuvan laajan, avoimen maiseman itäosassa on Kustaa Vaasan 1556 perustama Laakspohjan kartano, joka kertoo maallisen ja kirkollisen vallan yhteydestä keskiajalla. Maantieltä kartanoon on johtanut lähes kilometrin pituinen puukuja ainakin 1600-luvun loppupuolelta lähtien. Maakunnallisesti arvokkaana Lohjan kirkon ympäristön rajaukseen kuuluu myös Moisionpellon hyvin säilynyt jälleenrakennuskauden asuntoalue sekä Tytyrin 1800-luvun lopussa perustettuun kalkkikaivokseen liittyviä rakennuksia lähinnä 1940- ja 1950-luvuilta.	**Perustelu** 1300- ja 1400-lukujen vaihteen harmaakivikirkko ympäristöineen. **RKY-kohde** Lohjan kirkko ympäristöineen
149 Lylyisten kylä Lohjanjärven rannalla sijaitsevassa Lylyisten kylässä on säilynyt monipuolisesti niin talonpoikaista rakennuskantaa 1800- ja 1900-luvuilta, kuin vanhoja huviloita 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä.	**Perustelu** 1800- ja 1900-luvuilta talonpoikaista rakennuskantaa ja vanhoja huviloita järven rannalla.
150 Ojamon rautakaivos ja kartano Lohjanjärven rannalla sijaitseva Ojamo on Suomen vanhin rautamalmikaivos ja se on vaikuttanut Länsi-Uudenmaan ruukkiteollisuuden syntyyn. Malmikaivannot ovat Ojamon kartanon puistossa ja kaivosaukoista syvin ulottuu kertoman mukaan 43 metriä vedenpinnan alapuolelle. Hylätty kaivos on nykyään veden täyttämä. Ympäristössä on kaivostoiminnasta syntyneitä maa- ja kivikasoja. Kaivokseen liittyy Ojamon kartano, jonka rakennuskanta on 1800-luvun puolivälistä.	**Perustelu** Suomen vanhin rautamalmikaivos, joka ollut alkusysäyksenä Raaseporin ruukeille. Kaivokseen liittyvä kartano, jonka rakennuskanta 1800-luvulta. **RKY-kohde** Ojamon rautakaivos ja kartano

151 Paksalon kylä Paksalon kylä sijaitsee Hiidenveden kannaksella paikassa, jossa muinaiset vesireitit risteävät 1900-luvulla rakennetun Turun ja Helsingin välisen nykyaikaisen valtatien kanssa. Lohjan vanhimpiin kuuluvassa kylässä on ollut 1500-luvulla 7 tilaa, ja kylässä on säilynyt kolmen ratsutilan sekä muiden tilojen vanhoja päärakennuksia ja talousrakennuksia jopa 1700-luvulta sekä huviloita.	**Perustelu** Lohjan vanhimpiin kuuluva kylä, paikassa jossa muinaiset vesireitit risteävät Turun ja Helsingin välistä valtatietä.
152 Paloniemen kulttuurimaisema Paloniemen pienipiirteinen kulttuurimaisema koostuu hienojen peltomaisemien lisäksi usean aikakauden kerrostumista, joista vanhimpia ovat useat kivi- ja rautakautiseen asutukseen viittaavat muinaisjäännökset. Asutuksen voidaan olettaa jatkuneen alueella katkeamattomana rautakaudelta nykyaikaan. 1560-luvulla alueella oli kolme kylää, joissa oli yhteensä yli 10 tilaa. Niiden paikoilla on nykyään nähtävissä Paloniemen ja Hiiden vanhojen ratsutilojen jäänteitä. Hiiden kartano puistoineen on säilynyt melko hyvin 1700-luvulta kun taas Paloniemen kartanon päärakennus on tuhoutunut ja sen paikalla on nykyään mielisairaala. Paloniemen kulttuurimaisemaa rajaa lännessä 1950-luvulta oleva Kanneljärven kansanopiston rakennusryhmä.	**Perustelu** Asutusta katkeamattomasti rautakaudelta nykyaikaan. Kivi- ja rautakautiset muinaisjäännökset. Kartanoympäristöt. Kansanopisto.
153 Sammatin kulttuurimaisema Sammatin kulttuurimaisema käsittää Lohjanjärven rannalta Karstulta alkavan ja Sammatin kirkonkylän kautta pohjoiseen Haarjärvelle pienten järvien lomassa jatkuvan maisemakokonaisuuden. Sen keskeisimpiä osia ovat perinteisen rakenteensa säilyttänyt Sammatin kirkonkylä, jossa on säilynyt esimerkiksi kirkko, pappila pihapiireineen, nykyisin kirjastona toimiva entinen kansakoulu, kunnantalo, seurantalo ja pari vanhaa ratsutilaa. Haarjärven alueella vesistön rannalla oleva kumpuileva ja pienipiirteinen kylämaisema viljelyksineen ja vanhoine kyläteineen antaa kehyksen Elias Lönnrotin vaiheisiin liittyville monille rakennuksille, kuten Paikkarin torpalle. Lohjanjärven Karstunlahden ympäristössä maisemaa hallitsee Linnamäen muinaislinna ja se muodostaa yhdessä 1700-luvulta nykyaikaan rakennettujen tilakokonaisuuksien ja pihapiirien sekä niihin liittyvien peltojen kanssa mielenkiintoisen kulttuurimaiseman. Karstunlahden etelärannalla on myös tiivis joukko vanhojen kulttuurisukujen huviloita 1900-luvun alkupuolelta.	**Perustelu** Perinteisen rakenteensa säilyttänyt kirkonkylä II Salpausselän maisemissa, joka liittyy Elias Lönnrotin vaiheisiin. Järvenrannan muinaislinna, tilakokonaisuuksia 1700-luvulta alkaen sekä 1900-luvun alkupuolen huviloita. **RKY-kohde** Elias Lönnrotin Sammatti
154 Vaanilan kartanomiljöö ja Pulli - Kouvola Vaanilan ja Pullin edustavat peltomaisemat avautuvat Vaanilan kartanolta pohjoiseen Hiidenveden Vaanilanlahden molemmin puolin. Alueeseen kuuluvat Vaanilan, Pullin ja Kouvolan entiset ratsutilat, joista ensimmäisten omistajat tiedetään jo 1540-luvulta. Edustavimman kokonaisuuden muodostaa Vaanilan kartano, jonka päärakennus on osittain todennäköisesti 1600-luvulta, vaikka nykyinen ulkoasu onkin 1900-luvun alkupuolelta. Samaa nuorempaa aikakautta edustavat kartanon puisto ja suurin osa talousrakennuksista. Vaanilan kartanon läheisyyteen harjulle rakennettiin 1890-luvulla sanatorio, joka oli aikanaan hyvin suosittu kylpy- ja hoitolaitos. Sen rakennuksista vain pari on säilynyt.	**Perustelu** Jo 1540-luvuilla tunnettuja ratsutiloja edustavassa peltomaisemassa. Kartano. Kylpy- ja hoitolaitos harjulla.
155 Virkkalan kalkkitehdas ja yhdyskunta sekä kartanoalue Höyrysahat olivat ensimmäisiä Lohjan Virkkalaan perustettuja teollisuuslaitoksia. Lohjan seudulla oli runsaasti hyviä kalkkikiviesiintymiä ja 1873 rakennettu Hyvinkää–Hanko-rautatie sivusi vesistöä Virkkalassa. Höyrysahat saivat 1900-luvun vaihteessa rinnalleen kalkkitehtaan. Lohjanjärven ja Lohjaharjun väliin kasvoi nopeasti teollisuuteen liittyvä yhdyskunta, johon kuuluu vielä nykyäänkin ajallisesti kerroksisia, laajoja ja hyvin säilyneitä tuotanto- ja asuinalueita sekä kirkko, kokoontumisrakennuksia ja virkistysalue. Kalkkitehtaan teollisuusrakennukset ovat pääasiallisesti 1920- ja 1930-luvuilta. tehtaan ja siihen liittyvien rakennusten pääasiallisia rakennusmateriaaleja ovat betoni, kalkkihiekkatiili ja siporex-harkko. Kalkkitehtaan rakennukset rakennettiin pääosin Kyrkstadin kartanon maille, jotka tehdas osti kartanolta vuonna1917. Kartanon ympärillä oli englantilaistyyppinen puisto. Kartanon empire-tyylinen päärakennus vuodelta 1876 on kunnostettu. Talousrakennukset on purettu tiilistä viljamakasiinia lukuun ottamatta.	**Perustelu** Hanko–Hyvinkää-radan varteen rakentunut kalkkitehdas ja yhdyskunta 1900-luvun alkupuolelta. **RKY-kohde** Virkkalan kalkkitehdas ja yhdyskunta
156 Vohloisten kartano ja malmikaivannot Vohloisten 1600-luvulla muodostetun kartanon rakennusryhmä sijaitsee edustavasti Lohjanjärven rannalla. Kartanon mailla on kaksi malmikaivantoa, joista nostettiin rautamalmia 1600-luvun alkupuolelta 1830-luvulle. Puisen päärakennuksen mansardikattoinen runko-osa on 1700-luvun lopulta. Nykyään Vohloisten kartanoon kuuluu laajat omenatarhat.	**Perustelu** 1600-luvulla muodostettu kartano, jossa nykyään laajat omenatarhat. Rautamalmikaivannot käytössä 1600-1800-luvuilla.

157 Lohjansaaristo Lohjansaaristo on Uudenmaan ja koko Suomenkin mittakaavassa harvinainen sisävesien tiheään asuttu alue, jonka laajaan kulttuurimaisema-alueeseen kuuluvat Lohjanjärven suurimmat saaret Lohjansaari, Jalassaari ja Huhtasaari. Toistakymmentä kivikautista asuinpaikkaa kertovat, että alue on jo varhain sijainnut asumisen kannalta edullisesti. 1500-luvulla alueen yhdeksässä kylässä oli yhteensä yli kolmekymmentä tilaa. Lohjansaaressa vanhat tilakeskukset, joiden rakennuskanta on pitkälti 1800-luvulta, ja niitä ympäröivät pellot järviluonnon keskellä muodostavat kulttuurimaiseman ytimen, johon saaren lukuisat kaivokset (mm. kupari-, kalkki-, rauta- ja hopea) tuovat oman lisänsä. Jalassaareen liittyy vanhan talonpoikaiskulttuurin ja laajojen puutarhojen lisäksi monipuolista huvilakulttuuria.	**Perustelu** Sisävesien tiheään asuttu saaristo. Kivikautiset muinaisjäännökset. Vanhat tilakeskukset. Kaivokset. Huvilakulttuuri.
187 Ariman entinen lasitehdas Ariman entinen lasitehdas toimi 1800-luvun puolivälistä lähes 1920-luvulle saakka Arimajärven pohjukassa, karulla, lasinvalmistukseen sopivalla hiekkakankaalla. Alue oli 1800-luvulla myös luonnonpuistona. Nummi-Pusulan merkittävintä teollista perintöä edustavalla alueella on säilynyt 1800-luvulta puutarhan ympäröimä suuri tehtaankartano, pakaritupa ja vaunuvarasto.	**Perustelu** Varhainen teollisuus, lasitehdas 1800-luvun puolivälistä 1920-luvulle.
188 Koisjärven-Retlahden-Vörlön jne. kulttuurimaisema Retlahden-Vörlön kulttuurimaisema on syntynyt Lohjanjärveen virtaavien jokien, purojen ja järvien varsille, sijaiten Hiidenveden luoteiskärjessä. Alueella on 1500-luvulla ollut neljä kylää, joissa on ollut yhteensä yli 20 tilaa. Monet vauraista tiloista olivat ratsutiloja 1600-luvulla. Tilojen säilyneet päärakennukset ovat 1800-luvun loppupuolelta. Vanha tielinja kaartaa maisemaan mukautuen Koisjärveltä Vörlön kylämäen kautta luoteeseen. Vihdin maantien perinteisempänä säilynyt linjaus mutkittelee kauniisti Hakulan ja Koisjärven tilojen ohi. Maisemaa on vahvimmin muuttanut Someron maantien 1960-luvun linjaus suoraan viljelymaiseman poikki.	**Perustelu** 1600-luvun vauraita ratsutiloja, joiden päärakennukset 1800-luvulta. Vanhat tielinjat säilyneet.
189 Kärkölän kirkonseutu Kärkölän kirkonseutu sijaitsee syrjässä, luoteisen Uudenmaan metsä- ja järviylängön karuissa maisemissa. Muusta seudusta poiketen, vähäinen asutus on hajanaista ja tilat sijaitsevat harvakseltaan yksittäin tai kaksittain metsien keskellä. Pienet ja sirpaleiset peltokuviot sijaitsevat talouskeskusten vieressä maaston korkeimmilla kohdilla. Tällainen mäkiasutus on Uudellamaalla harvinasta. 1800-luvulta oleva kirkko sekä 1900-luvun alun jugendtyyliset koulu ja mm. kievarina toiminut Syrjälän tila muodostavat rakennushistoriallisesti arvokkaan kokonaisuuden tien varteen.	**Perustelu** Metsä- ja järviylängön karujen maisemien kirkonkylä. Mäkiasutus.
190 Myllymäen torppa Myllymäen torppa sijaitsee kaukana muusta asutuksesta maakunnan luoteisosan metsä- ja järviylängöllä. Hyvin säilyneen torpan pihapiiriin kuuluu noin 15 hirsirakennusta 1800-luvun lopulta, ja kokonaisuus on säilynyt melko autenttisena.	**Perustelu** Poikkeuksellisen laaja, yhtenäisenä säilynyt torpan pihapiiri 1800-luvun lopulta. **RKY-kohde**: Myllymäen torppa
191 Nummenjoen–Pusulanjoen viljelylaakso, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue Nummenjoen-Pusulanjoen viljelylaakso jakautuu Pitkäjärven ja Pusulanjärven välisen rikkonaisen selännevyöhykkeen kohdalla kahteen paikoin jyrkkäreunaisten kallio- ja harjuselänteiden rajaamaan, laajaan ja yhtenäiseen viljelyalueeseen, jotka ympäröivät Pusulanjokea, Pusulanjärveä ja Nummenjokea. Pitkään viljelyssä olleen alueen järviä on laskettu ja lähes kaikki suot on kuivatettu. Viljelylaakso on jo 1500-luvulla ollut tiiviisti asuttua kun sen parissakymmennessä kylässä on ollut yhteensä yli 100 tilaa. Kylissä on säilynyt vanhaa rakennuskantaa. Hyvin säilyneistä vanhoista ympäristöistä merkittävin on Nummen kirkonkylä keskipisteenään 1820-luvulla rakennettu harmaakivikirkko. Kirkonkylässä on asuinrakennuksia ja kunnan keskustatoimintoihin liittyviä rakennuksia aina 1700-luvulta 1900-luvun alkuun. Nummen seudulta on löydetty kivikautisia asuinpaikkoja.	**Perustelu** Jokilaakson kulttuurimaisemaa, jossa ollut jo 1500-luvulla yli 100 tilaa. Kirkonkylä. **RKY-kohde** Nummen kirkonkylä
192 Taustan torppien ja asutustilojen maisema Taustan torppien ja asutustilojen maisema on lajissaan poikkeuksellisen laaja, yhtenäinen ja paikoin hyvin säilynyt kokonaisuus. Se sijaitsee erillään Suomelan ja Hirvijoen kylien vanhoista viljelyalueista, Vihdin rajalla olevassa pohjoiseteläsuuntaisessa peltolaaksossa. Pääosa tilojen talouskeskuksista on sijoittunut Ikkalasta Retlahteen kulkevan maantien varteen. Rakennuskanta on 1800-luvulta tai 1900-luvun alkukymmeniltä.	**Perustelu** Laaja, yhtenäinen torppa- ja asutustila-alue.
270 (Siuntio, Inkoo, Vihti, Lohja) Degerbyn–Pikkalanjoen–Palojoen kulttuurimaisema. Katso sivu 66.	

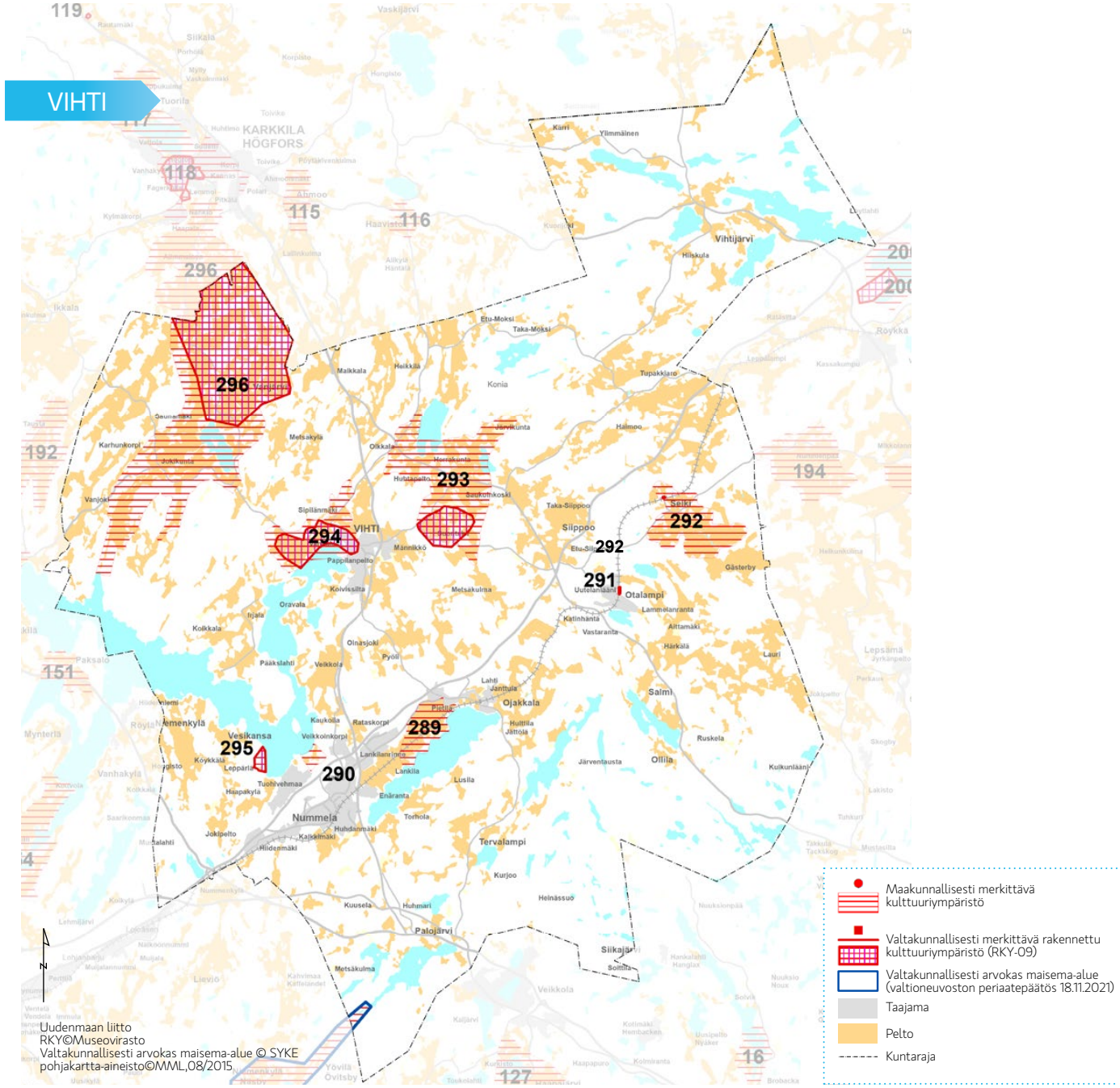

Vihti

270 (Siuntio, Inkoo, Vihti, Lohja) Degerbyn–Pikkalanjoen–Palojoen kulttuurimaisema. Katso sivu 66.	
289 Enäjärven kulttuurimaisema Enäjärven harjun ja järven väliin jäävä kulttuurimaisema kuvastaa Salpausselän vaiheita jääkaudelta nykyaikaan. Laajan viljelymaiseman halki kulkee Hanko-Hyvinkää rautatie. Arvokkainta rakennuskantaa edustavat Kotkaniemen 1600-luvun puolivälissä syntynyt kartano, jonka päärakennus on 1800-luvulta sekä kartanon entiset torpat ja mäkituvat, jotka ovat säilyneet 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta.	**Perustelu** Salpausselän vaiheita jääkaudelta nykyaikaan kuvastava kulttuurimaisema. Kartanot, torpat ja mäkituvat, Hanko-Hyvinkää rautatie.

290 Kopun kartano sekä Luontolan ja Päivölän virkistyskodit I Salpausselällä sijaitsevilta Kopun kartanolta sekä Luontolan ja Päivölän täysihoitoloilta avautuu laaja, upea näköala Hiidenvedelle. Puistomaisessa harjumetsikössä sijaitsevat jugend-henkiset täysihoitolarakennukset ovat 1900-luvun alkuvuosilta.	**Perustelu** I Salpausselälle 1900-luvun alkupuolella rakennettuja täysihoitoloita näköalapaikalla.
291 Otalammen asemanseutu Otalammen syrjäisessä kylässä sijainneen, Hanko–Hyvinkää-radan asema-alueen 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta oleva rakennuskanta on säilynyt hyvin alkuperäisessä asussaan.	**Perustelu** 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rautatie-arkkitehtuuria. **RKY-kohde** Otalammen rautatieasema-alue
292 Selin maisema Selin kylä on tunnettu jo 1500-luvulla, jolloin kylässä oli kuusi tilaa. Laajan, kumpuilevien peltomaiseman ympäröimä kyläkeskus hyvin säilyneine rakennuksineen sijoittuu tiiviisti vanhan maantien molemmin puolin. Tilojen rakennuskanta on enimmäkseen 1900-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä. Kylän pohjoisosassa kulkevan Hanko–Hyvinkää-radan varressa on harvinainen jugend-tyylinen rautatieseisakkeen vahtitupa pihapiireineen 1900-luvun alusta. Seisake palveli mm. paikallista maidonmyyntiosuuskuntaa, jonka tuotanto oli vihtiläisittäinkin huomattava.	**Perustelu** Maisemallisesti arvokas kyläkokonaisuus, joka tunnettu jo 1500-luvulla.Hanko-Hyvinkää radan seisake 1900-luvun alusta. **RKY-kohde** Selin rautatievahtitupa
293 Suontaan viljelymaisema ja Olkkalan ja Kourlan kartanomaisemat Suontaan, Olkkalan ja Kourlan muodostama kulttuurimaisema on pääosin 1600-luvulla muodostettujen kartanoiden keskittymä, jota ympäröi laaja kumpuileva viljelymaisema ja Vihtijokea myötäilevä luhtaniitty. Lahnuksen, Kirvelän, Korppilan, Hovin, Olkkalan ja Kourlan kartanoissa on säilynyt rakennuskantaa 1700- ja 1800-luvuilta. Alueen tiestö noudattaa 1700-luvun linjauksia, mahdollisesti vanhempiakin. Kourlan kartanoon liittyy myös Olkkalan kosken suuri mylly 1800-luvun lopulta sekä kosken vastarannalla oleva paja- ja korjaamorakennus. Koskessa on myös voimalaitos 1900-luvun alkupuolelta.	**Perustelu** 1600-luvulla muodostetut kartanot viljelymaisemassa. **RKY-kohde** Suontaan viljelymaisema
294 Vihdin kirkonkylä ja Vanhalan viljelymaisema Vihdin kirkonkylä on tiiviisti kylänraitin varteen rakentunut historiallinen keskus, joka yhdessä Vanhalan ja Sukselan kylien kanssa on yhä merkittävä keskiaikaisperäinen kyläasutuksen viljelymaisemakokonaisuus. Kirkonkylän merkittävintä, vanhinta rakennusperintöä edustavat 1400-luvulla rakennetun kirkon rauniot sekä 1700-luvun lopun tiilikirkko, josta on upeat maisemat Hiidenvedelle. Kirkonkylän rakennuskantaan kuuluu seurakunnan ja kunnan julkisia rakennuksia: pappila, pitäjänmakasiini, entiset kunnantalot ja eri-ikäiset koulut 1800-luvun lopulta 1900-luvun lopulle sekä meijeri ja kirkonkylille ominaiset eri-ikäiset kauppa- ja pankkirakennukset. Keskusraittiin tukeutuva asuinrakentaminen on peräisin 1800-luvun lopulta jälleenrakennuskaudelle. Kumpuilevaan peltomaisemaan, järven länsirannalle sijoittuvien Vanhalan ja Sukselan kylien halki kulkee vanha Turun maantie. Kylissä on vanhaa arvokasta rakennuskantaa 1700-luvulta 1900-luvun alkupuolelle sekä kunnansairaala eri-ikäisine sairaalarakennuksineen.	**Perustelu** Tiivis kirkonkylä kyläraitin ympärillä. Eri-ikäisiä seurakuntaan ja kunnallishallintoon sekä julkisiin palveluihin liittyviä rakennuksia. Järvenrannan kulttuurimaisemaa. **RKY-kohde** Vihdin kirkonkylä ja Vanhalan viljelymaisema
295 Vuorelan koulukoti Vuorelan koulukoti Hiidenveden rannalla Salpauselällä on ensimmäinen tyttöjen kasvatuslaitos Suomessa. Koulukodin hyvin säilynyt alkuperäinen rakennuskanta on 1800- luvun lopulta ja 1900-luvun alusta ja se on säilynyt alkuperäisessä käyttötarkoituksessa.	**Perustelu** I Salpausselällä ensimmäinen tyttöjen kasvatuslaitos Suomessa 1800-luvun lopulta. **RKY-kohde** Vuorelan koulukoti
296 (Vihti, Karkkila) Vanjärven asutuskylä ja Jokikunnan kulttuurimaisema Katso sivu 66.	

KESKI-UUSIMAA

Hyvinkää, Järvenpää, Kerava, Mäntsälä, Nurmijärvi, Pornainen, Tuusula

Ominaispiirteet

Asutus ja elinkeinot

- Rautateillä merkittävä vaikutus asutuskeskusten kehittymiseen
- Kivikautiseen asutukseen viittaavia muinaisjäännöksiä paljon: Nurmijärven seutu
- Kartanot: 1560-luvun jälkeen, suuria torpparikartanoita
- Maaseudun asutus: suuret kylät, kartanot ja torpat,
- Viljely jokilaaksoissa, Tuusulanjokilaaksossa jo keskiajalta
- Kauppala- ja kaupunkikehitys 1900-luvulta
- Jälleenrakennuskauden asuntoalueita
- Laitokset: sairaalat ja parantolat, rangaistuslaitokset, täysihoitolat, oppilaitokset
- Työväen asuntoalueet: teollisuusyhdyskunnat 1800-luvulta alkaen

Liikkuminen ja kulkureitit

- Salpausselän merkitys kulkureittinä
- Vesireitit sisämaahan: joet
- Tiestö: Helsinki-Hämeenlinna -maantie 1500-luvulta, Tuusulan rantatie ja Hollolantie 1600-luvulta
- Rautatiet asemanseutuineen: Helsinki-Hämeenlinna (1862), Hanko-Hyvinkää (1873)

Teollisuus

- Rautatien vaikutus teollisuuden kasvuun ja sijoittumiseen
- Ruukki Kellokoskella 1790-luvulta
- Radanvarren teollisuusyhdyskunnat 1800-luvulta (Jokela, Kerava, Hyvinkää, Savio, Rajamäki): kutomo-, tulitikku-, kone-, puusepän- ja tiiliteollisuus, laatikko- ja vanutehtaat, Rajamäen alkoholitehdas

Vapaa-aika ja virkistys

- Harjuseutujen terveyskylpylät, parantolat ja sairaalat 1800-luvulta
- Kesähuvila-asutus erityisesti järvien rannoilla, ratojen läheisyydessä 1800-luvulta, erityispiirteenä Tuusulan rantatien taiteilijahuvilat

Puolustus

- Varuskunta 1850-luvulta

Muut

- Kulttuurivaikuttajat (mm. Aleksis Kivi, Jean Sibelius, Pekka Halonen jne.)

Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt

Nurmijärvi, Hyvinkää
200 Sääksjärven parantolat ja Kiljavan opisto sekä Sääksjärven vapaa-ajan alue
I Salpausselällä olevan hiekkarantaisen Sääksjärven ympärille, terveelliseen harjuluontoon on rakennettu useita parantola- ja virkistystoimintaan liittyviä kokonaisuuksia 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Arkkitehtuuriltaan arvokkaita kokonaisuuksia ovat mm. keuhkotautiparantolaksi rakennettu Nummelan sanatorio (Röykän sairaala), Kiljavan ammattiyhdistysopisto, tuberkuloosiparantolaksi rakennettu Kiljavan sairaala ja Vähä-Kiljavan kesäsiirtola arkkitehdeille.

Perustelu
I Salpausselälle 1900-luvun alkupuolelta lähtien rakennettuja useita parantola- virkistystoimitaan liittyviä kokonaisuuksia järven ympärillä.

RKY-kohteet
Sääksjärven parantolat ja Kiljavan opisto

Pornainen, Porvoo, Mäntsälä
201 Mustijokilaakson kulttuurimaisema
Mustijokilaakson kulttuurimaisema alkaa Mäntsälän Nummisten kylästä, jatkuen Pornaisten puolella Mustijoen ja sitä seurailevan tielinjan tuntumassa. Mäntsälässä kylämaisemaan kuuluvat joenvarren mäillä sijaitsevat Alikartanon, Ylikartanon ja Nordbon kartanot sekä Mustijokeen laskevat pellot ja metsänreunaa myötäilevä maantie. Alikartanon tila periytyy 1600-luvun alusta (aiemmin nimellä Frugård), josta erotettiin 1700-luvun lopulla omaksi tilakseen Ylikartano. Kartanoiden vanhin rakennuskanta on 1700-luvulta, mutta pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Alikartanon pelloilla kokeiltiin jo 1700-luvun puolivälissä uusia viljelytapoja ja puutarhassa kasvatettiin hyötykasviuutuuksia. Nummistenkosken partaalla on vanha saha- ja myllypaikka, josta jäljellä kivisiä ja betonisia patolaitteita. Pornaisissa asutus on sijoittunut tienvarsien mäenkumpareille ja harjanteille. Mustijoki pitkine näkymineen yhdistää monia arvokkaita kulttuuriympäristöjä, joista huomattavimpia ovat Lahan ja Laukkosken 1600-luvulla perustetut kartanot, Halkian kylä sähkölaitoksineen sekä uudisrakentamisesta huolimatta perinteisen mittakaavan säilyttänyt Pornaisten kirkonkylä. Mustijokilaaksosta Pornaisissa on löydetty lähes kolmekymmentä kivikautista asuinpaikkaa. Mustijokilaakso jatkuu Porvoossa joen yläjuoksua pienipiirteisempänä ja hajanaisempana kulttuurimaisemana, jonka eri osia yhdistää joen lisäksi Suuren rantatien hyvin säilynyt linjaus. Porvoon ensimmäisiin ruotsalaisten uudisasukkaiden asuttamiin alueisiin kuuluvaa jokilaaksoa rytmittävät Anttilan ja Yli- ja Ali- Vekkosken kylät, Boen kartano ympäristöineen sekä Tyysterin, Treksilän, Karlebyn ja Åminsbyn kylien muodostama suurmaisema.

Perustelu
JJokilaakson kulttuurimaisemaa. Kivikautiset muinaisjäännökset. 1600-luvulla perustetut kartanot, sähkölaitos, kirkonkylä. Suuri rantatie.

RKY-kohteet
Frugårdin kartano ja viljelymaisema.

Tuusula, Järvenpää
276 Tuusulan Rantatien kulttuurimaisema ja Tuusulanjärven ympäristö
Tuusulan Rantatien kulttuurimaisema ja Tuusulanjärvi ympäristöineen on kehittynyt maakunnan halkaisevaan suureen kallioperän murroslaaksoon. Tuusulassa kulttuurimaisemaan kuuluvat keskeisesti Tuusulanjärven vuosisatoja vanha rantatie, sen varteen mm. Pekka Halosen, Juhani Ahon, Eero Järnefeltin, J.H. Erkon ja Jean Sibeliuksen rakennuttamat kansallisesti, rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti merkittävät 1900-luvun alun huvilat sekä puolustusvoimien Taistelukouluna tunnettu oppilaitos eri-ikäisine rakennuksineen 1900-luvun alkupuolelta. Tuusulanjärven eteläpäässä kulttuurimaisemaan kuuluvat 1700-luvulla rakennettu puukirkko ja siihen liittyvät rakennukset, sekä kirkon viereisessä Tuusulan kylässä pappila sekä koulu-, asuin- ja kaupparakennuksia. Tuusulanjärven länsirannan laaja ja avara viljelymaisema Paijalan ja Ruskelan kylien ympärillä liittyy maisemallisesti järven itärannan arvokkaaseen kulttuurimaisemakokonaisuuteen. Jo keskiajalla tunnettu Paijalan kylä on säilyttänyt osittain perinteisen rakenteensa. Ruskelan kylä on asutettu viimeistään 1500-luvulla. Järvenpäässä kulttuurimaisemaan kuuluvat keskeisesti peltojen ympäröimät Kotitalousopettajaopisto, sen koetila Kyrölä ja maatalousnormaalikoulu. Tuusulanjärven länsirannalla sijaitsee puolestaan 1600-luvulla seitsemästä talonpoikaistilasta muodostettu Vanhankylän kartano, jonka rakennuskantaan kuuluu useita 1800-luvun rakennuksia. Lisäksi samaan alueeseen kuuluvat hyvin säilyneet terveyskeskus ja vanhainkoti 1950-luvulta. Muita yksittäisiä kohteita ovat 1900-luvun alkuvuosikymmeninä rakennetut Järvenpään Taidetalo ja Harjuvaaran talo. Alueeseen kuuluva Järvenpään kirkko ilmentää erinomaisesti 1960-luvulla kehitettyä betonin käyttöä selkeän ja järjestelmällisen arkkitehtuurin luomiseen.

Perustelu
Maakunnan suurmaiseman arvokas murroslaakso. Järvenrannan kulttuurimaisemaa 1500-luvulta nykyaikaan. 1900-luvun alun taiteilijahuvilat. Taistelukoulu. 1700-luvun puukirkko ympäristöineen. Oppilaitokset.

RKY-kohteet
Tuusulan Rantatien kulttuurimaisema, Järvenpään kirkko

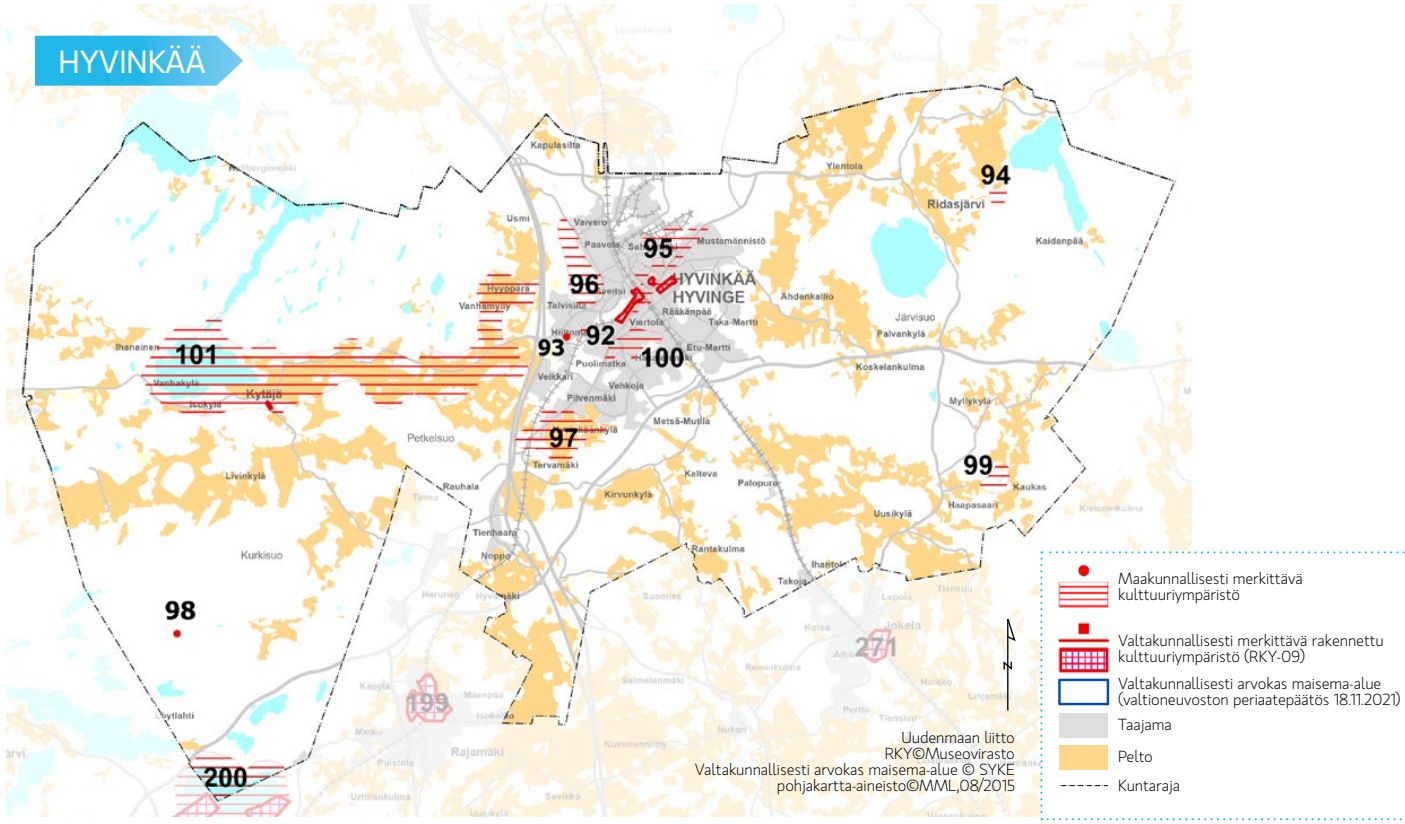

Hyvinkää

92 Hiiltomon teollisuusalue Hiiltomon teollisuusalue kehittyi 1920-luvun lopussa perustetun Tuottajain Mylly Oy:n ympärille radan varteen. Alueella on eri-ikäistä tehdasrakentamista seitsemänkymmenen vuoden ajalta.	**Perustelu** Hyvin säilynyt kokonaisuus 1900-luvun teollisuutta radan varressa.
93 Hiiltomon teollisuusalue Hiiltomon teollisuusalue kehittyi 1920-luvun lopussa perustetun Tuottajain Mylly Oy:n ympärille radan varteen. Alueella on eri-ikäistä tehdasrakentamista seitsemänkymmenen vuoden ajalta.	**Perustelu** Hyvin säilynyt kokonaisuus 1900-luvun teollisuutta radan varressa.
94 Hyvinkään huoltola eli Ridasjärven päihdehuoltokeskus Alun perin Uudenmaan kuntain työlaitoksena tunnettu Ridasjärven päihdehuoltokeskus perustettiin 1920-luvulla, jolta ajalta ovat myös alueen vanhimmat rakennukset. Yhdessä 1950-luvun rakennusten kanssa ne muodostavat arkkitehtonisesti mielenkiintoisen kokonaisuuden.	**Perustelu** 1920-luvun laitosrakentamista.
95 Hyvinkään keskusta Hyvinkään keskustan alueen kehitys alkoi rautatien valmistumisesta 1861 ja Hyvinkäästä tuli pian tärkeä risteysasema Hanko–Hyvinkää- ja Helsinki–Hämeenlinna-radoille. Taajama alkoi kasvaa kunnolla Villatehtaan perustamisen jälkeen 1890-luvulla. Hyvinkäästä tuli kauppala 1926 ja pian tämän jälkeen kauppalalle laadittiin ensimmäinen asemakaava. Hyvinkään keskustan alueella on säilynyt monia mielenkiintoisia kokonaisuuksia: Rautatiemuseon alue, Hyvinkään vanha liikekeskusta, Hyvinkään asemanseutu kouluineen, Siltakadun ympäristö, Hyvinkään parantola, Hämeenkadun liike- ja hallintorakennukset, Hyvinkään uusi kirkko, Hyvinkään konepaja ympäröivine asuinalueineen, Hyvinkään villatehtaan alue ja Port Arthurin työväenasuntoalue, Mustamännistönkadun pientaloalue. Rakennuskanta vaihtelee 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun jälkipuoliskolle.	**Perustelu** Rautateiden risteykseen kehittynyt kauppala, jossa monipuolisesti rakennuskantaa 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun jälkipuoliskolle. **RKY-kohteet** Hyvinkään kirkko ja seurakuntakeskus, Hyvinkään rautatieasemat, Hyvinkään Villatehdas

Villatehtaan perustaminen Hyvinkäälle 1892 vauhditti pienen radanvarsipaikkakunnan kasvua.

96 Hyvinkään Sveitsi Hyvinkään Sveitsin luonnonpuisto Ensimmäisellä Salpausselällä oli tunnettu kauneudestaan ja terveellisestä ilmanalastaan jo 1800-luvun jälkipuoliskolla.	**Perustelu** Salpausselkään liittyvä kansanpuisto.
97 Hyvinkäänkylän kulttuurimaisema Hyvinkäänkylä on vanha keskiaikainen kylä Vantaanjoen ja Helsinki-Hämeenlinna -maantien varrella harjumaisemissa. Kylästä tunnetaan 1500-luvun alkupuolelta yli kymmenen taloa. Kylän keskeinen peltoaukea on säilynyt viljeltynä. Ali-Anttilassa on toiminut kestikievari jo 1600-luvulla ja samaisen tilan nykyinen 1800-luvun alussa rakennettu päärakennuskin on on ollut kievarina. Muuten kylässä on arvokasta rakennuskantaa 1900-luvun alkupuolelta. Kylään liittyy myös Åvikin alue, jossa on Suomen ensimmäinen kuurojen koti, merkittävä maatalousoppilaitos ja rautatiesilta.	**Perustelu** Keskiaikainen kylä harjumaisemissa. Suomen ensimmäinen kuurojen koti. Maatalousoppilaitos.
98 Kalkkivuori Kytäjän kartanoon aikoinaan kuuluneella alueella on louhoskaivanto ja siihen liittyvä Hyvinkään vanhin rakennus, Kalkkivuorenkämppä, joka rakennettiin 1700-luvulla kalkin louhinnan alkaessa tilalla. Paikalta louhittu kalkki kuljetettiin pääasiassa Hämeen linnan laajennustöihin.	**Perustelu** Varhainen teollisuus, hyvin säilynyt kalkinpoltosta kertova kokonaisuus.
99 Kaukasten teollisuusympäristö Kaukasten alueella oli jo 1700-luvulla myllyjä ja 1800-luvun loppupuolella kosken rannalla toimi lyhyen aikaa rullatehdas. Samalle paikalle perustettiin 1900-luvun alussa vanutehdas, joka toimi alueella 1980-luvulle. Alueen rakennuskanta on pääosin 1930–1950-luvuilta, vaikka jonkin verran myös 1900-luvun vaihteen rakennuskantaa on säilynyt. Koskiympäristön topografialtaan vaihtelevat maisemat ovat draamattisuudessaan hienot.	**Perustelu** 1930–1950-lukujen teollisuusrakentamsita kosken rannalla.
100 Kruununpuiston pientaloalue jälleenrakennuskaudelta Kruununpuiston pientaloalue on entisiä Hyvinkäänkylän maita, jotka joutuivat isojaossa valtion omistukseen ns. kruunun liikamaana. Alue palstoitettiin II maailmansodan jälkeen, ja tontit luovutettiin pääasiallisesti siirtolaisille ja rintamamiehille. Katuverkostoltaan luonnonmuotoja noudatteleva alue rakennettiin hyvin yhtenäisesti jälleenrakennuskaudelle ominaisia tyyppipiirustuksia käyttäen. Alue on säilyttänyt alkuperäisluonteensa, jota rehevät puutarhat täydentävät.	**Perustelu** Jälleenrakennuskauden hyvin säilynyt asuinalue.

101 Kytäjän kartanon kulttuurimaisema Kytäjän kartanon pelto- ja kylämaisema levittäytyy yhtenäisenä Kytäjärven rannoille. Keskuksena on jo 1500-luvulla tunnettuun suureen kylään muodostettu kartano, jonka haltuun alueen muutkin tilat hiljalleen joutuivat. Kytäjän kartanosta kehittyi yksi maamme suurimmista yksityisistä maatiloista ja siihen kuului 1900-luvun alussa 39 torppaa, joista lukuisia on säilynyt nykyaikaan. Kartanon rakennuskanta on pitkälti 1930-luvun asussa. Kartanolla on pitkä ja monipuolinen teollisuushistoria, johon liittyen Kytäjälle rakennettiin Hyvinkäältä yksityinen rautatie. Rautatie jatkettiin Högforsin ruukille, mutta se purettiin 1960-luvulla. Kytäjän alueeseen liittyy myös Hopeavuoren kaivos 1550-luvulta.	**Perustelu** Maamme suurimpiin yksityisiin maatiloihin kuulunut kartano, johon kuulunut lukuisia nykyaikaan säilyneitä torppia. Yksityinen rautatie, hopeakaivos. **RKY-kohde** Kytäjän kirkko
200 (Nurmijärvi, Hyvinkää) Sääksjärven parantolat ja Kiljavan opisto sekä Sääksjärven vapaa-ajan alue Katso sivu 78.	

JÄRVENPÄÄ

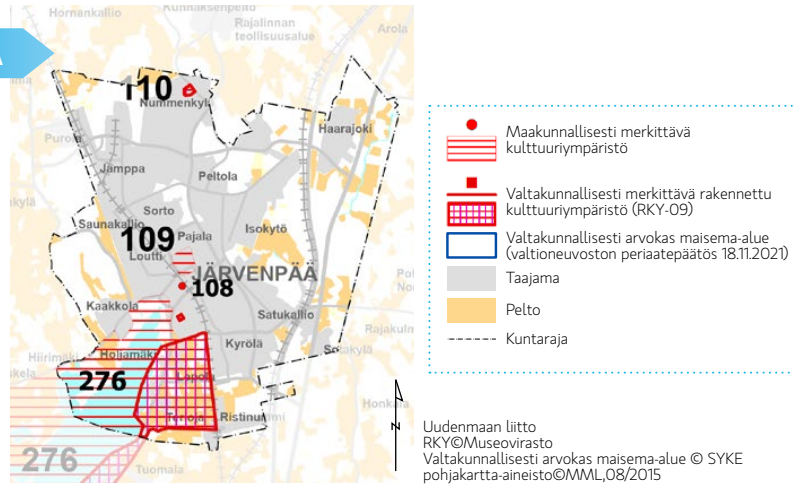

Uudenmaan liitto
RKY©Museovirasto
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue © SYKE
pohjakartta-aineisto©MML,08/2015

Järvenpää

108 Järvenpään rautatieasema Järvenpään rautatieasema valmistui vuonna 1850-luvun lopulla ja oli ensimmäinen rautatieasema vasta muutamaa vuotta myöhemmin valmistuneen Helsinki–Hämeenlinna-radan varressa. Se on yksi Suomen vanhimpia puisia rautatieasemia.	**Perustelu** 1850-luvun lopun varhaisinta rautatiearkkitehtuuria.
109 Pajalan teollisuusympäristö Pajalan vanha teollisuusympäristö kuvastaa yhä Järvenpään teollistumista erityisesti 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Alueen luonne on muuttunut asuinalueeksi. Vanha valssimylly siiloineen on huonokuntoisena purettu. Alueella on säilynyt kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia, kuten esimerkiksi entiset Westermarckin konttori ja laboratorio, sähkölaitos ja entinen Järvenpään kumitehdas.	**Perustelu** 1900-luvun alkuvuosikymmenien teollisuusrakentamista.
110 Tuusulan reservikomppania Tuusulan 1800-luvun lopulla rakennettu reservikasarmi on yksi harvoista rakenteensa ja rakennuskantansa pääpiirtein säilyttäneistä reservikomppania-alueista. Kasarmivaiheen puisia rakennuksia on jäljellä seitsemän ja ne ovat sodan jälkeen olleet vankilakäytössä. Alue on muutettu asuinkäyttöön.	**Perustelu** 1800-luvun lopun harvinainen reservikomppania. **RKY-kohde** Tuusulan reservikomppania
276 (Tuusula, Järvenpää) Tuusulan Rantatien kulttuurimaisema ja Tuusulanjärven ympäristö Katso sivu 78.	

KERAVA

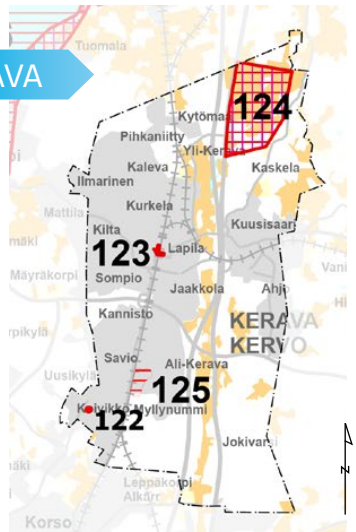

Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)

Taajama

Pelto

Kuntaraja

Uudenmaan liitto
RKY©Museovirasto
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue © SYKE
pohjakartta-aineisto©MML,08/2015

Kerava

122 Ala-Koivikon pientaloalue, Savio Suomen Gummitehdas Oy rakennutti 1930-luvun loppupuolella Ala-koivikkoon ensimmäiset työväen kiviset asuintalot. Väljästi suorien katujen varsilla sijaitsevat rakennukset ovat enimmäkseen neljän perheen taloja. Yhtenäisenä säilynyttä aluetta täydennettiin sotien jälkeen.	**Perustelu** 1930-luvun yhtenäisenä säilynyt työväenasuntoalue, jossa talot rakennettu kivestä.
123 Keravan asemanseutu Keravan rakennuskannaltaan monipuolisen asema-alueen historiallinen ydin muodostuu 1870-luvulla rakennetusta asemarakennuksesta, sen vieressä olevasta entisestä postitalosta, kahdesta asuinrakennuksesta sekä Alikeravantien varrella sijaitsevasta asuinkasarmista. Postitalo on esimerkki asema-alueille sijoitetuista, nyttemmin harvinaistuneista postirakennuksista.	**Perustelu** 1800-luvun loppupuolen asemanseutu **RKY-kohde** Keravan rautatieasema
124 Keravan nuorisovankila Keravan vankila on Suomen ensimmäinen valtion kasvatuslaitos, sittemmin nuorisovankila. Laitokseen kuuluu monipuolista ja hyvin säilynyttä rakennuskantaa 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Alusta pitäen laitosalueelle on antanut leiman huoliteltu ja hyvin hoidettu, osin puistomainen ympäristö, joka toimii välittävänä vyöhykkeenä rakennusryhmien ja laitoksen toimintaa alusta pitäen palvelleiden peltoaukeiden välissä.	**Perustelu** Suomen ensimmäinen kasvatuslaitos 1800-luvun loppupuolelta puisto- ja viljelymaisemassa. **RKY-kohde** Keravan vankila
125 Savion teollisuusympäristö Rautatien varteen Keravan eteläosaan perustettiin 1860-luvun lopulla Suomen ensimmäinen sementtitehdas, joka kuitenkin lopetti toimintansa jo 1890-luvulla vähäisen kysynnän vuoksi. Sittemmin alueelle perustettiin 1910-luvulla tiili- ja nahkatehtaat, joista jälkimmäisen rakennus muutettiin 1920-luvulla kumitehtaaksi. Tehdas toimi ja laajentui 1980-luvulle saakka, jonka jälkeen rakennukset ovat olleet uusiokäytössä. Kumitehtaan eteläpuolella on säilynyt joitakin virkailijoiden rakennuksia 1930- ja 1940-luvuilta.	**Perustelu** 1900-luvun teollisuusrakentamista radan varressa.

Mäntsälän kirkonmäki on monipuolinen kunnalliselämän historiasta kertova kokonaisuus.

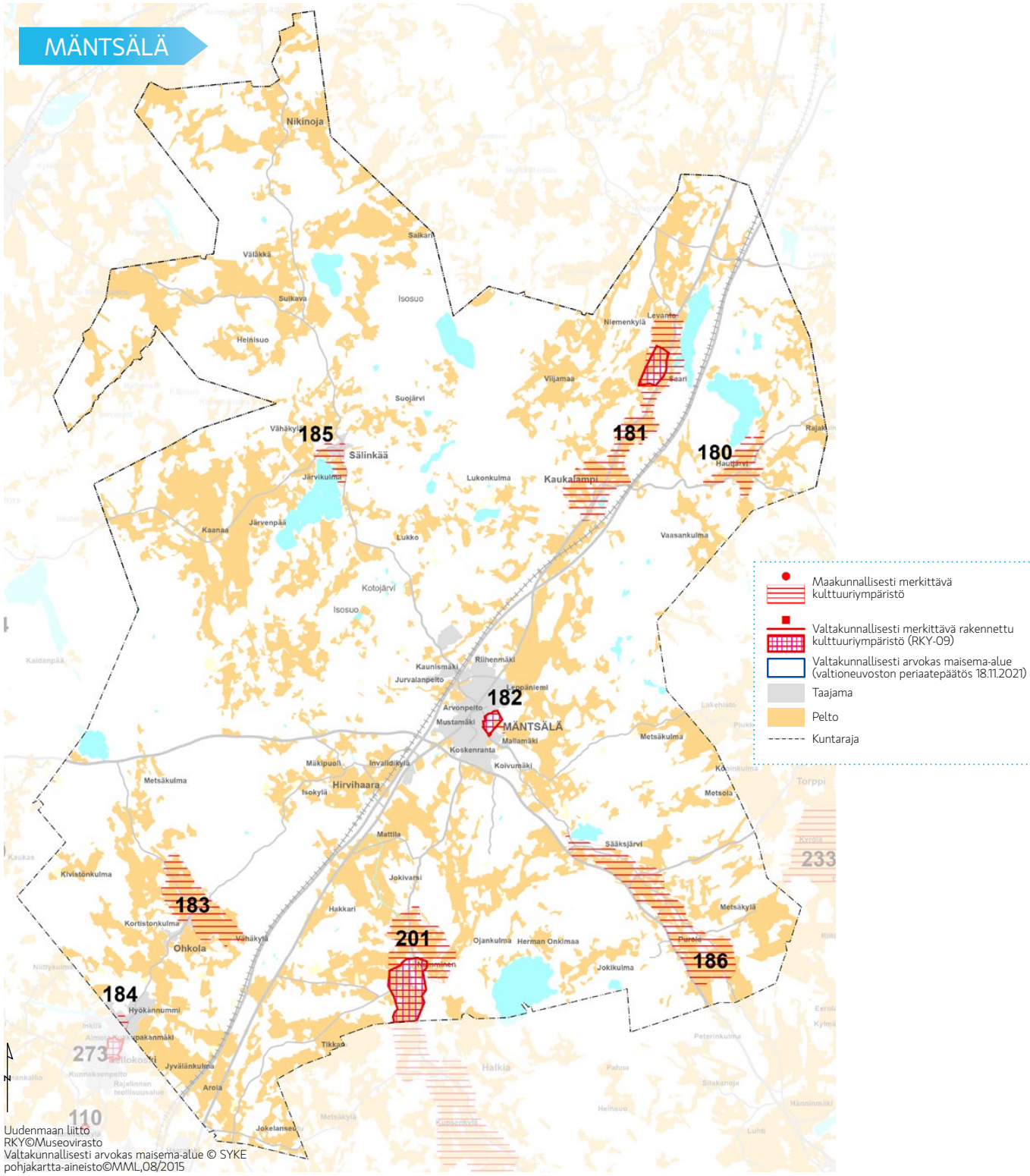

Uudenmaan liitto
RKY©Museovirasto
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue © SYKE
pohjakartta-aineisto©MML,08/2015

Mäntsälä

180 Hautjärven kartanomaisema Hautjärven kartanomaisema sijoittuu sahajärven eli Hautjärven etelärannalle, Hauki- suonojaa ympäröivien, pitkästä viljelyhistoriasta kertovien peltojen muodostamaan maisematilaan. Hautjärven 1600-luvulla perustettu kartano on järven rannassa. Sen päärakennus on 1800-luvun alkupuolelta ja siipirakennukset 1900-luvun alkupuolelta. Kartanomaisemaan liittyy myös 1900-luvun alusta oleva suuri puinen kansakoulu. Isojaossa 1782 Hautjärven kartano jaettiin Hietasen kartanoon ja Henriksdahliin. Kartanot palautettiin takaisin yhteen 1820-luvulla. Hietasen kartanoon rakennettiin laaja maisemapuisto 1790-luvulla. Siitä on edelleen jäljellä merkkejä maastossa.	**Perustelu** 1600-luvulla perustettuja kartanoita ympäröivä maisema, jossa rakennuskantaa 1800- ja 1900-luvuilta.
181 Murroslaakson kulttuurimaisemaa Mäntsälässä – Kaukalammi, Etola ja Saari Kaukalammin ja Saaren kulttuurimaisema on osa maakunnan halkaisevaa ja paikoin hyvin havaittavaa kallioperän murroslaaksoa. Murroslaakson pohjalla kiemurtelee Mäntsälänjoki, jonka länsipuolelle jää pääosa alueen pelloista. Etelässä Kaukalammin kylässä on jo 1500-luvulla ollut kuusi tilaa. Hyvin säilynyt vanha asutus on sijoittunut tiivisti kyläkeskuksen ympärille, kylätien varteen. Useimmat päärakennukset ovat 1800-luvun lopulta tai 1900-luvun alusta, mutta pihapiireistä löytyy näitä vanhempia talousrakennuksia. Pitkänomaisen peltomaiseman katkaisee pohjoisempana Etolan kartano, jonka vaatimaton kustavilaistyylinen päärakennus on 1700-luvun lopulta. Pohjoisessa kulttuurimaisema huipentuu valtakunnallisesti arvokkaaseen, 1500-luvulta periytyvään Saaren kartanon ympäristöön. Kartanon arvokas rakennuskanta ja muotopuutarha edustavat 1900-luvun alkupuolen rakennuskulttuuria, ja päärakennus kuuluu aikakautensa huomattavimpiin kartanorakennuksiin. Kartano toimii nykyään maatalousoppilaitoksena. Kartanon yhteydessä on 1900-luvun alkupuolella toiminut myös tulitikkutehdas.	**Perustelu** Maakunnan suurmaiseman arvokas murroslaakso. 1800- ja 1900-lukujen rakennuskantaa hyvin säilyneessä kylässä sekä kahden kartanon ympärillä. **RKY-kohde** Saaren kartano
182 Mäntsälän kirkon ja kartanon ympäristöt Mäntsälän kirkonmäki on monipuolinen kunnalliselämän historiasta kertova kokonaisuus, johon kuuluvat mm. 1800-luvun lopun tiilikirkko hautausmaineen, lainamakasiinit, entinen pitäjäntupa ja kunnantalo, entinen vanha toriaukio sekä Mäntsälänjoen varrella sijaitseva Mäntsälän kartano, jonka rakennuskanta periytyy 1700-luvulta.	**Perustelu** Kirkonmäki 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen asussa. **RKY-kohde** Mäntsälän kirkonmäki
183 Ohkolan kylä Ohkolan kylä sijaitsee Ohkolanjoen ja Järvenpää-Mäntsälä -maantien solmukohdassa. Nauhamainen asutus on rakentunut tiiviisti maantien varteen. Tieltä avautuu avarat näkymät jokilaakson peltoaukeille.	**Perustelu** Nauhamainen kylä hyvin säilyneen tielinjan varressa.
184 Ohkolan sairaala Ohkolan sairaala rakennettiin mielisairaalaksi 1960-luvun alussa. Kuusikerroksisen, kapearunkoisen lamellirakennuksen julkisivut ovat horisontaalisti jäsenneltyä punatiili- ja rappauspintaa. Kokonaisuuteen liittyy lämpökeskus sekä erilliset henkilökunnan asuinrakennukset puistomaisessa metsämaastossa.	**Perustelu** 1960-luvun sairaalarakentamista puistoineen.
185 Sälinkään kylä Sälinkään kylä ja siihen kuuluva 1600-luvulla perustettu kartano sijaitsevat maakunnan pohjoisosien karummissa maisemissa. Kilpijärven rannalla sijaitseva kartanon päärakennus on peräisin 1800-luvun alusta. Kartanolla oli 1900-luvun alussa yli 100 torppaa, jotka itsenäistyivät vuoden 1919 voimaan tulleen lain myötä. Kylässä, Kilpijärven koillisrannalla, toimi 1800-luvulla kotimaan kysyntään käyttölasia valmistanut lasitehdas. Sotien jälkeen kartanon maista muodostettiin 50 pika-asutustilaa siirtolaisille ja rintamamiehille.	**Perustelu** Maakunnan pohjoisosan kylämiljöö järvenrannalla. Kartano.
186 Sääksjärven tienvarsiasutus Sääksjärven rannalla sijaitsevan kylän asutus on jakotoimitusten seurauksena levittäytynyt harvaan, nauhamaisesti vanhan Hämeenlinnan ja Porvoon välisen maantien varteen, joka on reittinä tunnettu jo 1400-luvun lopussa. Vanhaa rakennuskantaa on runsaasti ja monet pihapiirit ovat säilyttäneet perinteisen mittakaavan. Kansakoulu on rakennettu 1800-luvun lopussa ja nuorisoseurantalo 1900-luvun alussa.	**Perustelu** Nauhamainen kylä jo 1400-luvulla tunnetun tien varressa.
201 (Pornainen, Porvoo, Mäntsälä) Mustijokilaakson kulttuurimaisema Katso sivu 78.	

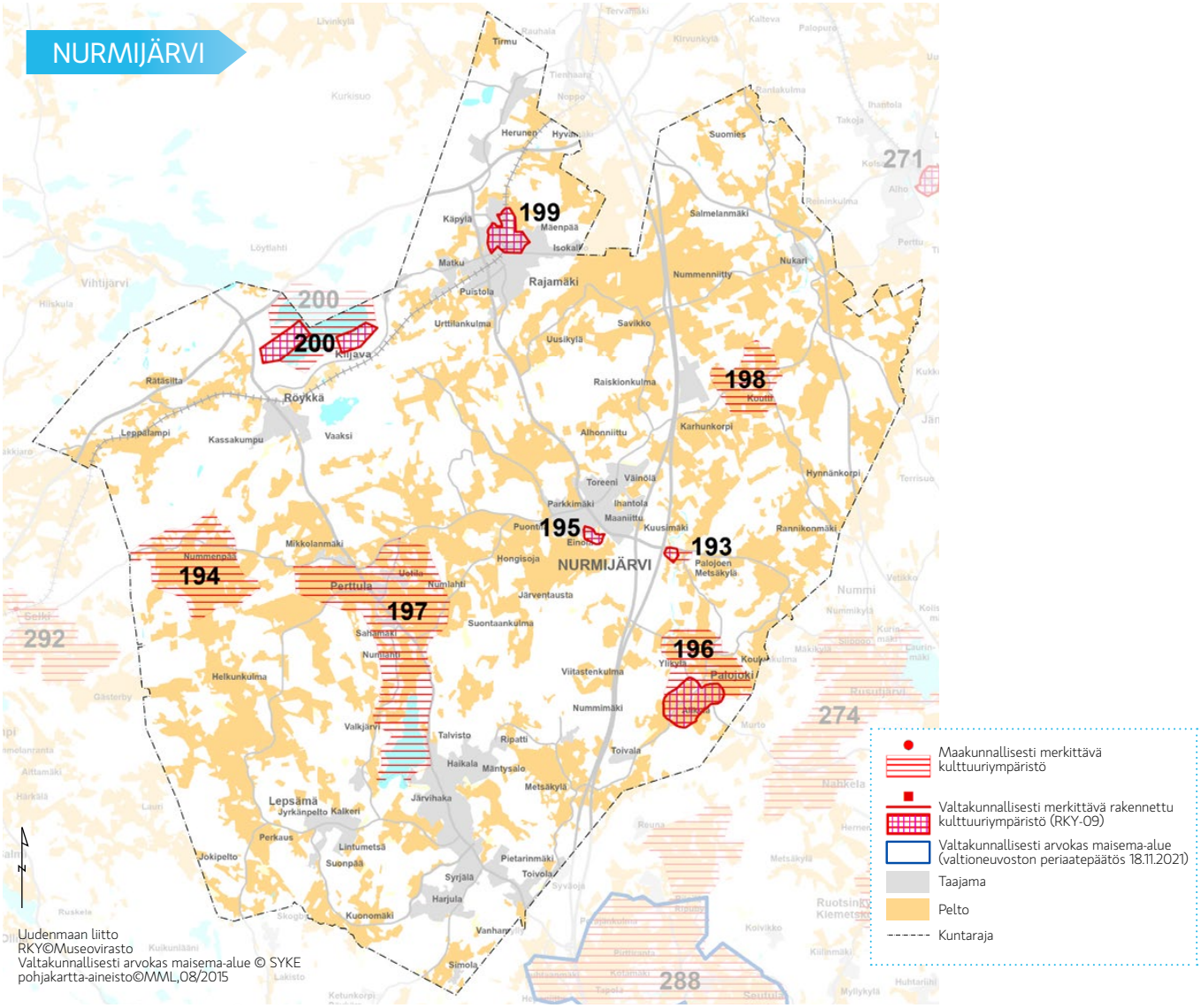

Nurmijärvi

193 Myllykosken silta
Nurmijärven kirkolta Palojoelle ja Tuusulaan johtava maantie ylittää Palojoen Metsäkylässä noin 300 metriä pitkän, jyrkkärantaisen Myllykosken. Koskessa on jo 1500-luvulla ollut myllyjä ja 1900-luvulla voimalaitos. Kosken rannoilla on säilynyt voimalaitoksen, myllyjen ja patojen raunioita. Kosken yläpuolella oleva sirorakenteinen Myllysilta 1960-luvulta on puinen tukiansassilta.

Perustelu
Pitkän kosken ylittävä arvokas silta.

RKY-kohde
Museosilta

194 Nummenpään kylämaisema Nummenpää on Nurmijärven vanhoista kylistä parhaiten historiallisen rakenteensa säilyttänyt ryhmäkylä, joka sijaitsee vanhan Tuusula-Vihti -maantien varrella. Korkeahkon kylämäen etelärinteellä on edelleen useita vanhoja maatiloja talousrakennuksineen yhtenäisenä tiheänä ryhmänä. Kylämäeltä avautuu laaja viljelysmaisema etelään ja kaakkoon. Jo 1500-luvulla tunnetussa kylässä on säilynyt vanhaa rakennuskantaa 1800-luvulta.	**Perustelu** 1500-luvulla tunnettu ryhmäkylä vanhan Tuusula-Vihti -maantien varressa. 1800-luvun rakennuskantaa.
195 Nurmijärven kirkonmäki ja Pukkilan kylä Nurmijärven kirkonmäellä on 1700-luvun lopussa rakennettu kirkko, seurakuntakeskus, pappila, hautausmaa, siunauskappeli ja asuinrakennuksia, jotka yhdessä muodostavat 1800- ja 1900-luvun rakentamista hyvin kuvaavan kokonaisuuden. Kirkonmäki rakennuksineen liittyy Aleksis Kiven elämään ja tuotantoon.	**Perustelu** Kirkonmäen rakentamista 1700-luvun lopulta 1900-luvulle.Liittyy Aleksis Kiven elämään ja tuotantoon. **RKY-kohde** Nurmijärven kirkonmäki
196 Palojoen kylän kulttuurimaisema Palojoen kulttuurimaisemaan kuuluu hieno viljelylaakso vanhoine tiloineen. Palojoen kylä on tunnettu jo 1500-luvulta, jolloin kylässä on ollut yhdeksän tilaa. Vaikka rakennuskanta on uudistunut, ovat historialliset elementit, tiestö, peltojen sijainti, rakentamisen suhde maisemaan ja rakennusten perinteinen sijoitus pihapiirissä, säilyneet. Asutus sijoittuu Vihdin ja Tuusulan välisen 1770-luvulta olevan maantien varteen, jokilaakson länsirinteelle. Vanhaa rakennuskantaa on säilynyt 1800-luvun alkupuolelta, kuten Troskin tilan asuinrakennukset sekä Aleksis Kiven synnyinkoti. Koulu ja työväentalo ovat 1900-luvun alkupuolelta.	**Perustelu** 1500-luvulla tunnettu kylä viljelylaaksossa vanhoine tiloineen. Aleksis Kiven synnyinkoti. **RKY-kohde** Aleksis Kiven Palojoki
197 Perttula, Uotila, Numlahti, Valkjärvi Valkjärven pohjoispuolelta alkaa laaja kulttuurimaisema, johon liittyvät Valkjärven kyläasutuksen lisäksi Numlahden kartanoympäristö, Kuhakosken historiallinen myllypaikka sekä 1900-luvun alussa kuivatetun Kuhajärven pohjoisrannalla sijaitsevat Perttulan ja Uotilan kylät peltoineen. Kaikki kylät ovat olleet asuttuja jo 1500-luvulla. Kylissä on säilynyt monipuolisesti rakennuskantaa 1700-luvulta alkaen. Valkjärven rannalla kulttuurimaisemaan kuuluu myös rakennustaiteellisilta arvoiltaan merkittävää huvila-asutusta 1900-luvun alkupuolelta.	**Perustelu** 1500-luvulta peräisin olevaa kyläasutusta, rakennuskanta 1700-luvulta, kartanoympäristö, myllyn paikka sekä huvila-asutusta.
198 Raalan kartano ja kulttuurimaisema Raalan kartano muodostettiin 1600-luvulla useista talonpoikaistiloista, jotka tunnettiin jo 1500-luvulla. Raalasta kehittyi 1800-luvulla yksi Uudenmaan huomattavimmista torpparikartanoista, ja entisen torppariasutuksen vaikutus on yhä nähtävissä kartanoa ympäröivässä viljelymaisemassa. Laajan peltoaukean laidalla kallioisella kukkulalla sijaitsevaan kartanon rakennusryhmään kuuluu 1800-luvun puolivälissä rakennettu päärakennus, sitä ympäröivä vanha puisto sekä samalta ajalta olevia talousrakennuksia.	**Perustelu** 1600-luvulla muodostettu kartano, jolla ollut maisemaan vaikuttaneita torppia huomattavan paljon.
199 Rajamäen teollisuusympäristö Rajamäen tehdasyhdyskunta on rakentunut Rajamäen rautatieaseman ympärille. Alueen arvokkaaseen ja arkkitehtuuriltaan korkeatasoiseen 1800-luvun lopulta alkaen rakennettuun rakennuskantaan kuuluu eri-ikäisiä tehdasrakennuksia, asuinrakennuksia, huoltorakennuksia ja kirkko. Maamme huomattavimman alkoholitehtaan rakentamiseen 1930-luvulla vaikutti rautatien itäpuolella sijaitseva runsasvetinen lähde. Alueen suunnittelijat lukeutuvat aikansa taitavimpiin arkkitehteihin.	**Perustelu** 1800-luvun lopulta alkaen rakentunut tehdsyhdyskunta radan varressa. Suomen huomattavin alkoholitehdas 1930-luvulta. **RKY-kohde** Rajamäen tehdasyhdyskunta, kirkko ja rautatieasema
200 (Nurmijärvi, Hyvinkää) Sääksjärven parantolat ja Kiljavan opisto sekä Sääksjärven vapaa-ajan alue Katso sivu 78.	

PORNAINEN

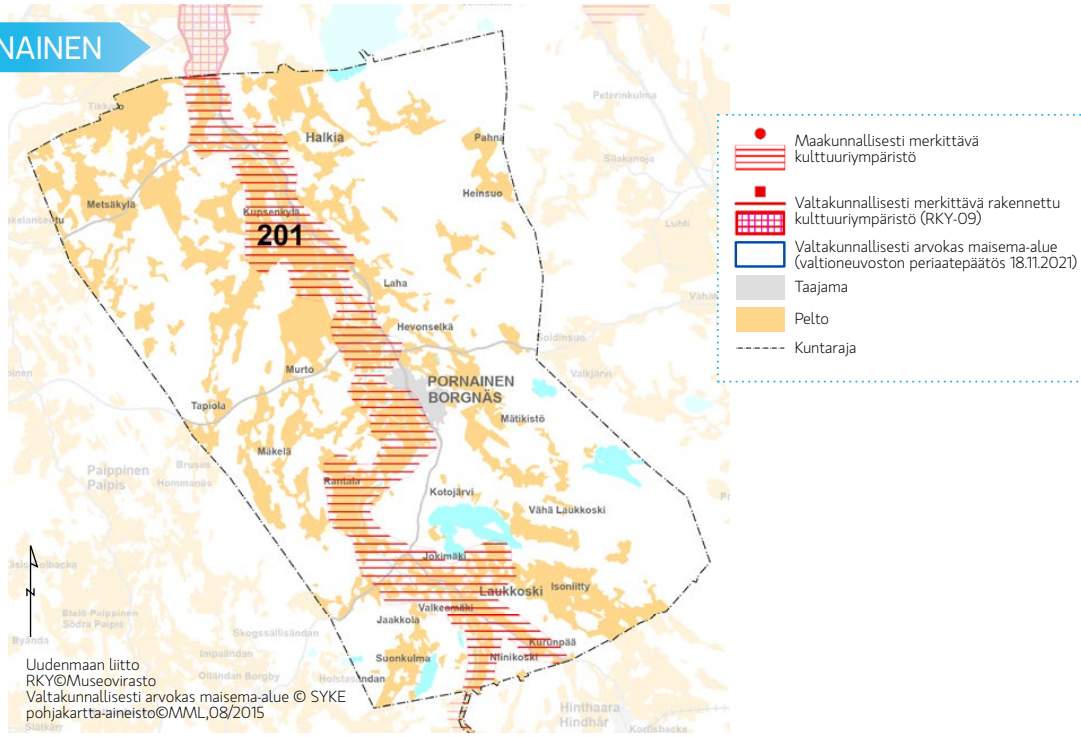

Pornainen

Pornainen, Porvoo, Mäntsälä
201 Mustijokilaakson kulttuurimaisema
Mustijokilaakson kulttuurimaisema alkaa Mäntsälän Nummisten kylästä, jatkuen Pornaisten puolella Mustijoen ja sitä seurailevan tielinjan tuntumassa. Mäntsälässä kylämaisemaan kuuluvat joenvarren mäillä sijaitsevat Alikartanon, Ylikartanon ja Nordbon kartanot sekä Mustijokeen laskevat pellot ja metsänreunaa myötäilevä maantie. Alikartanon tila periytyy 1600-luvun alusta (aiemmin nimellä Frugård), josta erotettiin 1700-luvun lopulla omaksi tilakseen Ylikartano. Kartanoiden vanhin rakennuskanta on 1700-luvulta, mutta pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Alikartanon pelloilla kokeiltiin jo 1700-luvun puolivälissä uusia viljelytapoja ja puutarhassa kasvatettiin hyötykasviuutuuksia. Nummistenkosken partaalla on vanha saha- ja myllypaikka, josta jäljellä kivisiä ja betonisia patolaitteita. Pornaisissa asutus on sijoittunut tienvarsien mäenkumpareille ja harjanteille. Mustijoki pitkine näkymineen yhdistää monia arvokkaita kulttuuriympäristöjä, joista huomattavimpia ovat Lahan ja Laukkosken 1600-luvulla perustetut kartanot, Halkian kylä sähkölaitoksineen sekä uudisrakentamisesta huolimatta perinteisen mittakaavan säilyttänyt Pornaisten kirkonkylä. Mustijokilaaksosta Pornaisissa on löydetty lähes kolmekymmentä kivikautista asuinpaikkaa. Mustijokilaakso jatkuu Porvoossa joen yläjuoksua pienipiirteisempänä ja hajanaisempana kulttuurimaisemana, jonka eri osia yhdistää joen lisäksi Suuren rantatien hyvin säilynyt linjaus. Porvoon ensimmäisiin ruotsalaisten uudisasukkaiden asuttamiin alueisiin kuuluvaa jokilaaksoa rytmittävät Anttilan ja Yli- ja Ali- Vekkosken kylät, Boen kartano ympäristöineen sekä Tyysterin, Treksilän, Karlebyn ja Åminsbyn kylien muodostama suurmaisema.

Perustelu
Jokilaakson kulttuurimaisemaa. Kivikautiset muinaisjäännökset. 1600-luvulla perustetut kartanot, sähkölaitos, kirkonkylä. Suuri rantatie.

RKY-kohteet
Frugårdin kartano ja viljelymaisema.

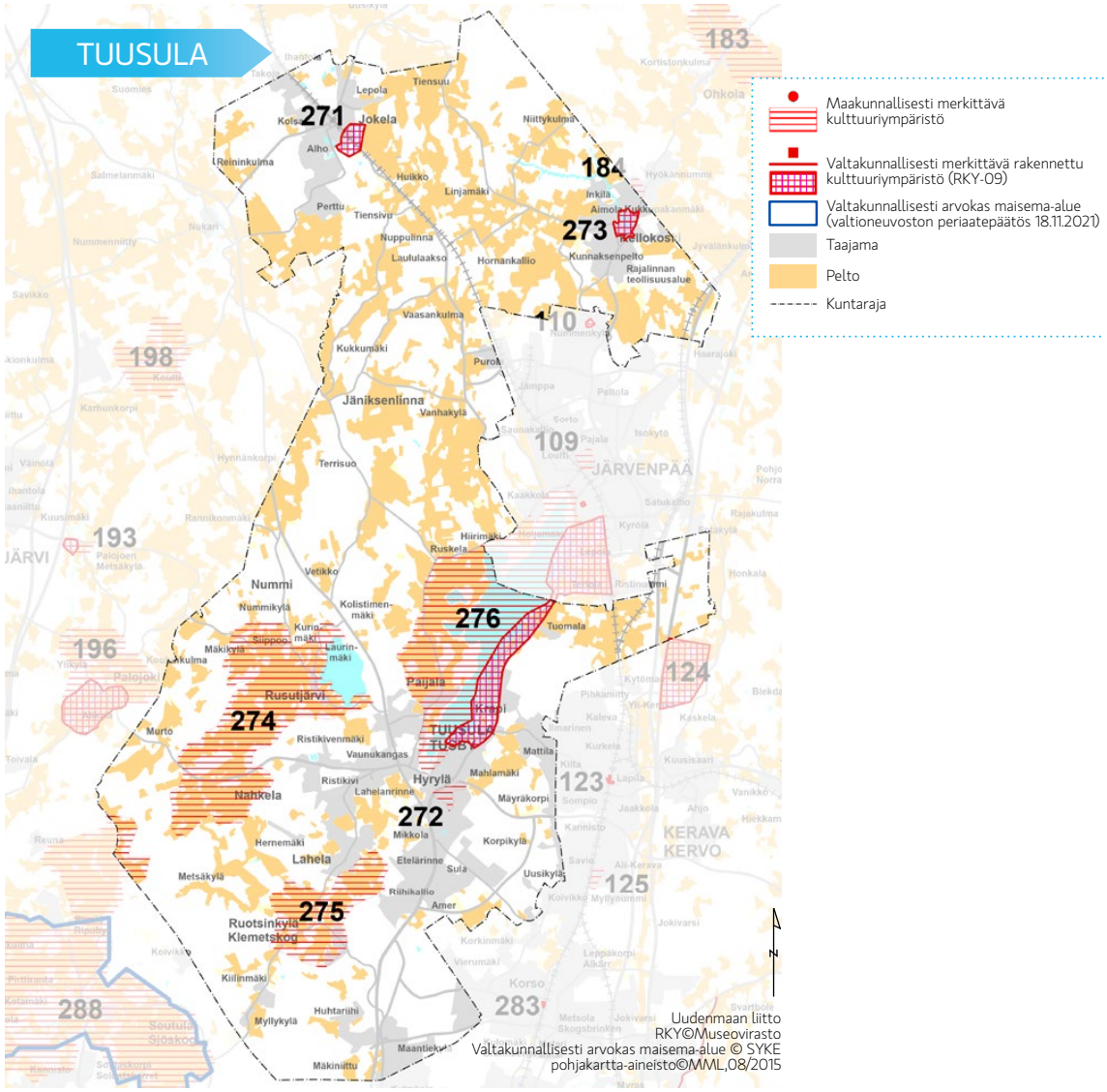

Tuusula

271 Jokelan teollisuusalue Rautatiehen tukeutuva Jokelan teollisuusyhdyskunta sai alkunsa 1874 perustetun tiilitehtaan myötä. Ennen rautatien rakentamista harvaan asutulle alueelle kasvoi tehtaiden myötä taajama. Raaka-aineen ja kuljetusmahdollisuuksien lisäksi syy tehtaiden perustamiseen oli nopeasti kasvavan ja kaupungistuvan Helsingin läheisyys, joka tarjosi laajan kysynnän radan varrella olevien tehtaiden tuotteille. Jokelasta kasvoi jo 1900-luvun alkupuolella merkittävä ja monipuolinen teollisuusyhdyskunta, jossa tuotettiin tiilien lisäksi mm. kattohuopaa, laatikoita, vanua ja tulitikkuja. Tiilitehtaan rakennuskantaan kuuluu tuotantorakennusten lisäksi ns. Jokelan kartano, maatilan rakennuksia ja työväen asuinrakennuksia. Tiilitehtaan lisäksi Jokelassa on tulitikku-, laatikko- ja vanutehtaan rakennuksia.	**Perustelu** 1800-luvun loppupuolelta kasvanut teollisuusalue radan varressa. **RKY-kohde** Jokelan teollisuusalue
272 Klaavolan tila ja Hyrylän kasarmialue Hyrylän kasarmialue lukeutuu maan vanhimpiin varuskuntiin, jonka ensimmäinen rakennusvaihe puukasarmeineen ajoittuu 1800-luvun jälkipuolelle. Toinen rakennusvaihe tiilikasarmeineen tapahtui 1900-luvun alussa ja tältä ajalta on säilynyt kymmenisen kasarmirakennusta. Kasarmialueen pohjoispuolella sijaitseva Hyökkälän kylä on tunnettu jo 1500-luvulla ja sen ympäristössä on säilynyt kolme pääosin 1800-luvulla rakennettua pihapiiriä.	**Perustelu** 1800-luvun jälkipuolen varuskunta-alue, jossa myös 1900-luvun alun punatiilikasarmeja. 1500-luvulla tunnettu kylä, jossa vanhoja pihapiirejä.

Tuusulan Jokelan tiilitehdas edustaa rautatiehen tukeutuvaa 1800-luvun lopun teollisuusyhdyskuntaa.

273 Marieforsin ruukki ja Kellokosken sairaala Kellokoskelle vuonna 1795 perustetun Marieforsin ruukin rakennuskanta on pääosin 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alkupuolelta, ja sijoittuu syvään ja kapeaan jokilaaksoon. Tehtaiden koillispuolella, Marieforsin vanhan ruukinkartanon päärakennuksessa ja kartanoalueella sijaitsee puistomaisessa ympäristössä Kellokosken sairaala, maan toiseksi vanhin piirimielisairaala, joka liittyy paitsi historiallisesti myös maisemallisesti ruukkiin. Sairaalan rakennuskantaan kuuluu sairaala- ja asuinrakennuksia eri vuosikymmeniltä sekä erilaisia maatilatalouteen liittyviä rakennuksia. Kellokosken poikki johtavan padon yhteydessä on 1930-luvulla rakennettu voimalaitos.	**Perustelu** 1700-luvun lopussa perustettu ruukki. Suomen toiseksi vanhin piirimielisairaala. **RKY-kohde** Marieforsin ruukki ja Kellokosken sairaala
274 Rusutjärven, Siippoon ja Nahkelan kylien viljelymaisema Rusutjärven, Siippoon ja Nahkelan kylät on tunnettu jo 1500-luvulla, jolloin niissä oli yhteensä 25 tilaa. Kyliä ympäröivän laajan yhtenäisen viljelyalueen halki kulkee 1770-luvulla rakennettu Tuusulan-Nurmijärven-Vihdin maantie. Nahkelassa perinteinen kylärakenne on jossain määrin säilynyt jakotoimituksista huolimatta ja kylissä on säilynyt vanhaa rakennuskantaa 1700-luvulta 1900-luvun alkupuolelle.	**Perustelu** Edustava esimerkki Keski-Uudenmaan pitkästä viljelyhistoriasta.
275 Tuusulanjokilaakson kulttuurimaisema Tuusulanjokilaaksossa sijaitseva Ruotsinkylä on tunnettu jo 1560-luvulla, jolloin kylässä oli 16 tilaa. Monet kylän avarien peltomaisemien ympäröimistä lukuisista maatiloista ovat olleet kruunun virkataloja. Tilojen rakennuskannasta vanhimmat ovat 1700-luvulta, ja suuri osa 1800- ja 1900-luvuilta. Kylässä sijaitseva Johannisbergin kartano on tunnettu 1600-luvulla ja rakennuskantaa on säilynyt alkaen 1770-luvulla rakennetusta päärakennuksesta. Ruotsinkylään perustettiin 1917 metsätieteellinen koelaitos, joka on nykyään Metsäntutkimuslaitos. Koelaitokseen kuuluu rakennuskantaa 1920- ja 1940-luvuilta.	**Perustelu** Osa maakunnan suurmaiseman arvokasta murroslaaksoa. Jo 1560-luvulla tunnettu kylä, jossa säilynyt arvokasta rakennuskantaa 1700-1900-luvuilta. 1600-luvulla tunnettu kartano. 1900-luvun metsätieteellinen koelaitos.
276 (Tuusula, Järvenpää) Tuusulan Rantatien kulttuurimaisema ja Tuusulanjärven ympäristö Katso sivu 78.	

PÄÄKAUPUNKISEUTU

Espoo, Helsinki, Kauniainen, Vantaa

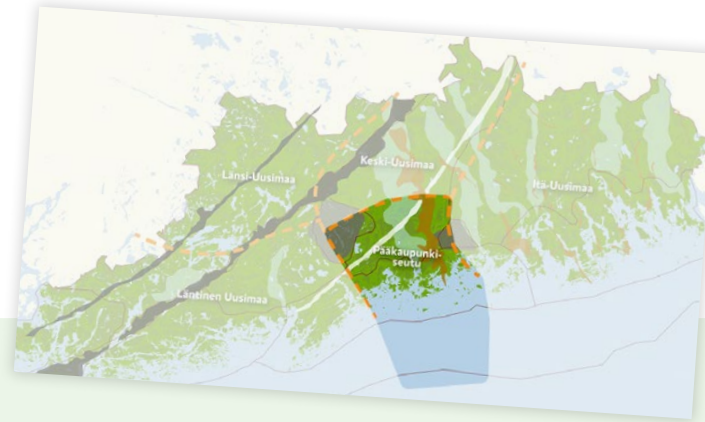

Ominaispiirteet

Asutus ja elinkeinot

- Ennen Helsingin perustamista asutus keskittyi Suuren rantatien varteen
- Helsingin perustaminen muutti maakunnan painopisteen
- Kaupunkirakenteen kehittyminen isovihan jälkeen 1713 lähtien ja kaupunkikulttuurin vaikutus asumiseen, kaavoituksen historia
- Kivikautiseen asutukseen viittaavia muinaisjäännöksiä paljon: Nuuksion etelälaita ja Vantaanjokilaakso
- Keskiaikaiset kivikirkot Suuren rantatien varressa
- Kartanot: muutamia ennen 1560-lukua, pääosin sen jälkeisiä
- Kylät: keskiaikaiset kylät ja maanviljely Espoon-, Vantaan- ja Keravanjokilaaksoissa, Suuren rantatien varressa myöhemmin suuria kyliä
- Saaristolaisasutuksen jäljet kadonneet Helsingin edustalla "viranomaissaariston" tieltä
- Kaupungit: Helsinki (1550-luku), muut 1900-luvulla
- Helsinki valtion pääkaupunkina, empire-tyyli
- Asumisen murros, eri aikakausien asuinalueet: yhtenäiset 1900-luvun alun alueet (Katajanokka), 1930-luvun alueet (Töölö), jälleenrakennuskausi, moderni arkkitehtuuri, lähiö- ja aluerakentaminen
- Vantaa Helsingin maalaiskuntana: suuret alueluovutukset, hallinnollinen keskus Malmilta Tikkurilaan
- Laitokset: rangaistuslaitokset, sairaala-alueet, oppilaitokset, kampusalueet
- Työväenasuntoalueet: tehtaiden ympärille 1800-luvulta alkaen

Liikkuminen ja kulkureitit

- Vesireitit: merenlahdet ja joet
- Tiestö: Suuri rantatie 1300-luvulta, maantiet Helsingistä länteen, pohjoiseen ja itään, ensimmäinen moottoritie Tarvontie 1900-luvulta
- Merenkulku: vene- ja laivaväylät, merimerkit, luotsaus
- Vanhat laivaston suojasatamat: ryssän uunit
- Höyrylaivaliikenne rannikolla 1800-luvulta 1930-luvulle
- Satamat: Viaporin rakentamisen jälkeen Suomen merkittävimmäksi satamakaupungiksi
- Rautatiet asemanseutuineen: Helsinki-Hämeenlinna (1862), Pasila-Karjaa (1903)
- Ilmailu 1920-luvulta
- Joukkoliikenne: hevosomnibussit, raitiovaunut, linja-autoliikenne, metro

Teollisuus

- Viapori sysäyksenä teollisuuden kehitykselle
- Rautatien vaikutus teollisuuden kasvuun ja sijoittumiseen
- Sahat, tiilitehtaat, telakat 1700-luvulta
- Ruukki Vantaankoskella 1830-luvulta
- Tehtaat ja energiantuotanto
- Radanvarsien teollisuusyhdyskunnat 1800-luvulta: pienteollisuus
- Vesilaitos ja vesitornit

Vapaa-aika ja virkistys

- Vapaa-ajan ja virkistyksen vaikutus kaupunkirakenteeseen
- Helsinki kylpyläkaupunkina
- Kesähuvila-asutus erityisesti saariston höyrylaivareiteillä ja ratojen läheisyydessä 1800-luvulta sekä Nuuksiossa
- Siirtolapuutarhat 1900-luvulta
- Virkistysalueet, puistot, kansanpuistot
- Urheilun areenat, olympiarakentaminen
- Arjen kulttuuriympäristöt, arkitaide

Puolustus

- Linnavuoret
- Linnoitus 1700-luvulta: Viaporin rakentamisen vaikutus ja kulttuuripiiri
- Linnoitteet 1800-luvulta alkaen Viaporin ympärille: Krimin sodan aikaiset, I ja II maailmansodan aikaiset, itsenäisen Suomen linnoitteet
- Varuskunta 1800-luvulta: Santahamina ja muut sotilassaaret
- Itsenäisyyden ajan sotilasarkkitehtuuri

Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt

Espoo, Kirkkonummi **21 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus – Suvisaaristo** Suvisaaristo on ollut Helsingistä länteen suuntautuneen höyrylaivaliikenteen saaristoreittien ydinaluetta. Alueella on lukuisia 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella rakennettuja kesähuviloita, ja Pentalan saarella purjehdusseuran paviljonki. Espoon Soukanniemeltä löytyy myös rantakallioon hakattu 1880-luvun lopun keisarivierailusta kertova muistokirjoitus. Suvisaariston vanhemmasta kalastukseen liittyvästä historiasta kertovat 1700-luvulta periytyvät kalastajamökit ja Lehtisaarilta löytynyt, noin 1760 hakattu pitkähkö kalliokirjoitus, joka kertoo kahden eestiläisen kalastajaperheen asuneen saarella.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus ja varhainen kalastaja-asutus. **RKY-kohde** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus
Espoo, Vantaa **22 Espoonjokilaakson maisema-alue** Espoonjokilaakso on osa maakunnan halkaisevaa ja paikoin hyvin havaittavaa kallioperän murroslaaksoa. Alueen vanhinta säilynyttä kerrostumaa edustavat lukuisat muinaisjäännökset sekä Suuri rantatie ja sen varteen 1400-luvun lopulla rakennettu harmaakivikirkko. Jokilaaksossa on useita keskiajalta periytyviä kyliä, joissa on jonkin verran vanhaa rakennuskantaa jäljellä. 1700-luvun lopulta oleva Träskändan kartano on seudun nuorimpia kartanoita, johon kuuluu hyvin säilyneen rakennuskannan lisäksi suuri puisto. Kauklahdessa Espoonjokilaaksoon on kehittynyt 1900-luvun alkupuolella lasi- ja tiiliteollisuutta, ja näihin liittyvää työväen asumista. Myös Pasila–Karjaa-rata asemineen on rakennettu Espoonjokilaaksoon. Kehä III eteläpuolella Pitkäjärven päässä pellot levittäytyvät laajasti 1580-luvulla muodostetun Hämeenkylän kartanon ympärille. Kartanon hyvin säilynyt rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta. Sen eteläpuolella kulkevan Suuren rantatien varressa on ollut 1500-luvulla suurehko 17 tilan Hämeenkylä. Jokilaakson kulttuurimaisema jatkuu Kehä III pohjoispuolella kapeina peltoaukeina ja kaventuu lopulta metsäksi.	**Perustelu** Maakunnan suurmaiseman arvokas murroslaakso, jossa lukuisia historiallisia kerrostumia keskiaikaisista kylistä viljelymaisemineen ja kylineen 1900-luvun alun teollisuuteen. **RKY-kohteet** Träskändan kartano, Espoon kirkonmäki, Kauklahden rautatieasema, Suuri rantatie
Helsinki, Espoo **91 Laajalahden kulttuurimaisema: Munkkiniemi – Tarvaspää – Ruukinranta** Laajalahden kulttuurimaisema on syntynyt 1600-luvulla muotoutuneen Munkkiniemen kartanon ja kartanopuiston ympärille. Alueeseen kuuluu Eliel Saarisen Munkkiniemi-Haaga -suunnitelman pohjalta 1900-luvun alussa rakennettu Munkkiniemen kaupunginosa, Linuddin niemen 1850-luvulta oleva huvilarakennus ja sen viereen taiteilija Akseli Gallen-Kallelan rakennuttama ateljeetalo Tarvaspää (1911), sekä 1900-luvun alkupuolelta oleva suuri hirsihuvila Villa Elfvik puistoineen Ruukinrannassa, jossa on sijainnut myös historiallinen lastauspaikka. Laajalahden pohjoisrannan kulttuurimaisema muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden.	**Perustelu** Kaavoitushistoria, huvilakulttuuri, taiteilijahuvilat. **RKY-kohteet** Alvar Aallon oma talo ja arkkitehtitoimisto, Tarvaspään ateljeehuvila
Vantaa, Helsinki **287 Länsisalmen kulttuurimaisema** Länsisalmen kulttuurimaisema on pääkaupunkiseudun tiivistyvässä rakenteessa harvinainen, laaja viljelyaukea, jonka reunalle sijoittuu Westerkullan 1600-luvulla muodostettu kartano. Kartanon hyvin säilynyt, puiston ympäröimä rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta. Kehä III erottaa Westerkullan kartanoalueeseen liittyvän Länsisalmen kylän maakunnallisesti arvokkaan kulttuurimaiseman ulkopuolelle.	**Perustelu** Pääkaupunkiseudulla harvinainen laaja viljelyaukea, jonka reunalla 1600-luvulla perustettu kartano.

Helsingin Vanhankaupunginkoski sijaitsee Vantaanjoen suulla, Helsingin perustamispaikan lähellä. Kosken museovoimala tuottaa edelleen energiaa helsinkiläisten käyttöön.

Vantaa, Helsinki
288 Vantaanjokilaakson maisema-alue, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue Vantaanjokilaakson maisema-alue Vantaalla muodostuu kallio- ja metsäselänteiden rajaamaan vanhaan merenpohjaan raivatuista tasaisista viljelyaukeista, joiden keskellä kapea ja jyrkkäuomainen Vantaanjoki mutkittelee. Pääkaupunkiseudulla harvinainen avoin maisematila on jäänyt tiivistyvän yhdyskuntarakenteen keskelle. Alueelta on löydetty paljon jäänteitä kivikautisesta asutuksesta jopa 8000 vuoden takaa. Nykyinen kyläasutus pohjautuu ruotsalaiseen uudisasutukseen keskiajalla ja alueella oli 1500-luvulla 13 kylää, joissa yhteensä lähes 60 tilaa. Jokilaakson arvokkainta rakennuskantaa edustaa nykyään 1600-luvulla muodostettu Backaksen kartano, joka Osuusliike Elannon omistuksessa 1900-luvun alkupuolella tuotti ruokaa laajasti pääkaupunkiseudun asukkaille. Backaksen alueella on säilynyt merkittävää, vanhaa rakennuskantaa niin kartanon kuin Elannon ajoilta. Muuten vanhaa kyläasutusta on säilynyt Keimolan, Viinikkalan, Voutilan, Martinkylän ja Myllymäen kylissä. Vantaankoski otettiin teollisuuskäyttöön jo 1700-luvun lopussa: rautaruukki aloitti kosken partaalla 1830-luvulla, nykyaikaan ovat säilyneet mylly 1880-luvulta ja viilatehdas, joka on rakennettu vuonna 1903. Sekä Backas että Vantaankoski sijoittuvat Suuren rantatien varteen. Pohjoisempana on pääasiassa 1800- ja 1900-luvun arvokasta rakennuskantaa edustavat mm. Königstedtin kartano, Linnan kartano, Mejlbyn virkatalo, Katrinebergin kartano ja osa Keimolan kylän talouskeskuksista. Helsingissä maisema-alue alkaa Haltialan pelloista ja päättyy Vanhankaupunginlahteen. Valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen rajaukseen kuuluvat Haltialan tila laajoine peltomaisemineen, Tuomarinkylän kartano 1700-luvun lopun rakennuksineen esimerkkinä Viaporin vaikutuksesta kartanokulttuuriin Helsingin seudulla sekä 1940-luvulta oleva Itä-Pakilan siirtolapuutarha-alue. Maakunnallisesti arvokkaaseen alueeseen Vantaanjoen alajuoksulla kuuluvat 1930-luvun lopulta oleva Oulunkylän siirtolapuutarha, kunnallistekniikan kehitystä varhaisvaiheista 1800-luvulta nykyaikaan kuvastava Koskelan ja Vanhankaupungin vesi- ja viemärilaitoksen rakennuskanta sekä 1820-luvulla rakennettu Villa Anneberg puistoineen. Lisäksi Helsingin kaupunki sijaitsi alkuvaiheessaan 1550-1640 Vantaanjoen suulla keskiaikaisen Koskelan kylän tienoilla.

Perustelu
Osa alueesta maakunnan suurmaiseman arvokasta murroslaaksoa. Jokilaakson viljelymaisemaa. Kivikautisia muinaisjäännöksiä. Osuusliikkeen suurtila. 1800-luvun ruukki. Vanhoja kartanoita ja kyliä. Vantaanjoen merkittävä kulkureitti, Helsingin kaupungin perustaminen, vesi- ja viemärilaitoksen historia, Viaporiin liittyvä kartanokulttuuri.

RKY-kohteet
Backas - Elannon suurtila, Suuri rantatie, Helsingin Vanhakaupunki, Tuomarinkylän kartano, Vantaanjokisuun vesi- ja viemärilaitokset

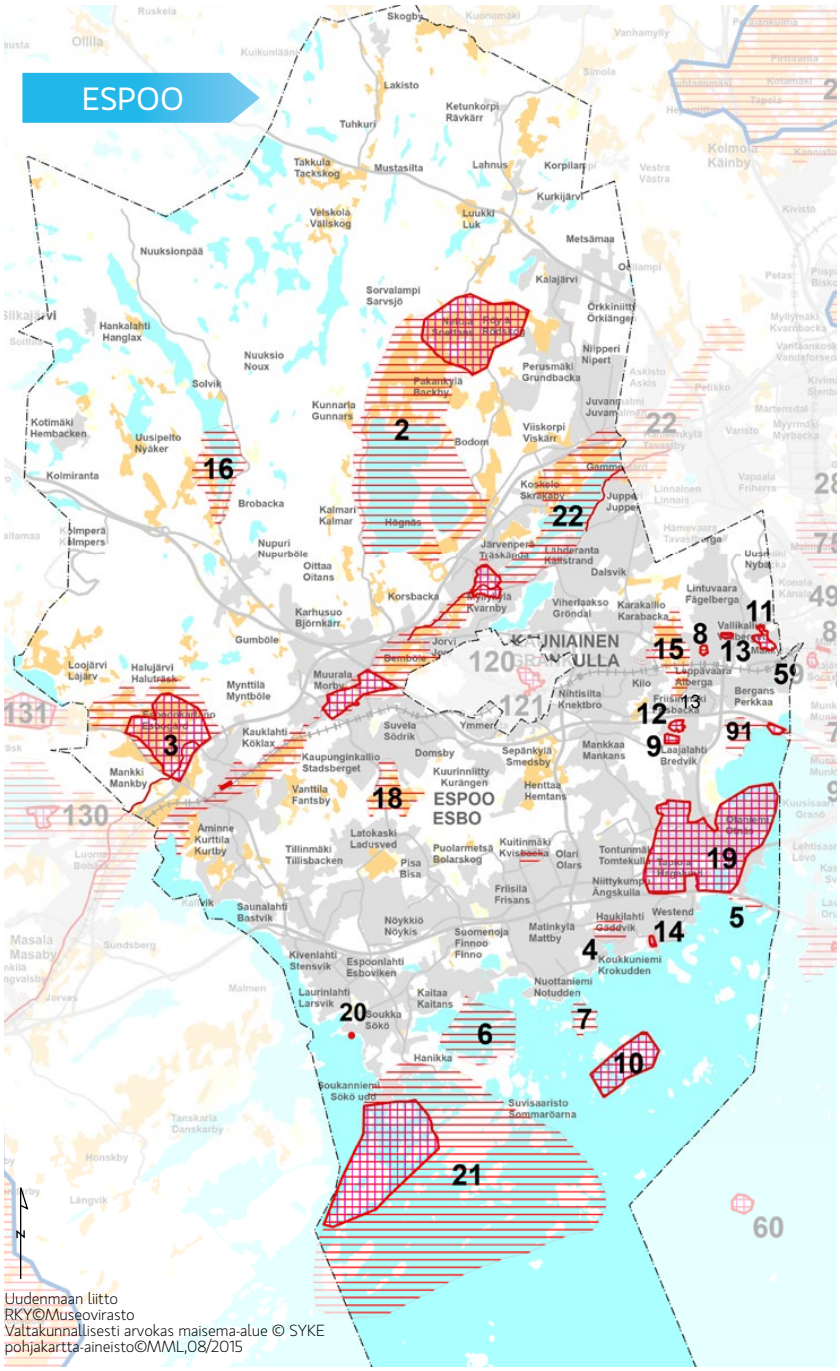

Espoo

2 Bodomjärven ympäristö
Bodomjärven ympärillä sijaitsevat kartano- ja kyläympäristöt muodostavat rakennuksineen ja vuosisatoja viljelyksessä olleine peltoineen hyvin säilyneen, Uudenmaan rannikkoseudulle tyypillisen kylä- ja viljelymaiseman. Oittaan, Margarethebergin ja Bodomin kartanoiden vanhimmat rakennukset ovat peräisin 1700-luvun lopulta. Lisäksi järven ympärillä on lukuisia pienempiä, hyvin säilyneitä tilakokonaisuuksia ja kyliä kuten Snettans ja Rödskog. Järvenrantojen tiet ovat säilyttäneet vanhat linjansa ja ovat maisemallisesti mielenkiintoisia.

Perustelu
Pääkaupunkiseudulla harvinaistunutta, yhtenäisen ilmeen säilyttänyttä ja keskiajalta periytyvää kylä- ja kartanomaisemaa.

RKY-kohteet
Snettans-Rödskogin kylä- ja viljelymaisema

3 Espoon kartanon kulttuurimaisema Kustaa Vaasan 1556 perustama Espoonkartano on yksi Suuren rantatien vanhoista kuninkaankartanoista. Suuren rantatien linja kulkee yhä kartanoalueen halki ja siihen liittyy Mankinjoen ylittävä tiettävästi maan vanhin 1770-luvun kiviholvisilta, joka on myös museosilta. Alue on historiallisilta elementeiltään poikkeuksellisen runsas ja kartanoympäristön ajallinen ulottuvuus kattaa vuosisadat keskiajalta nykypäiviin.	**Perustelu** Suuren rantatien varren vanha kartano. **RKY-kohde** Espoonkartano, Suuri rantatie
4 Haukilahden asuntoalue Haukilahden 1960-luvun asuinalue, jossa mm. aikansa merkittävimpiä asuntoarkkitehtuurin edustajia on Jaakko Laapotin suunnittelema atriumtaloalue vuodelta 1961. Alueen maamerkkinä on kauas näkyvä Haukilahden vesitorni vuodelta 1968.	**Perustelu** Lähiörakentamista 1960-luvulta, vesitorni ja kaavoitushistoria.
5 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus - Karhusaaren huvila Karhusaaren 1890-luvulla rakennettu huvila monine apu- ja talousrakennuksineen on saanut vaikutteita Italian renessanssipalatseista. Rakennusta ympäröivässä suurehkossa puistossa on Krimin sodan aikaisia linnoitusvalleja.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus. Yksi Helsingin ympäristön kesähuvila-asutuksen rakennustaiteellisesti mielenkiintoisimmista kokonaisuuksista.
6 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus - Skatanniemi-Kaitalahti-Rulludd Alueeseen kuuluvat 1900-luvun vaihteessa rakennetut Villa Rulludd ja Villa Marjaranta livisniemen etelärannalla, Granholmenin saari 1800-luvun lopulla rakennettuine huviloineen, Mataskärin 1895 perustettu koulu samannimisellä saarella sekä Skatanniemen kärjen arvokas puistomainen aluekokonaisuus, jossa on säilynyt kalastajamökkejä apurakennuksineen 1800-luvun keskivaiheilta sekä vanhoja kesähuviloita 1910-luvulta.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus ja varhainen kalastaja-asutus.
7 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus - Iso Vasikkasaari Alkuperäisen asunsa hyvin säilyttäneessä Isossa Vasikkasaaressa on 1800-luvun lopulla rakennettuja huviloita. Saaren kreikkalaishenkisen nimistön on antanut saarelle 1896 huvilan rakennuttanut kielentutkija, jonka huvilaan kuuluu myös merelle näkyvä Poseidonin temppeliä jäljittelevä huvimaja.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus ja varhainen kalastaja-asutus.
8 I maailmansodan linnoitteet - Leppävaara **9 I maailmansodan linnoitteet - Lupauksenvuori** **10 I maailmansodan linnoitteet - Miessaari** **11 I maailmansodan linnoitteet - Mäkkylä** **12 I maailmansodan linnoitteet - Vahvialankallio** **13 I maailmansodan linnoitteet - Vallikallio** **14 I maailmansodan linnoitteet - Westend** Pääkaupunkia ympäröivä Viaporin meri- ja maalinnoitus on yksi merkittävimmistä I maailmansodan aikana rakennetuista linnoituskokonaisuuksista. Kahtena puolikaarena Helsinkiä kiertävän maalinnoituksen sisempi puolustusketju sijaitsee noin 6-7 km Helsingin keskustasta harvoina maavalleina mäkialueilla. Ulompi puolustusketju on noin 10-12 km päässä Helsingin keskustasta, ja yhtenäisemmin rakennettuun kantalinnoitettuun ketjuun kuuluvissa tukikohdissa on mm. maahan kaivettuja tai kallioon louhittuja, harkkomuurauksella tai betonilla vahvistettuja maastoon kätkettyjä linnoitteita, mm. puolustus-, huolto- ja tykistöasemia. Helsingin edustan saarilla on merilinnoitusketjun linnakkeita ja puolustusasemia, joihin kuuluu mm. laitureita, aallonmurtajia, mukulakivisiä teitä, kapeaaraiteisia rautateitä, tykkipattereita, valonheitinasemia, mittaustorneja ja varastoja sekä kasarmi- ja asuinrakennuksia. Meririntaman linnakkeet otettiin itsenäistymisen jälkeen puolustusvoimien käyttöön ja niitä käytettiin 1918 lisäksi vankileireinä. Monet merilinnoituskohteista ovat edelleen sotilasalueita.	**Perustelu** I maailmansodan aikainen linnoittaminen. **RKY-kohde** Pääkaupunkiseudun I maailmansodan linnoitteet
15 Kilon viljelyaukeat ja huvila-asutus Kilon viljelyaukeiden ja huvila-asutuksen muodostamaan kokonaisuuteen kuuluvat Kilon kartanon 1700- ja 1800-luvuilta peräisin olevat rakennukset sekä laaja puisto puukujanteineen ja laajoine peltoaukeineen, joista rautatien eteläpuolisella alueella on jäänteitä 1500-luvun alun Konungsbölen kylästä. Lisäksi läheisellä Gransbackenilla on säilynyt kestikievarirakennus 1800-luvulta, nuorisoseurantalo 1900-luvun alkupuolelta sekä I maailmansodan aikaisia linnoitteita. Gruvberget –mäellä on louhittu rautamalmia 1800-luvulla. Kilon 1903 liikenteelle avatun rautatieseisakkeen ympärille syntynyt pienehkö huvilataajama hahmottuu edelleen hyvin säilyneenä.	**Perustelu** Historiallisia kerrostumia, joista tärkeimpinä Suureen Rantatiehen liittyvää kartanoasutusta viljelymaisemineen ja rautatieseisakkeen ympärille muodostunut, hyvin säilynyt huvilayhdyskunta.

Kesähuvila-asutuksestaan tunnettu Iso Vasikkasaari sijoittui Helsingin höyrylaivareittien varrelle.

16 Nuuksion erämaakylä- ja huvila-alue Nuuksion erämaakylään kuuluu jopa 1600- ja 1700-luvuilta peräisin olevan rakennuskannan lisäksi peltomaisemaa, purolaakson voimalaitos- ja myllynraunioita sekä kivisilta ja vanhoja kyläteitä. Eristyksissä ollut kylä on säästynyt aikoinaan muuta maakuntaa koetelleilta ilmiöiltä kuten isovihalta. Järviylängön erämaamaisemista löytyy arkkitehtonisesti mielenkiintoisia kesähuviloita 1930-1950-luvulta.	**Perustelu** Keskiajalta periytyvää kyläasumista ja 1930-1950-lukujen huvila-arkkitehtuuria erämaaympäristössä.
17 Olarin asuntoalue 1960-luvun lopun asemakaavan pohjalta rakennettu asuntoalue, jossa lähiympäristön laatuun kiinnitettiin erityistä huomiota. Paikoitus ja autoliikenne eristettiin jalankulkualueista.	**Perustelu** Kaavoitushistoriallisesti mielenkiintoinen, laadukas lähiö.
18 Söderskogin viljelyalue Söderskogin tilan 1700- ja 1800-luvuilta olevat rakennukset sijaitsevat pienehköllä peltoaukeiden ympäröimällä mäellä. Kokonaisuuteen kuuluu kaksi hyvin säilynyttä torpparakennusta, molemmat mahdollisesti 1800-luvun alusta. Viljelyaukeat rakennuksineen muodostavat mielenkiintoisen maisematilan.	**Perustelu** Pääkaupunkiseudulla harvinainen, asutuksen keskellä säilynyt, maisemallisesti arvokas viljelyaukea, jossa 1700- ja 1800-lukujen rakennuskantaa.
19 Tapiola ja Otaniemi Tapiola on Asuntosäätiön 1950-luvulta lähtien rakennuttama puutarhakaupunki, jossa korkealaatuinen asuntorakentaminen ja viheraluesuunnittelu kohtasivat. Asemakaavojen, rakennusten ja viheralueiden suunnitteluun osallistuivat lukuisat nimekkäät arkkitehdit. Tapiola on yksi Suomen kansallismaisemista. Otaniemen kampusalue toteuttiin 1950- ja 1960-luvuilla Alvar Aallon voittaman asemakaavakilpailun pohjalta. Alueella yhdistyvät punatiiliset laitosrakennukset ja asuntoalueet sekä laajat viheralueet ja se on säilynyt eheänä.	**Perustelu** Kaavoitushistoriallisesti arvokkaat, hyvin säilyneet alueet 1950- ja 1960-luvuilta. **RKY-kohteet** Otaniemen kampusalue, Tapiola
20 Villa Miniato Vuosina 1901-1902 rakennettu Villa Miniato on Arkkitehtuuritoimisto Gesellius-Lindgren-Saarisen suunnittelema jugend-tyylinen huvila. Hyvin säilynyttä kokonaisuutta edustavat rakennuksen julkisivut, sisätilojen kiinteä sisustus, huonekalut ja ympäröivä luonnonmaisema/puisto.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus.
21 (Espoo, Kirkkonummi) Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus – Suvisaaristo. Katso sivu 92	
22 (Espoo, Vantaa) Espoonjokilaakson maisema-alue. Katso sivu 92.	
91 (Helsinki, Espoo) Laajalahden kulttuurimaisema: Munkkiniemi – Tarvaspää – Ruukinranta. Katso sivu 92.	

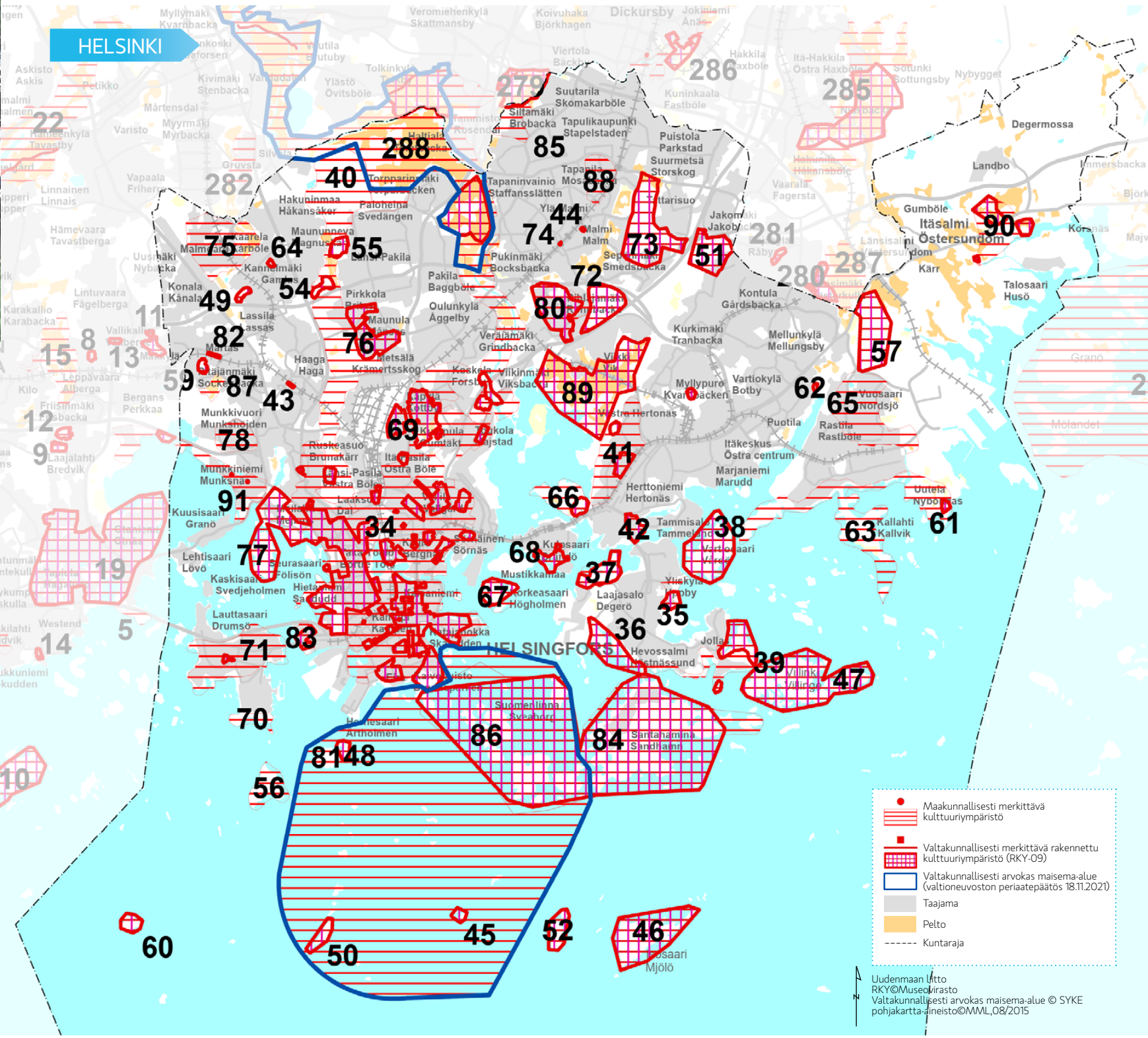
HELSINKI
HELSINGFORS
Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö
Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)
Taajama
Pelto
Kuntaraja
Uudenmaan liitto
RKY©Museovirasto
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue © SYKE
pohjakartta-aineisto©MML,08/2015

Helsinki

34 Helsingin empire-keskusta ja kivikaupunki Helsingin 1800-luvun alkupuolella rakennetun empire-keskustan ympärille rakentunut kivikaupunki "vuosirenkaineen" 1800-luvun alusta 1950-luvulle. Rajautuu pohjoisessa Meilahden, Ruskeasuon, Töölön, Vallilan ja Sörnäisten kaupunginosiin. Alueen arvot perustuvat useimpiin pääkaupunkiseudun ominaispiirrelistauksen kohtiin.	**Perustelu** Alueen arvot perustuvat useimpiin pääkaupunkiseudun ominaispiirrelistauksen kohtiin. **RKY-kohteet** Alppilan kirkko, Eiran kaupunginosa, Huvilakadun korttelit ja Mikael Agricolan kirkko, Eläintarhan huvilat ja yleishyödylliset laitokset, Esplanadi - Bulevardi, Etu-Töölön kaupunginosa, Finlandia-talo, Kaupunginteatteri ja Kulttuuritalo, Helsingin Aleksanterinkatu, Helsingin Kauppatori rakennuksineen, Helsingin Rautatientori, Helsingin suomenkielinen työväenopisto, Helsingin synagoga, Helsingin yliopiston rakennukset (keskustakampus), Hietaniemen hautausmaat, Johanneksen kirkko ympäristöineen, Kaartin kasarmi, Kaisaniemen puisto ja kasvitieteellinen puutarha, Kaivopuisto, Kallion kirkko, Katajanokan vanha osa, Kirurginen sairaala, Lapinlahden sairaala-alue, Lasipalatsi ja Rautatalo, Meilahden kirkko ja koulu, Meilahden sairaala-alue, Olympiarakennukset, Osuusliikkeiden ja teollisuuden Sörnäinen, Pasilan veturitallit, konepaja ja SOK:n teollisuuskorttelit, Puolustusvoimien 1930-luvun arkkitehtuuri Helsingissä, Senaatintori ympäristöineen, Suomen Pankki, Kansallisarkisto ja Säätytalo, Suomenlinna, Suvilahden voimalaitosalue, Sörnäisten vankila, Taka-Töölön kerrostaloalue, Torkkelinmäen asuinalue, Tähtitorninmäen observatorio ja puisto, Vakuutusyhtiö Pohjan talo, Vallilan asuinalueet
35 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus - Degerön kartano Degerön puistomaiseen kartanoalueeseen kuuluu 1800-luvun alkupuolelta olevan päärakennuksen lisäksi lukuisia muita rakennuksia. Päärakennusta on käytetty lähinnä kesäasuntona 1870-luvulta 1950-luvulle.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus, hyvin säilynyt kartano puistoineen. **RKY-kohde** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus
36 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus - Itä-Helsingin huvilakulttuuri ja rannat Helsingin paikallisliikenteen höyryvenereittien varteen, vanhan sisäsaariston väylän tuntumaan, kartanoiden maille Stansvikiin, Hevossalmeen ja Jollakseen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella rakennetut lukuisat kesähuvilat. Stansvikin kartanon säilyneet rakennukset ovat 1800-luvun alkupuolelta ja kartanon historia liittyy Viaporin vaiheisiin. Kartanoalueen pohjoispuolella on kaivosalue, josta on luohittu malmia 1700-luvun lopulta 1830-luvulle. Kaivokset ovat luonnonsuojelualuetta, eivätkä sisälly maakunnallisesti arvokkaan alueen rajaukseen.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus vanhan sisäsaariston väylän varrella, Viaporiin liittyvä kartano, kaivostoiminta. **RKY-kohde** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus
37 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus - Tullisaari Tullisaaren (Tuurholma, Tullhom) 1500-luvulla syntyneen kartanon maille 1800-luvulla muodostettu laaja puisto, joka kaupungille siirtyessään muutettiin kansanpuistoksi. Vanhasta rakennuskannasta on säilynyt kaksi 1800-luvun lopulla rakennettua huvilaa. Tullisaaressa on louhittu kalkkia 1500-luvun keskivaiheilta.	**Perustelu** Paikallisliikenteen höyryvenereitille rakennetut huvilat, sekä laaja kansanpuisto ja vanha kalkkilouhos. **RKY-kohde** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus

38 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus - Vartiosaari Vartiosaareen paikallisliikenteen höyryvenereitille pääasiassa 1900-luvun alussa rakennetut, edustavat kesähuvilat ja -kodit kiertävät rantoja yhtenäisenä rivinä. Saaren sisäosissa on vanha pieni maatalousalue.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus. Eheä ja hyvin säilynyt kokonaisuus. **RKY-kohde** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus
39 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus - Villinki Villingin saarella on säilynyt Villingin kartanon 1860-luvulta oleva päärakennus puistoineen sekä kartanon maille palstoitetut, 1880-1930 -luvuilla rakennetut nelisenkymmentä kesähuvilaa, joista arkkitehti Oiva Kallion itselleen suunnittelema atriumhuvila Villa Oivala lukeutuu 1920-luvun klassisismin merkittävimpiin rakennuksiin.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus. Eheä ja hyvin säilynyt kokonaisuus. **RKY-kohde** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus
40 Helsingin keskuspuisto Keskuspuisto on merkittävä osa Helsingin kaupunkikuvaa ja historiaa. Vuonna 1911 arkkitehti Bertel Jung teki ehdotuksen Helsingin Keskuspuistoksi, joka sisälsi Kaisaniemen, Hakasalmen, Hesperian ja Eläintarhan alueet sekä Reijolan metsämaiden eteläosan. Suunnitelmaa täydennettiin myöhemmin kaupungin halki kulkevaksi metsä- ja puistovyöhykkeeksi. Puistoon sijoitettiin toiminnallisia ulkoilu- ja liikunta-alueita palveluineen sekä kattava ulkoilutieverkosto. Puistoon sijoittuivat myös Olympia- ja Uimastadion sekä muitakin olympialaisiin liittyviä arvorakennuksia. Keskuspuiston kehittämisen turvaksi vahvistettiin osayleiskaava 1978 ja osa puistosta on asemakaavoitettu. Puiston pohjoisemmissa osissa Maununnevalla on I maailmansodan aikaisia linnoitteita.	**Perustelu** Kaavoitushistoriallisesti merkittävää ja ainutlaatuista puistorakentamista Suomessa.
41 Herttoniemen asuntoalue Herttoniemen 1940- ja 1950-luvuilla kaavoitetulle asuntoalueelle rakennettiin luonnonmuotoja myötäileviä lamelli- ja pistetaloja, sekä pientaloalue, jonka yhtenäisyys perustuu luonnonympäristöön, puutarhasuunnitteluun, katutilaan sekä yhtenäistä mittakaavaa oleviin asuinrakennuksiin, jotka on toteutettu yksilöllisin suunnitelmin. Poikkeuksellisen hyvin säilynyt jälleenrakennuskauden asuinalue.	**Perustelu** Hyvin säilynyt jälleenrakennuskauden asuntoalue. **RKY-kohde** Länsi-Herttoniemen pientaloalue
42 Herttoniemen kartano Herttoniemen kartano sijaitsee jo 1400-luvulla tunnetussa, Helsingin vanhimpiin lukeutuvassa kylässä. Fajanssitehtaan entiseen polttimorakennukseen rakennettu päärakennus on saanut muotonsa 1800-luvulla ja kartanoa ympäröivä puisto on peräisin 1760-luvulta. Puistoon kuuluu päärakennukseen liittyvä ranskalainen muotopuutarha, joka vaihtuu englantilaiseksi maisemapuistoksi etelässä ja idässä. Kartanon mailla on myös lukuisia talousrakennuksia. Lisäksi kartanoalueen pohjoisosassa on 1920-1930-luvulla Sipoosta ulkomuseotarkoituksessa siirrettyjä rakennuksia.	**Perustelu** Keskiaikaiseen kylään muodostunut kartano, jossa hyvin säilynyt laaja puisto. **RKY-kohde** Herttoniemen kartano
43 Huopalahden asema Huopalahden rautatieasema on edustava, pääkaupunkiseudulle rautatien varteen syntyneen ja nopeasti kasvaneen alkuaan huvilapainotteisen taajaväkisen yhdyskunnan asemaalue. Kokonaisuuteen kuuluu 1920-luvun alussa rakennettu, jugend-henkinen rautatieasema, tyypillinen vahtitupa talousrakennuksineen radan rakentamisvaiheesta 1900-luvun alusta sekä asemapuisto.	**Perustelu** 1920-luvun rautatiearkkitehtuuria. **RKY-kohde** Huopalahden rautatieasema

Alvar Aalto suunnitteli 1971 valmistuneen Finlandia-talon alun perin osaksi Töölönlahden kulttuurirakennusten rivistöä, joka jäi kuitenkin toteutumatta.

44 I maailmansodan linnoitteet - Ala-Malmi, Maununneva **45 I maailmansodan linnoitteet - Harmaja** **46 I maailmansodan linnoitteet - Isosaari** **47 I maailmansodan linnoitteet - Itä-Villinki** **48 I maailmansodan linnoitteet - Itäinen Pihlajasaari** **49 I maailmansodan linnoitteet - Kannelmäki** **50 I maailmansodan linnoitteet - Katajaluoto** **51 I maailmansodan linnoitteet - Kivikko, Jakomäki, Kontula** **52 I maailmansodan linnoitteet - Kuivasaari** **53 I maailmansodan linnoitteet - Länsi-Herttoniemi** **54 I maailmansodan linnoitteet - Maununneva** **55 I maailmansodan linnoitteet - Maununneva** **56 I maailmansodan linnoitteet - Melkki** **57 I maailmansodan linnoitteet - Mustavuori** **58 I maailmansodan linnoitteet - Myllypuro** **59 I maailmansodan linnoitteet - Pajamäki** **60 I maailmansodan linnoitteet - Rysäkari** **61 I maailmansodan linnoitteet - Skatanniemi** **62 I maailmansodan linnoitteet - Vartiokylän linnavuori** Pääkaupunkia ympäröivä Viaporin meri- ja maalinnoitus on yksi merkittävimmistä I maailmansodan aikana rakennetuista linnoituskokonaisuuksista. Kahtena puolikaarena Helsinkiä kiertävän maalinnoituksen sisempi puolustusketju sijaitsee noin 6-7 km Helsingin keskustasta harvoina maavalleina mäkialueilla. Ulompi puolustusketju on noin 10-12 km päässä Helsingin keskustasta, ja yhtenäisemmin rakennettuun kantalinnoitettuun ketjuun kuuluvissa tukikohdissa on mm. maahan kaivettuja tai kallioon louhittuja, harkkomuurauksella tai betonilla vahvistettuja maastoon kätkettyjä linnoitteita, mm. puolustus-, huolto- ja tykistöasemia. Helsingin edustan saarilla on merilinnoitusketjun linnakkeita ja puolustusasemia, joihin kuuluu mm. laitureita, aallonmurtajia, mukulakivisiä teitä, kapearaiteisia rautateitä, tykkipattereita, valonheitinasemia, mittaustorneja ja varastoja sekä kasarmi- ja asuinrakennuksia. Meririntaman linnakkeet otettiin itsenäistymisen jälkeen puolustusvoimien käyttöön ja niitä käytettiin 1918 lisäksi vankileireinä. Monet merilinnoituskohteista ovat edelleen sotilasalueita.	**Perustelu** I maailmansodan aikainen linnoittaminen. **RKY-kohde** Pääkaupunkiseudun I maailmansodan linnoitteet (pl. Melkki)
63 Kallahti - Ramsinniemi - Uutela Ramsinniemessä, Kallahden rannassa, Kallahdenharjulla ja Skatanniemellä on lukuisia rakennustaiteellisesti arvokkaita, paikallisliikenteen höyryvenereittien varteen 1900-luvun alussa rakennettuja huviloita. Alueella on myös kaksi 1960-1970-luvuilla rakennettua koulutuskeskusta. Maisemallisesti merkittävä Kallahdenharju jatkuu maakunnan halki Hyvinkäälle saakka. Skatanniemellä on myös Skatan tila, jossa on jäljellä 1800-luvun talousrakennuksia.	**Perustelu** Hyvin maisemassa hahmottuva ja säilynyt Kallahdenharju, sekä Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus.
64 Kannelmäen kirkko Kannelmäen kirkko edustaa 1960-luvun arkkitehtonisesti korkeatasoista ja teknisiltä ratkaisuiltaan ennakkoluulotonta uutta kirkkorakentamista.	**Perustelu** 1960-luvun kirkkorakentamista. **RKY-kohde** Kannelmäen kirkko
65 Keski-Vuosaari Asuntosäästäjät ry rakennutti 1960-luvulla Keski-Vuosaaren nk. hartiapankkimenetelmällä. Mielenkiintoisen lähiön erikoisimpia rakennuksia ovat Ulappasaarentien 1-3 terassikerrostalot. Rajaukseen kuuluu myös Vuosaaren kartano, jonka päärakennuksen vanhimmat osat ovat 1800-luvulta.	**Perustelu** Talkootyönä tehtyä aluerakentamista 1960-luvulta. Eheänä säilynyt lähiö. Kartano.
66 Kivinokka ja Herttoniemen siirtolapuutarha Kivinokan alueesta tehtiin pian 1920-luvun loppupuolella kansanpuisto, joka osoitettiin Vallillan, Hermannin ja Sörnäisten työväestön retkeilyalueeksi. Mökkiasutus rakennettiin sotien aikana, ja nykyään alueella on tiheästi rakennettuna yli 400 mökkiä sekä liikuntakenttiä, uimaranta, venesatama ja viljelypalstoja. Herttoniemen 1934 perustetulla siirtolapuutarha-alueella on lähes kaksisataa vuokrapalstaa ja yhtenäisin tyyppipiirustuksin tehtyä mökkiä. Siirtolapuutarhan kerhorakennuksena toimii kartanon entinen tupakkakuivausriihi.	**Perustelu** Kaupungissa asuvan työväen vapaa-ajanviettoa 1900-luvun alkupuolelta. **RKY-kohteet** Herttoniemen ja Kumpulan siirtolapuutarhat, Länsi-Herttoniemen pientaloalue

67 Korkeasaaren eläintarha Korkeasaari vuokrattiin 1800-luvun lopulla kansanpuistoksi ja alueelle perustettiin eläintarha 1889, miltä ajalta vanhimmat rakennukset ovat. Hylkysaareen rakennettiin 1912 kolmikerroksisen kivinen luotsiasema, jossa myöhemmin toimi pitkään Suomen Merimuseo.	**Perustelu** 1900-luvun vaihteen kansanpuisto, eläintarha ja luotsitoiminta. **RKY-kohteet** Kansanpuistot Korkeasaari ja Seurasaari
68 Kulosaaren huvilakaupunki Kulosaari on Suomen vanhimpia huvilakaupunkiperiaatteiden mukaan rakennettuja alueita 1900-luvun alkupuolelta. Alueella on säilynyt lukuisia puu- ja kivihuviloita sekä kokonaisuuteen kuuluvat puisto, Kulosaaren kasino ja rantahotelli sekä kirkko ja kellotorni.	**Perustelu** 1900-luvun alun huvilakaupunginosa. **RKY-kohde** Kulosaaren huvilakaupunki
69 Käpylä-Koskela asuntoalue Puu-Käpylä rakennettiin 1920-25 perustuen väljästi rakennettuihin yhteispihallisiin kortteleihin, joissa yksi- ja kaksikerroksiset rakennukset tehtiin puusta. Mäkelänkadun länsipuolinen Omakoti-Käpylä rakennettiin yhtenäisesti 1920-luvulla ja sen eteläosien kerrostalot 1940- ja 1950-luvuilla. Puu-Käpylän eteläpuolelle rakennettiin Olympiakylä 1940 olympialaisia varten, Koskelantien eteläpuolinen kisakylä 1952 olympialaisia varten. Koskelaan rakennettiin yhtenäinen pientaloalue 1930- ja 1940-luvuilla, kerrostalot ovat 1960- ja 70-luvuilta. Vanhankaupungin vedenpuhdistuslaitoksen punatiilirakennukset ovat vuodelta 1928.	**Perustelu** 1900-luvun alkuvuosikymmenien edustavia ja yhtenäisenä säilyneitä asuntoalueita. Olympiarakentaminen. **RKY-kohteet** Arabian tehtaat, Käpylän puutaloalueet ja Käärmetalo, Herttoniemen ja Kumpulan siirtolapuutarhat
70 Lauttasaaren eteläkärjen linnoitteet ja kesämajat Lauttasaaren eteläkärjessä on hyvin säilynyt ja yhtenäinen kokonaisuus Kriminsodan aikaisia linnoitteita. Alue on ollut vuodesta 1927 kansanpuistona ja 1950-luvulta alkaen nykyisen muotoisena kesämaja-alueena.	**Perustelu** Kriminsodan aikaisia linnoitteita. 1950-luvulta alkaen pysyviä kesämajoja.
71 Lauttasaari Lauttasaari on hyvin säilynyt ja yhtenäinen kerrostalovaltainen kaupunginosa, jonka rakentaminen alkoi jo 1930-luvulla ennen alueliitosta Helsinkiin. Suurin osa Lauttasaaren kerros- ja rivitaloista rakennettiin 1950-luvulla, mukaan lukien Lauttasaaren kirkko (1958) Vanhempaa kerrostumaa edustavat Lauttasaaren kartano, jonka vanhempi päärakennus on 1700-luvun lopulta ja uudempi 1800-luvun alkupuolelta.	**Perustelu** Kaavoitushistoria, kartano. **RKY-kohde** Lauttasaaren kirkko
72 Malmin hautausmaa Alkuaan Helsingin kaupungin ulkopuolelle Malmille 1894 vihitty Pohjoinen hautausmaa on useaan otteeseen laajennettu, Suomen suurin hautausmaa. Evankelis-luterilaiseen hautausmaahan sisältyy useita yleisilmeeltään erilaisia osia, jotka ilmentävät kulloinkin vallalla olleita puutarha- ja maisemataiteellisia tyylejä ja suunnitteluperiaatteita.	**Perustelu** Suomen suurin hautausmaa, jossa 1900-luvun eri aikakausien puutarha- ja maisemataiteellisia tyylejä. **RKY-kohde** Malmin hautausmaa
73 Malmin lentoasema Malmin lentoasema on pääkaupunkiseudun ensimmäinen siviililentoliikenteen kansainvälinen maalentoasema. 1930-luvun terminaalirakennus edustaa dynaamista ja funktionaalista rakentamista ja on kansainvälisestikin arvioiden harvinaisen hyvin alkuperäisessä asussa ja käytössä säilynyt.	**Perustelu** Lentoliikenteen historiaa. **RKY-kohde** Malmin lentoasema
74 Malmin rautatieasema Malmin funktionalistinen rautatieasema pääradan varressa 1930-luvulta on aikansa muihin asemarakennuksiin verrattuna poikkeuksellinen, koska rata kulkee asemarakennuksen alitse.	**Perustelu** 1930-luvun rautatiearkkitehtuuria. **RKY-kohde** Malmin rautatieasema
75 Malminkartanon lähiö Malminkartano on 1980-luvulla rakennettu yhtenäinen asuinalue, jonka punatiilisen terassi- ja pienkerrostalojen alueen suunnitteli Ralph Erskine. Alueen aikaisemmasta historiasta kertovat 1600-luvulla muodostunut kartano, josta on säilynyt mahdollisesti 1700-luvulta oleva päärakennus myöhemmin tehtyine laajennusosineen.	**Perustelu** 1980-luvun lähiörakentamisen edustava esimerkki.

76 Maunulan ja Pirkkolan asuntoalueet Maunulan 1940-1950 -luvuilla rakennetulla asuinalueella rakennukset sijaitsevat vaihtelevasti kumpareisessa metsämaastossa ja noudattelevat alueen topografiaa. Rakennusten suunnittelijoina on ollut useita aikansa merkittävimpiä arkkitehteja. Pirkkolan omakotialue sai alkunsa 1940-41 kun alueelle pystytettiin Ruotsista ja Norjasta lahjoituksena saatuja, paikalla koottavia puurakenteisia elementtitaloja, lähinnä siirtokarjalaisille, myöhemmin myös rintamamiehille. Yhteensä taloja on yli 200.	**Perustelu** 1950-luvun asuinalue sekä hyvin säilyneet, ruotsalaisilta lahjoituksena saadut talot rintamamiestaloalueella. **RKY-kohteet** Maunulan asuntoalue, Pirkkolan omakotialue ja rintamamiestalot
77 Meilahden huvila-alue ja Seurasaari Meilahden huvila-alueen kymmenistä huviloista vanhimmat ovat 1800-luvulta. Huvilat ovat yksityiskohdiltaan koristeellisia ja niiden puistot ja puutarhat edustavat aikansa puutarhakulttuuria. Alueella sijaitsevat valtion päämiesten virka-asunnot: Kesäranta, Tamminiemi ja Mäntyniemi. Seurasaaren kansanpuisto sai nykyaikaan hyvin säilyneen ilmeensä 1890, jolloin rakennettiin paitsi puistorakenteet, myös alueen rakennukset. Seurasaareen on tuotu useita kymmeniä Suomen maakunnille tyypillisiä rakennuksia 1600-luvun lopulta 1900-luvulle.	**Perustelu** Kesähuvila-asuutus alkaen 1800-luvulta, valtion päämiesten virka-asuntoja. Kansanpuisto. **RKY-kohteet** Meilahden huvila-alue, Kansanpuistot Korkeasaari ja Seurasaari
78 Munkkivuoren asuntoalue Munkkivuori on 1950-luvun asuntoalue, jossa lamelli-, rivi- ja pistetalot vuorottelevat väljästi maaston ehdoilla. Hyvin säilyneeseen kokonaisuuteen kuuluu ostoskeskus.	**Perustelu** 1950-luvun hyvin säilynyt asuinalue.
79 Olympiarakennukset - Velodromi Vuoden 1940 olympialaisia varten teräsbetonista rakennettu pyöräilystadion.	**Perustelu** Olympiarakentaminen. **RKY-kohde** Olympiarakennukset
80 Pihlajamäen lähiö Pihlajamäen 1960-luvulla rakennetussa lähiössä metsäiselle kalliolle on sijoitettu pitkiä, maiseman reuna-alueita horisontaalisesti korostavia lamellitaloja sekä korkeita tornitalorykelmiä. Pihlajamäki oli Suomen ensimmäinen elementtitekniikalla toteutettu asuinlähiö, jonka asemakaava perustui metsälähiö-ideologiaan.	**Perustelu** Kuvastaa 1960-luvun lähiörakentamista, ensimmäinen elementtitekniikalla toteutettu lähiö. **RKY-kohde** Pihlajamäen lähiö
81 Pihlajasaaret Paikallisliikenteen höyryvenereitin varteen Pihlajasaarille rakennettiin huviloita 1800-luvun loppupuolella. Saaresta muodostettiin sittemmin vuonna 1929 kansanpuisto. Itäisellä Pihlajasaarella on I maailmansodan aikaisia linnoitteita.	**Perustelu** Hyvä esimerkki pääkaupunkiseudun kansanpuistoista.
82 Pitäjänmäen rautatieasema Pitäjänmäen rautatieasema on Helsingin ja Turun välisen rantaradan asema, jonka asemarakennus edustaa 1890-luvun lopun rautatiearkkitehtuuria.	**Perustelu** 1890-luvun rautatiearkkitehtuuria. **RKY-kohde** Pitäjänmäen rautatieasema
83 Salmisaaren teollisuusalue Salmisaaren teollisuusalueen ytimen muodostavat Alkon 1938-40 rakennetut punatiiliset tehtaat, Nokian useassa vaiheessa vuoden 1939 jälkeen rakennettu kaapelitehdas sekä Salmisaaren 1947-1952 rakennettu voimalaitos. Yhtenäinen teollisuusmaisema hahmottuu erityisesti Lauttasaaren suunnasta Helsinkiin tultaessa.	**Perustelu** Yhtenäisen ilmeen säilyttänyttä 1940 ja 1950-lukujen teollisuusarkkitehtuuria. **RKY-kohde** Salmisaaren teollisuusalue
84 Santahaminan sotilassaari Santahaminan saari sijaitsee ikivanhan purjehdusreitin varrella, ja se on ollut merenkulkijoiden pysähdyspaikka, mahdollisesti myös satama ja kauppapaikka. Autonomian aikana Santahamina liitettiin Viaporin linnoitukseen. Alueen nykyiselle asulle ovat antaneet ilmeensä venäläisten perustama punatiilivaruskunta ja myöhemmin suomalaisten rakentama sotilasarkkitehtuuri. RKY:n mukaiseen rajaukseen on lisätty läheinen Hernesaari.	**Perustelu** Sotilassaaret ja itsenäisyyden ajan sotilasarkkitehtuuri vanhalla purjehdusreitillä. **RKY-kohde** Santahamina
85 Siltamäen asuntoalue Siltamäen hyvin säilyneessä, 1970-luvulla rakennetussa lähiössä pitkähköt rakennusmassat rajaavat suojattuja piha-alueita. Jokirannan puolella on kaksikerroksisia lamellitaloja, alueen eteläosassa rakennukset ovat kolmikerroksisia.	**Perustelu** 1970-luvun lähiörakentamista parhaimmillaan.

Viikin opetus- ja koetilan pellot muodostavat maisemallisesti merkittävän historiallisen agraarikerrostuman kaupungistuneessa ympäristössä.

86 Suomenlinna, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue Suomenlinna Helsingin sisääntuloväylän varrella on yksi maailman suurista merilinnoituksista, jolla on ollut rooli kolmen sitä rakentaneen valtion Ruotsin, Venäjän ja Suomen puolustuksessa. Ainutlaatuinen sotilasarkkitehtuurin muistomerkki on yksi Unescon maailmanperintökohteista Suomessa.	**Perustelu** 1700-luvun merilinnoitus. **RKY-kohde** Suomenlinna
87 Talin siirtolapuutarha Talin 1935 perustetusta siirtolapuutarhasta on muodostunut vehmas, yhtenäinen mökkialue. Siirtolapuutarhan kerhotalona on Talin kartanoon kuulunut kaksikerroksinen työväenasunto 1800-luvun alusta.	**Perustelu** Siirtolapuutarhat.
88 Tapaninkylän asuntoalue Tapanila sai alkunsa Mosabackan (eli Tapanilan) rautatieseisakkeen avaamisesta liikenteelle 1907. Vuosien 1910-1935 välillä alueella lohkottiin ja rakennettiin noin 2500 asuntotonttia. Alueesta muodostui Helsingin seudun väkirikkain esikaupunkimainen radanvarsitaajama, jonka asukkaat olivat pääasiallisesti työväestöä. Asuinrakennukset olivat tyypillisesti pienehköjä, vaatimattomia ja puolitoistakerroksisia. Alueella on säilynyt myös koulurakennukset ja työväentalo.	**Perustelu** 1900-luvun alkupuolen esikaupunkirakentamista radan varressa.
89 Viikin opetus- ja koetila Helsingin yliopiston maa- ja metsätieteellisen tiedekunnan Viikin opetus- ja koetilakokonaisuus rakennettiin 1930-luvulla antamaan ensimmäisenä Suomessa korkeakoulutasoista opetusta maatalouden mallitilalla. Yhtenäinen opetus- ja tutkimustarkoituksiin suunniteltu talouskeskus on pääpiirteissään säilynyt alkuperäisenä. Laajat entiset Viikin Latokartanon peltoaukeat, jotka ovat olleet viljelyksessä 1500-luvulta alkaen, muodostavat maisemallisesti merkittävän historiallisen agraarikerrostuman kaupungistuneessa ympäristössä.	**Perustelu** Kampusalue, jonka maisemat periytyvät 1500-luvulla alkaneesta viljelystä kuninkaankartanon mailla. **RKY-kohteet** Viikin opetus- ja koetila
90 Östersundomin kulttuurimaisema Östersundomin kulttuurimaisemaan kuuluu Vanhan Porvoontien molemmin puolin levittäytyviä peltoaukeita sekä Östersundomin kartanoalue, jonka vanhimmat säilyneet rakennukset ovat pääosin 1800-luvulta. Östersundomin puinen kappeli on rakennettu 1754 ja se on tiettävästi Helsingin vanhimpia rakennuksia.	**Perustelu** Kaupungin laidalla oleva yhtenäisenä säilynyt kartano- ja viljelymaisema. **RKY-kohteet** Östersundomin kartano, kappeli ja Björkuddenin huvila
91 (Helsinki, Espoo) Laajalahden kulttuurimaisema: Munkkiniemi – Tarvaspää – Ruukinranta. Katso sivu 92.	
287 (Vantaa, Helsinki) Länsisalmen kulttuurimaisema. Katso sivu 92.	
288 (Vantaa, Helsinki)Vantaanjokilaakson maisema-alue. Katso sivu 93.	

KAUNIAINEN

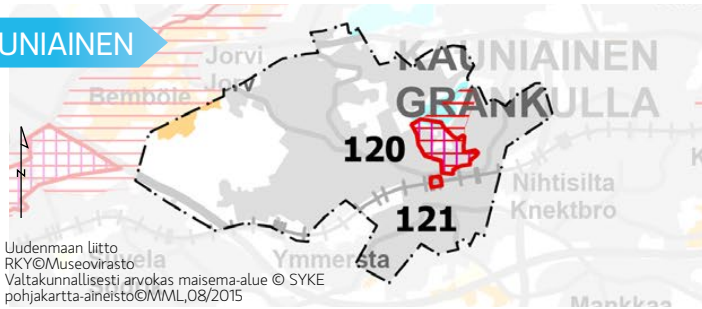

- Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö
- Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)
- Taajama
- Pelto
- Kuntaraja

Kauniainen

120 Gallträskin huvila- ja omakotiasutus Kauniainen on maan varhaisimpia huvilakaupunkeja, ja pohjautuu arkkitehti Lars Sonckin laatimaan asemakaavaan. Erityisesti Gallträskin järven eteläpuolisella alueella on säilynyt 1900-luvun alun yhdyskunnan rakenne: suuret tontit, rehevät suunnitellut puutarhat, kookkaat asuinrakennukset, erilliset talonmiehen asunnot sekä pensas- ja kiviaitojen reunustamat katunäkymät. Luonteensa säilyttänyt huvila-alue on supistunut myöhemmän tiiviin asuinrakentamisen myötä.	**Perustelu** 1900-luvun alun huvilakaupunki. **RKY-kohde** Kauniaisten huvilakaupunki
121 Kauniaisten asema Kauniaisten 1910-luvun vaihteessa rakennettu jugend-asemarakennus, kaksi tavaramakasiinia ja talousrakennus muodostavat Helsingin ja Turun välisen rantaradan väliaseman, joka on ollut merkittävä Kauniaisten myöhemmälle kehitykselle.	**Perustelu** 1910-luvun vaihteen rautatieasema **RKY-kohde** Kauniaisten rautatieasema

VANTAA

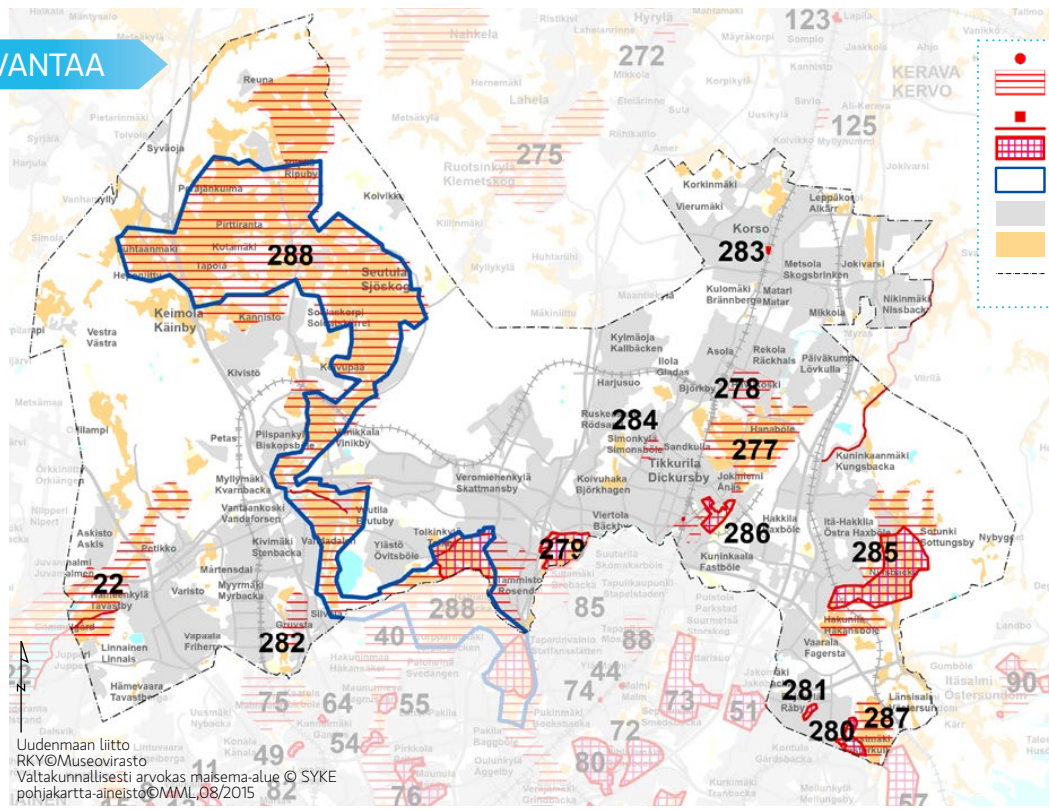

- Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö
- Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)
- Taajama
- Pelto
- Kuntaraja

Vantaa

22 (Espoo, Vantaa) Espoonjokilaakson maisema-alue. Katso sivu 92.	
277 Hanabölen kylämaisema Hanabölen kylämaisema avoimine peltoineen on syntynyt Keravanjoen varteen. Jo 1500-luvulla tunnetussa kylässä on säilynyt paljon rakennuskantaa 1700-luvulta. Yhdessä vanhan tiestön, joen ja ympäröivän peltomaiseman kanssa se muodostaa yhä melko yhtenäisen ja hyvin säilyneen kulttuurimaiseman, vaikka osa peltoalasta on rakennettu golfkentäksi. Kylän pohjoispään koskessa oli 1700-luvulla suurehko vesisaha, josta on jäljellä patorakennelmien raunioita.	**Perustelu** Viimeistään 1500-luvulta tunnettu kylä, jossa vanhaa rakennuskantaa ja viljelymaisemaa.
278 Havukosken asuntoalue (Koivukylä) Havukosken 1970- ja 1980-luvuilla rakennettu kerrostalolähiö on yksi pääkaupunkiseudun suurimmista yhtenäisistä kerrostalolähiöistä ja toteutunut osa Koivukyläprojektia, joka oli aikansa laajasti tunnettu ja mallina käytetty kaupunkisuunnittelun esimerkki. Tiiviisti rakennetun lähiön maamerkkinä ovat kahdeksan kalliolle rakennettua tornitaloa.	**Perustelu** 1970- ja 1980-lukujen aluerakentamista, yksi pääkaupunkiseudun suurimmista yhtenäisistä lähiöistä.
279 Helsingin pitäjän kirkonkylä Helsingin pitäjän kirkonkylä Keravanjokilaaksossa edustaa Uudenmaan rannikon jokilaaksoihin keskiajalla syntynyttä kyläasutusta. 1700-1800-lukujen vaihteen asussa säilyneen kylän keskuksena on 1450-luvulla rakennettu harmaakivikirkko, jonka ympäristössä on viljamakasiineja, kellotapuli, kirkkotarha hautakappeleineen, kirkkoherranpappila talousrakennuksineen sekä koulutalo. Kirkonkylän muu rakennuskanta muodostuu vajaan kymmenen kantatilan talouskeskuksista, joiden rakennuksista vanhimmat ovat 1700-luvun lopulta ja 1800-luvun alusta. Ne sijaitsevat tiiviinä ryhmäkylänä kylän halki kulkevan Suuren rantatien varressa.	**Perustelu** 1450-luvulla rakennettu kivikirkko. Suuri rantatie. Hyvin säilynyt kirkonkylä. **RKY-kohde** Helsingin pitäjän kirkonkylä, Suuri rantatie
280 I maailmansodan linnoitteet - Länsimäki **281 I maailmansodan linnoitteet - Maratonpuisto** Pääkaupunkia ympäröivä Viaporin meri- ja maalinnoitus on yksi merkittävimmistä I maailmansodan aikana rakennetuista linnoituskokonaisuuksista. Kahtena puolikaarena Helsinkiä kiertävän maalinnoituksen sisempi puolustusketju sijaitsee noin 6-7 km Helsingin keskustasta harvoina maavalleina mäkialueilla. Ulompi puolustusketju on noin 10-12 km päässä Helsingin keskustasta, ja yhtenäisemmin rakennettuun kantalinnoitettuun ketjuun kuuluvissa tukikohdissa on mm. maahan kaivettuja tai kallioon louhittuja, harkkomuurauksella tai betonilla vahvistettuja maastoon kätkettyjä linnoitteita, mm. puolustus-, huolto- ja tykistöasemia. Helsingin edustan saarilla on merilinnoitusketjun linnakkeita ja puolustusasemia, joihin kuuluu mm. laitureita, aallonmurtajia, mukulakivisiä teitä, kapearaiteisia rautateitä, tykkipattereita, valonheitinasemia, mittaustorneja ja varastoja sekä kasarmi- ja asuinrakennuksia. Meririntaman linnakkeet otettiin itsenäistymisen jälkeen puolustusvoimien käyttöön ja niitä käytettiin 1918 lisäksi vankileireinä. Monet merilinnoituskohteista ovat edelleen sotilasalueita.	**Perustelu** I maailmansodan aikainen linnoittaminen. **RKY-kohde** Pääkaupunkiseudun I maailmansodan linnoitteet
282 Kaivokselan asuntoalue Kaivokselan lähiö on 1960-luvulla rakennettu kerrostaloalue, jossa elementtivalmisteiset, kapearunkoiset. Pitkät lamellitalot on sijoitettu maastoa mukaillen metsäisten selänteiden reunamille ja pistetalot alueen keskelle ostoskeskusten läheisyyteen. Kaivoksela on ensimmäinen aluerakentamiskohde Vantaalla. puistoalueella on säilynyt kaivoskuiluja.	**Perustelu** 1960-luvun maastoa myötäilevä elementtikerrostaloalue.
283 Korson rautatieasema Helsinki–Hämeenlinna-radan varren Korson seisake muutettiin asemaksi 1910-luvulla. Tuolloin rakennetun puisen asemarakennuksen lisäksi alueella on säilynyt 1900-luvun alusta asuinkasarmi ja talousrakennus.	**Perustelu** 1900-luvun alun rautatiearkkitehtuuria. **RKY-kohde** Korson rautatieasema
284 Simonmetsän kerrostaloalue Simonmetsän 1960-luvulla rakennetulla kerrostaloalueella kolmikerroksisten elementtirakennusten neliömäiset sommitelmat muodostavat suljettuja piha-alueita. Simonmetsä suunniteltiin eräänlaiseksi mallilähiöksi suurine viheralueineen ja maastoon sovitettuine rakennuksineen.	**Perustelu** 1960-luvun kerrostalolähiö.

Tikkurilan silkkitehdas perustettiin 1930-luvulla maaseutuympäristöön Keravanjoen varteen, koska tekosilkki- ja sekoitekankaiden tuotannossa tarvittiin paljon puhdasta vettä. Teollisuuskortteli on nykyisin kulttuuri- ja liiketiloina.

285 Sotungin kylämaisema ja Håkansbölen kartano Sotungin jo 1300-luvulla tunnettu kylä on pääkaupunkiseudun vanhimpia ja parhaiten säilyneitä kyläympäristöjä. Pellot sijaitsevat kapeassa metsän ympäröimässä laaksossa, ja rakennukset ovat sijoittuneet peltojen keskellä oleville mäille. Kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti tärkeimpien tilakeskusten rakennuskanta on pääosin 1700- ja 1800-luvuilta. Myös alueen eteläosaan sijoittuva Håkansbölen kylä on tunnettu jo 1500-luvulla ja kartano on perustettu 1600-luvulla. Päärakennus on 1900-luvun alusta.	**Perustelu** Pääkaupunkiseudulla harvinaisen hyvin säilynyt 1300-luvulta tunnettu kylä, jossa rakennuskantaa 1700- ja 1800-luvuilta. Kartano. **RKY-kohteet** Sotungin kylä ja Håkansböle
286 Tikkurilan kulttuurimaisema Tikkurilan kulttuurimaiseman vanhimpaan kerrostumaan kuuluu Keravanjoen mutkassa sijaitseva, jo 1500-luvulla tunnettu Kuninkaalan kylä. Kylänraitin ympärille tiiviisti sijoittuneet talojen paikat ovat pääosin samat kuin jo 1700-luvun alussa ja vanhaa rakennuskantaa on säilynyt 1700-luvulta 1900-luvun alkupuolelle. Helsingin ja Hämeenlinnan välisen radan yhteyteen 1860-luvulla rakennettu Tikkurilan rautatieasema keräsi nopeasti ympärilleen teollisuuskeskittymän, jonka merkittävimpiin toimijoihin kuuluivat Vernissatehdas ja tekstiilitehtaita. Vernissatehdas laajensi toimintaansa vuonna 1919 maaleihin ja on nykyisten Tikkurilan väritehtaiden edeltäjä. Suurehkon teollisuusalueen parhaiten säilynyttä rakennuskantaa ovat maisemallisesti huomattava Vernissatehdas ja sitä varten rakennettu Tikkurilankosken pato vuodelta 1912 sekä 1930-luvulla rakennetut Tikkurilan silkki Oy:n tehdasrakennukset. Valtion Jokiniemeen 1900-luvun alussa perustaman maanviljelystaloudellisen koelaitoksen rakennuskanta koostuu 1900-luvun alussa rakennetuista, jugendhenkisistä laboratoriorakennuksista, punatiilisistä karjatalousrakennuksista sekä 1920–1960-luvuilla rakennetuista laitosrakennuksista ja henkilökunnan asuinrakennuksista.	**Perustelu** 1800-luvulta rakentunut radanvarren teollisuuskeskittymä. Viiimeistään 1500-luvulta tunnettu kylä, jonka rakenne ja vanhaa rakennuskantaa säilynyt. **RKY-kohteet** Tikkurilan rautatieasema, Jokiniemen koelaitos
287 (Vantaa, Helsinki) Länsisalmen kulttuurimaisema. Katso sivu 92.	
288 (Vantaa, Helsinki) Vantaanjokilaakson maisema-alue. Katso sivu 93.	

ITÄ-UUSIMAA

Askola, Lapinjärvi, Loviisa, Myrskylä, Porvoo, Pukkila, Sipoo

Ominaispiirteet

Asutus ja elinkeinot

- Keskiajalta periytyvä maaseutumainen aluerakenne säilynyt.
- Kivikautiseen asutukseen viittaavia muinaisjäännöksiä paljon: Askola
- Keskiaikaiset kivikirkot Suuren rantatien varressa
- Kartanot: Suuren rantatien ja hyvien vesireittien varressa lukuisia keskiaikaisia kartanoita
- Maaseudun asutus: keskiajalta periytyviä suuria ryhmä- ja nauhakyliä jokilaaksoissa, keskiaikainen kylärakenne ja perinteisiä rakennustyyppejä säilynyt, mäkitupa-asutus
- Viljely rannikkoalueen ja jokilaaksojen savikoissa
- Saaristolaiskylät: kalastus, luotsaus, laivanrakennus, salakuljetus
- Kaupungit Porvoo (1300-luvulta) ja Loviisa (1700-luvulta): kaupunkirakenteen vuosirenkaat
- Jälleenrakennuskauden asuntoalueet ja asutustilat
- Työväenasuntoalueet: erityisesti moderni työväenasuntokulttuuri

Liikkuminen ja kulkureitit

- Jokien merkitys kulkureitteinä
- Vesireitit: pitkät sisämaalahdet ja joet
- Tiestö: Suuri rantatie 1300-luvulta, Porvoontie Hämeenlinnaan (1400-luvulta), Koskenkylä–Elimäki-tie (1600-luvulta)
- Merenkulku: vene- ja laivaväylät, merimerkit, luotsaus
- Vanhat laivaston suojasatamat: ryssänuunit, kanavat, kiviholvisillat jokien yli
- Höyrylaivaliikenne rannikolla 1800-luvulta 1930-luvulle
- Satamat: Ruotsinpyhtää, Valko, Porvoon syväväylä
- Rautatiet asemanseutuineen: Kerava–Porvoo (1874), Lahti–Loviisa (1900)

Teollisuus

- Ruukit 1600-luvulta
- Kaivostoiminta
- Saha- ja kaivosteollisuus 1800-luvulta: ensimmäinen sulfiittiselluloosatehdas
- Pienteollisuus: myllyt, sahat, vanuttamot, puunjalostus, tiilitehtaat
- Meijerit, puodit, käsityöläisalueet
- Ahvenkosken vesivoimalaitos
- Ydinvoimalat
- Öljynjalostus

Vapaa-aika ja virkistys

- Loviisa kylpyläkaupunkina: huvilat ja pensionaatit
- Kesähuvila-asutus erityisesti saariston höyrylaivareiteillä 1800-luvulta
- Kesämökit 1900-luvulla

Puolustus

- Linnavuoret ja linnat (Porvoo, Sibbesborg, Husholmen)
- Ahvenkoski valtakunnan rajana ja ylityspaikkana
- Linnoitus 1700-luvulta: Svartholma ja Loviisa
- Linnoitteet 1900-luvulta alkaen: I ja II maailmansodan aikaiset, itsenäisen Suomen linnoitteet

Muut

- Kulttuurivaikuttajat (mm. Johan Ludwig Runeberg, Albert Edelfelt, Tove Jansson)

Ylikunnalliset kulttuuriympäristöt

Loviisa, Myrskylä
177 Pernajanlahden ympäristö ja Koskenkylänjokilaakso, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
Maisema-alue koostuu Pernajanlahden rantojen laajoista viljelyksistä, ruovikkoisista rantakosteikoista ja pienipiirteisistä, kumpareisista saaristomaisemista, sekä mutkittelevan metsänreunan rajaamasta, viljelykäytössä olevasta Koskenkylänjokilaaksosta, jossa nauha- ja ryhmäkyliksi tiivistynyt asutus keskittyy joen varteen. Jokilaakson vanhaa rakennuskantaa edustavat parhaiten Garpomin tiivis, raitin halkaisema kylä, 1600-luvulla muodostettu Malmgårdin kartano, jonka rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta sekä Koskenkylän 1600-luvulla perustettu ruukki sahoineen, joka on yhä teollisuuskäytössä. Etelärannikon pisimpiin merenlahtiin kuuluva Pernajanlahti on ollut merkittävä vesireitti ja sen länsirannalla on ollut lukuisia kartanoita jo 1500-luvulla, joista merkittävimpiä ovat Tervikin, Tjusterbyn ja Sjögårdin mahtikartanot laajoine tiluksineen, vanhoine edustavine rakennuksineen ja suurine puistoineen. Suurmaanomistuksen ansiosta viljelykset ja rannat ovat säilyneet yhtenäisinä sekä kulttuuripiirteet perinteisinä. Lisäksi länsirannan kulttuuripiirteitä edustavat Isnäsin vanha sahamiljöö työväenasuntoineen ja Fasarbyn hyvin säilynyt ryhmäkylä sekä itärannalla Pernajan kirkonkylä, keskiaikainen kivikirkko sekä muutamat kartanot, maalaistalot ja saaristolaisasumukset.

Perustelu
Jokilaakson ja merenlahden kulttuurimaisemaa, laajoja yhtenäisinä säilyneitä viljelyaukeita. Jokivarressa tyypillisiä keskiajalta periytyviä nauha- ja ryhmäkyliä. Suuria kartanoita 1500-luvulta. Ruukkeja ja sahateollisuutta. Merenkulku ja vesireitit. Saaristolaisasutus.

RKY-kohteet
Fasarbyn kylä, Koskenkylän ruukinalue, Malmgårdin kartano, Michelspiltomin rautatieseisake, Pernajan kirkko ja pappila, Sjögårdin kartano, Tervikin kartano, Tjusterbyn kartano

Pornainen, Porvoo, Mäntsälä
201 Mustijokilaakson kulttuurimaisema
Mustijokilaakson kulttuurimaisema alkaa Mäntsälän Nummisten kylästä, jatkuen Pornaisten puolella Mustijoen ja sitä seurailevan tielinjan tuntumassa. Mäntsälässä kylämaisemaan kuuluvat joenvarren mäillä sijaitsevat Alikartanon, Ylikartanon ja Nordbon kartanot sekä Mustijokeen laskevat pellot ja metsänreunaa myötäilevä maantie. Alikartanon tila periytyy 1600-luvun alusta (aiemmin nimellä Frugård), josta erotettiin 1700-luvun lopulla omaksi tilakseen Ylikartano. Kartanoiden vanhin rakennuskanta on 1700-luvulta, mutta pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Alikartanon pelloilla kokeiltiin jo 1700-luvun puolivälissä uusia viljelytapoja ja puutarhassa kasvatettiin hyötykasviuutuuksia. Nummistenkosken partaalla on vanha saha- ja myllypaikka, josta jäljellä kivisiä ja betonisia patolaitteita. Pornaisissa asutus on sijoittunut tienvarsien mäenkumpareille ja harjanteille. Mustijoki pitkine näkymineen yhdistää monia arvokkaita kulttuuriympäristöjä, joista huomattavimpia ovat Lahan ja Laukkosken 1600-luvulla perustetut kartanot, Halkian kylä sähkölaitoksineen sekä uudisrakentamisesta huolimatta perinteisen mittakaavan säilyttänyt Pornaisten kirkonkylä. Mustijokilaaksosta Pornaisissa on löydetty lähes kolmekymmentä kivikautista asuinpaikkaa. Mustijokilaakso jatkuu Porvoossa joen yläjuoksua pienipiirteisempänä ja hajanaisempana kulttuurimaisemana, jonka eri osia yhdistää joen lisäksi Suuren rantatien hyvin säilynyt linjaus. Porvoon ensimmäisiin ruotsalaisten uudisasukkaiden asuttamiin alueisiin kuuluvaa jokilaaksoa rytmittävät Anttilan ja Yli- ja Ali- Vekkosken kylät, Boen kartano ympäristöineen sekä Tyysterin, Treksilän, Karlebyn ja Åminsbyn kylien muodostama suurmaisema.

Perustelu
Jokilaakson kulttuurimaisemaa. Kivikautiset muinaisjäännökset. 1600-luvulla perustetut kartanot, sähkölaitos, kirkonkylä. Suuri rantatie.

RKY-kohteet
Frugårdin kartano ja viljelymaisema.,
Suuri rantatie

Porvoo, Loviisa **232 Pellinki – Pellinginsalmen väylän kulttuuriympäristö, Tullsundet** Pellinginsalmen suojaisa sisäväylä on ollut käytössä vuosisatojen ajan. Salmen syvänteessä ollut suojasatama on merkitty myös Kuninkaalliseen merikartastoon 1700-luvun lopulta ja rantakallioissa on kaiverrettuna nimiä, vuosilukuja ja vedenkorkeuksia. Salmea ympäröivillä saarilla on ollut mm. luotsi- ja tulliasemia sekä ns. ryssänuuneja. Alueen asutus on sekoitus saaristolais- ja huvila-asutusta vanhimman, joskin harvaan säilyneen rakennuskannan ollessa 1800-luvulta. Höyrylaivakauden rakennuskantaa edustavat osuuskauppa, seurantalo ja koulu.	**Perustelu** Vuosisatoja käytetty sisäväylä. Suojasatama, josta kertovat rankallioiden kaiverrukset. Luotsi- ja tulliasemat, ryssänuunit. Saaristolais- ja huvila-asutus.
Pukkila, Askola **233 Kyrölän ja Mättähistön kulttuurimaisema** Kyrölän ja Mättähistön kulttuurimaisemaan kuuluu laaja peltoaukea, jonka ympäristöön metsän rajaan, tien varteen ja pellon keskelle rakennettiin 1944-1955 siirtolaistiloja jälleenrakennuskauden tyyppipiirustusten mukaisesti. Hyväkuntoiset tilakeskukset ovat säilyneet pääosin alkuperäisessä asussaan. Tielinjaukset ovat mahdollisesti vasta 1900-luvun alkupuolelta.	**Perustelu** 1944–1955 rakennetut hyvin säilyneet siirtolaistilat.
Pukkila, Askola, Porvoo **234 Porvoonjokilaakson maisema-alue,** Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue Porvoonjokilaakson maisema-alue kulkee Askolassa pohjoisessa jyrkkärinteisen kalliomaaston suojissa laajentuen ennen Askolan kirkonkylää avarammaksi, loivapiirteiseksi viljelylaaksoksi, jota reunustavat korkeat selänteet. Jokilaakso on muinaisen merenlahden tuntumassa löydettyjen muinaisjäännösten perusteella ollut huomattava asutuskeskittymä kivikaudella. Alue on ollut pitkään viljelyksessä. 1560-luvulla jokilaakson viidessä kylässä oli yhteensä parikymmentä tilaa. Kulttuurimaiseman kohokohta on kosken partaalle rakentunut, yhtenäisenä ja tiiviinä säilynyt Vakkolan kylä, joka on ollut pysyvästi asutettu ainakin 1300-luvulta. Kylän maisemassa keskeistä on 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta säilyneen rakennuskannan lisäksi 1900-luvun alun kiviholvisilta ja vesisahan punamullattu rakennuskanta. Askolan kirkko ympäristöineen on 1800-luvun vaihteesta. Porvoossa maisema-alue muodostuu joen länsipuolen laajoista peltoaukeista ja itäpuolen voimakkaista harjanteista, jyrkkärinteisistä kumpareista ja kalliomäistä. Jokilaakson hedelmälliset maat on otettu viljelykseen varhain, ja se on ollut tiiviisti asuttua jo 1500-luvulla kun sen 15 kylässä on ollut yhteensä yli 80 tilaa. Tiheästi rakennetuista ryhmäkylistä Saksala on säilyttänyt sekä perinteisen rakenteensa että runsaasti vanhaa rakennuskantaa. Se oli myös Porvoonjoen tärkeä kauppapaikka ennen Porvoon kaupungin perustamista. Suomenkylä on hyvä esimerkki tiiviistä, raitin varrelle keskittyneestä nauhamaisesta kylästä. Porvoonjokilaakson kartanoista merkittävimpiä ovat 1300-luvulta tunnettu Kiialan kartano ja 1400-luvulta tunnettu Strömsbergin kartano. Kartanoiden rakennuskanta on pääosin 1700- ja 1800-luvuilta. Strömsbergin läheisessä koskessa on myös säilynyt vesivoimalaitos, mylly ja patorakennelmia. Myös Porvoonjokilaaksoon liittyvän Pikkujokilaakson Kaarenkylässä, Vanhamoisiolla ja Tuorilassa on säilynyt paljon peltojen ympäröimää arvokasta rakennuskantaa. Porvoonjokilaakson maisema-alue Pukkilassa on avaraa ja tasaista, jokilaakson kuitenkin kaventuessa alueen eteläosassa kapean, jyrkkärinteisen ja metsän varjostaman uoman ympärille. Pukkilan kulttuuripiirteet ovat Porvoonjokilaakson nuorimpia, tosin Naarkosken, Kanteleen ja Savijoen kylät on tunnettu jo 1560-luvulla, jolloin niissä on ollut yhteensä kolmisenkymmentä tilaa. Muusta seudusta poiketen Pukkilan alueella ei ole ollut yhtään kartanoita eikä niiden seurannaisina torppia. Rakennuskannan kohokohtina ovat Pukkilan kirkon ympäristö 1800-luvun alkupuolelta ja Naarkosken vanha voimalaitos ja 1900-luvun alussa rakennettu kivisilta.	**Perustelu** Jo kivikaudella asuttua aluetta. Jokilaakson pellot olleet pitkään viljelyksessä. Tiiviitä ryhmä- ja nauhakyliä, keskiaikainen kylärakenne edelleen monin paikoin tunnistettavissa. Keskiaikainen kauppapaikka Saksalassa. 1300- ja 1400-luvuilta lähtien tunnettuja kartanoita. Kiviholvisiltoja. Pukkila on jokilaakson kulttuurimaiseman nuorinta kerrosta, jossa muusta alueesta poiketen ei kartanoita eikä torppia. **RKY-kohde** Vakkolan kylä

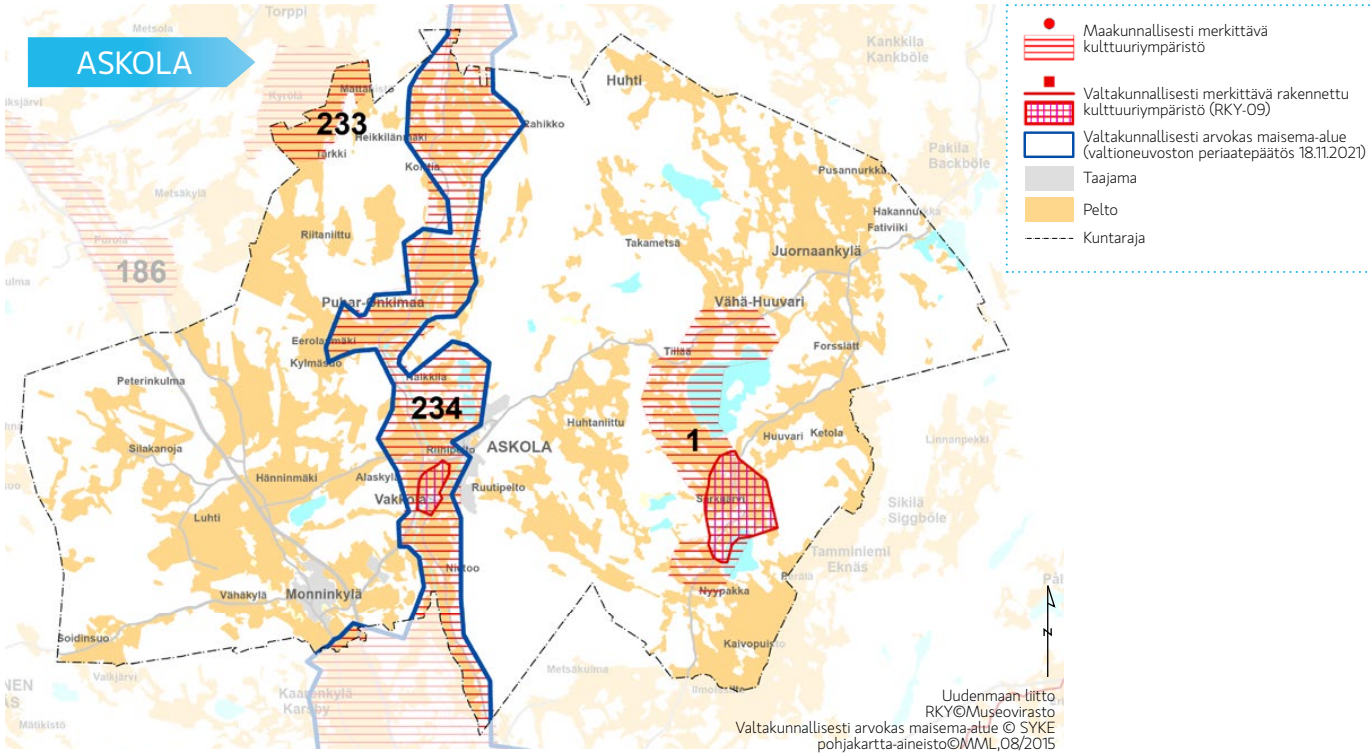

Askola

1 Särkijärven-Tiilään kylä- ja kartanomaisema Särkijärven-Tiilään kartano- ja kylämaisema on rakenteeltaan ja rakennuskannaltaan tyypillinen ja hyvin säilynyt Uudenmaan rannikolta sisämaahan johtavan vanhan maantien varteen sijoittunut asutuskeskittymä. Viljelymaisema periytyy 1700-lukua edeltäneeltä ajalta, ja sille on tyypillistä historialliseen tielinjaan tukeutuva nauhamainen kyläasutus kantatiloineen, kouluineen ja seurantaloineen, kartanoiden talouskeskukset puukujanteineen, puistoineen ja puutarhoineen sekä vuosisatoja viljelyksessä olleet pellot. Hyvin säilynyt rakennuskanta pääosin 1800-luvulta.	**Perustelu** Vanhaa viljelyseutua. Historialliseen tielinjaan tukeutuva kyläasutusta ja kartanoita seudulle epätyypillisessä järvimaisemassa. **RKY-kohde** Särkijärven kylä- ja kartanomaisema
233 (Pukkila, Askola) Kyrölän ja Mättähistön kulttuurimaisema Katso sivu 110.	
234 (Pukkila, Askola, Porvoo) Porvoonjokilaakson maisema-alue Katso sivu 110.	

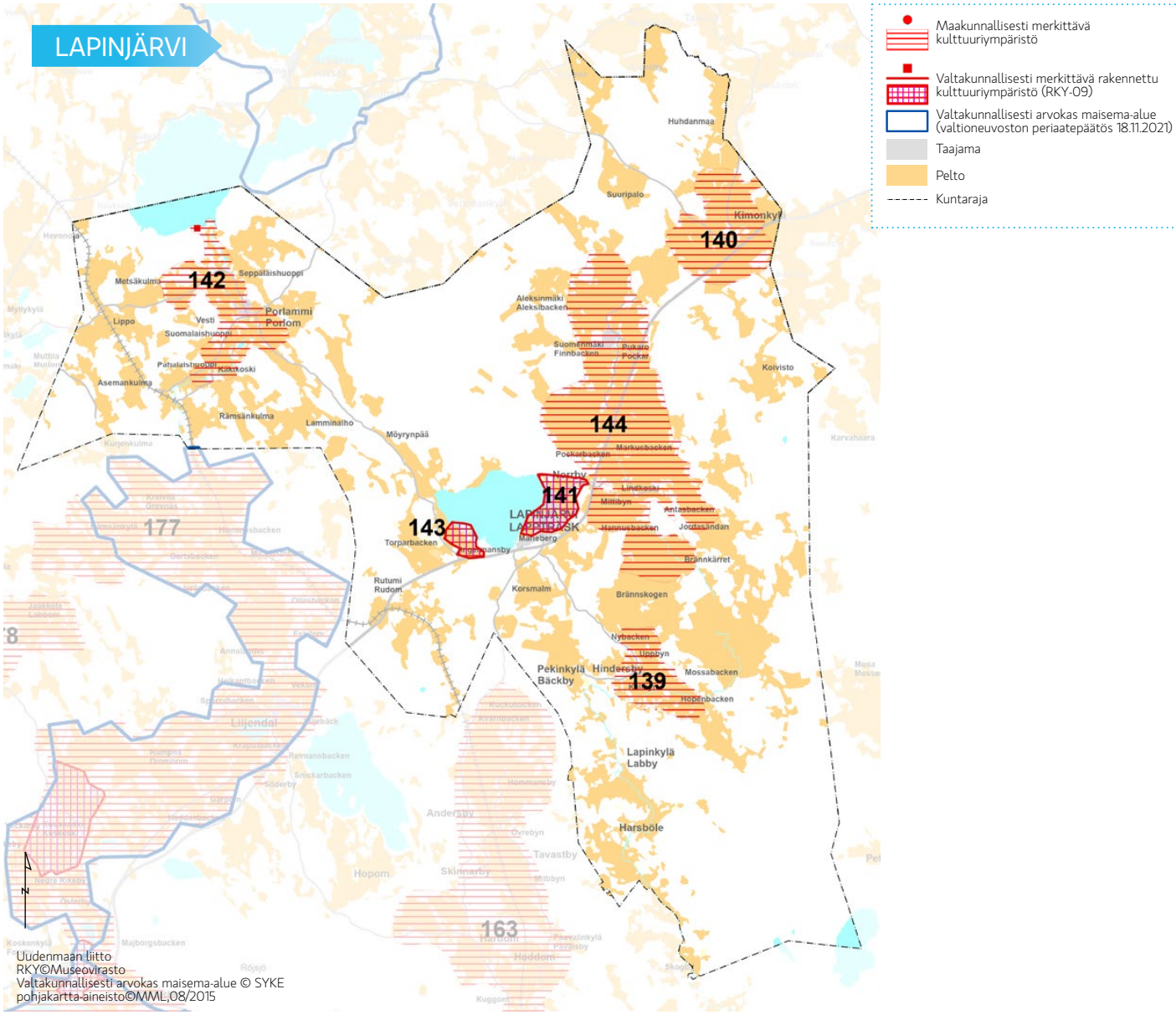

Lapinjärvi

139 Heikinkylän kulttuurimaisema
Heikinkylän maisemaa hallitsee laaja Taasianjoen halkoma viljelyaukea, jota reunustavat jo 1500-luvulla tunnetun kylän kolme tiiviimpää, moreeniselänteille sijoittuvaa rakennusryhmittymää. Vaikka rakennuskantaa on säilynyt 1700-luvulta saakka, ovat tilojen päärakennukset peräisin pääasiassa 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. 1900-luvun rakennuskantaa edustavat mm. meijeri, osuuskauppa, paloasema ja koulurakennukset. Jakotoimituksista huolimatta kylärakenne on säilynyt pääpiirteissään. Kylän tielinjaukset ovat säilyneet 1700- ja 1800-luvuilta. Hopenbackenin kohdalla Taasianjoen ylittää edustava kiviholvisilta 1910-luvulta. Kylästä on löydetty kivikautinen asuinpaikka.

Perustelu
Laaja viljelyaukea, vanhat tielinjaukset ja säilynyt kylärakenne. Rakennuskantaa 1700-luvulta lähtien.

140 Kimonkylän kulttuurimaisema Kimonkylä sijaitsee maisemallisesti näkyvällä paikalla peltojen ympäröimänä. 1500-luvulla kylässä tiedetään olleen yli kymmenen tilaa ja asutus muodostui tiiviisti lähelle Taasianjokea sen itäiselle rannalle, keskiaikaisperäisen Lapinjärvi-Elimäki -tien varrelle. Kimonkylän yhtenäinen kylämiljöö on rakenteeltaan harvinaisen hyvin säilynyt ja itse kylätontti on säilyttänyt asemansa maisemallisena kiintopisteenä, vaikka 1800-luvun puolivälin tulipalo tuhosi suuren osan kylän rakennuksista. Päärakennukset ja osa talousrakennuksista sijaitsevat kiinni kylätiessä rajaten hyvin hoidettuja pihapiirejä.	**Perustelu** Hyvin säilynyt kylämiljöö viljelymaiseman keskellä.
141 Lapinjärven kirkonkylä ja kulttuurimaisema Lapinjärven poikkeuksellisen hyvin historiallisessa asussaan säilynyt kirkonkylä on rakentunut vanhan Porvoosta Liljendalin kautta Elimäelle ja Anjalankoskelle johtaneen maantien varteen Lapinjärven itärannalle. Kirkonkylän vanhin rakennuskanta muodostuu ruotsalaisen ja suomalaisen kirkon ohella empiretyylisestä kirkkoherranpappilasta, kappalaisenpappilasta, Brofogdasin sotilasvirkatalosta, kansakoulusta, maatalouskoulusta, Mariebergin kartanon talouskeskuksesta ja puistosta, kylän kantatilojen talouskeskuksista sekä käsityöläisasutuksesta. Kirkonkylän kulttuurimaisemaan kuuluvat Lapinjärveen rajautuva viljelyaukea sekä kirkonkylän pohjoispuolella sijaitseva Vasarankylä vanhoine talonpoikaistaloineen ja mäkitupineen.	**Perustelu** Vanhan maantien varteen syntynyt hyvin säilynyt kirkonkylä. **RKY-kohde** Lapinjärven kirkonkylä
142 Porlammin ja Käkikosken kulttuurimaisema Lapinjärven luoteisosaan, Koskenkylänjoen varteen syntyneeseen Porlammin ja Käkikosken edustavaan kyläkokonaisuuteen kuuluvat Porlammin kartano, Koskenkylän joki, joenvartta seuraileva maantie sekä viljelymaisema, jota reunustavat niin maatilat kuin mökkimäinen asutuskin. 1500-luvulla Porlammin kylässä oli yli 30 tilaa ja asutus sijoittui nykyisen Porlammin kartanon mäelle, kylän pohjoispuolelle. Koskenkylänjokilaakson korkeuseroiltaan vaihtelevan maiseman vanhimpaan kerrostumaan lukeutuvat viimeistään 1700-luvun lopulla muotoutuneet tiet, jotka ovat edelleen käytössä. 1700-luvun loppuun mennessä asutus levittäytyi tieverkoston varrelle. Tiiviimmin rakennettuja alueita olivat Koskenkylänjoen ylityspaikat vanhalla kylätontilla sekä Käkikoskella. Myöhempi asutus on täydentynyt vanhan kylärakenteen lomaan laajojen peltoaukeiden reunaan. Kylän nykyinen rakennuskanta on vaihtelevan ikäistä. Alueen pohjoisosassa Pyhäjärven kallioisella rannalla, 60 metriä järven pinnasta on Struven astemittausketjuun kuuluva mittauspiste. Struven astemittausketju on geodeettisesti mitattu kolmioista muodostuva nauha, joka seuraa 25. itäistä pituuspiiriä yli 2800 kilometrin matkan Pohjoisen jääameren ja Mustanmeren välillä. 1816–1855 mitatun ketjun tarkoitus oli selvittää maapallon tarkka koko ja muoto. Porlammin kohde on valittu Unescon maailmanperintöluetteloon yhtenä 34:sta parhaiten säilyneestä mittauspisteestä.	**Perustelu** Joenvarren kyläkokonaisuus, jossa asutusta runsaasti jo 1500-luvulta lähtien. 1700-luvulta periytyvä vanha tiestö. Struven astemittausketju. **RKY-kohde** Struven astemittausketju
143 Sjökulla, Lapinjärven huoltola Lapinjärven vuonna 1937 perustettu huoltola sijaitsee laajan viljelyaukean ympäröimänä Lapinjärven rannassa kohoavalla kumpareella, jonne johtaa pitkä koivukuja. Alueen rakennuskantaan kuuluu 1800-luvun lopun kartanorakennuksia ja 1930-luvun huoltolakauden korkeatasoisia funktionalistisia laitosrakennuksia.	**Perustelu** 1930-luvun laitosrakentamista ja 1800-luvun lopun kartanorakennuksia. **RKY-kohde** Lapinjärven huoltola
144 Taasianjoen kulttuurimaisema Taasianjoen kulttuurimaiseman alueella sijaitsee maakunnan laajin, tasainen peltoaukea. Alueeseen kuuluu pohjoisessa Pukaron kylä, joka sijaitsee pienehköllä, tiiviisti rakennetulla, metsäisellä mäellä keskellä avoimien peltojen hallitsemaa Taasianjoen laaksoa. Kylän läpi kulkee vanha Lapinjärvi-Elimäki –pitäjäntie, jonka tuntumaan joen molemmille rannoille asutus vakiintui 1700-luvun loppuun mennessä. Ajallisesti kerrostunut kylämäki koostuu pienehköjen mökkien lisäksi maantien varrelle sijoittuneista maatiloista ja uudemmasta omakotiasutuksesta. Kylän koillispuolella, peltojen keskellä on Pukaron kartanon rakennusryhmä, jossa päärakennus ja puisto ovat 1800-luvun alkupuolelta ja talousrakennukset 1900-luvun alkupuolelta. Kylän luoteispuolella oleva Lumnäsin kartanon vanhimmat osat ovat 1700-luvulta. Taasianjoen kulttuurimaisemaan kuuluu etelässä Lindkosken keskiaikainen kylä, jonka tienoilta on löydetty useita kivikautisia asuinpaikkoja. Säilyneistä rakennuksista useimmat ovat vanhimmilta osiltaan 1900-luvun alkupuolelta.	**Perustelu** Maakunnan laajin tasainen peltoaukea, vanhaa tiestöä, kylämäki, kartanoita. Kivikautisia asuinpaikkoja.

LOVIISA

- Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö
- Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)
- Taajama
- Pelto
- Kuntaraja

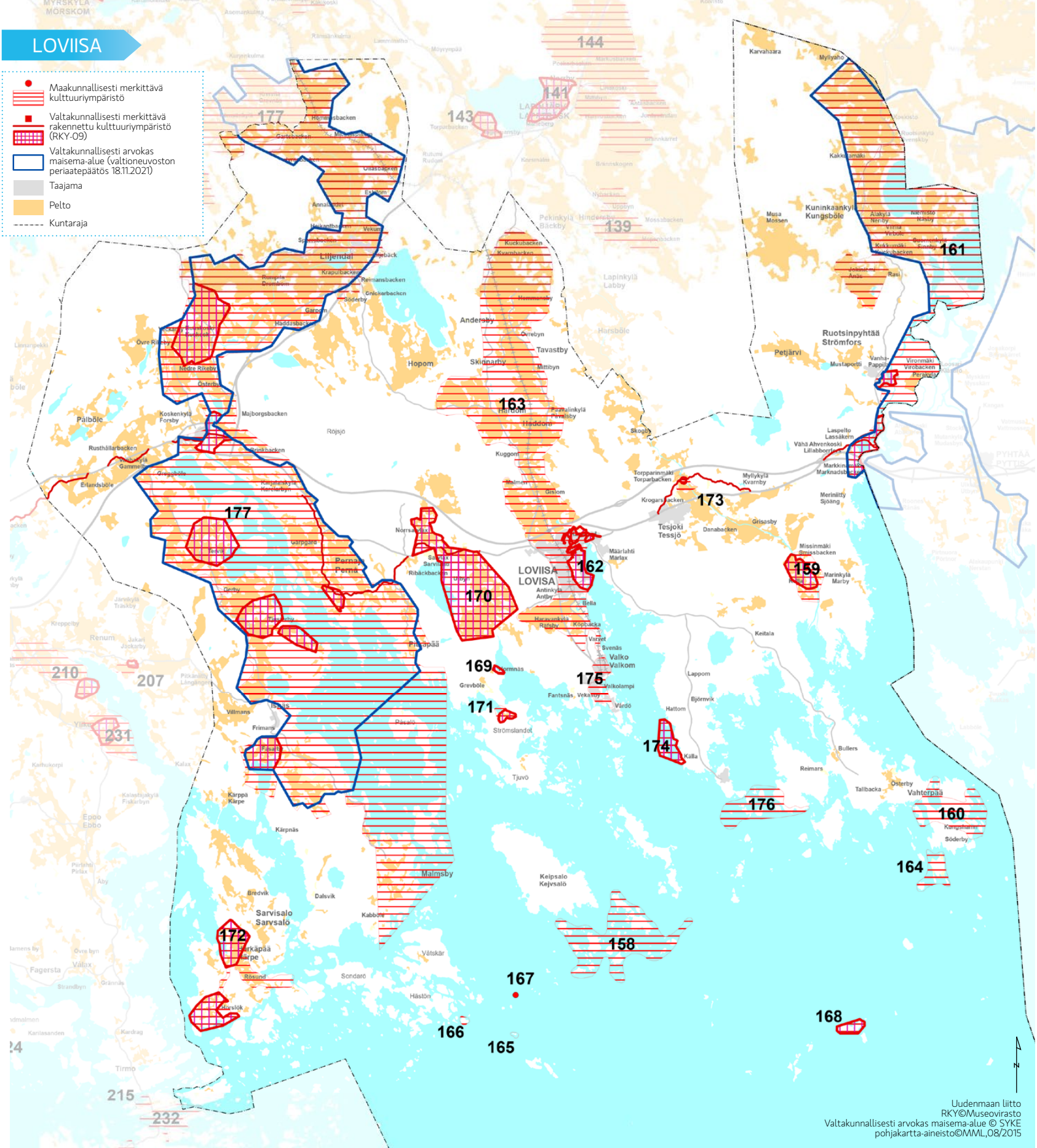
144
141
143
177
139
161
163
173
177
162
159
170
169
175
171
174
176
160
164
158
167
168
166
165
172
210
207
231
215
232
LOVIISA
LOVISA
Tesjoki
Tessjö
Ruotsinpyhtää
Strömfors
Petjärvi
Kuninkaankylä
Kungsböle
Liljendal
Hopom
Skinnarby
Anderby
Haddom
Pernaja
Pernå
Valko
Valkom
Strömslandet
Sarvisalo
Sarvsalo
Malmsby
Kelpsalo
Kejvsalö
Vahterpää
Tjuvö
Röjsjö
Pälbölе
Lappom
Björnvik
Hattom
Bullers
Reimars
Keitala
Tallbacka
Österby
Söderby
Kungshamn
Karpnäs
Karppa
Kärpe
Bredvik
Dalsvik
Kabböle
Vätskär
Sondarö
Hästön
Rösund
Hörslök
Fagersta
Tirmo
Kardrag
Karlasanden
Epoo
Ebbo
Renum
Kalax
Kaihukorpi
Kreppelby
Järvikylä
Träskby
Pikkiniitty
Längängen
Villmans
Frimans
Isgäs
Päsalö
Fantsnäs
Vekatty
Valkolampi
Vårdö
Källa
Svenäs
Varvet
Köpbacka
Haravankylä
Räfsby
Bella
Antinkylä
Antby
Grevböle
Grönnäs
Ribäckbacken
Sarvikylä
Sarvikylä
Norrsalmen
Garpgård
Gerby
Tjuvbacka
Prinsbäpää
Gamlebyn
Gröjom
Malmen
Kuggom
Torpparinmäki
Torparbacken
Krogarsbacken
Mylykylä
Kvarnby
Grisasby
Danabacken
Meriniitty
Sjöäng
Missinmäki
Ämissbacken
Marinkylä
Marby
Laspelto
Lassåkern
Vähä Ahvenkoski
Lillabborrfors
Markkinaniitty
Marknadsängen
Mustaportti
Vironmäki
Virobacken
Perskylä
Vanha Pappila
Musa
Mossen
Alakylä
Nerby
Niemisto
Nästby
Vilmia
Virboke
Kukkumäki
Kuckubacken
Jokiniemi
Ånäs
Rasi
Kakkosmäki
Karvahaara
Myllyaho
Koskenkylä
Forsby
Majborgsbacken
Rusthållarbacken
Gammelby
Gregsböle
Erlandsböle
Kiskarby
Övre Rikeby
Nedre Rikeby
Österby
Haddsbacken
Garpom
Krapulbacken
Reimansbacken
Cricketbacken
Söderby
Hemmansbacken
Gartelbacken
Mossabacken
Ollasbacken
Eskilsom
Annalundet
Heikantbacken
Vekum
Sjövreboken
Kuckubacken
Kvarnbacken
Hemmanby
Övrebyn
Tavastby
Mittibyn
Pekinkylä
Bäckby
Hinderebo
Lapinkylä
Labby
Harsböle
Mossabacken
Nybacken
Uppbyn
Brännskogen
Brännskärret
Korsmalm
Rutumi
Rudom
Torparbacken
Pajavalinkylä
Pavalsby
Skogby
Hamnbacken
Jordeviken
Ruotsinkylä
Svenskby
Koekisto
Lappeenkylä
Lappbacken
Ruukinkylä
Ruukbacken
Kukkumäki
Kuckubacken
Geomankylä
Geomby
Vähä Ahvenkoski
Lillabborrfors
Markkinaniitty
Marknadsängen
Myllykylä
Kvarnby
Torpparinmäki
Torparbacken
Krogarsbacken
Meriniitty
Sjöäng
Grisasby
Danabacken
Tesjoki
Tessjö
Missinmäki
Ämissbacken
Marinkylä
Marby
Mustaportti
Vironmäki
Virobacken
Perskylä
Vanha Pappila
Laspelto
Lassåkern
Vähä Ahvenkoski
Lillabborrfors
Markkinaniitty
Marknadsängen
Kakkosmäki
Karvahaara
Myllyaho
Kuckubacken
Kvarnbacken
Hemmanby
Övrebyn
Tavastby
Mittibyn
Skogby
Kuggom
Malmen
Gröjom
Torpparinmäki
Torparbacken
Krogarsbacken
Mylykylä
Kvarnby
Grisasby
Danabacken
Meriniitty
Sjöäng
Missinmäki
Ämissbacken
Marinkylä
Marby
Laspelto
Lassåkern
Vähä Ahvenkoski
Lillabborrfors
Markkinaniitty
Marknadsängen
Mustaportti
Vironmäki
Virobacken
Perskylä
Vanha Pappila
Musa
Mossen
Alakylä
Nerby
Niemisto
Nästby
Vilmia
Virboke
Kukkumäki
Kuckubacken
Geomankylä
Geomby
Jokiniemi
Ånäs
Rasi
Kakkosmäki
Karvahaara
Myllyaho
Koekisto
Ruotsinkylä
Svenskby
Lappeenkylä
Lappbacken
Ruukinkylä
Ruukbacken
Kukkumäki
Kuckubacken
Geomankylä
Geomby
Vähä Ahvenkoski
Lillabborrfors
Markkinaniitty
Marknadsängen
Myllykylä
Kvarnby
Torpparinmäki
Torparbacken
Krogarsbacken
Meriniitty
Sjöäng
Grisasby
Danabacken
Tesjoki
Tessjö
Missinmäki
Ämissbacken
Marinkylä
Marby
Mustaportti
Vironmäki
Virobacken
Perskylä
Vanha Pappila
Laspelto
Lassåkern
Vähä Ahvenkoski
Lillabborrfors
Markkinaniitty
Marknadsängen

Loviisa

158 Bästö-Sandön saaristomaisema Bästö-Sandön maisema-alue muodostuu useista pienistä Loviisan edustan ulkosaarista. Saarissa on mm. muinaisjäännöksiksi luokiteltuja kivilatomuksia eli todennäköisesti kalastajien rakentamia kiviuuneja sekä yksittäisiä rakennuksia kuten seurantalo. Bästön Högbergetin huipulla on II maailmansodan aikainen tähystystorni ja bunkkeri. Alueen eteläosassa on ollut kuninkaallisen merikartaston mukaan satamapaikka 1780-luvulla.	**Perustelu** Kiviuuneja, 1780-luvun satamapaikka, II maailmansodan aikaisia linnoitteita, seurantalo.
159 Kullaan kartano ja Taasianjoen kulttuurimaisema Kullaan kartano on keskiajalta asti asuttu yksinäistila, jota ympäröi vanhimmilta osiltaan 1700-luvulle periytyvä puisto ja vuosisatoja viljelyksessä ollut peltomaisema. Kartanon monipuolinen, ajallisesti kerroksinen rakennuskanta kuvastaa uusmaalaisten kartanoiden rakennustraditiota 1700-luvulta 1900-luvulle. Kartano on sijainnut alkuaan merenlahden suulla, mutta maankohoamisen vuoksi kartanonpaikka on jäänyt kukkulalle Taasianjokivarteen.	**Perustelu** Keskiajalta tunnettu tila, jossa kartanorakennuksia 1700-luvulta 1900-luvulle. Satamapaikka 1500-luvulta. **RKY-kohde** Kullaan kartanomaisema
160 Kungshamnin historiallinen satamapaikka Ensimmäiset tiedot Kungshamnin satamasta ovat 1500-luvulta. Se oli saaristolaivaston tukikohtana 1788-90 sodan aikana. Alueella on poikkeuksellisen runsaasti ns. ryssänuuneja.	**Perustelu** Saaristolaivaston tukikohta 1788-90 sodan aikana. Ryssänuuneja.
161 Kymijoen laakso - Strömforsin ruukki ja Ahvenkosken ympäristö Kymijoen läntisin haara sivuaa Uuttamaata aivan maakunnan itäisimmissä osissa, paikoin parin sadan metrin levyisenä uomana, leventyen välillä suvannoiksi ja paikoin laajahkoiksi järviksi. Maisema-alueen pohjoisimpaan osaan Uudellamaalla kuuluu Kymijoen pohjoispuolelle jäävä Teutjärvi, jonka rannoilla sijaitsevissa viidessä keskiaikaisessa kylässä on 1500-luvulla ollut yhteensä lähes 50 tilaa. Peltojen keskellä moreeniharjanteilla sijaitsevat kyläkeskukset erottuvat selkeästi. Kylien rakennuskanta on pääosin 1800- ja 1900-luvuilta. Etelämpänä Kymijoen rannalle jää Strömforsin 1600-luvun lopulla perustettu ruukki, jonka ympäristössä on hyvin säilyneitä tuotantorakennuksia ja työväen asuinrakennuksia 1700- ja 1800-luvuilta sekä harvinainen hirsirunkoinen vesisaha. Kymijoen ja Suuren Rantatien risteyskohdassa Ahvenkoskella kaupankäyntipaikka "Markkinamäki" jo keskiajalla. Ahvenkoskella myös 1700-luvun rajanylityspaikka ruotsalaisine ja venäläisine linnoitteineen, Ruotsin posti- ja tulliaseman paikka sekä markkinapaikka ja Ahvenkosken kartano. Ahvenkosken yli rakennettiin 1920-luvulla betonikaarisilta, 1930-luvulla Ahvenkosken vesivoimalaitos patoaltaineen sekä 1960-luvulla uusi maantiesilta.	**Perustelu** Jokilaakson jo 1500-luvulla asutettua kulttuurimaisemaa ja kyläkeskuksia. Ruukki. Kartanoita. Sahateollisuutta. Ahvenkoskella keskiaikainen kaupankäyntipaikka, liikenteen solmukohta, vanha rajanylityspaikka linnoitteineen sekä vesivoimalaitos 1930-luvulta. **RKY-kohteet** Ahvenkosken historiallinen ympäristö, Strömforsin ruukkiyhdyskunta, Suuri rantatie
162 Loviisan Esplanadi, alakaupunki ja maalinnoitus Degerbyn kaupunki perustettiin 1745 Ruotsin 1740-luvun aluemenetysten jälkeen. Tavoitteena oli, että Svartholman merilinnoitus ja Loviisan maalinnoitus muodostavat yhdessä Suomenlinnan päälinnoituksen itäisen etuvarustuksen. Vain osa suunnitelluista bastioneista sekä muutama kivirakennus toteutui. Varsinainen asutus ja puukaupunki, nyk. Loviisan alakaupunki syntyi linnoituksen eteläpuolelle. Se on maamme yhtenäisimpiä 1700-luvun kaupunkialueita, jonka asemakaava, kaupunkirakenne ja 1700- luvun lopulta ja 1800-luvun alkupuolelta oleva rakennuskanta ovat säilyneet hyvin. Alakaupunki rajautuu lännessä Myllyharjuun. Loviisan palon jälkeen (1855) kaupungin keskeiset osat asemakaavoitettiin uudestaan ja syntyi Esplanadin ympäristö, joka jakaa kaupungin linnoituksen kaupunginosaan ja alakaupunkiin. Hyvin säilynyt esplanadi 1800-luvun loppupuolelta edustaa aikakautensa kaupunkirakentamisen ihanteita ja sen varressa on samaa aikakautta edustavat punatiilinen kirkko, raatihuone ja muita pääasiassa kivirakenteisia asuin- ja liikerakennuksia.	**Perustelu** 1700-luvun linnoitus. 1700-luvun yhtenäinen kaupunkialue, jossa hyvin säilynyttä vanhaa rakennuskantaa. Kylpyläkaupungin huvilat ja pensionaatit, kesähuvila-asutus. **RKY-kohteet** Loviisan alakaupunki, Loviisan Esplanadi, Loviisan maalinnoitus, Suuri rantatie
163 Loviisanjoen ja -harjun kulttuurimaisema Loviisanharju ympäröivine peltoaukeineen on selkeimmin maastossa hahmottuvia pitkittäisharjuja Uudellamaalla. Loviisa–Lahti-rata myötäilee harjua ja sen rinnalla kulkevaa Loviisanjokea. Loviisanjoen ja -harjun kulttuurimaisemaan kuuluu myös jokilaaksoon, harjun kupeeseen syntyneitä kyliä. Kulttuurimaiseman pohjoisosassa sijaitsee 1500-luvulla perustettu Kuggomin kylä sekä sen viljelymaisemaan liittyvät Skinnarby, Tavastby, Andersby ja Hommansby. Harjumaisema jatkuu Loviisan kaupungin halki ja kaupungin eteläpuolella siihen kuuluvat keskiajalta tunnetut Köpbacka ja Haravankylä.	**Perustelu** Selkeästi maisemassa hahmottuva pitkittäisharju, jonka suuntaisesti kulkevien jokilaakson ja Loviisa–Lahti-radan ympärillä vanhoja kyliä.

164 Meriväylien rakennusperintö - Boistö ja Lehtinen Boistön luotsivartiotupa rakennettiin saaren korkeimmalle kalliolle vuonna 1892, ja sittemmin rakennus on toiminut merivartioasemana. Huomattavasti muuttunut rakennus on alkuperäisellä paikallaan ja keskeinen maisemaelementti. Boistö on hyvä esimerkki luotsi- ja merivartiotoiminnan historiallisista yhteyksistä: Merivartijat ja luotsit ovat usein päivystäneet samoissa rakennuksissa. Myös uudemmat merivartioasemat sijaitsevat usein vanhoilla luotsipäivystyspaikoilla.	**Perustelu** Luotsi- ja merivartiotoiminta.
165 Meriväylien rakennusperintö - Korvör Korvörin suorakaiteen muotoisista graniittilohkareista muurattu tornikummeli sijaitsee meren huuhtomalla kallioluodolla. Noin seitsemän metriä korkea merimerkki on suhteellisen harvinainen ja sen päälle sijoitettua linjataulua lukuun ottamatta alkuperäisessä asussaan. Se muodostaa jyrkän vastakohdan ympäröivälle merimaisemalle ja sen historiallinen tehtävä on ilmiselvä.	**Perustelu** Vanha merimerkki.
166 Meriväylien rakennusperintö - Risholm Risholmin yksikerroksinen kookkaalla tähystystornilla varustettu luotsivartiotupa on merkittävällä maisemapaikalla Risholmin etelärannan jyrkällä kalliolla. 1800-luvun lopulta olevan vartiotuvan historiallinen hahmo on säilynyt. Vartiotupa on väyläosuuden keskeisin maamerkki ja se on Suomenlahden parhaita esimerkkejä luotsivartiotuvan sijoittumisesta ja tehtävästä.	**Perustelu** 1800-luvun lopun luotsivartiotupa maamerkkinä.
167 Meriväylien rakennusperintö - Rönnskär Rönnskärin kummeli sijaitsee kallioharjanteesta muodostuvan saaren korkeimmalla kohdalla. Merimerkki koostuu graniittiharkoista muuratusta perusosasta ja huippumerkiksi asetetusta rautaisesta koriviitasta. Yhteensä noin kahdeksan metriä korkea rakennelma kuuluu suhteellisen harvinaisten tornikummeleiden joukkoon. Merimerkki on alkuperäisessä asussaan ja hyvin säilynyt. Sen huippumerkki edustaa 1900-luvun alussa yleistä, mutta nykyään erittäin harvinaista viittatyyppiä. Avoimella kalliolla sijaitseva kivitorni on alkuperäisen ideansa mukaisesti keskeinen maamerkki ja sen historiallinen funktio on selkeä ja ymmärrettävä.	**Perustelu** Hyvin säilynyt merimerkki 1900-luvun alusta.
168 Orrengrundin tunnusmajakka ja luotsiasema Loviisan kaakkoispuolella merkittävässä meriväylien risteyskohdassa sijaitsevalla Orrengrundilla on vuosisatojen ajan harjoitettu luotsitoimintaa. Sen merihistorialliseen rakennuskantaan kuuluvat muun muassa 1858 rakennettu tunnusmajakka, luotsiasemat 1920- ja 1950-luvuilta sekä 1900-luvun alusta periytyvä loisto. Alun perin Orrengrundin luotsivartiopaikalle rakennettiin tunnusmajakka jo 1760-luvulla. Orrengrund sekä siellä sijaitsevat Puolustusvoimien ja Merenkulkulaitoksen rakennukset ovat hyvä esimerkki valtion ylläpitämään toimintaan perustuvasta virkamiesyhteisöstä merialueella.	**Perustelu** Luotsitoimintaa ja merimerkkejä vuosisatojen ajalta. **RKY-kohde** Orrengrundin tunnusmajakka ja luotsiasema
169 Sarvilahden kartano ympäristöineen - Hormnäs Hormnäsin tila on ollut Suur-Sarvilahden kartanon lampuotitila. Hyvin säilyneeseen, yhtenäiseen pihapiiriin kuuluu lukuisia asuin- ja talousrakennuksia, joista vanhimmat ovat 1700-luvun lopulta.	**Perustelu** Rakennuskantaa 1700-luvun lopulta alkaen. **RKY-kohde** Sarvilahden kartano ympäristöineen
170 Sarvilahden kartano ympäristöineen - Sarvilahti Sarvilahden kartanon päärakennus on toinen suurvalta-ajan arkkitehtuuri-ideaalin mukaan rakennetuista ylhäisaatelin asuinlinnoista maassamme Louhisaaren kartanon lisäksi. Kartanon aikanaan huomattavan laajoilla tiluksilla on monipuolisia ja eri vuosisadoilta, 1600-luvusta alkaen, peräisin olevia rakennettuja ympäristökokonaisuuksia sekä vuosisatoja viljelyssä ja laidunnettuna olevia alueita. Sarvilahden kartanokeskusta ympäröi Suuren rantatien eteläpuolinen viljelymaisema ja laidunalue sekä Strömslandetissa sijaitsevat jakamattoman Sarvilahden kartanon vanhat lampuotikylät Ströms ja Hormnäs sekä kartanon pohjoispuolelle 1910-luvun alussa jakojen seurauksena syntynyt Norr-Sarvlaxin kartano.	**Perustelu** Suurvalta-ajan asuinlinna laajoine tiluksineen. **RKY-kohde** Sarvilahden kartano ympäristöineen, Suuri rantatie

Svartholman merilinnoitus Loviisan edustalla rakennettiin 1700-luvun puolivälissä Ruotsin laivaston tukikohdaksi.

171 Sarvilahden kartano ympäristöineen - Ströms Strömslandetin pieni saaristolaiskylä on Suur-Sarvilahden kartanon entinen lampuotikylä, jossa hyvin säilyneistä rakennuksista vanhimmat ovat mahdollisesti 1600-luvulta ja nuorimmat 1900-luvun alusta.	**Perustelu** Rakennuskantaa 1600-luvulta 1900-luvulle. **RKY-kohde** Sarvilahden kartano ympäristöineen
172 Sarvisalon keskiaikaiset kylät - Härkäpää, Hörslök ja Rösund Sarvisalon eteläosan keskiaikaiset kylät ovat säilyttäneet poikkeuksellisen hyvin alkuperäisen luonteensa ja rakenteensa. Kolmessa kylässä on 1500-luvulla ollut yli 20 tilaa. Nykyiset rakennukset ovat sijoittuneet nauhamaisesti ja melko tiiviisti kylänraittien varsille. Härkäpäässä rakennuskantaan kuuluu ennen 1920-lukua rakennettuja päärakennuksia ja 1910- ja 1920-lukujen huviloita, sekä kyläkauppa, koulu, paloasema, seurantalo, tuulimylly ja pienvenesatama. Horslökissä rakennuskanta koostuu pääasiassa 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta peräisin olevista maatilojen talouskeskuksista, mäkituvista ja huviloista. Kyläsatamassa on säilynyt myös ryhmä ranta-aittoja. Härkäpään kaakkoispuolella leviävän laajan viljelyaukea päässä olevassa Rösundin kylän keskeinen rakennuskanta koostuu Jeppasin ja Strömmasin tilakeskuksista. Niiden itäpuolella on Jeppasin kanava vanhoine puusiltoineen. Maakunnallisesti arvokas alue päättyy Stadslandetin saarella Suvikunnan huvila-alueeseen, jossa on useampia 1900-luvun alkupuolen jugend-tyylisiä huviloita.	**Perustelu** Alkuperäisen rakenteensa ja luonteensa hyvin säilyttäneitä keskiaikaisia kyliä., joissa rakennuskantaa 1800- ja 1900-luvuilta. Jugend-tyylisiä huviloita. **RKY-kohde** Horslökin kylä Härkäpään kylä
173 Suuri rantatie - Holmgård 1300-luvulla kuninkaankartanoksi perustettu Holmgårdin kartano sijaitsee Taasianjoen pää- ja sivu-uoman välisellä pienellä saarella. Suuri rantatie kulkee postitalona toimineen kartanon pihapiirin läpi. Lännenpuoleinen kiviholvisilta on säilynyt. Holmgårdin ja Myllykylän välinen hiekkatieosuus kiemurtelee punaisten kivien merkitsemässä maastossa. Kartanon hyvin hoidettu rakennuskanta on 1700- ja 1800-luvuilta.	**Perustelu** 1300-luvun kuninkaankartano, jonka rakennuskanta 1700- ja 1800-luvuilta. Postitalona toiminutta kartanoa sivuaa Suuri rantatie. **RKY-kohde** Suuri rantatie
174 Svartholman linnoitus Svartholman merilinnoitus ja Loviisan maalinnoitus ovat Helsingin edustalle rakennetun Suomenlinnan päälinnoituksen itäinen etuvarustus, joka rakennettiin Ruotsin 1740-luvun aluemenetysten jälkeen. Svartholma sijaitsee Loviisanlahden suulla.	**Perustelu** 1700-luvun merilinnoituksia. **RKY-kohde** Svartholman linnoitus
175 Valkon satama ja ympäröivät asuinalueet Valkon satama perustettiin 1800-1900-lukujen vaihteessa luotsien ja kalastajien asuttamalle alueelle, johon 1900-luvun alussa valmistui myös Loviisan ja Lahden välinen kapearaiteinen rautatie. Ensimmäisinä vuosikymmeninä satamassa harjoitettiin ainoastaan lastaustoimintaa. Sotakorvausten maksamiseen liittyneen laivanrakennustelakan myötä Valkoon rakennettiin konepaja- ja konttorirakennuksia. Asutuksen vanhinta kerrostumaa edustavat luotsien, kalastajien ja satamatyöläisten 1900-luvun alusta olevat rakennukset. Rakennuskannan kehitys aina 1960-luvun alkuun on nähtävissä "vuosirenkaina" alueella.	**Perustelu** 1800-luvun lopussa perustettu satama, johon rautatie Lahdesta 1900-luvun alussa. Rakennuskantaa vuosirenkaina 1960-luvulle.
176 Vådholmsfjärden Hästholmenin ydinvoimalan läheisyydessä sijaitsevan Vådholmsfjärdenin alueella on ollut suojasatama 1790-luvulla kuninkaallisen merikartaston mukaan. Alueelta on löydetty kalastukseen, suojasatamaan ja tukinuittoon liittyviä rakenteita. Lisäksi alueella on Kasabergetin II maailmansodan aikainen tulenjohtotorni.	**Perustelu** Suojasatama, kalastus, tukinuitto, II maailmansodan aikaiset linnoitteet.
177 (Loviisa, Myrskylä) Pernajanlahden ympäristö ja Koskenkylänjokilaakso Katso sivu 109.	
232 (Porvoo, Loviisa) Pellinki – Pellinginsalmen väylän kulttuuriympäristö, Tullsundet Katso sivu 110.	

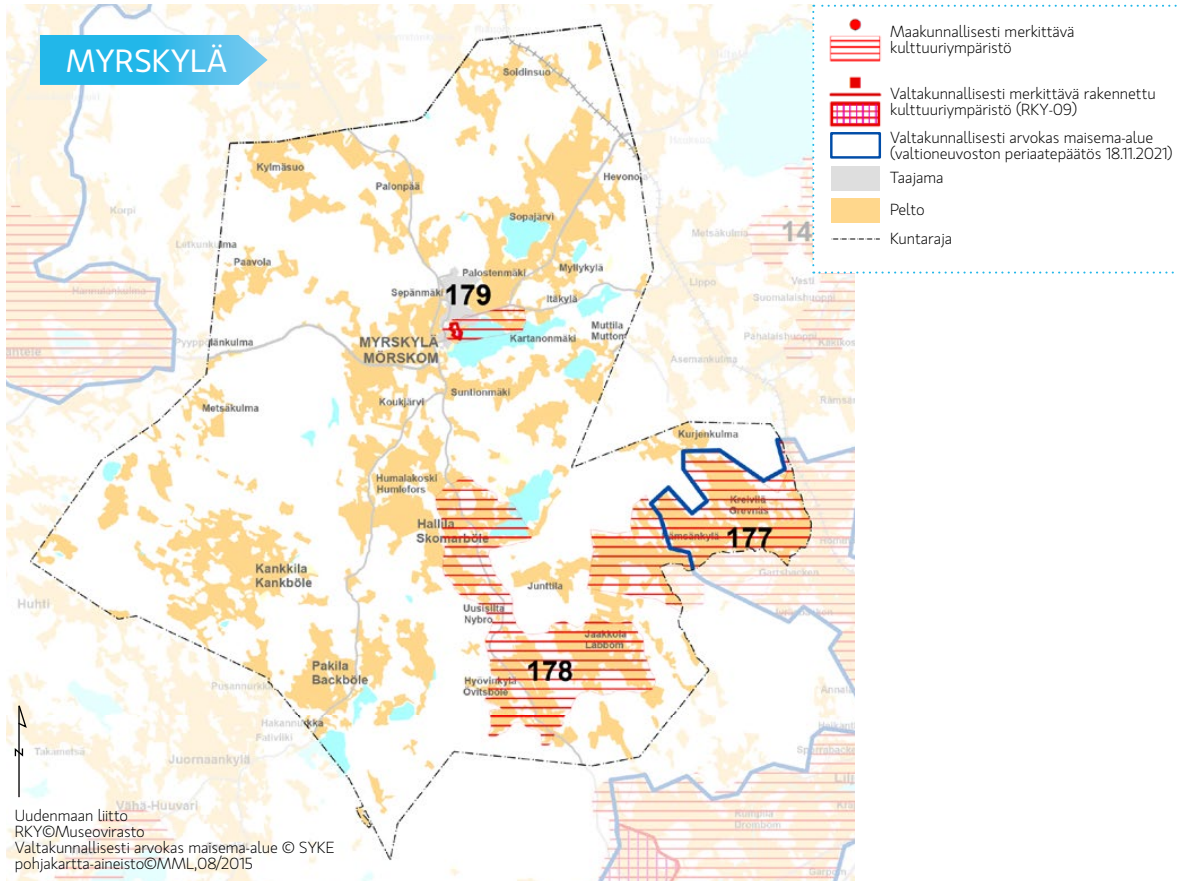

Myrskylä

177 (Loviisa, Myrskylä) Pernajanlahden ympäristö ja Koskenkylänjokilaakso Katso sivu 109.	
178 Hyövinkylän, Jaakkolan ja Hallilan kylien tiemaisema Myrskylänjoki ja sitä seuraileva maisemallisesti arvokas Koskenkylä-Myrskylä -maantie yhdistävät keskiaikaisilla kylätonteilla sijaitsevia Hallilan, Hyövinkylän ja Jaakkolan kyliä. Kyläkeskukset sijaitsevat epätyypillisesti kukin omassa maisematilassaan, metsäisten selänteiden ympäröidessä kyläkeskusten ympärille raivattuja peltoja. Rakennuskanta on pääosin 1800- ja 1900-luvuilta.	**Perustelu** Maisemallisesti arvokas tie yhdistää joenvarren keskiaikaiset kylätontit.
179 Myrskylän kirkonmäki Myrskylän maisemallisesti vaikuttava kirkonmäki on ollut 1600-luvulta sisämaaseura-kunnan keskus, joka on kirkkoineen, makasiineineen ja pappiloineen 1800-luvun asussa. Kirkonmäki muodostaa kokonaisuuden vastarannalla olevan Myrskylän kartanon kanssa.	**Perustelu** 1600-luvun seurakunnallinen keskus 1800-luvun asussa. **RKY-kohde** Myrskylän kirkonmäki

PORVOO

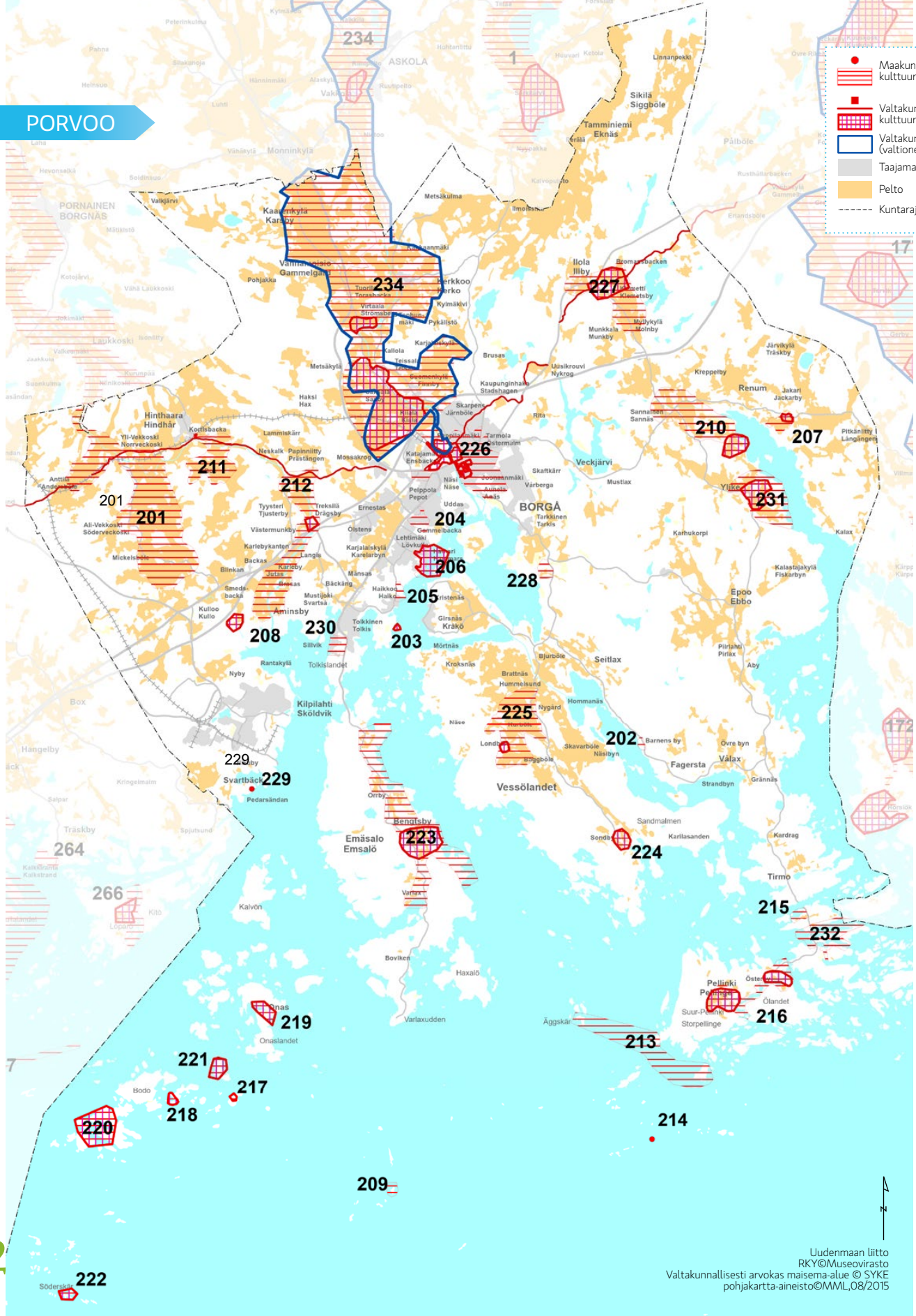
Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö
Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)
Taajama
Pelto
Kuntaraja
234
227
226
211
212
201
210
207
231
204
206
205
228
208
230
203
225
202
229
223
224
215
232
216
213
214
219
221
217
218
220
209
222
ASKOLA
PORNAINEN
BORGNÅS
Hinthaara
Hindhår
BORGÅ
Vessölandet
Emäsalo
Emsalö
Kilpilahti
Sköldvik
Seitlax
Fagersta
Vålax
Tirmo
Pellinki
Ölandet
Svartbäck
Pedersändan
Onaslandet
Varlaxudden
Haxalö
Kalvön
Bovlken
Bodo
Söderskär
Äggskär
Storpellinge
Suur-Pellinki
Sandmalmen
Karilasanden
Kardrag
Strandbyn
Grännäs
Renum
Veckjärvi
Mustlax
Karhukorpi
Epoo
Ebbo
Kalax
Kaarnikylä
Karsby
Vanhamaisio
Gammelgård
Kerkkoo
Kerko
Sikilä
Siggböle
Tamminiemi
Eknäs
Ilola
Illby
Munkkala
Munkby
Kreppelby
Järvikylä
Träskby
Jakari
Jackarby
Sannäs
Sannäsen
Ylike
Kulloo
Kullo
Åminsby
Mickelsböle
Ali-Vekkoski
Söderveckoski
Yli-Vekkoski
Norrveckoski
Kottisbacka
Lammiskärr
Papinniitty
Prästängen
Mossakrog
Tyysteri
Tjusterby
Trekslä
Drägsby
Ernestas
Öistens
Karjalaisky
Karelarbyn
Mänsas
Bäckäng
Haikko
Haiko
Girsnäs
Krakö
Mörtnäs
Kroksnäs
Brattnäs
Hummelsund
Hommanäs
Bjurböle
Skavarböle
Näsibyn
Barnens by
Övre byn
Nygård
Londby
Byggböle
Näse
Orrby
Benölsby
Varlax
Tolkkinen
Tolkis
Tolkislandet
Silvik
Rantakylä
Nyby
Box
Hangelby
Kringelmalm
Salpar
Träskby
Spjutsund
264
266
Kaikkiranta
Kaikstrand
Kilö
Löparö
Kalastajakylä
Fiskarbyn
Piirlahti
Pirlax
Åby
Skaftkärr
Vårberga
Tarkkinen
Tarkis
Pelppola
Pepot
Uddas
Gemmelbacka
Näsi
Näse
Joonannmäki
Aunela
Junäs
Tarmola
Östermalm
Skarpens
Järnböle
Kaupunginhaka
Stadshagen
Uusikrouvi
Nykrog
Rita
Brusas
Metsäkylä
Metsäkulma
Ilmolasten
Kylmäkivi
Pykälistö
Kallola
Teissalo
Geomenkylä
Finnby
Haksi
Hax
Pohjakka
Valkjärvi
Laukkoski
Jokimäki
Isonniitty
Valkeamäki
Jaakkola
Suonkulma
Kurumpää
Kotojärvi
Vähä Laukkoski
Mätiksiö
Hevonsäkä
Soidinsuo
Pahna
Helnsuo
Silakanoja
Hännänmäki
Alaskylä
Vakkilan
Luhti
Vähäkylä
Monninkylä
Ruutipelto
Hohtantittu
Kytösaho
Peterinkulma
Linnanpekki
Bromarsbacken
Klemetti
Klemetsby
Mullykylä
Mölnby
Pälbölе
Rusthållarbacken
Ehlandsböle
Gerby
Gammalby
Övre Rika
Hovi
Ketola
Hiuvari
Kalvopuisto
Kuppakka
Kerälä
Sikiäkylä
Kuhmoo
Lähä
Vähä Laukkoski
Valkeamäki
Kurumpää
Nilikoski
Suonkulma
Kotojärvi
Jokimäki
Isonniitty

Porvoo

201 (Pornainen, Porvoo, Mäntsälä) Mustijokilaakson kulttuurimaisema Katso sivu 109.	
202 Barnens by ja Mikaelskapellet Barnensby ja Mikaelskapellet muodostavat 1926 perustetun alun perin orpolapsille tarkoitetun lastensiirtola-alueen. Alueen merkittävimpään rakennuskantaan kuuluvat arkkitehti Hilding Ekelundin suunnittelemat 1930-luvun loppupuolella rakennetut Mikalskapellet, lastenkoti Hemmet Pia ja koulurakennus, jotka muodostavat yhtenäisen arkkitehtonisen kokonaisuuden. Alueella on myös uudempia rakennuksia.	**Perustelu** 1920-luvulla perustettu lastensiirtola-alue.
203 Björkholmin luotsiasema Björkholmin 1800-luvun lopussa rakennettu entinen luotsiasema Porvooseen johtavan kapean väylän varrella on hyvin rakennusajankohtansa asussa säilynyt luotsivartiotupa. Hyvin myös sisätiloiltaan säilyneeseen vanhaan rakennuskantaan kuuluu lisäksi purjevaja ja vanha laituri.	**Perustelu** 1800-luvun lopun luotsiasema kapean väylän varrella. **RKY-kohde** Björkholmin luotsiasema
204 Gammelbackan kerrostalolähiö Gammelbackan kerrostalolähiö rakennettiin pääasiassa 1970-luvun alkupuolella Nesteen Sköldvikin 1960-luvulla perustetun öljynjalostamon työntekijöiden asunnoiksi, ja se on hyvä esimerkki aikakautensa lähiörakentamisesta elementtitaloineen. Gammelbackan lähiö on Itä-Uudellamaalla harvinainen aluerakentamiskohde. Gammelbackan kartanon puistoa on säilynyt alueen eteläreunassa.	**Perustelu** 1970-luvun elementtilähiö öljynjalostamon työntekijöiden asunnoiksi. Seudulle epätyypillistä aluerakentamista.
205 Haikon kartano ja Edelfeltin kulttuurimaisema Haikon nykyään kongressikeskuksena ja kylpylänä tunnettu kartano sijaitsee Haikkoonselän länsirannalla, mereen laskevassa rinteessä puiston ympäröimänä. Päärakennus on 1910-luvulta. Kartanon eteläpuolella, meren rannassa, on taidemaalari Albert Edelfeltin kesäasuntona toiminut hirsirakenteinen huvilarakennus, sen ympärillä säilynyttä vanhaa puustoa sekä taitelijan rakennuttama ateljeerakennus 1880-luvulta.	**Perustelu** 1910-luvun kartanorakennus. Albert Edelfeltin kesäasunto ympäristöineen.
206 Hamarin asuntoalue ja Porvoon höyrysahan paikka Hamarin 1870-luvulla perustettu höyrysaha oli ensimmäinen laatuaan etelärannikolla. Höyrysahan toiminnasta muistuttaa nykyään tiivisrakenteinen ja alkuperäisen luonteensa säilyttänyt työväenasuntoalue, jonka vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvun lopulta, ja pääosa rakennuskannasta kuitenkin 1900-luvun alkupuolelta. Asuinrakentamisen lomaan sijoittuu sahayhdyskunnan koulu, kauppa, posti, työväentalo ja nuorisoseurantalo. Sahatoiminnasta Haikkoonselän Sahasaarilla on jäljellä enää rakennusten perustuksia ja mm. kiskoradan pohjia.	**Perustelu** 1870-luvulla perustettu höyrysaha. Tiivis ja hyvin säilynyt työväenasuntoalue 1900-luvun vaihteesta. **RKY-kohde** Hamarin asuntoalue ja Porvoon höyrysahan paikka
207 Jakkarilan kartano Jakkarilan 1600-luvulla perustetun kartanon pää- ja sivurakennukset muodostavat edustavan 1700-luvun kustavilaisesta sommitteluperinteestä kertovan pihapiirin.	**Perustelu** 1600-luvulla perustettu kartano, jossa 1700-luvun rakennuskantaa. **RKY-kohde** Jakkarilan kartano
208 Kulloon kartano Vuonna 1613 perustetun Kulloon kartanon 1910-luvulta oleva päärakennus sijaitsee korkealla mäellä puutarhan ympäröimänä. Kartanon hoidettuun pihapiiriin kuuluu useita hyvin säilyneitä hirsirakenteisia talousrakennuksia 1700- ja 1800-luvuilta sekä 1900-luvun alusta. Tilakeskusta ympäröivät pellot on muutettu golfkentiksi.	**Perustelu** 1600-luvulla perustettu kartano, jossa rakennuskantaa 1700-luvulta 1900-luvun alkupuolelle. **RKY-kohde** Kulloon kartano
209 Larsskärin satamapaikka Larsskär on vanha kaukokalastuksen satamapaikka, jossa ei ole säilynyt kalastajien majoja.	**Perustelu** Kaukokalastuksen satamapaikka.

210 Ilolanjoen kulttuurimaisema, Sannäsin kartano ja Husholmenin linnasaari Ilolanjoen kulttuurimaisemaan kuuluvat Sannäsin ja Bosgårdin kartanot, Husholmenin keskiaikainen linnasaari sekä keskiajalta periytyvä kyläasutus. Alueen neljässä kylässä on 1560-luvulla ollut yli kaksikymmentä tilaa. Sannäsin kartanon päärakennus ja kartanopuisto ovat 1800-luvun alkupuolelta. Kartanon pihapiiriin on 1970-luvulla rakennettu koulutuskeskus. Bosgårdin kartanon rakennukset ovat pääosin 1800-luvulta. Alueen eteläreunassa oleva Husholmenin linnasaari kuuluu parhaiten säilyneisiin, lähes koskemattomiin Ruotsin valtakunnan 1300-luvun jälkipuoliskon linnojen paikkoihin. Myös linnaa ympäröivä maisema näkymineen on säilynyt ja maisemassa näkyy yksinomaan jo 1300-luvulla lopulla olemassa olleita kyliä pienine viljelyalueineen.	**Perustelu** Vanhat kartanot, keskiaikainen linnasaari ja keskiajalta periytyvä kyläasutus. **RKY-kohde** Husholmenin keskiaikainen linnasaari ympäröivine maisemineen
211 Mustijokilaakson kulttuurimaisema - Boen kartano **212 Mustijokilaakson kulttuurimaisema - Tjusterby, Treksilä, Brasas ja Åminsby** Mustijokilaakso jatkuu Mäntsälän ja Pornaisten jälkeen Porvoossa joen yläjuoksua pienipiirteisempänä ja hajanaisempana kulttuurimaisemana, jonka eri osia yhdistää joen lisäksi Suuren rantatien hyvin säilynyt linjaus. Porvoon ensimmäisiin ruotsa¬laisten uudisasukkaiden asuttamiin alueisiin kuuluvaa jokilaaksoa rytmittävät Anttilan ja Yli- ja Ali- Vekkosken kylät, Boen kartano ympäristöineen sekä Tyysterin, Treksilän, Karle¬byn ja Åminsbyn kylien muodostama suurmaisema. Jokilaaksossa on ollut jo 1500-luvulla yli kymmenen kylää, joissa viitisenkymmentä tilaa. Jokilaakson merkittävimpään raken¬nuskantaan kuuluvat Boen, Treksilän, Karlebyn ja Brasaksen kartanot sekä pienemmät tilakeskukset talousrakennuksineen, joista vanhimmat on tunnettu viimeistään 1500-lu¬vulla. Jokilaakson rakennuskanta on pääosin 1800- ja 1900-luvuilta. Anttilan kylän asutus on sijoittunut laakson pohjoisreunalle, pellon ja metsän reunavyöhykkeelle, koostuen vaihtelevan ikäisistä, melko harvaan sijoittuneiden maatilojen rakennuksista, sekä Suu¬ren rantatien ja junaradan varteen. Ali-Vekkosken kylämäkeä ympäröi laaja peltoaukea, jonka laidoilta on löydetty useita kivi- ja pronssikautisia muinaisjäännöksiä. Perinteisen ryhmäkylän muoto on yhä havaittavissa, vaikka rakennuskanta on suurelta osin uusiutu¬nut. Suuren rantatien ja Mustijoen solmukohdassa on maaseutumaisemassa huomiota herättävä myllyrakennus 1930-luvulta. Alajuoksulle mentäessä myös Tyysterin koskessa on ollut 1700- ja 1800-luvuilla useita myllyjä sekä vanuttamo ja sirkkelisaha. 1910-luvul¬la kosken yli rakennettiin betonisilta ja sen yhteyteen sähkölaitos.	**Perustelu** Jokilaakson kulttuurimaisemaa. Kivi- ja pronssikautisia muinaisjäännöksiä. Suuri rantatie, kartanot ja vanhat kylät. 1930-luvun myllyrakennus. Sähkölaitos. **RKY-kohteet** Hinthaaran rautatieasema, Drägsbyn kartano, Suuri rantatie
213 Pellinki - Glosholm, Äggskär ja Ednäsinniemi Glosholmin, Äggskärin ja Ednäsinniemen luotsaukseen ja merenkulun ohjaukseen liittyvät rakennukset, rakennelmat ja muut historialliset jäänteet kuvaavat Pellingin roolia Suomenlahden merenkulun historiassa. 1800-luvun puolivälissä toiminut, raunioitunut majakka on myös ollut Tove Jansonin kirjoista tutun muumitalon esikuva. Äggskärin Söderholmissa 1870-luvulta 1930-luvulle toiminut tornillinen luotsivartiotupa on säilynyt vanhassa asussaan. Ednäsinniemen tornimainen luotsiasema on 1930-luvun lopulta.	**Perustelu** 1800- ja 1900-lukujen luotsitoimintaan ja merenkulkuun liittyneitä rakenteita. Kulttuurivaikuttaja Tove Jansson.
214 Pellinki - Klovharun Klovharun puuton kallioluoto oli kirjailija Tove Janssonin kesäpaikka 1900-luvun jälkipuolen ja esiintyy omistajiensa taiteellisessa tuotannossa. Pellinkiläinen saaristo on ollut yhtenä esimerkkinä muumi-tarinoiden maisemalle.	**Perustelu** Tove Janssonin kesäpaikka 1900-luvun jälkipuolelta.
215 Pellinki - Sundön tilakeskus Sundön saaren pohjoisrannalla laivojen käyttämän ankkuripaikan lähellä on Sundön tilakeskus viljelysmaineen, jonka rakennuskanta kuvastaa asumisen ja maatalouden pitkäikäisyyttä.	**Perustelu** Vanha tilakeskus viljelysmaineen.
216 Pellinki - Söderbyn ja Österbyn kylät Pellingin saariston kyläasutuksen keskiössä ovat kapean salmen rannalla olevat tiiviisti teiden varsille sijoittuneet Söderbyn ja Österbyn kylät. Söderbyn kylän asutus on seudun vanhinta, erottuen viljelysmaisemansa ja ryhmäkylämäisen keskustansa puolesta muista Pellingin kylistä. Österbyssä on kaksi tiivistä rakennusryhmää ja rakennuskantaa 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta kuten maalaistaloja, mäkitupia, huviloita, koulu ja yhdistystalo. Österbyn lähellä sijaitsee myös hautausmaa ja kappeli 1930-luvun loppupuolelta.	**Perustelu** Saaristokylät, joiden rakennuskanta 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. **RKY-kohteet** Porvoon saaristokylät

217 Porvoon läntisen saariston luotsi-, majakka- ja kalastusyhdyskunnat - Andersholmen
218 Porvoon läntisen saariston luotsi-, majakka- ja kalastusyhdyskunnat - Långholmen
219 Porvoon läntisen saariston luotsi-, majakka- ja kalastusyhdyskunnat - Onas
220 Porvoon läntisen saariston luotsi-, majakka- ja kalastusyhdyskunnat - Pirttisaari
221 Porvoon läntisen saariston luotsi-, majakka- ja kalastusyhdyskunnat - Rågskär
222 Porvoon läntisen saariston luotsi-, majakka- ja kalastusyhdyskunnat - Söderskärin majakka

Söderskärin majakan, Pirttisaaren lähisaarineen, Långholmenin, Andersholmenin, Rågskärin ja Onaksen saaren keskiosan muodostamat Porvoon läntisen saariston luotsi-, majakka- ja kalastusyhdyskunnat kuvastavat hyvin saariston pitkää ja monipuolista asutus- ja elinkeinohistoriaa jo 1600-luvulta alkaen. Onaksen Hemvikenissä on säilynyt kaksi komeaa talonpoikaistilaa talousrakennuksineen ja saaren talonpojilla oli luotsausvelvollisuus jo 1600-luvulla. Luotsien vahtipaikkoja tai tiloja on ollut lähes kaikilla tässä mainituilla saarilla. Läheisillä Rågskärin ja Andersholmenin saarilla on arvokkaita jatulintarhoja. Pirttisaaren suojaisan sisälahden, Hemvikenin, ympärille syntyneessä kalastaja- ja luotsikylässä asutus on säilyttänyt yhtenäisen, perinteisen asunsa ja saarilla on jälkiä laiduntamisesta ja viljelystä. Pirttisaareen perustettiin tulliasema (nykyisin merivartioasema) 1800-luvulla ja uusinta kulttuurikerrostumaa edustavat puolustusvoimien käytössä olleet linnoitteet. Pirttisaaren Hemviken ja Söderskärin pohjoispuoliset luodot ovat olleet kuninkaallisen laivaston satamapaikkoja 1700-luvun lopulla. Söderskärin majakka rakennuksineen on rakennettu 1860-luvulta lähtien ja sijaitsee lähes puuttomilla kallioluodoilla. Vuonna 1948 Långholmenin asumaton saari osoitettiin kausiluontoista kalastusta varten Porkkalan vuokra-alueelta Mäkiluodosta siirretyille 14 kalastajalle. Kalastus päättyi valtion vesillä 1956 kun kalastajat palasivat Kirkkonummelle. Sisälahdelle syntynyt kausiasumusalue on muuttunut kesähuvila-alueeksi.

Perustelu
Luotsi-, majakka- ja kalastusyhdyskunnat 1600-luvulta alkaen. Satamapaikka 1700-luvulta.

RKY-kohde
Porvoon läntisen saariston luotsi-, majakka- ja kalastusyhdyskunnat

223 Porvoon saaristokylät - Emäsalon kulttuurimaisema

Emäsalon suuressa saaressa, vanhan maantien varteen sijoittuvissa Emsalön, Orrbyn, Bengtsbyn ja Varlaxin kylissä on säilynyt runsaasti omaleimaista saaristoasutusta. Jo 1560-luvulla tunnettujen kylien merkittävin rakennuskanta on 1800-luvulta, vaikka esimerkiksi Varlaxin kylän tilojen päärakennukset ovat 1700-luvulta. Bengtsbyn tiiviissä kyläkeskuksessa perinteinen rakennuskanta on hyvin säilynyttä. Kyliä ympäröivät pienialaiset pellot.

Perustelu
Viimeistään 1500-luvulta tunnetut saaristokylät vanhan maantien varressa. Hyvin säilynyttä vanhaa rakennuskantaa.

RKY-kohde
Porvoon saaristokylät

224 Porvoon saaristokylät - Sondby

Vessölandetissa Sondbyn kylä on säilyttänyt hyvin perinteisen, tiiviin luonteensa. Huomattavimpia yksittäiskohteita Sondbyssä ovat vanha sotilasvirkatalo Skeppars aittoineen 1800-luvulta, Nedre Kärraksen, Backaksen ja Nystubackenin päärakennukset. Kylän pienet pellot ympäröivät sitä rajautuen etelässä mereen ja idässä ja lännessä purojen varrella sijaitseviin niittyihin.

Perustelu
Merenrannan saaristokylä.

RKY-kohde
Porvoon saaristokylät

225 Porvoon saaristokylät - Vessölandetin kulttuurimaisema

Vessölandetin kulttuurimaisemaan kuuluvat saaren keskellä sijaitsevat laajojen peltoalueiden ympäröimät Londbölen, Kurbölen ja Nygårdin kylät, joista ensimmäiset periytyvät keskiajalta. Kylien asutus on sijoittunut vanhan kylätien varrelle joko peltojen ympäröimille kukkuloille tai pellon ja metsän reunavyöhykkeelle. Londbölen tiiviin ryhmäkylän hyvin hoidettujen pihapiirien rakennuskanta on pääosin peräisin 1800-luvulta. Kurbölen harvempaan rakennetun kylän rakennukset ovat pääosin 1900-luvun alusta. Nygårdin 1800-luvulla muodostuneen kylän rakennuskanta on vaihtelevan ikäistä.

Perustelu
Osin keskiajalta tunnettuja saaristokyliä, joissa rakennuskantaa 1800- ja 1900-luvuilta.

RKY-kohde
Porvoon saaristokylät

226 Porvoon vanha kaupunki ja sitä ympäröivä kaupunkirakenne Uudenmaan vanhin kaupunki, Porvoo, on rakentunut 1300-luvulta alkaen kehämäisesti 1400-luvulla rakennetun kivikirkon ympärille. Keskiajalta periytyvä vanhan kaupungin asemakaava katuverkostoineen ja tonttirakenteineen sekä pääosin 1760-1820-luvuilla rakennettuine rakennuksineen edustaa kaupungin vanhinta rakennetta. Vanhan kaupungin luoteispuolella Pappilanmäki on rakentunut vapaamuotoisesti entisen kaupunginrajan taakse 1700-luvulta lähtien ja väljillä puutarhatonteilla olevat rakennukset on sijoitettu maastoa myötäillen. 1800-luvulla kaupunkirakenne laajeni arkkitehti C. L. Engelin suunnitelmien mukaisesti etelään. Empire-kauden säännöllinen ruutukaava on säilynyt hyvin, mutta 1840- ja 1850-lukujen rakennuskantaa on uusittu laajasti 1960-luvulta lähtien. Muuten Porvoonjoen itäpuolen kaupunkirakenne pohjautuu pääosin puutarhakaupunki-ideologiaa soveltavaan asemakaavaan 1910-luvulta: Myllymäen rakennuskanta on pääosin 1900-luvun alkupuolelta, Antinmäenkadun ja Käsityöläisenkadun sekä Tarmolan alueen parhaiten säilyneet osuudet ovat 1920-luvulta, ja Sibeliuksenbulevardi ja Joonaanmäki pääosin 1930-luvulta. Jälleenrakennuskaudella 1940- ja 1950-luvuilla kaupunkia laajennettiin voimakkaasti, josta hyvin säilyneitä esimerkkejä ovat ruotsinkielisille sotainvalideille rakennettu Soturikylä 1940-luvun alusta sekä tyyppitaloihin perustuvat Velkalan ja Näsin pientaloalueet 1940- ja 1950-luvuilta.	**Perustelu** Suuren rantatien ja joen solmukohtaan 1300-luvulla syntynyt, Uudenmaan vanhin kaupunki. Linnavuori. Keskiaikainen kivikirkko, katuverkosto ja tonttirakenne. Monipuolisesti hyvin säilynyttä rakennuskantaa eri aikakausilta, huomattavan paljon 1700- ja 1800-luvuilta. **RKY-kohde** Empire-Porvoon puutalokorttelit ja julkiset rakennukset, Näsin hautausmaa, Porvoon rautatieasema, Suuri rantatie, Vanha Porvoo ja Porvoon linnamäki
227 Postimäki, Ilolan kylä ja Ilolanjoen kulttuurimaisema Ilolanjoen ja Suuren rantatien risteyksessä sijaitsevan Ilolan kylän asutus sijoittuu keskiajalla Postimäelle, jossa sijaitsee nykyisin harvinaisen hyvin säilynyt käsityöläis- ja mäkituparakennusten ryhmä 1700- ja 1800-luvuilta. 1800-luvulla asutus laajeni Suuren rantatien varteen ja kylän pohjoispuolelle, jossa sijaitsee 1800-luvun lopulta oleva Ilolan kartano. Nuorempaa rakennuskantaa edustavat 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä olevat puusilta, seurantalo ja puusepänverstas.	**Perustelu** Hyvin säilynyt käsityöläis- ja mäkituparakennusten ryhmä 1700- ja1800-luvuilta. Suuri rantatie. **RKY-kohde** Postimäki, Suuri rantatie
228 Stensbölen kartano ja kulttuurimaisema Stensbölen kartanosta on mainintoja jo 1320-luvulta. Kartanon merkittävin rakennuskanta periytyy 1800-luvulta, sisältäen puisen päärakennuksen ja talousrakennuksia. Suuri kartanopuisto on 1700-luvulta.	**Perustelu** 1320-luvulta tunnettu kartano, jonka rakennuskanta suurimmaksi osaksi 1800-luvulta.
229 Svartbäckin kivilouhos ja Pedarsändan kalmisto Svartbäckin kivilouhos Pedarsändanin kallioisella niemellä on perustettu ilmeisesti 1880-luvun lopussa. 1930-luvulle käytössä olleessa avolouhoksessa on näkyvissä eri louhintamenetelmiä, porauksen ja lohkomisen jälkiä sekä menetelmistä johtuen erikokoista kiviainesta. Laajan louhoksen laella on hyvin säilynyt pronssikautinen tai varhaisrautakautinen kalmisto ja Pedarsändanin eteläpuolella Storholmenissa pronssikautinen kalmisto.	**Perustelu** 1880-1930-luvuilla käytössä ollut kivilouhos. Esihistoriallinen kalmisto.
230 Tolkkisten teollisuusympäristö Tolkkisten 1800-luvun lopussa perustetun sulfiittiselluloosatehtaan teollisuusympäristö edustaa Uudellamaalla harvinaista teollisuuden alaa. Vanhimmat teollisuusrakennukset ovat 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta, ja merkittävimmät tehdasrakennukset 1920-luvulta 1960-luvulle. Puolen kilometrin päässä tehtailta sijaitsee alun perin yhtenäinen, työväenasunnoiksi rakennettu asuinalue, Valkoinen linja.	**Perustelu** 1800-luvun lopussa perustettu sulfiittiselluloosatehdas, Uudellamaalla harvinainen.
231 Yliken kylä Yliken kylä on rakenteeltaan ja rakennuskannaltaan poikkeuksellisen hyvin säilynyt Uudenmaan rannikon keskiaikaisperäinen ryhmäkylä, jota ympäröivät vuosisatoja viljelyksessä olleet pellot. 1560-luvulla kylässä on ollut viisi tilaa.	**Perustelu** Keskiajalta tunnettu ryhmäkylä, jonka rakenne ja rakennuskanta hyvin säilyneitä. **RKY-kohde** Yliken kylä
232 (Porvoo, Loviisa) Pellinki – Pellinginsalmen väylän kulttuuriympäristö, Tullsundet Katso sivu 110.	
234 (Pukkila, Askola, Porvoo) Porvoonjokilaakson maisema-alue Katso sivu 110.	

PUKKILA

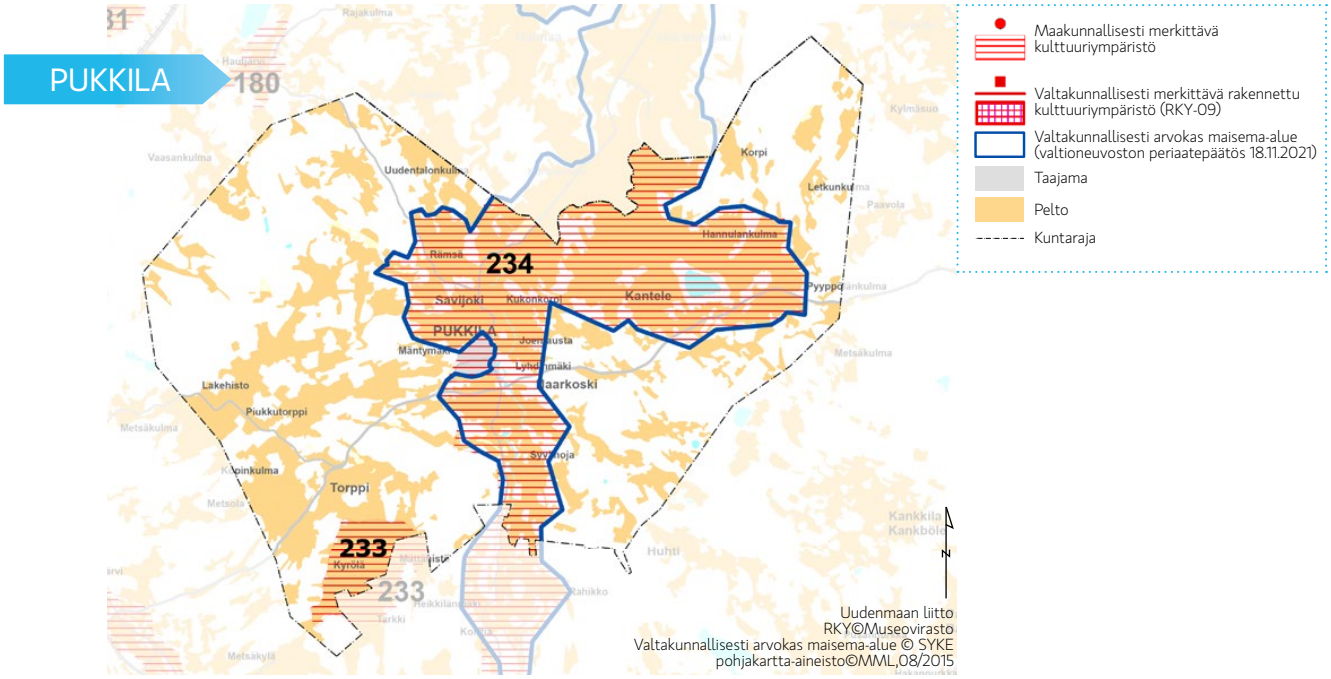

Pukkila

Pukkila, Askola
233 Kyrölän ja Mättähistön kulttuurimaisema
Kyrölän ja Mättähistön kulttuurimaisemaan kuuluu laaja peltoaukea, jonka ympäristöön metsän rajaan, tien varteen ja pellon keskelle rakennettiin 1944–1955 siirtolaistiloja jälleenrakennuskauden tyyppipiirustusten mukaisesti. Hyväkuntoiset tilakeskukset ovat säilyneet pääosin alkuperäisessä asussaan. Tielinjaukset ovat mahdollisesti vasta 1900-luvun alkupuolelta.

Perustelu
1944–1955 rakennetut hyvin säilyneet siirtolaistilat.

Pukkila, Askola, Porvoo
234 Porvoonjokilaakson maisema-alue, Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
Porvoonjokilaakson maisema-alue kulkee Askolassa pohjoisessa jyrkkärinteisen kalliomaaston suojissa laajentuen ennen Askolan kirkonkylää avarammaksi, loivapiirteiseksi viljelylaaksoksi, jota reunustavat korkeat selänteet. Jokilaakso on muinaisen merenlahden tuntumassa löydettyjen muinaisjäännösten perusteella ollut huomattava asutuskeskittymä kivikaudella. Alue on ollut pitkään viljelyksessä. 1560-luvulla jokilaakson viidessä kylässä oli yhteensä parikymmentä tilaa. Kulttuurimaiseman kohokohta on kosken partaalle rakentunut, yhtenäisenä ja tiiviinä säilynyt Vakkolan kylä, joka on ollut pysyvästi asutettu ainakin 1300-luvulta. Kylän maisemassa keskeistä on 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta säilyneen rakennuskannan lisäksi 1900-luvun alun kiviholvisilta ja vesisahan punamullattu rakennuskanta. Askolan kirkko ympäristöineen on 1800-luvun vaihteesta. Porvoossa maisema-alue muodostuu joen länsipuolen laajoista peltoaukeista ja itäpuolen voimakkaista harjanteista, jyrkkärinteisistä kumpareista ja kalliomäistä. Jokilaakson hedelmälliset maat on otettu viljelykseen varhain, ja se on ollut tiiviisti asuttua jo 1500-luvulla kun sen 15 kylässä on ollut yhteensä yli 80 tilaa. Tiheästi rakennetuista ryhmäkylistä Saksala on säilyttänyt sekä perinteisen rakenteensa että runsaasti vanhaa rakennuskantaa. Se oli myös Porvoonjoen tärkeä kauppapaikka ennen Porvoon kaupungin perustamista. Suomenkylä on hyvä esimerkki tiiviistä, raitin varrelle keskittyneestä nauhamaisesta kylästä. Porvoonjokilaakson kartanoista merkittävimpiä ovat 1300-luvulta tunnettu Kiialan kartano ja 1400-luvulta tunnettu Strömsbergin kartano. Kartanoiden rakennuskanta on pääosin 1700- ja 1800-luvuilta. Strömsbergin läheisessä koskessa on myös säilynyt vesivoimalaitos, mylly ja patorakennelmia. Myös Porvoonjokilaaksoon liittyvän Pikkujokilaakson Kaarenkylässä, Vanhamoisiolla ja Tuorilassa on säilynyt paljon peltojen ympäröimää arvokasta rakennuskantaa. Porvoonjokilaakson maisema-alue Pukkilassa on avaraa ja tasaista, jokilaakson kuitenkin kaventuessa alueen eteläosassa kapean, jyrkkärinteisen ja metsän varjostaman uoman ympärille. Pukkilan kulttuuripiirteet ovat Porvoonjokilaakson nuorimpia, tosin Naarkosken, Kanteleen ja Savijoen kylät on tunnettu jo 1560-luvulla, jolloin niissä on ollut yhteensä kolmisenkymmentä tilaa. Muusta seudusta poiketen Pukkilan alueella ei ole ollut yhtään kartanoita eikä niiden seurannaisina torppia. Rakennuskannan kohokohtina ovat Pukkilan kirkon ympäristö 1800-luvun alkupuolelta ja Naarkosken vanha voimalaitos ja 1900-luvun alussa rakennettu kivisilta.

Perustelu
Jo kivikaudella asuttua aluetta. Jokilaakson pellot olleet pitkään viljelyksessä. Tiiviitä ryhmä- ja nauhakyliä, keskiaikainen kylärakenne edelleen monin paikoin tunnistettavissa. Keskiaikainen kauppapaikka Saksalassa. 1300- ja 1400-luvuilta lähtien tunnettuja kartanoita. Kiviholvisiltoja. Pukkila on jokilaakson kulttuurimaiseman nuorinta kerrosta, jossa muusta alueesta poiketen ei kartanoita eikä torppia.

RKY-kohde
Vakkolan kylä

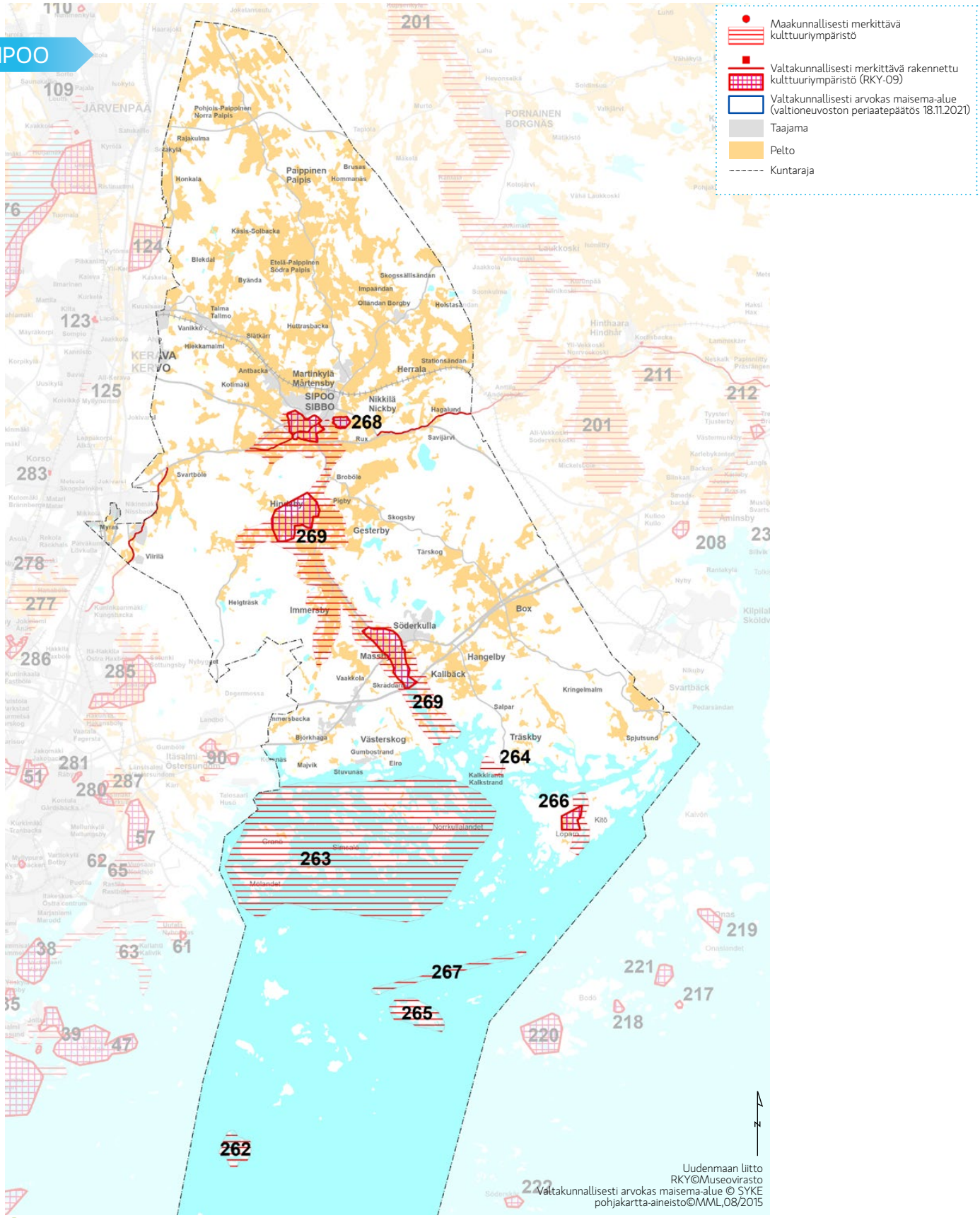
Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö
Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY-09)
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 18.11.2021)
Taajama
Pelto
Kuntaraja
268
269
269
264
266
263
267
265
262
Paippinen Palpis
Martinkylä Mårtensby
SIPOO SIBBO
Nikkilä Nickby
Herrala
Hindsby
Gesterby
Immersby
Söderkulla
Massby
Kallbäck
Hangelby
Box
Västerskog
Träskby
Kitö
Lopaco
Uudenmaan liitto
RKY©Museovirasto
Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue © SYKE
pohjakartta-aineisto©MML,08/2015

Sipoon Kaunissaaressa eli 1800-luvulla kalastajayhdyskunta. Nykyisin saari on virkistyskäytössä.

Sipoo

262 Eestiluoto Sipoon ulkosaaristossa sijaitsevalle Eestiluodon etelärannalla on ollut kuninkaallisen merikartaston mukaan suojasatama jo 1700-luvun lopulla. Saarelle muodostui 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kolmen kalastajaperheen yhteisö. Samalta ajalta olevat kalastajatilat pihapiireineen ovat säilyneet. Kieltolain aikaan saaren rantavesissä varastoitiin pirtua. Saari on ollut myös itsenäisen Suomen puolustusvoimien käytössä, josta muistuttaa mm. tulenjohtotorni. Nykyään saari on Helsingin kaupungin virkistyssaari.	**Perustelu** 1700-luvun suojasatamana kartoissa. Kalastajayhdyskunta 1800- ja 1900-luvuilla. Salakuljetus. Puolustusvoimien rakenteita.
263 Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus - Sipoon saaristo Sipoon saaristo on ollut Helsingistä itään suuntautuneen höyrylaivaliikenteen saaristoreittien ydinalueetta. Monet saarista on jaettu 1900-luvun alkupuolella kesähuvilapalstoiksi, jotka ovat rakentuessaan muodostaneet yhä nykyään havaittavia eheitä huvilakokonaisuuksia. Stora Korpholmenilla on nähtävissä saaristolaismökkien muuttaminen kesähuvilakäyttöön. Granön saaressa asutusta on ollut pisimpään, jo 1500-luvulla kylässä oli kolme torppaa. Useimmissa muissakin saarissa on ollut vakituista asutusta 1800-luvulla ja esimerkiksi Simsalössa tästä muistuttavat koulu, rukoushuone, kauppoja, vapaapalokunta, yhteyslaituri ja telakat.	**Perustelu** Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus ja varhaisempi saaristolaisasutus.
264 Kalkkirannan teollisuusalue Sipoon Kalkkirannassa kalkkikiveä on kaivettu jo 1500-luvulla. Suomenlinnan linnoitustöiden aikana alueella kaivettiin kalkkikiveä teollisemmin, mutta suurteollinen kaivostoiminta alkoi 1930-luvulla kun alue siirtyi Lohja Oy:n omistukseen. Merkittävin osa rakennuskannassa on 1900-luvulta. Tehtaan lähistölle rakentui työntekijöiden ajallisesti melko yhtenäinen omakotialue 1940-1950-luvuilla.	**Perustelu** Kaivostoiminta. 1900-luvun alkupuolen tehdasalue ja siihen liittyvä asuinalue.

265 Kaunissaaren virkistysalue Kaunissaaren luonnonkauniilla saarella toimi 1700-luvun alussa laiton tuulisaha, jonka venäläiset tuhosivat pikkuvihan aikana. Saarelle muodostui eestiläisistä koostuva pieni kalastajayhdyskunta ja saaren myynnin jälkeen 1800-luvun jälkipuoliskolla kalastajatila, jonka päärakennus ja pellot ovat yhä jäljellä saaren itäpäässä. Kaunissaari tunnettiin 1800-luvulla myös salakuljettajien pesäpaikkana. Saareen rakennettiin 1930-luvulla vuokrahuviloita ja Helsingin kaupungin ulkoilualueeksi saari muuttui 1950-luvun lopulla.	**Perustelu** Kalastajayhdyskunta ja salakuljetus.
266 Löparön kulttuurimaisema Löparön kartano sijaitsee muusta kartanorakentamisesta poiketen saaristossa kapean, vuonomaisen salmen länsirannalla korkealla, kallioisella ja metsäisellä mäellä. Kartanon peltoala on ollut hyvin pieni. Kartanon pääosin 1800-luvulta oleva rakennuskanta on hyvin säilynyttä.	**Perustelu** Poikkeuksellisesti saaristoon muodostettu kartano, jossa 1800-luvun rakennuskantaa. **RKY-kohde** Löparön kartano
267 Meriväylien rakennusperintö - Gråskär ja Tallörn Gråskär ja Tallörn ovat merimerkkipari, jonka 1850-luvulla rakennetut puukummelit korvattiin 1900-luvun alussa kivikummeleilla. Harmaakivestä muuratut nelikulmaiset tornikummelit turvalaitekerrostumineen ovat säilyneet hyvässä kunnossa. 10 metriä korkea Gråskär on Suomen kookkain kivikummeli.	**Perustelu** Merimerkkipari 1900-luvun alusta.
268 Nikkilän sairaala-alue Helsingin kaupungin perusti Nikkilään 1910-luvulta alkaen rakentuneen mielisairaala-alueen, jonka rakennuskannan pääosa edustaa 1920-luvun myöhäisjugendia. Puiston ympäröimä sairaala-alue muodostaa monesta rakennusvaiheesta ja tyylisuuntauksesta huolimatta yhtenäisen kokonaisuuden.	**Perustelu** Laitoikset. 1910-luvulla perustettu mielisairaala-alue, jonka rakennuskanta pääosin 1920-luvulta. **RKY-kohde** Nikkilän sairaala-alue
269 Sipoonjokilaakson kulttuurimaisema Sipoonjokilaakso on pitkään asuttua viljelymaisemaa, jonka perustekijät ja rakenne ovat säilyneet vuosisatojen ajan lähes muuttumattomina. Sipoon historiallisesta pitäjänkeskuksessa on säilynyt harmaakivikirkko 1400-luvun puolivälistä ja tiilikirkko 1800-luvun lopulta, sekä vuosisatoja samoilla paikoilla sijainneet kirkkoherranpappila, kappalaisenpappila ja lukkarinpuustelli. Sipoonjokilaakson viljelymaisemaan on kuulunut 1560-luvulla 12 kylää, joissa on ollut yhteensä lähes 80 tilaa. Näistä varhaiskeskiaikaista ruotsalaisasutusta edustavassa Hindsbyn jo 1400-luvun alkupuolella tunnetussa kylässä asutuksen sijoittuminen, kylän rakenne ja viljelymaiseman avoimet tilat kuvastavat tilannetta, joka on säilynyt todennäköisesti keskiajalta asti lähes samana. Pääosa kylän rakennuskannasta on peräisin 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta. Vanhat kartanoista Joensuun rakennuskanta on 1700-luvun keskivaiheilta, Söderkullan kartanon päärakennus 1900-luvun alusta ja Sipoonlahden suulla sijaitsevan Eriksnäsin kartanon päärakennus 1810-luvulta ja pihapiiriä ympäröivä puisto 1700-luvulta. Sipoon jokilaakson erikoisuutena on Sibbesborgin 1300-luvun jälkipuoliskolta olevan linnan alue, joka on säilynyt hylkäämisensä jälkeen lähes koskemattomana. Aikoinaan saarelle rakennetusta linnasta on jäljellä rakennusten perustuksia ja tiiliseiniä.	**Perustelu** Jokilaakson kulttuurimaisema säilynyt vuosisatoja muuttumattomana. 1400-luvun harmaakivikirkko ja tiilikirkko 1800-luvun lopulta. 1400-luvulla tunnettuja kyliä, joiden rakenne hyvin säilynyt. Vanhoja kartanoita. 1300-luvun jälkipuoliskon linnan jäänteet. **RKY-kohde** Hindsbyn kylä, Sibbesborgin keskiaikainen linnasaari ja Sipoonjokilaakson viljelymaisema, Sipoon kirkot ja pitäjänkeskus, Suuri rantatie

LIITTEET

Liite 1: Kulttuuriympäristön käsitteitä

Lähde: Rakennusperintö.fi, www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/ (luettu 24.2.2012)

Arvo ja merkittävyys
Rakennetun kulttuuriympäristön ja kulttuurimaisemien arvoa määriteltäessä puhutaan mm. historiallisista, rakennushistoriallisista, arkkitehtonisista, rakennusteknisistä, taiteellisista ja maisemallisista arvoista. Kohteen arvon määrittämisessä (arkikielessä myös arvottaminen) käytetään vakiintuneita kriteerejä. Alueiden ja kohteiden hoito ja suojelu perustuu tunnistettuihin arvoihin ja niiden valtakunnalliseen, maakunnalliseen tai paikalliseen merkittävyyteen.

Esihistoriallisen ajan muinaisjäännös
Esihistoriallisen ajan muinaisjäännökset ovat ajanjaksolta, jolta ei tunneta kirjallisia lähteitä ja jonka asutusta ja oloja koskevat käsitykset perustuvat arkeologian menetelmillä saatuihin tutkimustuloksiin.

Historiallisen ajan muinaisjäännös
Historiallisen ajan muinaisjäännökset ovat ajalta, jolta on kirjallisia lähteitä. Kohteita voi olla hyvin monenlaisia, esimerkiksi autioituneet keskiaikaiset kylänpaikat, kaupunkien arkeologiset kerrostumat ja ensimmäisen maailmansodan linnoituslaitteet. Kohteen muinaisjäännösluonne ratkaistaan tyyppi- ja tapauskohtaisesti.

Kiinteä muinaisjäännös = muinaisjäännös
Muinaisjäännökset ovat maisemassa tai maaperässä säilyneitä rakenteita ja kerrostumia, jotka ovat syntyneet paikalla kauan sitten eläneiden ihmisten toiminnasta. Kiinteät muinaisjäännökset ovat usein maastossa silmin havaittavissa ja selvästi erottuvia, kuten hautaröykkiöt, uhrikivet, linnavuoret, jätinkirkot, jatulintarhat ja puolustuslaitteet. Toisena ryhmänä ovat maanalaiset kiinteät muinaisjäännökset, kuten asuin- ja työpaikat sekä ruumishaudat. Kiinteät muinaisjäännökset ovat muinaismuistolain rauhoittamia. Laissa käytetään sekä kiinteä muinaisjäännös että muinaisjäännös -käsitettä tarkoittamaan samaa asiaa.

Kulttuuriperintö
Kulttuuriperintö on ihmisen toiminnan vaikutuksesta syntynyttä henkistä ja aineellista perintöä. Aineellinen kulttuuriperintö voi olla joko irtainta (esim. kirjat ja esineet) tai kiinteää (ks. esim. rakennusperintö).

Kulttuuriympäristö
Kulttuuriympäristö on yleiskäsite. Sillä tarkoitetaan ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt; sille annetut merkitykset, tulkinnat ja sen erilaiset nimeämiset. Tarkemmin kulttuuriympäristöä voidaan kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriympäristö. Kulttuuriympäristöön kuuluvat myös muinaisjäännökset ja perinnebiotoopit.

Kansallismaisema
Kansallismaisemaa käytetään usein kuvaamaan tunnetuimpia maisemakohteita, joilla on voimakas symboliarvo. Käsitteellä kansallismaisema ei ole virallista asemaa. Kansallismaisemiksi mielletyt alueet ovat valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita ja / tai valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä.

Maakunnallisesti merkittävä maisema
Asiantuntijaviranomaisten määrittelemä maakunnallista ominaisluonnetta ja maakunnallisia erityispiirteitä ilmentävä maisema.

Maamerkki
Luonnonelementti tai ihmisen toiminnan tulos, joka erottuu muusta ympäristöstä joko sijaintinsa (vrt. maisemarakenne), visuaalisen hahmotettavuuden/ ominaisuuden (vrt. maisemakuva) tai siihen liitetyn merkityksen vuoksi. Tyypillisiä maamerkkejä ovat kalliot, kirkot ja muut korkeat rakennukset.

Maisema
Muodostuu elollisista ja elottomista tekijöistä sekä ihmisen tuottamasta vaikutuksesta, jotka ovat ns. maiseman perustekijöitä, niiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta sekä maiseman visuaalisesti hahmotettavasta ilmiasusta, maisemakuvasta.
Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen mukaan maisema tarkoittaa aluetta sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät ja jonka ominaisuudet johtuvat luonnon ja/ tai ihmisen toiminnasta ja vuorovaikutuksesta.

Maisema-alue, luonnonsuojelulain nojalla perustettu
Luonnonsuojelulain 32-33 §:n tarkoittama luonnon- tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi ympäristöministeriön tai alueellisen ympäristökeskuksen päätöksellä perustettu maisema-alue.

Maiseman solmukohta
Useiden maiseman perustekijöiden leikkauspiste tai kohtauspaikka.

Maisemarakenne
Muodostuu maiseman perustekijöiden keskinäisestä suhteesta ja vaihtelusta, jossa maiseman solmukohdat ja maamerkit jäsentävät maisemaa.

Maisematila
Tila, jonka muodostavat maiseman perustekijät ja niiden keskinäiset suhteet. Maisematilat voivat olla selkeästi rajoittuvia tilakokonaisuuksia tai laajoja rajautumattomia avoimia alueita. Maisematilat voivat muodostaa tilasarjoja.

Maisematyyppi
Maisemaa voidaan tyypitellä luonnonmaisemaksi ja kulttuurimaisemaksi sen mukaan, onko maisema ensisijaisesti luonnonelementtien tai ihmisen toiminnan tulosta. Tämän lisäksi maisemaa voidaan tyypitellä esimerkiksi maisemarakenteen, maisemakuvan, maankäytön, kulttuuripiirteiden, luonnonpiirteiden jne perusteella. Yleisiä maisematyyppejä ovat esim. kaupunki-, saaristo-, järvi- ja maatalousmaisema.

Maisemavaurio
Tapahtumasta tai toimenpiteestä aiheutunut maisemarakenteen ominaispiirteiden tai maisemakuvan laadun heikentyminen. Maisemavauriot voivat olla pysyviä, ajan myötä korjaantuvia tai maisemoinnilla korjattavissa.

Perinnemaisema ja perinnebiotooppi
Perinteisten elinkeinojen ja maankäyttötapojen muovaama alue, jonka historialliset piirteet ovat säilyneet. Perinnemaisemia ovat esimerkiksi niityt ja hakamaat ja niiden käyttöön liittyvät rakenteet ja rakennelmat. Kulttuuri- ja perinnemaisema -käsitteet ovat osin päällekkäiset, perinnemaisema on usein melko pienialainen ja osa laajaa kulttuurimaisemaa. Perinnebiotoopeiksi nimitetään pääosin niitty- ja laiduntalouden monilajisia luontotyyppejä esim. kuivat ja kosteat niityt, hakamaat ja metsälaitumet.

Reunavyöhyke
Rajaa maisematilaa. Esimerkiksi peltoa rajaavat puut ja muu kasvillisuus muodostavat maisematilan reunavyöhykkeen.

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue
Valtioneuvoston vuoden 1995 periaatepäätöksessä nimetyt 156 aluetta. Nämä alueet ovat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevassa valtioneuvoston päätöksessä (30.11.2000) kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevissa erityistavoitteissa tarkoitettuja alueiden käytön suunnittelun lähtökohtia.

Kansallinen kaupunkipuisto
Maankäyttö ja rakennuslain (68-70 §) nojalla perustettu kaupunkimaiseen ympäristöön kuuluvan alueen kulttuuri- tai luonnonmaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien kaupunkikuvallisten, sosiaalisten, virkistyksellisten tai muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi perustettu alue.

Kaupunkikuva, taajamakuva
Rakennetun ympäristön ja kaupunki- tai taajamatilan visuaalisesti hahmotettava ilmiasu.
Maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö
Asiantuntijaviranomaisten määrittelemä maakunnan ominaisluonnetta ja erityispiirteitä ilmentävä rakennettu kulttuuriympäristö.

Museotie
Tiehallinnon tieliikenteen kehityksen erityispiirteiden säilyttämiseksi määrittelemät museotiet ja -sillat (58 museotietä ja -siltaa, vuoden 2005 tilanne).

Rakennettu kulttuuriympäristö, rakennusperintö
Käsite viittaa sekä konkreettisesti rakennettuun ympäristöön että maankäytön ja rakentamisen historiaan ja tapaan, jolla se on syntynyt. Rakennettu kulttuuriympäristö muodostuu yhdyskuntarakenteesta, rakennuksista sisä- ja ulkotiloineen, pihoista, puistoista sekä erilaisista rakenteista (kuten esim. kadut tai kanavat). Rakennusperintö on pääsääntöisesti synonyymi rakennetulle kulttuuriympäristölle, joskus käsitettä käytetään tarkoittaen erityisesti vanhoja rakennuksia.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö
Museoviraston ja ympäristöministeriön julkaisuun Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt sisältyvät alueet ja kohteet. (Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16 / 1993). Nämä alueet ja kohteet ovat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevassa valtioneuvoston päätöksessä (30.11.2000) kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevissa erityistavoitteissa tarkoitettuja alueiden käytön suunnittelun lähtökohtia.

Liite 2: Asiantuntijaryhmä

Juhani Karilas, 1.1.2011 alkaen	Itä-Uusimaa (Askolan ja Pukkilan kunnat)
Ulla-Maija Upola	Keski-Uusimaa (Pornaisten kunta)
Maria Jaakkola	Pääkaupunkiseutu (Helsingin kaupunki)
Anne Mäkynen	Pääkaupunkiseutu (Vantaan kaupunki)
Mirkka Niemi	Pääkaupunkiseutu (Espoon kaupunki)
Leena Iso-Markku	Länsi-Uusimaa (Lohjan kaupunki)
Iiris Koivula	Länsi-Uusimaa (Nummi-Pusulan kunta)
Suvi Lehtoranta	Länsi-Uusimaa (Vihdin kunta)
Rauli Ailus	Läntinen Uusimaa (Raaseporin kaupunki)
Juha Vuorinen, 1.1.2011 alkaen	Itä-Uudenmaan maakuntamuseo
Henrik Wager, 31.12.2010 saakka	Itä-Uudenmaan maakuntamuseo
Sari Saresto	Keski-Uudenmaan maakuntamuseo
Tellervo Saukoniemi	Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo
Minttu Perttula	Metsähallitus
Jaakko Holsti	MTK Uusimaa
Elisa El-Harouny, 1.7.2011 alkaen	Museovirasto
Tuula Heikkurinen-Montell, 30.6.2011 saakka	Museovirasto
Helena Ranta, 30.6.2011 saakka	Museovirasto
Teija Tiitinen, 1.7.2011 alkaen	Museovirasto
Bjarne Westerlund	Nylands Svenska Producent förbund
Aila Tarvainen	ProAgria
Riitta Niskanen	Päijät-Hämeen maakuntamuseo
Kirsi Hellas	Uudenmaan ELY-keskus
Jarmo Kitula	Uudenmaan ELY-keskus
Esme Manns-Metso	Uudenmaan ELY-keskus
Henrik Wager, 1.1.2011 alkaen	Uudenmaan ELY-keskus
Silja Aalto	Uudenmaan liitto
Elina Kuusisto	Uudenmaan liitto
Riitta Murto-Laitinen	Uudenmaan liitto
Pekka Normo, 1.8.2010 saakka	Uudenmaan liitto
Oskari Orenius	Uudenmaan liitto
Tuula Palaste	Uudenmaan liitto
Lasse Rekola	Uudenmaan liitto
Kristiina Rinkinen	Uudenmaan liitto

Asiantuntijaryhmään osallistuneet 05/2014–2016

Ahtokivi Nicole	seutuedustaja/Länsi-Uusimaa
Ailus Rauli	seutuedustaja/Länsi-Uusimaa
ElHarouny Elisa	Museovirasto
Hellas Kirsi	Uudenmaan ELY-keskus
Hirvonen Auli	Pro Agria
Holsti Jaakko	MTK Uusimaa
Gestrin Tryggve	seutuedustaja/Espoon kaupunginmuseo
Jaakkola Maria	seutuedustaja/PKS
Katajamäki Mirkka	seutuedustaja/PKS
Kiljunen-Siirola Raisa	seutuedustaja/PKS
Koivula Iiris	seutuedustaja/Länsi-Uusimaa
Kuokkanen-Suomi Liisa	seutuedustaja/PKS
Lehtoranta Suvi	seutuedustaja/Länsi-Uusimaa
Mäkynen Anne	seutuedustaja/PKS
Mäntysaari Maaria	seutuedustaja/Itä-Uusimaa
Nicklen Mervi	seutuedustaja/PKS
Niskanen Riitta	seutuedustaja/Päijät-Hämeen maakuntamuseo
Oijala Hanna	seutuedustaja/Itä-Uusimaa
Perttula Minttu	Metsähallitus
Pyykkönen Sonja	Uudenmaan ELY-keskus
Saresto Sari	Helsingin kaupunginmuseo/Keski-Uudenmaan MKM
Sarkki Asta	Metsänomistajien liitto
Saukoniemi Tellervo	seutuedustaja/Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo
Tamsaari Sara	seutuedustaja/Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo
Tiitinen Teija	Museovirasto
Toivonen Kirsi	seutuedustaja/Itä-Uudenmaan maakuntamuseo
Upola Ulla-Maija	seutuedustaja/Keski-Uusimaa
Vuojolainen Anne	seutuedustaja/ Vantaan kaupunginmuseo
Vuorinen Juha	seutuedustaja/Itä-Uudenmaan maakuntamuseo
Wager Henrik	Uudenmaan ELY-keskus
Westerlund Bjarne	Nylands Svenska Producentförbund
Österman Pertti	seutuedustaja/Itä-Uusimaa
Mansikka Ilona	Uudenmaan liitto
Orenius Oskari	Uudenmaan liitto
Palaste Tuula	Uudenmaan liitto
Rinkinen Kristiina	Uudenmaan liitto
Vauhkonen Heli	Uudenmaan liitto

Liite 3: Seudullisten kulttuuriympäristötyöpajojen osallistujat

Länsi-Uudenmaan työpaja

Pertti Kyyhkynen	Karkkilan kaupunki
Leena Iso-Markku	Lohjan kaupunki
Iiris Koivula	Nummi-Pusulan kunta
Suvi Lehtoranta	Vihdin kunta
Tellervo Saukoniemi	Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo
Kristiina Rinkinen	Uudenmaan liitto
Elina Kuusisto	Uudenmaan liitto

Karjalohjan edustaja oli estynyt

Läntisen Uudenmaan työpaja

Heli Vauhkonen	Hangon kaupunki
Patrik Skult	Inkoon ja Siuntion kunnat
Maaret Eloranta	Kirkkonummen kunta
Seppo Mäkinen	Kirkkonummen kunta
Rauli Ailus	Raaseporin kaupunki
Kukka-Maaria Luukkonen	Raaseporin kaupunki
Tellervo Saukoniemi	Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo
Elina Kuusisto	Uudenmaan liitto
Kristiina Rinkinen	Uudenmaan liitto

Keski-Uudenmaan työpaja

Seppo Itkonen	Hyvinkään kaupunki
Hannu Lindqvist	Hyvinkään kaupunki
Johanna Sääksniemi	Mäntsälän kunta
Anita Pihala	Nurmijärven kunta
Ulla-Maija Upola	Pornaisten kunta
Kaija Hapuoja	Tuusulan kunta
Sari Saresto	Keski-Uudenmaan maakuntamuseo
Henrik Wager	Uudenmaan ELY-keskus
Elina Kuusisto	Uudenmaan liitto
Kristiina Rinkinen	Uudenmaan liitto

Keravan, Järvenpään ja Päijät-Hämeen maakuntamuseon edustajat olivat estyneitä

Pääkaupunkiseudun työpaja

Mirkka Niemi	Espoon kaupunki
Riitta Salastie	Helsingin kaupunki
Anne Mäkynen	Vantaan kaupunki
Sari Saresto	Helsingin kaupunginmuseo
Tryggve Gestrin	Espoon kaupunginmuseo
Jyri Vilja	Espoon kaupunginmuseo
Henrik Wager	Uudenmaan ELY-keskus
Elina Kuusisto	Uudenmaan liitto

Itä-Uudenmaan työpaja

Juhani Karilas	Askolan ja Pukkilan kunnat
Ulla-Maija Turja	Lapinjärven kunta
Ulla-Maija Upola	Myrskylän kunta
Maija-Riitta Kontio	Porvoon kaupunki
Sirkku Huisko	Sipoon kunta
Susanna Pyhälä	Sipoon kunta
Juha Vuorinen	Itä-Uudenmaan maakuntamuseo
Henrik Wager	Uudenmaan ELY-keskus
Elina Kuusisto	Uudenmaan liitto
Oskari Orenius	Uudenmaan liitto
Kristiina Rinkinen	Uudenmaan liitto

Loviisan edustaja oli estynyt.

Saaristotyöpaja

Juhani Karilas	Askolan ja Pukkilan kunnat
Tellervo Saukoniemi	Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo
Juha Vuorinen	Itä-Uudenmaan maakuntamuseo
Henrik Jansson	Metsähallitus
Minttu Perttula	Metsähallitus
Maija Matikka	Museovirasto
Jarmo Nieminen	Everstiluutnantti evp
Henrik Wager	Uudenmaan ELY-keskus
Elina Kuusisto	Uudenmaan liitto
Oskari Orenius	Uudenmaan liitto
Kristiina Rinkinen	Uudenmaan liitto

Tietyöpaja

Tryggve Gestrin	Espoon kaupunginmuseo
Juha Vuorinen	Itä-Uudenmaan maakuntamuseo
Sari Saresto	Keski-Uudenmaan maakuntamuseo
Markku Heikkinen	Keski-Uudenmaan maakuntamuseo
Tellervo Saukoniemi	Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo
Riitta Niskanen	Päijät-Hämeen maakuntamuseo
Andreas Koivisto	Vantaan kaupunginmuseo
Anne Vuojolainen	Vantaan kaupunginmuseo
Henrik Wager	Uudenmaan ELY-keskus
Elina Kuusisto	Uudenmaan liitto
Oskari Orenius	Uudenmaan liitto
Kristiina Rinkinen	Uudenmaan liitto

Liite 4: Muinaisjäännökset ja inventointien arvioitu kattavuus (tilanne 2011) sekä alueet jotka inventoitu vuosina 2010–2016

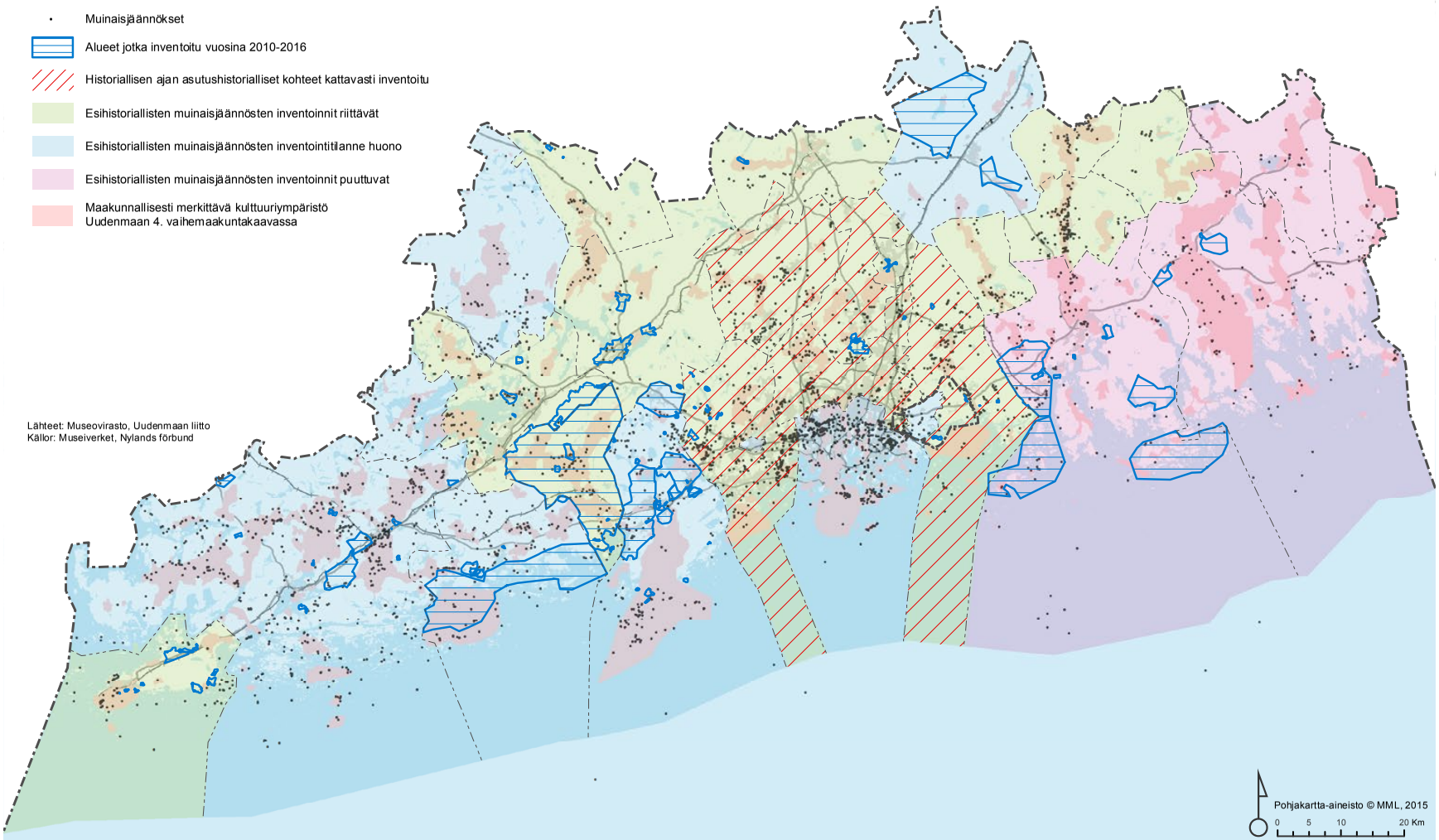

KIRJALLISUUS- JA LÄHDELUETTELO

Aalto, Seppo ja Rentola, Kimmo (1992): *Karkkilan eli Högforsin ja Pyhäjärven entisen Pahajärven ihmisten historia*. Karkkilan kaupunki, Karkkila.

Ahlman, Juhani (2008): *Rannikkolinnakkeiden tulevaisuus*. Uudenmaan liiton julkaisuja E 101 – 2008. Uudenmaan liitto, Helsinki.

Ahto, Sampo (1977): *Suomenlahden rauniolinnat, Bomarsund–Hanko–Svartholma–Ruotsinsalmi*, Sotasokeat ry:n kevätjulkaisu 1977. Helsinki.

Alanko, Marja (1985): *Hyvinkään kulttuuriympäristön historiallinen kuvaus*. Hyvinkään kaupunki.

Antikainen, Leena ja Levonmaa, Anna (2008): *Lohjan & Sammatin maisemaselvitykset. Lohjan hajarakentamisen ohjaaminen*. Lohjan kaupunkisuunnittelukeskus.

Backman, Sigbritt (1991): *Kirkkonummen rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema*. Kirkkonummen kunta.

Bonn, Thomas ja Pykälä, Juha (2000): *Uudenmaan perinnemaisemat.* Suomen ympäristökeskus. Alueelliset ympäristöjulkaisut 178. Helsinki.

Byman, Eeva (1981): *Rakennuskulttuuri Vantaalla -inventointi 1981*. Kuntasuunnitteluviraston julkaisuja C24:1981. Vantaan kaupunki.

Eskola, Amanda (2002): *Vantaan moderni rakennuskulttuuri 1930-1979*. Vantaan kaupunginmuseo.

Eskola, Amanda (2008): *Vantaan moderni teollinen rakennusperintö 1930-1979*. Vantaan kaupunki 2006. C28:2006, Kaupsu 17/2006.

Espoon kaupunki (2005): *Espoon eteläosien yleiskaavatyössä tarvittavat kulttuurihistorialliset inventoinnit*. Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy.

Forsius-Nummela, Johanna (1994): *Vihdin maisemahistoriallinen selvitys*.

Gardberg, C. J. ja Edgren, Torsten (1996): P*orvoon kaupungin historia I: Porvoon kaupunki keskiajalla ja 1500-luvulla.* Porvoo.

Hangon kaupunki (2007): Hangon kansallinen kaupunkipuisto. Perustamisselvitys 2000-2007. Hangon kaupungin ympäristö ja tekninen virasto, maankäyttöosasto, Hanko.

Hankonen, Johanna (1994): *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta, Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*, Gaudeamus Kirja, Otatieto Oy ja Tampereen teknillinen korkeakoulu Arkkitehtuurin osasto, Tammer-Paino Oy Tampere.

Harju, Erkki-Sakari (2007): Uusintapainos Claes Nybergin pitäjänkartoista, *Uudenmaan läänin pitäjänkartasto 1844 – Kartor öfver socknarne i Nylands län*, Karttakeskus, WS Bookwell, Porvoo, Borgå.

Harju, Erkki-Sakari ja Lappalainen, Jussi T. toim. (2011): *Kuninkaan Tiekartasto Suomesta 1790*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Atlasart.

Harju, Erkki-Sakari ja Tiilikainen, Heikki, toim. (2009): *Kuninkaallinen merikartasto 1791-1796: C. N. af Klerckerin johtama kartoitustyö Suomenlahdella*. AtlasArt.

Heiman, Lauri (1971): Porvoon vaiheita, Werner Söderström Osakeyhtiön kirjapaino Porvoo.

Helsingin kaupungin liikuntavirasto (2010): *Kaunissaari*. Helsinki.

Helsingin seutukaavaliitto (1980): *Helsingin seudun esihistorialliset kiinteät muinaisjäännökset*.

Helsingin seutukaavaliitto (1986): *Helsingin seudun rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema*. Helsingin seutukaavaliiton julkaisuja B22-1986.

Herranen, Timo (1988): *Hevosomnibusseista metroon, vuosisata Helsingin joukkoliikennettä*, Helsingin kaupungin julkaisuja n:o 39, Helsinki.

Hipping, A. J. (1845): *Vihdin pitäjä*. Vihti-seura, uudelleen julkaistu 1965. Puromiehen kirjapaino Oy, Helsinki.

Hurri, Olavi ja Marttala-Hurri, Vuokko (1997): T*yön ja aatteen talot; Työväentalojen historiaa Uudellamaalla*. Uudenmaan Sosialidemokraattinen Piiri ry. Vihdin Painorasteri Oy, Vihti.

Hyvinkään kaupunki (2000): *Hyvinkään keskustaajaman kulttuuriympäristön hoitosuunnitelma*.

Härö, Erkki (1991): *Espoon rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema – Byggnadskulturen och kulturlandskapet i Esbo*. Täydennykset ja korjaukset Tiina Lehto. Espoon kaupunginmuseo, Espoo.

Härö, Mikko (1998): *Kulttuurimaisema ja rakennettu ympäristö*. Tuusulan kunta.

Ikkala, Marja-Leena ja Salonen, Torsti (1992): *Sammatin kulttuurimaisemat ja –rakennukset.* Länsi-Uudenmaan seutukaavaliitto. Lohja.

Itä-Uudenmaan liitto (2004): S*ipoonkorpityöryhmä II – Loppuraportti*. Itä-Uudenmaan liitto 2004, julkaisu 82.

Jolkkonen, Marketta (1998): *Maisemaselvitys ja maisemanhoito-ohjeita Skärlandetin-Gullön alueelle Tammisaaressa*. Uudenmaan ympäristökeskus – Monisteita Nro 46. Helsinki.

Jussila, Osmo (1977): *Nummen historia vv. 1859-*. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.

Järvenpään kaupunki (2000): *Järvenpään maisemaselvitys*. MA-arkkitehdit.

Järvenpään kaupunki (2001): *Järvenpään kulttuuriympäristön hoitosuunnitelma (vaihe 1).*

Kepsu, Saulo (2005): *Uuteen maahan – Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö.* Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Keskinen, Hanna (1998): *Lönnrotin maisemissa. Matkailumaisemien ja maisemanhoidon kehittämissuunnitelma Sammattiin.* Diplomityö. Uudenmaan liiton julkaisuja E39 – 1998. Uudenmaan liitto, Helsinki.

Klinge, Matti (2001): *Katsaus Suomen historiaan*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.

Koskinen, Mervi (2007). *Uudenmaan maisemarakenneselvitys*. Uudenmaan ympäristökeskus.

Kuisma, Markku (1990): *Helsingin pitäjän historia II, Vanhan Helsingin synnystä isoonvihaan 1550-1713.* Vantaan kaupunki, Vantaa.

Kuoppala, Anna ja Häkkilä, Merja (1990): *Hyvinkään maaseutualueiden maisemaselvitys- ja suunnitelma*. Hyvinkään kaupunki.

Kurtto, Arto (1992): *Kulttuurimaisemainventointi.* Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto, Karjaa.

Kuusisto, Elina ja Rinkinen, Kristiina (2010): *Mansikkapaikat Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla*. Uudenmaan liiton julkaisuja E 108 – 2010. Uudenmaan liitto, Itä-Uudenmaan liitto, Helsinki.

Lackman, Taina ja Veikko (1996): *Karjalohjan vanhat rakennukset I*. Uudenmaan liiton julkaisuja E28-1996. Helsinki.

Lackman, Taina ja Veikko (1996): *Karjalohjan vanhat rakennukset II*. Uudenmaan liiton julkaisuja E31-1996. Helsinki.

Lahti, Matti J. (1972): *Espoo maalaispitäjästä suurkauppalaksi.* Espoon kaupunki, Espoo.

Laine, Sirkku: *Ensimmäisen maailmansodan aikainen Maalinnoitus Helsingissä.* Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 1996:3. Helsinki.

Laine, Tarja jaPeltonen, Tarmo (1993): *Vantaan kulttuurihistorialliset ympäristöt*. Vantaan kaupunki, asemakaavaosasto A3/1993.

Lavento, Mika (2005): *Sisämaan asutus rautakaudella ja keskiajalla ja sen mahdolliset yhteydet etelärannikolle.* Merellinen perintömme. DVD. Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia, Helsinki.

Lehto, Tiina (1989): *Hangon rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema*. Hangon museon julkaisusarja n:o 8, Hanko.

Leskinen, Sirpa ja Pesonen, Petro (2008): *Vantaan esihistoria.* Vantaan kaupunki, Vantaa.

Liimatainen, Kirsi (2007): *Tiehallinnon museotiet ja -sillat*. Museokohdeselvitys. Tiehallinnon sisäisiä julkaisuja 11/2007. Tampere.

Lohjan Kotiseutututkimuksen Ystävät r.y. (1992): *Lohjansaari. Kotiseutututkimuksia XIV*. Satakunnan painotalo Oy, Kokemäki.

Lohjan Museo (2007): *Lohjan rakennetun ympäristön inventointiluettelo.* Lohjan kaupunkisuunnittelukeskus ja Lohjan Museo.

Lounatvuori, Irma ja Putkonen, Lauri (2001): *Rakennusperintömme, Kulttuuriympäristön lukukirja*, Ympäristöministeriö, Museovirasto ja Rakennustieto Oy, Karisto Oy Hämeenlinna

Malve, Anne (2003): *Pornaisten rakennusinventointi*. Pornaisten kunta.

Merivuori, Tuula-Maria (1987): *Lohjan seudun tieverkko, Maisema- ja ympäristösuunnittelu*. Maisema-analyysi 1:20 000. Suunnittelukeskus Oy. (Julkaisematon)

Mikola, Päivi ja Hakamäki, Risto (1994): *Karkkilan vanha rakennuskulttuuri.* Karkkilan kotiseutuyhdistys r. y. Riihimäen Kirjapaino Oy.

Museovirasto (2001): *Maiseman muisti. Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset.* Museovirasto, Helsinki.

Museovirasto (2010): *Muinaisjäännösrekisteri.* Paikkatietoaineisto, 6/2010.

Museovirasto (2011): V*altakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt RKY.* WWW-lähde luettu 30.6.2011: www. rky.fi

Museovirasto ja ympäristöministeriö (1993): *Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt.* Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki.

Muukka, Laura ja Mäkynen, Anne (2005): *Kulttuurimaisemaselvitys*. Vantaan kaupunkisuunnittelu. C7:2005, Kaupsu 4/2005.

Mäkinen, Anne (2000): *Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926-1939*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Mäkynen, Anne (2006): *Kulttuurimaisemaselvitys, teollinen rakennusperintö*. Vantaan kaupunkisuunnittelu. C31:2006.

Nurmijärven kunta (1997): *Nurmijärven maisemainventointi ja kulttuurimaisemaselvitys*. LT-konsultit.

Nurmijärven kunta (2010): *Nurmijärven rakennusperintöselvitys. Luonnos 18.3.2010*. Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy. Nurmijärven kunta.

Nyman, Harri (2009): *Meriväylien rakennusperintö*. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 21. Museovirasto, Helsinki.

Ockenström, Katariina (2007): *Itä-Uudenmaan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys (RAKU).* Itä-Uudenmaan liiton julkaisu 90. Itä-Uudenmaan liitto, Porvoo.

Ockenström, Katariina (2008): *Lohjan keskustan rakennusinventointi 2007.* Lohjan kaupunki, kaupunkisuunnittelukeskus, Lohja.

Ockenström, Katariina (2008): *Virkkalan kaupunkikuvallinen inventointi 2008.* Lohjan kaupunki, kaupunkisuunnittelukeskus, Lohja.

Packalén Eva, Malmberg Thure, Schybergson Per, Lindqvist Yrsa (2003): *Sibbo skärgård – Villor. Liv. Folk. Skrifter utgivna av Sibbo Hembygdsforskningsförening r.f. XIV*, WS Bookwell Oy Borgå.

Pornaisten kunta (2002): *Pornaisten kirkonkylän osayleiskaavan luonto- ja maisemaselvitys*. Ympäristötukistus Oy Metsälahti.

Pornaisten kunta (2004): *Eteläisten kylien osayleiskaava*. Suunnittelukeskus Oy.

Pornaisten kunta (2004): *Pohjoisten kylien osayleiskaava*. Suunnittelukeskus Oy.

Pro Agria Etelä-Suomi ry (2016): *Porkkalan saaristo- ja viljelymaisema – opas arvokkaan maisema-alueen maakäytön suunnitteluun.*

Porvoon kaupunki (2008): *Pellingin saariston kulttuuriympäristöselvitys*. Finnish Consulting Group, Infra ja ympäristö.

Putkonen, Lauri toim. (2007): *Rakennettu Uusimaa – inventointiluonnos.* Uudenmaan liitto. Julkaisematon.

Puustinen, Kauko (2003): *Suomen kaivosteollisuus ja mineraalisten raaka-aineiden tuotanto vuosina 1530 - 2001, historiallinen katsaus erityisesti tuotantolukujen valossa.* WWW-lähde, luettu 30.6.2011: http://www.gsf.fi/aineistot/ kaivosteollisuus/index.htm

Riimala, Erkki (1987): *Höyryä Helsingin vesillä. Pääkaupungin paikallisliikenteen höyryveneitä ja saaristoreittien matkustajahöyrylaivoja*. Suomen Laivahistoriallinen Yhdistys r.y., Helsinki.

Riimala, Erkki toim. (1993) *Navis fennica. Suomen merenkulunhistoria osa 1. Puuruuhista syvänmeren purjelaivoihin.*. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva.

Riionheimo, Anna (2011): *Näkymiä maakunnan maisemahistoriaan – Uudenmaan paikkatietoaineistot.* Uudenmaan liiton julkaisuja E113- 2011. Uudenmaan liitto, Helsinki.

Salminen, Tapio (1992): *Suuri Rantatie. Tiemuseon julkaisuja 7*. Tielaitos, Helsinki.

Salonen, Torsti (1985): *Länsi-Uusimaa rautakaudesta tietokoneaikaan.* Länsi-Uudenmaan seutukaavaliitto, Lohja.

Saresto, Sari; Salminen, Anne; Vierto, Mira (2004): *Ostari – Lähiön sydän.* Niteet 2–2004 / Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja. Helsinki.

Seppälä, Sirkka-Liisa (2006): *Asutus- ja maankäyttöhistoriallinen analyysi – esimerkkinä Uudenmaan perinnemaisemat. Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan.* Suomen ympäristö 1/2006. Ympäristöministeriö, Helsinki.

Silvast, Pekka (1991): *Porkkala 1944-1956. Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta*. Tutkimusraportti. Sotamuseo 1/1991. Hanko.

Sipoon kunta (2006): *Eriksnäsin osayleiskaava-alueen maisemaselvitys. 28.10.2010*. Eriksson arkkitehdit Oy. Sipoon kunta.

Sipoon kunta (2006): *Sipoon kunnan kulttuuriympäristö ja rakennusperintöselvitys*. Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy, Ympäristötoimisto Oy. Sipoon kunta.

Solantie, Reijo (1992): *Mikä on Uusimaa? Uudenmaan asutushistoriaa.* Uudenmaan Maakuntaliitto ry. Hakapaino Oy, Helsinki.

Sukselainen, Pirkko ja Palaste-Eerola, Tuula (1996): *Uudenmaan liiton alueen ruukit. Selvitys metalliruukkialueiden nykytilanteesta, kehittämismahdollisuuksista ja -edellytyksistä*. Uudenmaan liitto, Helsinki.

Sundman, Mikael (1983): *Kaupungin rakentumisen vaiheet - Stadier i stad,* Tutkielma Helsingin kaupunkirakenteen muodostumisesta ja väestörakenteen vaiheista, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto julkaisu YB 1/83

Suolahti, Eino E. (1972): *Helsingin neljä vuosisataa.* Epilogin 1970-luvun alusta kirjoittanut Teemu Aalto. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1972.

Suomen kaupunkiliitto ja kirjoittajat (Eino Jutikkala, Tauno Perälä, Jussi Kuusanmäki, Henrik Lilius, Riitta Nikula, Ritva Wäre, Jorma Kallenautio, Viljo Rasila, Aimo Halila, L.O. Johanson, Veikko Tattari) (1983): *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2, 1870-luvulta autonomian ajan loppuu.* Vantaa.

Suomen kaupunkiliitto ja kirjoittajat (Eino Jutikkala, Tauno Perälä, Juhani Piilonen, Ilkka Hakalehto, Jorma Kallenautio, Asko Salokorpi, Viljo Rasila, Aimo Halila, L.O. Johanson, Veikko Tattari, Päiviö Tommila) (1984): *Suomen kaupunkilaitoksen historia 3, Itsenäisyyden aika.* Vantaa.

Suomen Muinaismuistoyhdistys – Finska Fornminnesföreningen (2011): *Maritime Landscape in Change: Archaeological, Historical, Palaeoecological and Geological Studies on Western Uusimaa*. Iskos 19. The Finnish Antiquarian Society, Helsinki.

Suomenlahden rauniolinnat. Bomarsund – Hanko – Svartholma – Ruotsinsalmi. Sotasokeat ry:n kevätjulkaisu 1977.

Tahvanainen, Päivi (1990): *Länsi-Uudenmaan kulttuurimaisemainventointi.* Länsi-Uudenmaan seutukaavaliitto, Lohja.

Tarkiainen, Kari (2008): *Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa.* Finlands svenska historia 1. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.

Tie- ja vesirakennushallitus, Suomen tieyhdistys (1974): *Suomen teiden historia I. Pakanuuden ajalta Suomen itsenäistymiseen.* Tie- ja vesirakennushallitus, Suomen tieyhdistys, Helsinki.

Tie- ja vesirakennushallitus, Suomen tieyhdistys (1977): *Suomen teiden historia II. Suomen itsenäistymisestä 1970-luvulle.* Tie- ja vesirakennushallitus, Suomen tieyhdistys, Helsinki.

Tikkanen-Lindström, Terhi (1991): *Vantaan kulttuurimaiseman ja rakennetun ympäristön suojeltavat ympäristökokonaisuudet.* Yleiskaavan selvitys. Vantaan kaupunki.

Tirkkonen, Elina (2007): *Lohjan vihreä selkäranka: viher- ja virkistysaluejärjestelmä taajamaosayleiskaavaa varten*. Diplomityö.

Tommila, Päiviö (1958): *Nurmijärven pitäjän historia. I osa: Asutus ja väestö.* Vammalan kirjapaino, Vammala.

Tuusulan kunta (2000): *Tuusulan rantatien maiseman hoito*. MA-arkkitehdit. Tuusulan kunta, kaavoitusosasto.

Uudenmaan liitto (2015): *Häiriöitä aiheuttavat muutokset maisemassa – Selvitys maisemahäiriöistä.* Uudenmaan liiton julkaisuja E 146-2015

Uudenmaan liitto (2014): *Tien päällä –Uudenmaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat tiet ja reitit.* Uudenmaan liiton julkaisuja E132-2014

Uudenmaan liitto (2016): *Vetreämmät veet – selvitys Uudenmaan rannikon ja saariston kulttuuriympäristöistä*. Uudenmaan liiton julkaisuja E160-2016

Uudenmaan seutukaavaliitot (1986): *Uudenmaan saaristo- ja rannikkoprojekti, esiselvitys*.

Uudenmaan tiepiiri (1994): *Uudenmaan yleisten teiden ympäristön tila. Kulttuurihistoriallisten alueiden tiemiljöö*. Tielaitos, Uudenmaan tiepiiri, Helsinki.

Wainio, Terttu-Elina (1996): *Uudenmaan kulttuuriympäristöohjelma.* Uudenmaan ympäristökeskus. Julkaisuja 5. Helsinki.

Vantaan kaupunki (1993): *Vantaan maisemarakenne ja maankäyttö*. Yleiskaavaosaston selvitys C16:93.

Wickberg, Nils Erik (1981): *Senaatintori – Senatstorget – The Senate Square – Der Senatsplatz.* Anders Nyborg A/S, Helsinki.

Viertola, Juhani (1974): *Suomen teiden historia*.

Vihdin kunta (1982): *Vihdin kulttuurihistorialliset rakennukset ja alueet.* Karprint Oy, Huhmari.

Ylikangas, Heikki ja Siiriäinen, Ari (1973): *Lohjalaisten historia 1.* Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy, Helsinki.

Ympäristöministeriö (1992): *Arvokkaat maisema-alueet*. Maisema-aluetyöryhmän mietintö II. Mietintö 66/1992. Ympäristöministeriö, Ympäristösuojeluosasto. Helsinki.

Ympäristöministeriö (1992): *Maisemanhoito*. Maisema-aluetyöryhmän mietintö I. Mietintö 66/1992. Ympäristöministeriö, Ympäristösuojeluosasto. Helsinki.

Ympäristöministeriö (2011): *Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa*. Suomen ympäristö 28/2011. Ympäristöministeriö, Rakennetun ympäristön osasto, Helsinki.

Muut lähdeaineistot

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, *Rakennettua kulttuuriympäristöä koskevat inventoinnit*: www.hel2.fi/ksv/inventointi/

Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä: *www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/*

Lohjan rakennetun ympäristön inventointiluettelo 2007, CD-aineisto.

Mäntsälän kulttuuriympäristön ja maisemien selvityksiä, sähköinen aineisto: *Mäntsälän kirkonkylän ja Hyökännummen osayleiskaava-alueiden rakennuskulttuurin ja kulttuurimaisemien inventoinnin tekstiosa; Apposen kenkätehtaan rakennushistoriaselvitys; Kilpijärven osayleiskaava: Rakennusinventointi ja kulttuuriympäristöselvitys; Sälinkään ja Soukkion rakennusinventointi; Ohkolan alueen aineistoja; Arolan-Jokelanseudun kulttuuriympäristöselvitys*.

Tuusulan maisemaselvityksiä 29.4.2009, CD-aineisto.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi: www.maaseutumaisemat.fi/

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: www.ymparisto.fi/default.asp?node=1739&lan=fi

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY): www.rky.fi

ISBN 978-952-448-572-2, ISSN 2341-8885 (pdf)

Uudenmaan liitto | Nylands förbund
Esterinportti 2 B | 00240 Helsinki
Estersporten 2 B | 00240 Helsingfors | Finland
puh. | tfn (09) 4767 411
toimisto@uudenmaanliitto.fi | www.uudenmaanliitto.fi